NOU Norges offentlige utredninger 2009: 5

Farskap og annen morskap

Fastsettelse og endring av foreldreskap

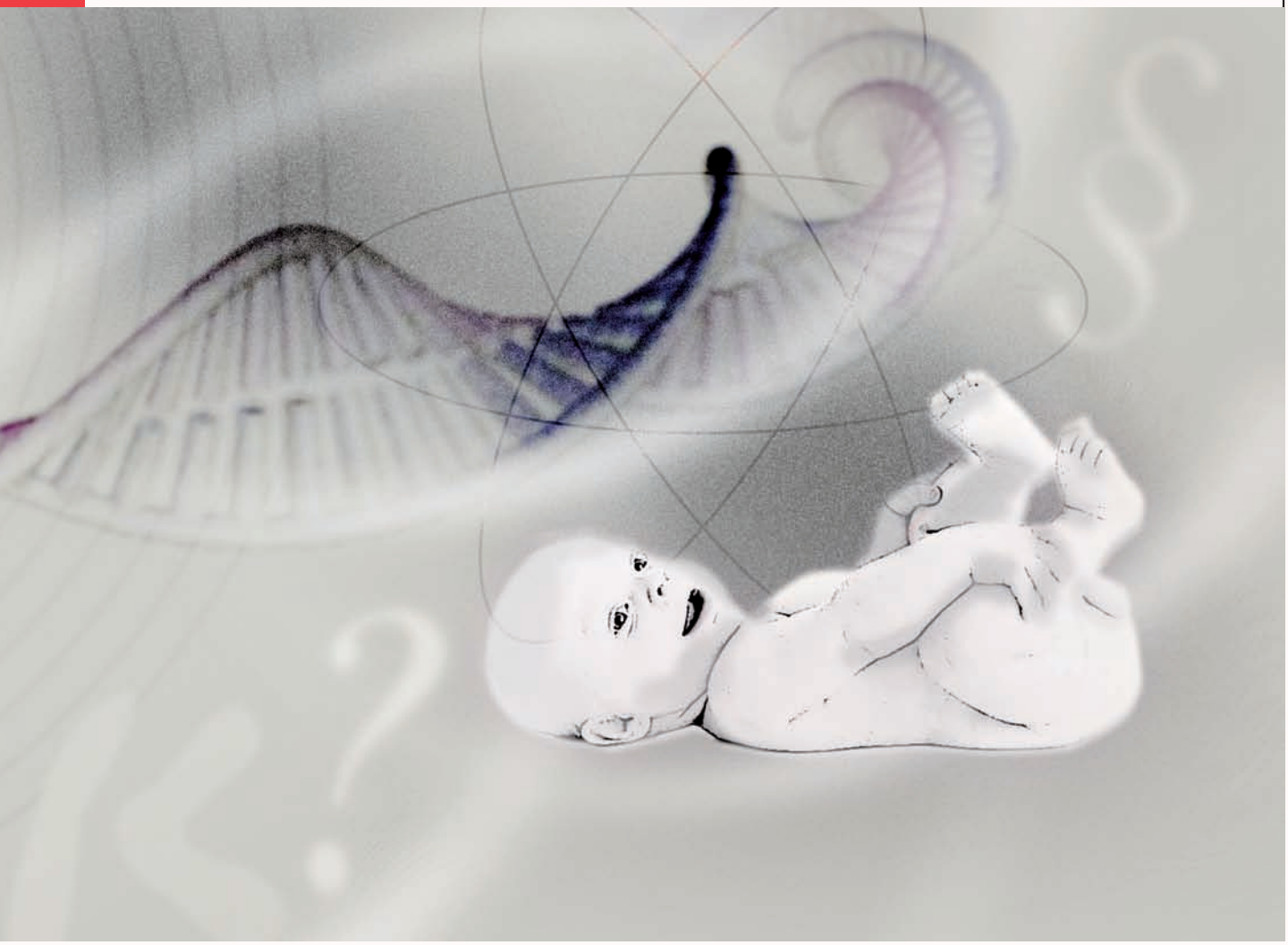

Norges offentlige utredninger
2009

Seriens redaksjon:
Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

---

1. Individ og integritet.
   Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

2. Kapital- og organisasjonsformer i sparebank-
   sektoren mv.
   Finansdepartementet.

3. På sikker veg.
   Samferdselsdepartementet.

4. Tiltak mot skatteunndragelser.
   Finansdepartementet.

5. Farskap og annen morskap.
   Barne- og likestillingsdepartementet.

Omslagsillustrasjon:
Departementenes servicesenter

NOU Norges offentlige utredninger 2009: 5

Farskap og annen morskap

Fastsettelse og endring av foreldreskap

Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 28. mars 2008.
Avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet 16. mars 2009.

Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

Oslo 2009

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1006-5

07 Gruppen AS, Oslo

Til Barne- og likestillingsdepartementet

Farskapsutvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 28. mars 2008. I mandatet ble utvalget gitt i oppgave å vurdere endringer i barnelovens bestemmelser om fastsettelse og endring av farskap og morskap mv. og eventuelle konsekvensendringer i andre bestemmelser i barneloven og eventuelt andre lover.

Bakgrunnen for oppnevnelsen er å vurdere og tilpasse barnelovens bestemmelser opp mot de samfunnsmessige endringer og den teknologiske utviklingen som har skjedd mht. utviklingen av familiemønstre, mulighet for assistert befruktning og sikker fastsetting av farskap.

Utvalget legger med dette fram sin innstilling med utkast til endringer i barneloven og enkelte endringer i andre lover.

Utredningen er enstemmig. Det foreligger to særmerknader fra medlemmer i utvalget i den løpende teksten.

Oslo 16. mars 2009

Aslak Syse
leder

Trude Haugli | Øivind Johansen | Anne Margrethe Lund

Margurethe Stenersen | Arne Sunde

Gitte Gulbrandsen
Geir Helgeland

Forkortelser, offentlige publikasjoner, litteratur og lover

Forkortelser

EMD	Den europeiske menneskerettighetsdomstolen
EMK	Den europeiske menneskerettskonvensjonen
FN	Forente nasjoner
Innst. O.	Innstilling til Odelstinget
NAV	Arbeids- og velferdsetaten
NOU	Norges offentlige utredninger
Ot.prp.	Odelstingsproposisjon
Rt.	Norsk rettstidende
SOU	Statens offentliga utredningar (Sverige)
SSB	Statistisk sentralbyrå
St.meld.	Stortingsmelding

Offentlige publikasjoner

Besl. O. nr. 91 (2007–2008) Vedtak til lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

Bioteknologinemndas konferanserapport Åpent møte om «reproduksjonsturisme», april 2008

Innst. S. nr. 53 (2003-2004) Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om familien – forpliktende samliv og foreldreskap

Innst. O. nr. 14 (2008-2009) Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)

Innst. O. nr. 26 (2002-2003) Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om lov om endring i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsetting og endring av farskap)

NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet

NOU 1977: 35 Lov om barn og foreldre (barneloven)

NOU 2008: 9 Med barnet i fokus – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldreansvar, bosted og samvær

Ot.prp. nr. 44 (1987-88) Om lov om endringer i barneloven (underholdsbidrag, samværsrett m v)

Ot.prp. nr. 56 (1996-97) Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr 7 om barn og foreldre (barnelova)

Ot.prp. nr. 71 (1997-98) Om lov om offentlige anskaffelser

Ot.prp. nr. 64 (2002-2003) Om lov om medisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)

Ot.prp. nr. 33 (2007-2008) Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)

SOU 2007: 3 Föräldraskap vid assisterad befruktning

SSB: Fremtidsplaner, familie og samliv, 2003

St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap

Council of Europe, Ad hoc Committee of experts on progress in the biomedical sciences (CAHBI) i perioden 1985-1987

White paper on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage, Committee of Experts on Family Law of the Council of Europe, CJ-FA (2006) 4 e.

Litteratur

Inge Lorange Backer, Barneloven. Kommentarutgave, 2. utg. Universitetsforlaget 2008

Casey, P. , Readings, J., Blake, L. Jadva, V. & Golombok, S., Child development and parent-child relationships in surrogacy, egg donation and donor insemination families at age 7, Center for Family Research, University of Cambridge, United Kingdom 2008

Donald Evans, Creating the Child, i Donald Evans, (ed), Creating the Child, The Ethics, Law and Practice of Assisted Procration, Martinus Nijhoff Publishers, 1996

Linda Nilsen, Legal consensus and divergence in Europe, in the area of assisted conception – room for harmonization? i Donald Evans, (ed), Creating the Child, The Ethics, Law and

Practice of Assisted Procreation, Martinus Nijhoff Publishers, 1996
Ingeborg Schwenzer (ed) Tensions Between Legal, Biological and Social Conceptions of Parentage, 2007 Intersentia, Antwerpen – Oxford
Anna Singer, Föräldreskap i rättslig belysning, Skrifter från juridiske fakulteteten i Uppsala, 85, Iustus förlag 2000
Machteld Vonk, Children and their parents, A comparative study of the legal position of children with regard to their intentional and biological parents in English and Dutch Law, 2007 Intersentia

Lover mv.

Abortloven
Lov 13. juni 1975 nr. 50 om svangerskapsavbrudd
Adopsjonsloven
Lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon
Barneloven
Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova)
Barnebortføringsloven
Lov 8. juli 1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m v og om tilbakelevering av barn (barnebortføringsloven)
Biobankloven
Lov 21. februar 2003 nr. 12 om biobanker (biobankloven).
Bioteknologiloven
Lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)
Celle- og vevsdirektivet
EU-direktiv 2004/32/EF
Ekteskapsloven
Lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap
FNs barnekonvensjon
FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989
Folkeregistreringsloven
Lov 16. januar 1970 nr. 1 om folkeregistrering
Folketrygdloven
Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd
Forvaltningsloven
Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker
Gravferdsloven
Lov 7. juni 1996 nr. 32 om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven)
Helseforskningsloven
Lov 20. juni 2008 nr. 44 om medisinsk og helsefaglig forskning (helseforskningsloven). Ikkje trådt i kraft.
Kommunehelseloven
Lov 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene.
Lov om offentlige anskaffelser
Lov 16. juli 1999 nr. 69 om offentlige anskaffelser
Menneskerettsloven
Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett
Statsborgerloven
Lov 10. juni 2005 nr. 51 om norsk statsborgerskap (statsborgerloven)
Straffeloven
Lov 22. mai 1902 nr. 10 almindelig borgerlig straffelov
Tvisteloven
Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
Utlendingsloven
Lov 24. juni 1988 nr 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)
Utlendingsloven av 2008
Lov 15. mai 2008 nr. 35 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven). Ikke trådt i kraft.

Innhold

Del I Innledning ... 11

1 Sammendrag ... 13
1.1 Norsk sammendrag ... 13
1.1.1 Oversikt ... 13
1.1.2 Bakgrunn og prinsipielle utgangspunkter ... 13
1.1.3 Gjeldende rett ... 13
1.1.4 Utvalgets vurderinger og forslag ... 13
1.1.5 Økonomiske og administrative konsekvenser ... 16
1.2 Summary in English ... 16

2 Utvalgets mandat, sammensetning og arbeidsmåte mv. ... 19
2.1 Oppnevning og mandat ... 19
2.2 Utvalgets arbeid ... 20
2.3 Utvalgets begrepsbruk ... 20
2.4 Utvalgets forståelse og oppfyllelse av mandatet ... 22
2.5 Synspunkter fra organisasjoner ... 23
2.6 Behov for en helhetlig gjennomgang av barnelovens regler ... 24

Del II Bakgrunn og prinsipielle utgangspunkter ... 27

3 Verdimessig utgangspunkt for utvalgets drøftelser ... 29
3.1 Utgangspunkt ... 29
3.2 Tidlig etablering av rettslig foreldreskap ... 31
3.3 Ivaretakelse av barns interesser og behov uavhengig av hvordan barnet blir til ... 31
3.4 Det biologiske prinsipps betydning ved fastsettelse av foreldreskap ... 32
3.5 Det biologiske prinsipp – ivaretar det barnets beste på en optimal måte? ... 33
3.6 Foreldreintensjon (intentional parent) ... 33
3.7 Assistert befruktning og barnets beste ... 33
3.8 Stabilitet ... 35
3.9 Enhetlig foreldreskap – en nødvendighet? ... 35

4 Samfunnsmessig og teknologisk bakgrunn ... 36
4.1 Innledning ... 36
4.2 Utvikling av familiemønstre ... 36
4.2.1 Bakgrunn ... 36
4.2.2 Framvekst av samboerskap som samlivsform ... 36
4.2.3 Nye familietyper ... 37
4.2.4 Flere barn fødes utenfor ekteskap ... 37
4.2.5 Færre skilsmisser ... 38
4.2.6 Flere barn bor med én forelder ... 38
4.3 Assistert befruktning ... 38
4.3.1 Utvikling av metoder for assistert befruktning ... 38
4.3.2 Ulike metoder for assistert befruktning ... 39
4.3.3 Etterspørsel og økt kommersialisering av tilbudet ... 39
4.3.4 Hva blir mulig i framtiden? ... 40
4.4 Sikker fastsetting av farskap ... 41
4.4.1 Utvikling av analysemetoder i farskapssaker ... 41
4.4.2 Hva er en DNA-analyse? ... 42
4.4.3 Hvordan lages en DNA-profil? ... 43
4.4.4 Omfanget av DNA-analyser i farskapssaker ... 44
4.4.5 Annen bruk av DNA-analyser ... 44

Del III Gjeldende rett ... 47

5 Norsk lovgivning om foreldreskap (morskap, farskap og medmorskap) ... 49
5.1 Innledning ... 49
5.2 Morskap ... 49
5.3 Medmorskap ... 49
5.4 Etablering av farskap ... 50
5.5 Endring av farskap ... 51
5.6 Det offentliges ansvar for å fastsette farskap og medmorskap ... 52
5.7 Nærmere om domstolenes behandling av farskapssaker ... 53
5.8 Særlig om farskap ved assistert befruktning ... 54
5.9 Særlig om morskap, farskap og medmorskap med tilknytning til utlandet ... 54
5.10 Andre slektskapssaker enn farskapssaker ... 55

6 Annen lovgivning av betydning ... 57
6.1 Innledning ... 57
6.2 Menneskerettsloven ... 57
6.3 Bioteknologiloven ... 57
6.4 Lov om ekteskap ... 58

6.5 Lov om adopsjon ... 58
6.6 Lov om folkeregistrering ... 59

7 Internasjonale konvensjoner ... 61
7.1 Innledning ... 61
7.2 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen ... 61
7.3 FNs barnekonvensjon ... 61
7.4 Konvensjoner om barnebortføring ... 62
7.5 Haag-konvensjonen om adopsjon ... 62
7.6 Europeisk konvensjon om adopsjon ... 63
7.7 Europeisk konvensjon om barn født utenfor ekteskap ... 63
7.8 Nordisk familierettskonvensjon ... 63

8 Utenlandsk rett ... 64
8.1 Innledning ... 64
8.2 Sverige ... 64
8.3 Danmark ... 65
8.4 Finland ... 65
8.5 Island ... 65
8.6 England ... 66
8.7 Romania ... 66
8.8 Tyskland ... 67
8.9 Nederland ... 67

Del IV Utvalgets vurdering av framtidig lovregulering ... 69

9 Farskap og medmorskap når foreldrene er gift ved fødselen ... 71
9.1 Innledning ... 71
9.2 Barnelovutvalgets forslag om å oppheve pater est-regelen ... 71
9.3 Videreføring av pater est-regelen ... 72
9.4 Barn født i ekteskap mellom to kvinner eller i partnerskap ... 74

10 Farskap og medmorskap når foreldrene ikke er gift ved barnets fødsel ... 75
10.1 Innledning ... 75
10.2 Prinsipielle utgangspunkter ... 75
10.3 Bør pater est-regelen også gjelde for samboere? ... 75
10.3.1 Utgangspunkter ... 75
10.3.2 Dokumentasjon for samboerskap i folkeregisteret eller i eget samboerregister ... 76
10.3.3 Utvalgets vurderinger ... 77
10.4 Nærmere vurdering av bestemmelsen i barneloven § 4 tredje ledd – farskap uten mors samtykke ... 78
10.5 Erklæring av foreldreskap når foreldrene er enige ... 79
10.6 Nærmere om tidspunkt for og utforming av erklæringen ... 80
10.7 Fastsettelse av farskap når foreldrene ikke er enige eller når far er ukjent eller død ... 81
10.8 Særlig om fastsettelse av medmorskap når foreldrene ikke er gift ... 81

11 Foreldreskap med tilknytning til utlandet ... 82
11.1 Innledning ... 82
11.2 Bakgrunn ... 82
11.3 Særlig om surrogatmorskap ... 84
11.4 Vektlegging av ulike hensyn ... 84
11.5 Målsetting for lovgivningen ... 86
11.6 Fastsettelse og anerkjennelse av foreldreskap for barn født i utlandet ... 87
11.6.1 Ulik behandling av farskap/medmorskap og morskap ... 87
11.6.2 Begrepet bosatt ... 87
11.6.3 Barn født i utlandet – ulike tilfeller ... 87
11.6.4 Etablering av morskap når barnet er født i utlandet ... 88
11.6.5 Anerkjennelse av farskap/medmorskap for barn født i utlandet, hvor faren/medmoren er bosatt i Norge ... 90
11.7 Krav om kjent donor ved inseminasjon foretatt i utlandet ... 91
11.8 Jurisdiksjon og lovvalg ... 93
11.8.1 Når utenlandske foreldreskap skal kunne endres i Norge (jurisdiksjonsregler) ... 93
11.8.2 Lovvalgsregler ... 94
11.9 Stebarnsadopsjon som egnet institutt ... 94
11.9.1 Omfang ... 94
11.9.2 Hvorfor stebarnsadopsjon er egnet ... 95
11.9.3 Stebarnsadopsjon av barn etter bruk av donorsæd ... 95
11.9.4 Stebarnsadopsjon når barnet er født av surrogatmor ... 96
11.9.5 Stebarnsadopsjon når barnet er planlagt inn i familien ... 98
11.9.6 Stebarnsadopsjon etter at barnets eneste juridiske forelder er død ... 99
11.9.7 Stebarnsadopsjon etter at barnets eneste juridiske forelder er separert eller skilt ... 101
11.9.8 Konsekvenser av at stebarnsadopsjon ikke gjennomføres ... 101

12 Det offentliges plikt til å etablere foreldreskap 103
12.1 Innledning 103
12.2 Bakgrunn 103
12.3 Det offentliges aktivitetsplikt når morskap ikke oppgis 104
12.3.1 Barn født i Norge 104
12.3.2 Barn født i utlandet 104
12.4 Det offentliges plikt til å fastsette farskap og medmorskap for barn som er født i utlandet 106

13 Egnet etat for anerkjennelse av utenlandske farskap og medmorskap 108
13.1 Innledning 108
13.2 Bakgrunn 108
13.3 Registrering i folkeregisteret 108
13.4 Utvidelse av folkeregistermyndighetens oppgaver 109

14 Endring av foreldreskap 111
14.1 Innledning 111
14.2 Prinsipielle utgangspunkter 111
14.3 Frister og andre vilkår for å anlegge farskapssak 112
14.4 Særlig om gjenåpning av farskapssaker som er avgjort ved dom 115
14.5 Særlig om assistert befruktning og endring av medmorskap og farskap 116
14.6 Særlig om morskap 116
14.7 Samværsrett for tidligere foreldre 117
14.7.1 Samværsrett for andre enn foreldrene 117
14.7.2 Tidligere behandling av spørsmålet 117
14.7.3 Samværsrett når juridisk foreldreskap endres 118
14.7.4 Samværsrett når barnet er planlagt inn i familien, men stebarnsadopsjon ikke er gjennomført 119
14.7.5 Krav om mekling 119

15 Fastsettelse og endring av farskap når far eller mulig far er død eller forsvunnet. Farskapstesting på fosterstadiet 120
15.1 Innledning 120
15.2 Etablering av farskap når mulig far er død 120
15.3 Endring av farskap 121
15.4 DNA-analyser der far eller mulig far er død eller utilgjengelig av annen grunn 121
15.5 Særlig om DNA-analyse av biologisk materiale fra andre slektninger 122
15.6 Farskapstest på fosterstadiet 123

16 Forenkling av saksbehandlingsreglene 124
16.1 Innledning 124
16.2 Begrepsmessige forenklinger 124
16.3 Hvilke instanser bør ta imot farskapserklæring 124
16.4 Opphevelse av ordningen med farskapsforelegg 125
16.5 Andre endringer i kapittel 3 125

17 Endringer i prosessreglene 127
17.1 Innledning 127
17.2 Enkelte endringer i prosessreglene 127
17.3 Særlig om prøvetaking og DNA-analyse i farskapssaker 127

18 Instans for gjennomføring av DNA-analyser i farskapssaker 129
18.1 Innledning 129
18.2 Bakgrunn 129
18.3 Organisering av DNA-analyser i farskapssaker i andre land 130
18.4 Konkurranseutsetting av DNA-analyser 130

Del V Oppsummerende vurderinger 133

19 Økonomiske og administrative konsekvenser 135

20 Merknader til de enkelte paragrafer 137

21 Lovutkast 145

Vedlegg
1 Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner 150

Del I
Innledning

Kapittel 1
Sammendrag

1.1 Norsk sammendrag

1.1.1 Oversikt

Utredningen består av fem deler.

Den innledende delen består av kapitlene 1 og 2 og inneholder sammendrag av utredningen, redegjørelser for utvalgets arbeid, forståelse av mandatet og en beskrivelse av utvalgets begrepsbruk. Det er videre redegjort for synspunkter som utvalget har mottatt fra interesseorganisasjoner. Utvalget påpeker videre behovet for en helhetlig revidering av barneloven.

Bakgrunnskapitlene 3 og 4 utgjør den neste delen av utredningen. I kapittel 3 presenteres utvalgets verdigrunnlag. I kapittel 4 redegjøres det for den samfunnsmessige og teknologiske utviklingen som har funnet når det gjelder utvikling av familiemønstre, assistert befruktning og sikker fastsettelse av farskap siden Barnelovutvalget avga sin innstilling i 1977.

I den tredje delen av utredningen, kapittel 5 til 8, gis det en oversikt over relevante deler av norsk og utenlandsk rett, samt internasjonale konvensjoner.

Del fire, med kapitlene 9 til 18, inneholder utvalgets vurderinger og forslag.

Utredningen avsluttes med del fem, kapittel 19 til 21, med økonomiske og administrative konsekvenser, spesielle merknader til lovendringsforslagene og lovutkastet.

Utvalget har innhentet en juridisk betenkning av førsteamanuensis dr. juris Karl Harald Søvig: Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner. Betenkningen er inntatt som vedlegg til utredningen.

1.1.2 Bakgrunn og prinsipielle utgangspunkter

I *kapittel 3* drøfter og klargjør utvalget hvilke verdimessige utgangspunkter som ligger til grunn for forslagene. Utvalgets arbeid er verdimessig forankret i FNs barnekonvensjon artikkel 3 og 7 og i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 8 og 14. Hensynet til barnets beste må være et overordnet hensyn både ved utformingen og ved tolkning og anvendelse av prinsippene for etablering og endring av foreldreskap. Utvalget har lagt til grunn at det rettslige foreldreskap for et barn bør sikres så tidlig som mulig, samtidig som det skal være regler som beskytter mot utnyttelse av og handel med barn.

I *kapittel 4* gis det en redegjørelse for utviklingen av familiemønstre i Norge siden barneloven ble vedtatt. Deretter beskrives utviklingen av ulike metoder for assistert befruktning og framveksten av analysemetoder i farskapssaker, med særlig vekt på DNA-analyse.

1.1.3 Gjeldende rett

I *kapittel 5* er det redegjort for reglene i barneloven om morskap, farskap og medmorskap. I *kapittel 6* beskrives annen lovgivning av betydning for utvalgets drøftinger. Utvalget har valgt å presentere aktuelle bestemmelser i menneskerettsloven, bioteknologiloven, ekteskapsloven, adopsjonsloven og folkeregistreringsloven. *Kapittel 7* innholder omtale av internasjonale konvensjoner som berører temaet for utvalgets utredning. I *kapittel 8* gis det en oversikt over relevant lovgivning i Norden og enkelte andre land.

1.1.4 Utvalgets vurderinger og forslag

I *kapittel 9* vurderer utvalget dagens regulering av farskap og medmorskap når foreldrene er gift ved fødselen. Utvalget foreslår å videreføre dagens pater est-regel for ektefeller. Dette innebærer at morens ektemann automatisk blir barnets far. Dermed sikres en stor gruppe barn trygge sosiale og juridiske rammer fra starten av livet.

I *kapittel 10* drøfter utvalget om pater est-regelen også bør gjelde for samboere, men går ikke inn for en slik lovendring. Utvalget viser særlig til praktiske problemer knyttet til dokumentasjon

for at samboerskapet faktisk eksisterer og at samboerskap er en juridisk mindre forpliktende samlivsform enn ekteskap. Av lignende grunner går utvalget inn for å oppheve barneloven § 4 tredje ledd som åpner for at morens samboer kan etablere farskap uten hennes samtykke. I denne sammenheng framhever utvalget også barnets behov for stabilitet og trygghet. Dette behovet ivaretas best når begge foreldrene er enige om farskapet.

Utvalget ønsker å heve anseelsen til dagens farskapserkjennelse og framheve den følelsesmessige siden av barnefødsler og det å bli foreldre. Far bør derfor *erklære* i stedet for å *erkjenne* farskapet. De ordinære svangerskapskontrollene og den rutinemessige ultralydundersøkelsen kan være gode anledninger for erklæring av farskap. Både for foreldre og fødeinstitusjon vil det være mest praktisk at farskapet om mulig er etablert før fødselen.

I *kapittel 11* gjennomgår utvalget problemstillinger som kan oppstå ved etablering av foreldreskap når dette har tilknytning til utlandet. Det er særlig når det benyttes metoder for assistert befruktning i utlandet som ikke er tillatt i Norge, at det kan oppstå juridiske problemer, blant annet i forbindelse med anerkjennelse av farskap eller morskap fastsatt i andre land.

Det ligger utenfor Farskapsutvalgets mandat å foreslå endringer i hvilke metoder for assistert befruktning som skal være tillatt i Norge.

Norsk lovgivning bør fortsatt legges til grunn for barn som blir født her i landet, uavhengig av hvor befruktningen har funnet sted. Utvalget foreslår å videreføre gjeldende rett på området.

Utvalget har vurdert hvilke regler som bør gjelde ved fastsettelse av farskap, morskap og medmorskap for barn som er født som et resultat av assistert befruktning i utlandet. I den forbindelsen finner utvalget det *ikke* riktig å tilpasse de norske lovreglene om foreldreskap for å legge forholdene bedre til rette for at personer bosatt i Norge skal benytte seg av tilbud andre steder i verden som ikke er tillatt her i landet. Utvalget framhever imidlertid viktigheten av at interessene til barna som kommer til verden på denne måten ivaretas best mulig og foreslår derfor blant annet å utvide adgangen til stebarnsadopsjon.

Utvalget går inn for å videreføre dagens lovregel om morskap slik at den kvinnen som føder barnet, alltid er barnets juridiske mor når barnet blir født. Det foreslås at et utenlandsk morskap legges direkte til grunn i Norge uten noen spesiell godkjenning, dersom kvinnen som har født barnet regnes som barnets mor etter loven i landet der barnet er født.

Dersom en person eller et par bosatt i Norge inngår avtale med en surrogatmor i utlandet, legger utvalget til grunn at en overføring av morskapet bare kan skje ved en formell adopsjon. Utvalget går inn for å videreføre gjeldende rett slik at morskap bare kan endres ved adopsjon. Det foreslås å tydeliggjøre dette i form av en eksplisitt lovfesting.

Selv om det lovfestes at overføring av morskap på annen måte enn ved adopsjon ikke anerkjennes i Norge, foreslår utvalget likevel en snever unntaksregel for familier som flytter til landet og som har fått overført morskap på annen måte enn ved adopsjon, før familien blir bosatt i Norge.

Utvalget finner at det først og fremst av hensyn til barna, men også av hensyn til foreldrene, bør lages et tydelig regelverk som gir barna mulighet til å oppnå en juridisk stabil tilknytning til to foreldre tidligst mulig i livet. For utvalget framstår stebarnsadopsjon som en god ordning for overføring av morskap. Det skal sikres at alle berørte parter samtykker, og foretas en vurdering av om overføring av morskapet vil være til gagn for barnet.

Når en mann bosatt i Norge blir far til et barn født i utlandet, reiser det seg spørsmål om farskapet som følger av utenlandsk rett skal anerkjennes her i landet, eller at det pga. mannens sterke tilknytning til Norge skal kreves at farskapet fastsettes etter norsk rett. Utvalget går inn for å videreføre gjeldende rett på området slik at en utenlandsk farskapsfastsettelse må anerkjennes for å legges til grunn i Norge. Farskap som følger direkte av loven i det andre landet, legges direkte til grunn her.

Utvalget går inn for at det lages en egen bestemmelse i barneloven om jurisdiksjon for morskapssaker slik at det lovfestes når sak om morskap kan behandles i Norge.

Det legges til grunn at gjeldende regel i barneloven om lovvalg fungerer godt, og utvalget finne ikke grunn til å vurdere endringer på dette området.

Utvalget går inn for at det skal være mulig å adoptere tidligere partners eller ektefelles barn, dersom vedkommende har avgått ved døden og barnet ikke har noen annen juridisk forelder. Forslaget er ment å sikre at barn som mister sin eneste juridiske forelder, kan bli adoptert av sin steforelder uten å miste den juridiske tilknytningen til slekten til sin opprinnelige forelder, eller f.eks. miste økonomiske ytelser etter den avdøde og arverett etter avdødes foreldre. Adopsjonen skal gis

virkning som en ordinær stebarnsadopsjon slik at barnet får to juridiske foreldre, uten at det mister en annen etablert familietilknytning. Tilsvarende foreslås det at skilt partner eller ektefelle også vil kunne adoptere tidligere partners eller ektefelles barn. Dette er betinget av den andre forelderens samtykke.

Ved behandlingen av endringer i ekteskapsloven våren 2008 ble det vedtatt at det ved kunstig inseminasjon i utlandet, må være kjent donor for at medmorskap skal kunne fastsettes etter §§ 3 eller 4. Er sæddonor ukjent, må morens kvinnelige ektefelle stebarnsadoptere. Endringen medfører en forskjellsbehandling av barn født i lesbiske parforhold og heterofile parforhold ettersom det ikke blir stilt vilkår om at heterofile som reiser til utlandet skal benytte kjent sæddonor for at farskapet skal fastsettes etter pater est-regelen. Utvalget går derfor inn for at kravet om kjent donor oppheves av hensyn til likebehandling av disse barna.

I *kapittel 12* drøfter utvalget hvor langt det offentliges plikt til å etablere foreldreskap bør strekke seg. Utvalget går inn for å videreføre gjeldende regler om at det offentlige har plikt til å få fastsatt farskap eller medmorskap når dette ikke følger av ekteskap eller erklæring. Denne plikten foreslås utvidet til også å omfatte barn født i utlandet.

Utvalget går inn for at det offentlige skal ha en plikt til å klarlegge morskap i tilfeller hvor barnet blir registrert i folkeregisteret uten at morens identitet oppgis. Ettersom det forutsettes at morskap følger av at kvinnen har født barnet, vil bidragsfogdens oppgaver mht. å klarlegge morskap skille seg noe fra oppgavene som gjelder fastsettelse av farskap eller medmorskap etter barneloven § 5. Her vil det offentliges oppgave i første rekke være å innhente opplysninger om identiteten til kvinnen som har født barnet.

I *kapittel 13* vurderer utvalget om det er hensiktsmessig at Arbeids- og velferdsetaten fortsatt skal anerkjenne farskap som er fastsatt i utlandet. Utvalget legger til grunn at alle barn som er bosatt i Norge, skal registreres i folkeregisteret, og at dette gjennomføres så å si uten unntak. Folkeregistermyndigheten framstår dermed som den offentlige instansen som er sentral mht. å registrere fødsler, farskap og morskap for alle barn som er bosatt i Norge, både de som er født her i landet og de som er født i andre land. Utvalget foreslår derfor at folkeregistermyndigheten skal anerkjenne farskap og medmorskap fastsatt i utlandet før de registreres i folkeregisteret.

I *kapittel 14* foreslår utvalget en gjeninnføring av tidligere frister for foreldrenes og tredjemanns adgang til å anlegge sak om endring av farskap. Utvalget legger særlig vekt på barnets behov for stabilitet og trygge rammer. En opphevelse av eksisterende farskap kan bety at en mann som har vært barnets sosiale far i en rekke år, blir borte fra barnets liv. Utvalget viser også til at en endringssak kan ende med at barnet ikke lenger har noen rettslig far. Fristene får også anvendelse for endring av medmorskap.

Barnet skal fortsatt ha en ubegrenset adgang til å anlegge sak fram til fylte 18 år. Utvalget foreslår imidlertid en frist for barnets saksanlegg etter myndighetsalder. På samme måte som for foreldrene skal fristen løpe fra barnet får kunnskap om at en annen kan være faren, men ikke tidligere enn fra myndighetsalder. Fristens lengde bør være tre år.

Videre foreslås det en ny bestemmelse som gir barnet rett til kunnskap om sin genetiske far, uten at dette endrer det juridiske farskapet. I denne sammenhengen kan barnet kreve at Arbeids- og velferdsetaten, eller eventuelt retten, pålegger nødvendig prøvetaking og DNA-analyse.

I *kapittel 15* drøfter utvalget fastsettelse og endring av farskap når faren eller mulig far er død eller forsvunnet. Utvalget mener det er viktig å få etablert farskap også etter at faren er død. Etablering av farskapet kan ha følelsesmessig betydning for mor og barn og praktisk betydning for barnets arverett. Det offentlige skal ha ansvar for å etablere farskap også etter at en mulig far er død, og det skal være samme adgang til å anlegge endringssak enten far lever eller er død. Videre foreslår utvalget en presisering av rettens adgang til å innhente prøver og DNA-analyse som tidligere er tatt av avdøde. Prøver og DNA-analyser skal kunne innhentes fra alle typer registre og oppbevaringssteder for biologisk materiale, som for eksempel strafferettspleiens DNA-register og behandlingsbiobanker og forskningsbiobanker.

Utvalget foreslår endringer i bioteknologiloven § 4-6 slik at farskapstesting kan gjennomføres på fosterstadiet. DNA-analyse med tanke på farskapsfastsetting skal bare kunne foretas etter utløpet fristen for selvbestemt svangerskapsavbrudd. Abort kan imidlertid innvilges etter nemndsbehandling på sosial indikasjon i lokal abortnemnd.

I *kapittel 16* foreslås det forenklinger i begrepsbruk og saksbehandlingsregler. Arbeidet som utføres av Arbeids- og velferdsetaten i farskapssaker er for det alt vesentlige lagt til ett organ. Likevel brukes det fire ulike begreper på organer innenfor etaten. Av forenklingshensyn går

utvalget inn for å bruke begrepene Arbeids- og velferdsetaten og tilskotsfuten (bidragsfogden) i lovteksten.

Utvalget går videre inn for å oppheve ordningen med farskapsforelegg. Foreleggsordningen mangler en selvstendig funksjon, og utvalget mener at barneloven § 4 ivaretar behovet for at fedre skal kunne etablere farskap etter at det er foretatt DNA-analyse, men før saken oversendes retten.

I *kapittel 17* foreslår utvalget enkelte endringer i prosessreglene i saker om foreldreskap. Blant annet foreslår utvalget en modernisering av barnelovens § 24 om domstolenes adgang til å pålegge farskapstesting. Utvalget foreslår også å oppheve barnelovens særskilte regulering av bevisførsel om partenes seksuelle adferd.

I *kapittel 18* vurderer utvalget om andre nasjonale eller internasjonale aktører enn Rettsmedisinsk institutt bør foreta DNA-analyser i farskapssaker. Utvalget legger til grunn at dagens ordning med Rettsmedisinsk institutt som eneste leverandør av DNA-analyser i farskapssaker fungerer godt, både mht. kvalitet og praktisk gjennomføring, og at det derfor bør foreligge sterke grunner for å forandre på dette under dagens forhold. Dersom instituttet skulle organiseres slik at det ikke lengre kan anses som et statlig organ, jf. regelverket om offentlige anskaffelser, forutsetter utvalget at oppdraget må konkurranseutsettes.

1.1.5 Økonomiske og administrative konsekvenser

Forslagene til utvalget er begrenset til regelverket omkring fastsettelse og endring av foreldreskap. Forslagene i utredningen gjelder i første rekke saker som i utgangspunktet er spesielle og som vil oppstå i svært begrenset utstrekning. Noen forslag kan føre til en svak økning av saksanlegg for retten, mens andre forslag kan føre til en tilsvarende nedgang. Under enhver omstendighet er antallet enkeltsaker som vil bli berørt av utvalgets forslag meget beskjedent. Utvalget legger til grunn at forslagene som fremmes i utredningen ikke har noen økonomiske og administrative konsekvenser av vesentlig betydning for det offentlige.

1.2 Summary in English

1.2 English Summary

On 28 March 2008, the Norwegian Government appointed a Commission to propose amendments to the Children Act concerning establishment and change of paternity and maternity, etc. The purpose is to adapt the Act to the major social and technological developments that have taken place with regard to developments in family patterns, the possibility of assisted fertilisation and establishment of paternity with a high degree of certainty.

The principle of paternal affiliation by presumption is fundamental to the establishment of paternity. The Commission proposes that this principle be maintained so that the husband of the mother is automatically established as a child's father. Many children are thus ensured a secure social and legal framework from the start of their lives.

Since the principle of paternal affiliation by presumption functions well, the Commission has considered whether it should also apply to cohabitants, but does not recommend such a statutory amendment. Here, the Commission refer particularly to practical problems associated with the provision of documentary evidence that the cohabitation actually exists and to the fact that cohabitation is less legally binding than marriage. For similar reasons, the Commission recommends repeal of the rule allowing a cohabiting father to establish paternity without the consent of the mother.

The Commission wishes to raise the standing of the current voluntary recognition of paternity and emphasise the emotional aspect of childbirth and parenthood. Fathers should therefore *declare* rather than *acknowledge* paternity, and the Commission propose that the terminology of the Act be amended. Both for the parents and for maternity facilities, it would be most practical if paternity were as far as possible established prior to the birth of a child.

It is therefore proposed that the recently adopted amendments to the Children Act concerning co-maternity be upheld, so that two women are granted equal rights as parents when one of them gives birth following assisted fertilisation with the other's consent.

The Commission propose that the current statutory provision concerning maternity be upheld so that the woman who gives birth to a child is the child's legal mother. According to this proposal, maternity established outside Norway will automatically be recognised in Norway without any special authorisation if the woman who gave birth to the child is deemed to be the child's mother pursuant to the law of the country where the child was born.

The use of methods of assisted fertilisation in other countries that are not permitted in Norway

may give rise to legal issues, inter alia, in connection with recognition of paternity or maternity established in other countries. It lies outside the scope of the Commission's terms of reference to address the question of which methods of assisted fertilisation shall be permitted in Norway. In its proposals, it has been the aim of the Commission that the legal parenthood in respect of children should be established as early as possible, while ensuring provisions to protect against child trafficking.

Norwegian law should continue to apply to children born in Norway, regardless of where they were conceived.

The Commission has considered what rules should apply in connection with establishment of paternity, maternity and co-maternity for children born outside Norway as a result of assisted fertilisation. The Commission does *not* find it correct to adapt Norwegian statutory provisions concerning parenthood in order to enable residents of Norway more easily to make use of facilities available abroad that are not permitted in Norway. The interests of the children brought into the world in this way should nevertheless be safeguarded as well as possible, and the Commission therefore proposes wider access to adoption of stepchildren.

If a person or couple residing in Norway enters into an agreement with a surrogate mother outside Norway, transfer of maternity should only be possible by means of formal adoption.

The Commission finds that, primarily out of regard for the children but also out of regard for the parents, clear legislation should be drafted enabling children to obtain a legally stable attachment to two parents as early as possible in the child's life. Adoption of stepchildren is perceived as a sound means of transferring maternity in cases where the consent of all affected parties is obtained, while assessing whether the transfer of maternity will be of benefit to the child. The Commission therefore recommends that the current legal provisions be upheld, so that maternity may only be changed by means of adoption. It is proposed that this be clarified in the form of an explicit statutory provision.

Even if it is established by law that transfer of maternity in other ways than by means of adoption is not recognised in Norway, the Commission nevertheless proposes a limited exception for families who move to Norway, where maternity was transferred by a means other than adoption before the family became resident in Norway.

In cases where a man residing in Norway becomes the father of a child born outside Norway, the Commission recommends that current law in this area be upheld, so that a foreign establishment of paternity must be subject to recognition in order to apply in Norway. Paternity that follows directly from the law of the other country shall automatically be recognised.

The Children Act has provisions concerning co-maternity that apply when a woman married to another woman gives birth to a child conceived by means of assisted fertilisation. In Norway, semen from a known donor is used. If artificial insemination is carried out abroad, the donor must be known in order that co-maternity may be established pursuant to the Children Act. If the donor is unknown, the mother's female spouse must adopt the child as a stepchild. The requirement regarding a known donor involves discrimination between children born in lesbian relationships and children born in heterosexual relationships, and the Commission therefore recommends that the requirement regarding a known donor in connection with assisted fertilisation outside Norway be repealed out of regard for equal treatment of the children.

The Commission proposes that a separate provision be added to the Children Act concerning jurisdiction in maternity cases in order to prescribe by law when maternity cases may be dealt with in Norway.

The Commission finds that the current provision of the Children Act concerning choice of law functions well, and finds no reason to consider amendments in this area.

The Commission proposes that it shall be possible to adopt a deceased partner's or spouse's children if the child has no other legal parent. The intention of this proposal is to ensure that children who lose their only legal parent may be adopted by their step-parent without losing their legal attachment to the family of their original parent or, for example, losing financial benefits deriving from the deceased. Correspondingly, it is proposed that a divorced partner or spouse shall also be able to adopt the children of a previous partner or spouse when both parties agree.

The Commission has considered the extent of the authorities' obligation to establish parenthood, and recommends that the current provisions prescribing that the authorities shall be obliged to establish paternity or co-maternity, when this does not follow from marriage or a declaration, be upheld. It is proposed that this obligation be extended to include children born outside Norway. It is further proposed that the authorities

shall be obliged to ascertain maternity in cases where the child has been registered at the National Population Register without stating the identity of the mother. Since maternity is a consequence of the fact that the woman has given birth to the child, the responsibility of the maintenance enforcement agency as regards ascertaining maternity will primarily involve obtaining information concerning the identity of the woman who gave birth to the child.

The Commission proposes reintroduction of time limits for the parents' and third parties' entitlement to institute legal proceedings concerning change of paternity. The child should be able to institute proceedings within three years after learning that another person may be his or her father. Such time limit shall however not begin to run until the child reaches the age of majority (18 years). Both parents should be able to institute legal proceedings concerning paternity within one year after learning that the paternity may have been wrongly established. A man who believes himself to be the father of a child should be able to institute legal proceedings within one year after learning that he may be the father, but only until the child is three years of age.

The Commission propose that parents who lose parental rights, for example a father who is deprived of paternity by a court judgment, shall be given an opportunity to institute legal proceedings in order to determine their right of access to the child. The court shall decide the case on the basis of the best interests of the child. In cases where the parents have not adopted stepchildren and where the child has only one legal parent, it shall be possible to institute legal proceedings to claim the right of access.

Corresponding provisions and time limits shall apply to established co-maternity where appropriate.

The Commission further propose a new provision giving the child a right to know the identity of his or her biological father without this entailing a change of paternity. In this connection, the child may demand that the Norwegian Labour and Welfare Service or the court shall order the necessary taking of samples and DNA analysis.

The Commission has considered establishment and change of paternity in cases where the father or possible father is deceased or has disappeared. The authorities shall also be responsible for establishing paternity after the death of a possible father, and the right to institute legal proceeding concerning change of paternity shall apply regardless of whether the father is alive or dead. The Commission further propose a clarification of the right of the court to obtain samples and DNA analyses previously carried out in relation to the deceased. It shall be possible to obtain samples and DNA analyses from all types of register and storage locations for biological material, such as DNA records for use in criminal investigations and biobanks for treatment or research purposes.

It is proposed that paternity testing be made available at the foetal stage. DNA analysis with a view to establishing paternity should only be permitted after expiry of the time limit for self-determined abortion. The right to abortion on social grounds in the second trimester of pregnancy may nevertheless be granted following consideration by a local Abortion Committee.

The Commission proposes certain simplifications in the Children Act, inter alia, repeal of the arrangement involving paternity writs, adaptation of the rules to DNA analyses and simplification of the procedural rules for cases concerning parenthood. It is further proposed that the Children Act's specific regulation of the submission of evidence concerning sexual relations of the parties be repealed.

The Commission has considered whether domestic or international actors other than the Institute of Forensic Medicine should perform DNA analyses in paternity cases. The Commission find that the current arrangement whereby the Institute of Forensic Medicine is the sole provider of DNA analyses in paternity cases functions well as regards both quality and practical execution of the tests, and therefore find that this should only be changed if weighty grounds so indicate. If the Institute should be organised in such a way that it could no longer be regarded as a state body, cf. the rules concerning public procurements, the Commission assumes that the service would be subject to competitive tendering.

The Commission finds that the proposals submitted in the report have no significant financial or administrative consequences for the public authorities.

Kapittel 2
Utvalgets mandat, sammensetning og arbeidsmåte mv.

2.1 Oppnevning og mandat

Farskapsutvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 28. mars 2008. Utvalget ble gitt følgende mandat:

> «Utvalget skal vurdere endringer i barnelovens bestemmelser om farskap og morskap og eventuelle konsekvensendringer i andre bestemmelser i barneloven og ev. andre lover i tråd med dette mandatet. Målsettingen er å tilpasse loven til den store samfunnsmessige og teknologiske utviklingen som har skjedd mht. utviklingen av familiemønstre, mulighet for assistert befruktning og mulighet for sikker fastsetting av farskap. Utvalget skal legge vekt på barnets beste, og ivareta helhetsperspektivet også i forhold til de øvrige bestemmelsene i loven. Utvalget skal legge vekt på at FNs barnekonvensjon er innarbeidet i norsk lov og at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn.
>
> Utvalget skal i sin gjennomgang foreta en drøftelse av det biologiske prinsipps betydning i norsk barnelovgivning, og vurdere om dette ivaretar barnets beste på en optimal måte for alle grupper av barn. Barn har de samme menneskerettigheter og krav på den samme juridiske beskyttelse uavhengig av foreldrenes samlivsform eller seksuelle orientering. Det bør vurderes om det offentliges ansvar for å fastsette farskap i dag er utformet hensiktsmessig. Barns rett til å kjenne sitt biologiske opphav jf. FNs barnekonvensjon skal i denne sammenheng vektlegges.
>
> Utvalget skal også vurdere om det med dagens utvikling av familiemønstre er riktig å beholde pater est-regelen, eller om man kan oppnå en bedre likestilling av barn født av gifte og ugifte foreldre ved f.eks. å kreve at alle fedre skal erkjenne farskap. Dersom det er ønskelig å beholde pater est-regelen, skal det vurderes om denne kan utvides til også å omfatte samboere.
>
> Utvalget skal videre se nærmere på barnelovens prosessuelle regler mht. fastsettelse av farskap, og komme med forslag til regler som er bedre tilpasset bruken av DNA-analyse i farskapssaker. Videre bør det vurderes å foreslå regler for tilfeller der den som har vært regnet som far eller påstått far er død (nylig død eller har vært død lenge), mulighet for DNA-testing av slektninger og hvordan loven skal forholde seg til ulovlig innhentede biologiske prøver. I dag utfører RMI alle DNA- analyser som rekvireres av domstolene eller trygdeetaten i forbindelse med farskapssaker i Norge. Utvalget bør også vurdere om det kan være hensiktsmessig at andre nasjonale eller internasjonale aktører kan utføre DNA-analyser til bruk i farskapssaker.
>
> Utvalget skal se på tilfeller hvor partene har tilknytning til utlandet, særlig der befruktning har skjedd i land som tillater typer assistert befruktning som ikke er tillatt etter norsk bioteknologilov, som f.eks. sæd- eller eggdonasjon med anonym donor, surrogatmor eller surrogatmor i kombinasjon med eggdonasjon. Utvalget skal komme med forslag til regler om jurisdiksjon, lovvalg og anerkjennelse.
>
> Utvalget skal ivareta helhetsperspektivet i forhold til de øvrige kapitlene i barneloven og annen tilstøtende lovgivning, som for eksempel bioteknologiloven, adopsjonsloven mv. Utvalget skal i sitt arbeid ta i betraktning internasjonale konvensjoner, øvrige nordiske lands lovgivning og pågående utredninger, erfaringer, rettspraksis og forskning på området.
>
> Økonomiske, administrative og andre vesentlige konsekvenser av forslagene skal utredes i samsvar med utredningsinstruksens kapittel 2. Minst ett forslag skal baseres på uendret ressursbruk.
>
> Utvalget skal legge fram sitt arbeid for Barne- og likestillingsdepartementet i form av en NOU innen 1. desember 2008.»

Utvalget ble innvilget forlenget frist i brev fra Barne- og likestillingsdepartementet av 30. juni 2008.

Utvalget har hatt følgende sammensetning:
Leder:
Professor Aslak Syse
Medlemmer:
Professor Trude Haugli

Rådgiver Øivind Johansen
Avdelingsleder/tingrettsdommer Anne Margrethe Lund
Seksjonsleder Margurethe Stenersen
Professor Arne Sunde

Seniorrådgiver i Barne- og likestillingsdepartementet Gitte Gulbrandsen har vært utvalgets sekretær i hele perioden, mens sekretariatsleder Geir Helgeland i Likestillings- og diskrimineringsnemnda ble oppnevnt som sekretær fra 1. oktober og ut utvalgets funksjonstid.

2.2 Utvalgets arbeid

Farskapsutvalget har i perioden april 2008 til mars 2009 avholdt åtte møter, hvorav ett ble holdt over to dager. Møtene er avholdt i Oslo.

Utvalget inviterte til åpent høringsmøte med interesseorganisasjoner og andre interesserte 18. september 2008. Det var 25 personer påmeldt til møtet. Her orienterte utvalgets leder om utvalgets arbeid og de frammøtte ga muntlige og skriftlige innspill.

Utvalget har mottatt skriftlige henvendelser fra sju organisasjoner med synspunkter på problemstillinger som omfattes av utvalgets mandat, se egen omtale under punkt 2.5. Videre har utvalget mottatt en henvendelse fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) om saksbehandlingen i farskapssaker når moren har gitt samtykke til adopsjon.

Professor Inge Lorange Backer holdt 18. november foredrag for utvalget om

> «Barneloven og farskapsutvalget. Enkelte vurderinger av dagens prosessuelle og materielle regler.»

Utvalget var i november 2008 på studietur til London for å innhente informasjon om lovgivning og praksis vedrørende assistert befruktning og familierett. Utvalget hadde møte med Human Fertilisation and Embryology Authority, Ministry of Justice og Ministry of Health. Professor Susan Golombok ved Centre for Family Research ved University of Cambridge orienterte om sin mangeårige forskning om nye familietypers mulige betydning for forholdet mellom foreldre og barn.

Sekretariatet har innhentet opplysninger om utenlandsk rett ved skriftlige henvendelser til Justisdepartementene i de nordiske landene, samt Tyskland, Nederland, England, Romania og Spania.

For tilstrekkelig å kunne ivareta mandatets krav om å vektlegge FNs barnekonvensjon, har utvalget innhentet en juridisk betenkning av førsteamanuensis dr. juris Karl Harald Søvig om » Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner». Denne betenkningen er inntatt som vedlegg til utredningen.

2.3 Utvalgets begrepsbruk

Eggdonasjon er ikke tillatt i Norge. Norske kvinner kan reise til utlandet for å få implantert et (befruktet) egg, donert av en annen kvinne. Når kvinnen føder regnes hun som mor til barnet. Norske par eller enslige kan gjøre avtaler med kvinner i utlandet om at hun skal bære fram et barn mannen er genetisk far til, som regel etter implantasjon av et egg fra en annen kvinne befruktet med mannens sæd. Etter fullført svangerskap skal barnet overlates til den andre avtaleparten. Dette fører til at flere kvinner kan oppfattes som mor til barnet. Den genetiske moren hvor egget har sin opprinnelse, den biologiske moren som er den som føder barnet og eventuelt den sosiale moren som påtar seg foreldrerollen for barnet.

Den rettslige moren er kvinnen som føder barnet, også dersom hun har mottatt egg fra en annen kvinne, jf. barneloven § 2. Svangerskap og fødsel gjør kvinnen til biologisk mor. Utvalget har i sine drøftelser valgt å bruke begrepene mor og surrogatmor når det er naturlig å skille mellom disse kategoriene. Begrepet surrogatmor benyttes for å omtale en kvinne som bærer fram et barn i den hensikt å gi barnet fra seg, uavhengig av om barnet stammer fra hennes eget egg eller egg fra en annen kvinne. Det er intensjonen om å gi barnet hun bærer fram til en annen, som gjør kvinnen til surrogatmor. Hvis barnet blir født i Norge, vil norsk regelverk komme til anvendelse. En surrogatmor som føder på norsk sykehus, vil etter gjeldende regelverk anses som rettslig mor til barnet. Etter barneloven § 2 andre ledd, vil en surrogatavtale ikke være bindende og hun kan velge å ikke gjennomføre avtalen, men beholde barnet selv. Vil hun gjennomføre avtalen, må hun adoptere bort barnet til en annen person.

Utvalget benytter begrepene genetisk mor og genetisk far der det er hensiktsmessig å henvise til de personene der henholdsvis eggcellen og sædcellen har sin opprinnelse. For øvrig er begrepet biologisk far og begrepet genetisk far brukt synonymt og om hverandre i framstillingen. I utkast til lovtekst brukes begrepet genetisk far fordi

dette gir et presist uttrykk for hvilken mann DNA-analysen utpeker til barnets far.

Barn som er født i utlandet av surrogatmor, men som tas til Norge av sin far (genetiske og rettslige) kort tid etter fødselen, anses av utvalget for å ha så sterk tilknytning til Norge, at rettsforholdet bør reguleres av norsk rett. Surrogatmoren regnes dermed som juridisk mor til barnet, fram til det eventuelt er gitt bevilling til stebarnsadopsjon. Dette gjelder også dersom mannens ektefelle har donert egg til surrogatmoren og dermed er genetisk mor til barnet.

Da endringer i ekteskapsloven ble vedtatt våren 2008, ble begrepet medmorskap innført i lovgivningen. I Ot.prp. nr. 33 (2007-2008) er det på side 72 andre spalte gitt en nærmere redegjørelse av begrepet:

> «I den forbindelse vil departementet gjøre oppmerksom på at det kun skal være mulig å fastsette medmorskap hvor et barn er unnfanget etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. I andre tilfeller vil ikke hun som moren er gift med kunne bli medmor i kraft av barneloven. En slik mulighet ville bryte for sterkt med det biologiske prinsipp, da det i andre tilfeller alltid vil være en mulighet for at en far vil gjøre farskapet gjeldende. Hun som er gift med moren kan i disse tilfellene, hvor det er en potensiell far tilstede, kun bli foreldre ved en eventuell stebarnsadopsjon. Dersom medmorskap er etablert etter barneloven kan ikke barnet også få etablert et farskap etter barneloven. Barnet må enten ha en far eller en medmor, ikke begge deler.»

Siden medmor er et nytt begrep, fant departementet det hensiktsmessig å innta en definisjon av medmor i loven:

> «§ 4a. Medmorskap til barnet
>
> Som medmor til barnet skal reknast moras kvinnelige ektefelle eller sambuar, dersom medmorskapen følgjer av ekteskap, vedgåing eller dom.
>
> Eit barn kan ikkje ha både ein far og ei medmor.
>
> Reglar i lov eller forskrift som gjeld om eller for ein far, gjeld på same vis om eller for ei medmor.
>
> Departementet kan ved forskrift gje utfyllande reglar om fastsetjing av medmorskap etter §§ 3 og 4 i denne lova.»

Utvalget foreslår en lovteknisk endring i § 4a for å klargjøre at reglene om farskap gjelder så langt de passer for etablering og endring av medmorskap. Utvalget har imidlertid ikke foretatt en fullstendig gjennomgang av barnelovens bruk av «medmor». Dette skyldes blant annet at innholdet i enkelte relevante bestemmelser ligger utenfor utvalgets mandat. Bruken av «medmor» i gjeldende barnelov kan virke tilfeldig. For eksempel er medmor nevnt i §§ 5 og 8, men ikke i §§ 6 og 9 og kapittel 3 og 4. Det vises til at utvalget anbefaling om en fullstendig gjennomgang og revidering av barneloven, se punkt 2.6. Alternativt vil utvalget uansett anbefale at departementet foretar en lovteknisk gjennomgang av barneloven slik at bruken av medmor blir konsekvent.

En kvinne som stebarnsadopterer sin kvinnelige partners eller ektefelles barn, vil etter denne definisjonen ikke være medmor. I kraft av adopsjonsvedtaket vil hun imidlertid bli forelder til barnet. Parene som danner familie på denne måten, finner det trolig naturlig i dagligtalen også å omtale denne kvinnen som medmor, selv om hun faller utenfor barnelovens definisjon. Når en fars partner eller mannlige ektefelle stebarnsadopterer farens barn, vil det i dagligtalen kanskje benyttes begrepet medfar. Utvalget vil oppfordre Adopsjonsutvalget til å drøfte begrepsbruken på likekjønnede foreldre i adopsjonssaker. Adopsjonsutvalget ble oppnevnt ved kgl.res. 29. august 2008 og skal foreta en helhetlig gjennomgang av adopsjonspolitikken. Utvalget skal legge fram sitt arbeid for Barne- og likestillingsdepartementet i form av en NOU innen 1. september 2009.

Når utvalget benytter begrepet assistert befruktning, menes det assistert befruktning ved helseinstitusjon. Private arrangementer med bruk av sæd fra en venn, en bekjent eller tilfeldig donor for selvinseminering omfattes ikke av begrepet assistert befruktning slik dette er brukt i utredningen.

Assistert befruktning gjennomført uten at nødvendig samtykke forelå, vil være omfattet av regelverket for assistert befruktning, men rettsvirkningene kan være annerledes fordi rettsvirkningene dels er avhengig av at slikt samtykke forelå.

Begrepet donor benyttes om noen som gir fra seg – donerer – kjønnsceller eller embryo. Ved å donere gir de fra seg disposisjonsretten til en institusjon eller klinikk, med formål at cellene kan brukes av andre personer til befruktningsforsøk. En mann som gir sæd som ledd i en avtale med en surrogatmor, vil ikke regnes som donor.

I teksten er homofile par omtalt på ulike måter: som likekjønnet par, par av samme kjønn og et mannlig eller kvinnelig par. I tilfeller hvor det spesifikt er ment et kvinnelig par, brukes begrepet lesbisk par eller et kvinnelig par. Når homofile par

omtales, gjelder dette både mannlige og kvinnelige par.

Utvalget ønsker å endre terminologien ved fastsettelse av juridisk farskap som ikke skjer ved pater est (direkte av loven). Utvalget finner at det å «erkjenne» farskap er en gammelmodig betegnelse som har strafferettslige konnotasjoner som peker mot skyld. Etter bokmålsordboka er én betydning «å bli klar over, innrømme», mens nynorskordboka har som synonymer «vedgå, tilstå».

Utvalget mener at ordvalget «erklære farskap» og «farskapserklæring» er et mer velegnet valg av terminologi. I begge ordbøkene framgår at ordets betydning er «si (fra), tilkjennegi, uttale offentlig», og det er nettopp dette som skal skje når en far erklærer farskap. Han tilkjennegir offentlig at dette er et barn som han er far til. Utvalget finner at dette gir en mer positiv vinkling av det gode det er å bli far til en ny verdensborger. I utvalgets lovutkast er dette gjennomført i alle aktuelle bestemmelser.

I utredningen er «erklæring» benyttet i størst mulig grad. I tilfeller hvor det spesifikt vises til gjeldende rett eller praksis, er likevel «erkjennelse» brukt.

2.4 Utvalgets forståelse og oppfyllelse av mandatet

Utvalget har tatt utgangspunkt i de føringer som framgår av mandatets første og andre avsnitt. Reglene i barneloven om farskap og (med)morskap er gjennomgått og vurdert opp mot den «samfunnsmessige og teknologiske utviklingen som har skjedd mht. utviklingen av familiemønstre, mulighet for assistert befruktning og mulighet for sikker fastsetting av farskap». Det kan i denne sammenhengen vises til kapittel 4 der denne utviklingen er nærmere omtalt. Videre har utvalget, som det framgår av mandatet, lagt vekt på barnets beste, og ivaretatt helhetsperspektivet i forhold til de øvrige bestemmelsene i loven, herunder også vektlagt FNs barnekonvensjon. Det vises i denne sammenhengen til at utvalget i kapittel 3 har framlagt det verdisynet som de etterfølgende drøftingene er foretatt på bakgrunn av.

Som ledd i de overordnede tilnærmingene har utvalget også foretatt drøftinger «av det biologiske prinsipps betydning i norsk barnelovgivning», og vurdert «om dette ivaretar barnets beste på en optimal måte for alle grupper av barn». Her kan særlig vises til kapittel 14 om endring av farskap, morskap og medmorskap. Her legger utvalget til grunn at hensynet til stabilitet for barnet om hvem som er dets foreldre, kan tilsi en mer begrenset endringsadgang enn etter gjelde rett. Utvalget svekker derved gjennomslagskraften til det biologiske prinsipp i enkelte sammenhenger, selv om dette også er et grunnleggende hensyn ved utvalgets drøftinger og avveininger.

Av mandatet framgår også at utvalget skal «vurdere om det med dagens utvikling av familiemønstre er riktig å beholde pater est-regelen, eller om man kan oppnå en bedre likestilling av barn født av gifte og ugifte foreldre ved f.eks. å kreve at alle fedre skal erkjenne farskap. Dersom det er ønskelig å beholde pater est-regelen, skal det vurderes om denne kan utvides til også å omfatte samboere.» Utvalget viser i denne forbindelse til kapitlene 9 og 10 der disse spørsmålene står i fokus for drøftelsene.

Utvalget skal etter mandatet også se nærmere på barnelovens prosessuelle regler mht. fastsettelse av farskap, og komme med forslag til regler som er bedre tilpasset bruken av DNA-analyse i farskapssaker. Her har utvalget vurdert og foreslått forenkling av de administrative saksbehandlingsreglene ved farskapsfastsettelse, og også de prosessuelle bestemmelser når saker skal behandles for domstolene. «Videre bør det vurderes å foreslå regler for tilfeller der den som har vært regnet som far eller påstått far er død (nylig død eller har vært død lenge), mulighet for DNA-testing av slektninger og hvordan loven skal forholde seg til ulovlig innhentede biologiske prøver.» Disse spørsmålene er gitt en særlig behandling i kapittel 15.

Utvalget bør etter mandatet også vurdere om det kan være hensiktsmessig at andre nasjonale eller internasjonale aktører enn Rettsmedisinsk institutt kan utføre DNA-analyser til bruk i farskapssaker. Det vises i denne sammenhengen til kapittel 18.

Utvalget skal etter mandatet vurdere barnelovens anvendelse på tilfeller hvor partene har tilknytning til utlandet, særlig der befruktning har skjedd i land som tillater typer assistert befruktning som ikke er tillatt etter norsk bioteknologilov, som f.eks. sæd eller eggdonasjon med anonym donor, surrogatmor eller surrogatmor i kombinasjon med eggdonasjon, og «komme med forslag til regler om jurisdiksjon, lovvalg og anerkjennelse». Det vises til drøftingene og forslagene i kapittel 11.

Utvalget «skal i sitt arbeid ta i betraktning internasjonale konvensjoner, øvrige nordiske lands lovgivning og pågående utredninger, erfaringer,

rettspraksis og forskning på området». Det vises til kapittel 3 der enkelte konvensjoner er dratt inn i det overordnede verdiperspektivet. I kapittel 7 og 8 gjøres det nærmere rede for henholdsvis aktuelle konvensjoner og utenlandsk rett, dvs. reglene på det aktuelle rettsområdet i de øvrige nordiske landene samt i enkelte andre utvalgte land. I eget vedlegg til utredningen fra utvalget framlegges en betenkning av førsteamanuensis Karl Harald Søvig, Universitetet i Bergen, om Barnekonvensjonens betydning for det saksfeltet som farskapsutvalget er utnevnt for å utrede.

Endelig skal utvalget «ivareta helhetsperspektivet i forhold til de øvrige kapitlene i barneloven og annen tilstøtende lovgivning, som for eksempel bioteknologiloven, adopsjonsloven mv.». Det vises i denne sammenhengen til punkt 2.6 der utvalget mener barneloven nå er moden for en omfattende lovgjennomgang med sikte på en mer fullstendig revidering.

Utvalget mener ut fra dette at mandatets ulike oppgaver er utført.

Utvalget har i kapittel 12 og 13 vurdert det offentliges ansvar og aktivitetsplikt når morskap ikke oppgis og når barn blir født i utlandet og medbringes av personer som er bosatt i Norge. Ved drøftingene av disse spørsmålene har utvalget lagt vesentlig vekt på at regler om fastsetting av farskap og/eller morskap ikke åpner for barnebortføring eller legalisering av handel med nyfødte barn over landegrensene. Norge er her bundet av strenge internasjonale konvensjoner vedrørende blant annet adopsjonsregler og kontroll av de bakenforliggende rettslige forhold, og dette har vektlagt av utvalget når rettsreglene på disse områdene er vurdert.

Det har under arbeidet blitt reist spørsmål om Arbeids- og velferdsetaten er rett organ for å behandle saker om fastsettelse av farskap. Utvalget vil påpeke at arbeidet med farskapsfastsettelse og barnebidrag skiller seg vesentlig fra de andre oppgavene etaten har ansvaret for. Det anses imidlertid å falle utenfor utvalgets mandat å foreslå eventuelle endringer i forhold til organiseringen av dette arbeidet.

Utvalget har lagt til grunn at det ligger utenfor mandatet å foreslå endringer i bioteknologiloven om hvilke former for assistert befruktning som skal være tillatt i Norge. Ved vedtakelsen av bioteknologiloven i 2003 slo Stortinget fast at det ikke skal være adgang til eggdonasjon. Videre vedtok Stortinget i 1997 en tilføyelse i barneloven § 2 som slår fast at avtaler om surrogatmorskap ikke skal ha rettslig beskyttelse.

Utvalget har lagt vekt på at barne- og adopsjonslovgivningen i minst mulig grad skal legge til rette for omgåelse av reglene i bioteknologiloven ved at personer bosatt i Norge får utført assistert befruktning i andre land med mer liberal lovgiving. Samtidig har utvalget lagt vekt på at barn som har blitt til ved assistert befruktning som ikke er tillatt i Norge, sikres best mulig juridisk. Dette gjelder både med hensyn til kontroll av identitet og sikring av at barnet ikke er kidnappet eller gjenstand for handel, samt mulighet for etablering av juridisk tilknytning til to foreldre tidligst mulig.

2.5 Synspunkter fra organisasjoner

Farskapsutvalget avholdt et åpent høringsmøte 18. september 2008 for å innhente synspunkter på problemstillingene utvalget i følge mandatet skal ta stilling til. 28 organisasjoner var invitert ved eget brev. I tillegg ble det sendt ut egen pressemelding, samt e-post til de ca 1000 mottakerne som står på Barne- og likestillingsdepartementets e-postliste. Høringsmøtet var nyhetssak på departementets forside på regjeringen.no og fikk i ettertid omtale i Vårt Land og i P4.

Følgende organisasjoner holdt innledning på høringsmøtet: Støttegruppen for Feildømte Fedre, Forum for Menn og Omsorg, Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH), Nordisk nettverk for ekteskapet, Aksjonsgruppa for barns rett til samvær med foreldre og besteforeldre, REFORM – ressurssenter for menn og Foreningen 2 Foreldre.

Utvalget har mottatt skriftlige innspill fra Støttegruppen for Feildømte Fedre, Forum for Menn og Omsorg, Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH), Nordisk nettverk for ekteskapet, Aksjonsgruppa for barns rett til samvær med foreldre og besteforeldre, REFORM – ressurssenter for menn og Nettverksforumet Foreldrerett, enten i form av manus til innleggene som ble holdt på høringsmøtet eller som synspunkter tilsendt i ettertid.

Organisasjonene har særlig hatt synspunkter på biologisk tilknytning mellom barn og foreldre. Flere har vist til FNs barnekonvensjon artikkel 7 om retten til å kjenne sine foreldre, men det er ikke sammenfall i synspunktene på om denne bestemmelsen forplikter i forhold til biologiske eller sosiale foreldre.

Det er videre uenighet mellom organisasjonene om hvor sterkt det biologiske prinsipp gjør seg

gjeldende – og bør gjøre seg gjeldende – i norsk rett. Når det gjelder mulighet for å reise farskapssak, legges det stor vekt på hensynet til riktig biologisk fastsettelse, mens for barn i homofile og lesbiske familier tillegges det sosiale foreldreskapet stor vekt.

Enkelte av organisasjonene går inn for økt bruk av DNA-testing i farskapssaker, blant annet i form av obligatorisk DNA-testing av alle barn. Dersom alle barn DNA-testes umiddelbart etter fødselen, vil det aldri være tvil om farskapet, noe som vil styrke den psykiske tilknytningen mellom far og barn. En slik ordning vil hindre at barn senere i livet opplever at farskap blir endret, med de negative konsekvenser det vil ha for barnet.

Andre organisasjoner framhever omsorg som et nøkkelbegrep, og hevder at ikke-biologiske foreldre kan være like gode omsorgs- og ansvarspersoner i barns liv som biologiske foreldre. Som følge av dette er det ønskelig at fedre som ønsker å yte omsorg og ta ansvar for barn, bør få muligheter tilrettelagt på tvers av biologisk tilknytning.

Enkelte organisasjoner har kommentert pater est-regelen. Noen mener at pater est-regelen bør inkludere nye grupper fedre, slik som samboende fedre og ikke-biologiske medfedre, og at å oppheve regelen vil så tvil om alle fedres farskap, noe som ikke kan sies å være i barnas interesse. Andre påpeker at pater est-regelen bør oppheves av hensyn til likebehandling. Hvis pater est-regelen oppheves, må alle erkjenne farskap/medmorskap, enten de er gift eller samboende og har samme eller forskjellig kjønn.

LHH har tatt opp enkelte problemstillinger som særlig er aktuelle for barn av lesbiske og homofile foreldre, fordi mange av dem lever i utradisjonelle familieformer og hvor det kan være vanlig med nære voksenrelasjoner til flere voksne. Organisasjonen etterlyser muligheten for å etablere juridiske bindinger mellom barnet og flere enn to voksenpersoner. Blir det konflikt mellom omsorgspersonene eller en av dem dør, vil barnet stå i fare for å miste kontakten med en omsorgsperson som har uttøvet foreldrerollen uten å være juridisk forelder. Dette bør kunne avhjelpes ved en mulighet for å lage juridisk bindende avtaler som sikrer barn rettigheter til flere enn to foreldre, for eksempel rett til samvær, arv, forsikring osv.

LLH etterlyser videre en opprydding i regelverket vedrørende barn av homofile par som kommer til verden ved hjelp av surrogatmor i utlandet. Foreningen skriver:

> «Både barn av heterofile par og barn av homofile par får i utlandet utstedt papirer på at de har to foreldre. Ved ankomst til Norge anerkjennes imidlertid ikke det homofile par som foreldre, hvorimot det er uproblematisk for norske myndigheter å anerkjenne det heterofile par som foreldre. En slik forskjellsbehandling av barn er usaklig og ikke til barnas beste.»

Flere av organisasjonene har synspunkter på tilbud om assistert befruktning til lesbiske som fra 1. januar 2009 gis med hjemmel i bioteknologiloven.

2.6 Behov for en helhetlig gjennomgang av barnelovens regler

Utvalgets mandat har vært begrenset, se punkt 2.1 og 2.4. Like fullt har utvalget måttet forholde seg til store deler av barnelovens regler. Utvalgets sammensetning ble tilpasset de avgrensede oppgavene som er lagt i mandatet.

Under arbeidet har utvalget funnet at det er flere viktige mangler ved barneloven. Det er for eksempel ingen formålsbestemmelse i denne loven, i motsetning til andre sentrale lover som regulerer mellommenneskelige forhold, og ikke minst for forholdet mellom det offentlige og borgerne. Det er påfallende at loven starter med en bestemmelse om fødselsmelding. Det er stadig satt inn nye kapitler; sist kapittel 4A med rettergangsregler som supplerer rettergangsreglene i kapittel 4 som er avgrenset til farskapssaker og saker om medmorskap.

Så er det plutselig verdimessige bestemmelser i andre prosesskapitler, se for eksempel § 48. Et forbud mot at foreldrene ikke kan inngå ekteskapsavtale på vegne av barnet er skutt inn som § 30a mellom innholdet i foreldreansvaret og rett for barnet til å være med på avgjørelser.

Det har gjennom tidene blitt foretatt en rekke avgrensede revideringer i loven. Spørsmålet er nå om det bør foretas en mer helhetlig lovgjennomgang og revidering. Farskapsutvalget ble verken sammensatt eller hadde et tidsperspektiv som har gjort det mulig å ha et mer utvidet perspektiv på arbeidet, herunder å se over flere regler i barneloven enn de som har vært relevante for utvalgets mer begrensede oppdrag.

Utvalget vil tilrå at Barne- og likestillingsdepartementet vurderer om det ikke nå er et behov for et noe større revidering av hele barneloven for å vurdere om alle regler er nødvendige, om de kommer i en naturlig rekkefølge, om det bør innføres en formålsbestemmelse for å være sikret at

hele loven er verdiforankret mv. Dette arbeidet vil både ha et rettsteknisk (regelforenklende) siktemål i tillegg til å vurdere om loven framstår som sammenhengende og godt redigert, eller om det bør foretas mer omfattende, og kanskje også enkelte substansielle endringer, for å nå dette siste siktemålet.

Del II
Bakgrunn og prinsipielle utgangspunkter

Kapittel 3
Verdimessig utgangspunkt for utvalgets drøftelser

3.1 Utgangspunkt

I dette kapitlet drøfter og klargjør utvalget hvilke verdimessig utgangspunkter som ligger til grunn for forslagene. Overordnet er at det rettslige foreldreskap for et barn sikres så tidlig som mulig, samtidig som vi har ordninger som beskytter mot utnyttelse, kjøp og salg av barn. Det er ikke alltid disse interessene trekker i samme retning.

Spenningen mellom rettslig, biologisk og sosialt foreldreskap er gjenstand for omfattende diskusjoner over store deler av verden. Etterfulgt av en internasjonal kongress i 2006, leverte forskere fra 15 land, herunder Kina, Japan, Canada, USA og en rekke europeiske land, hver sine bidrag over disse temaene.[1] De samfunnsmessige utfordringene og problemstillingene er i høy grad felles, men reglene og svarene er ulike, basert på ulike kulturer, politiske, religiøse, sosiale og økonomiske forhold.

Lovgivningen forsøker å holde tritt med samfunnsutviklingen, og dette resulterer til dels i fragmentering og motstridende signaler. Det er bred enighet internasjonalt om at hensynet til barnets beste skal være et overordnet hensyn i alle handlinger som vedrører barn. Likevel ser vi at løsningene og lovgivningen er forskjellig når det gjelder regulering av rettsforholdet mellom barn og foreldre og hvordan rettslig forelderskap etableres. Når det gjelder assistert befruktning, har vi internasjonalt i hvert fall fire forskjellige tilnærmingsmåter; forbud, streng regulering, liberal regulering og laissez-faire.[2] Det er også store forskjeller når det gjelder hvem som skal få slike tilbud; ektepar, samboere, enslige kvinner, lesbiske par. Ulikheter gjelder også for mulighetene for par av samme kjønn til å etablere felles foreldreskap.

I følge mandatet skal utvalget

> «vurdere endringer i barnelovens bestemmelser om farskap og morskap og eventuelle konsekvensendringer i andre bestemmelser i barneloven og ev. andre lover i tråd med dette mandatet. Målsettingen er å tilpasse loven til den store samfunnsmessige og teknologiske utviklingen som har skjedd mht. utviklingen av familiemønstre, mulighet for assistert befruktning og mulighet for sikker fastsetting av farskap. Utvalget skal legge vekt på barnets beste, og ivareta helhetsperspektivet også i forhold til de øvrige bestemmelsene i loven. Utvalget skal legge vekt på at FNs barnekonvensjon er innarbeidet i norsk lov og at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn.»

Med kunnskap om det teknisk mulige, både vedrørende assistert befruktning og kartlegging av biologisk forankring og praktiserbare registreringssystemer, ønsker utvalget å synliggjøre og å avveie motstridende interesser og verdier, og ut fra dette gi våre anbefalinger.

Med rettslige foreldre mener utvalget de personene som har fått etablert foreldeskap på en måte som lovgivningen anerkjenner. Alle foreldrerettigheter og plikter er knyttet til det rettslige foreldreskapet. Reglene om farskap og morskap er således av stor og direkte betydning for barn. Hvem som er biologiske eller genetiske foreldre til et barn, er et medisinsk spørsmål, og spørsmålet om hvem som er sosiale foreldre er et psykologisk spørsmål. Definisjonene også av det medisinske og sosiale foreldreskap er i denne sammenheng viktige i den grad det knyttes rettslige konsekvenser til det biologiske og sosiale.

Hensynet til barnets beste må være et overordnet hensyn både ved utformingen og ved tolkning og anvendelse av prinsippene for etablering og endring av foreldreskap.

Utvalgets arbeid er verdimessig forankret i FNs barnekonvensjon (BK) artikkel 3 og 7 og i

---

[1] Ingeborg Schwenzer (ed), Tensions Between Legal, Biological and Social Conceptions of Parentage, 2007 Intersentia, Antwerpen – Oxford.

[2] Linda Nilsen, Legal consensus and divergence in Europe, in the area of assisted conception – room for harmonization? i Donald Evans, (ed), Creating the Child, The Ethics, Law and Practice of Assisted Procreation, Martinus Nijhoff Publishers, 1996.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 8 og 14.[3]

Europarådets ekspertgruppe i familierett, (CJ-FA) publiserte i 2006 et "White Paper», som inneholder et utkast til en rekke prinsipper vedrørende etablering av og rettslige konsekvenser av foreldreskap.[4] Disse prinsippene kan sees på som en forløper til en framtidig anbefaling fra Europarådet.

Bakgrunnen for CJ-FAs arbeid er i stor grad sammenfallende med utgangspunktet for dette utvalgsarbeidet:

> «With the legal and social changes which have occurred at the national and international level, in particular, as regards human rights of the child, as well as the newly available medical techniques, there is an increased need for member States of the Council of Europe to update their laws in order to clarify and reinforce the legal status of the child.»

Det verdigrunnlaget som CJ-FA bygger på, ved utarbeidelsen av prinsippene, ser i stor grad ut til å være sammenfallende med det verdigrunnlaget som utvalget tar utgangspunkt i.

Hensynet til barnets beste er imidlertid en mangeartet størrelse. Kunnskap fra utviklingspsykologien kan inngå som ett element, men når det gjelder en rettslig regulering av hvem som skal regnes som foreldre, kommer man ikke forbi at det her dreier seg om konflikterende interesser og verdivalg. Retten til barnet, til frukten av det genetiske materialet man har avgitt, er en del av dette bildet. Hensynet til likestilling mellom mor og far, mellom gifte og ugifte og mellom par av samme og av forskjellig kjønn, utgjør andre deler av bildet.

Hensynet til «barnets beste» i bestemt form entall, etterspør hensynet til det individuelle barnet i den konkrete konteksten. Det sier noe om hva som skal være i fokus, og at barnets interesse i hvert fall skal være et hovedhensyn, og som utgangspunkt det avgjørende, i konflikt med andre hensyn som hensynet til ulike voksne, likestilling, økonomi mv. Når hensynet skal trekkes inn i en lovgivningsprosess som denne, og gis generell anvendelse, blir problemstillingen en annen. Det er bred konsensus om en del grunnleggende verdier, og hva som er bra og viktig for alle barn, blant annet slik det kommer til uttrykk i Barnekonvensjonen. Når enkeltregler skal utformes, er det likevel stort rom for ulike verdisyn, faglige og politiske oppfatninger, og de fleste kan framføres under en henvisning til barnets beste. En utfordring er å finne materielle regler som gir de samlet sett beste løsningene for de fleste barn, automatikk der det er mulig, i tillegg til enkle og smidige prosessregler der det trengs for å unngå klare urimeligheter. Å balansere det individuelle mot det generelle, herunder de signalvirkninger man ønsker at loven skal gi, er alltid sentralt i lovgivning om barn.

Utvalgets utgangspunkt er at det er til barnets beste først og fremst at det etableres foreldreskap helt fra fødselsøyeblikket, og dernest at det etablerte foreldreskap gis stabilitet over tid. Det er ikke alltid disse utgangspunktene kan følges. Typisk gjelder dette i situasjoner hvor barnet adopteres bort.

Vi har regler som har til formål å sikre at adopsjon foregår på en måte som både er forsvarlig og i samsvar med god etikk. Det er et poeng å sikre at etablering og overføring av foreldreskap i tilknytning til ulike former for assistert befruktning, skjer på måter som ivaretar alle de involvertes rettssikkerhet, ikke minst barnets, og at det ikke skjer på måter som uthuler adopsjonsreglene.

I denne sammenheng legger utvalget vekt på at både internasjonal og norsk lovregulering av adopsjon innebærer en sentral kontrollmekanisme i arbeidet med å forhindre utnyttelse, kjøp og salg av barn. Adopsjonsinstituttet er et internasjonalt system for overføring av foreldreskap med kontroll fra myndighetene i både avgiverlandet og mottakerlandet. Utvalget har lagt stor vekt at framtidig lovgivning om foreldreskap ikke må svekke eller uthule adopsjonsinstituttet. Se også utvalgets vurderinger i kapittel 11.

Det må dessuten være en rimelig balanse mellom den biologiske sannhet, som reflekterer genetisk/biologisk foreldreskap, og det sosiale foreldreskap, som reflekterer hvem som faktisk inntar eller ønsker å innta foreldrerollen, leve med og ta seg av barnet.

Utvalgets vurderinger tar høyde for at Norge er et flerkulturelt samfunn, med innvandrere fra ulike deler av verden. Også i framtiden vil familier fra andre land bosette seg i Norge. Det har sentral betydning at norsk lovgivning om foreldreskap kan tilby trygge juridiske rammer og forutsigbarhet for foreldre og barn i innvandrerfamiliene. Dette setter krav til at norsk lovgivning om forel-

---

[3] Se vedlegg 1, Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner av Karl Harald Søvik.

[4] The White paper on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage, Committee of Experts on Family Law of the Council of Europe, CJ-FA (2006) 4 e.

dreskap også utformes i et internasjonalt og flerkulturelt perspektiv.

3.2 Tidlig etablering av rettslig foreldreskap

EMK artikkel 8 om retten til respekt for familieliv innebærer at det i nasjonal lovgivning skal eksistere rettslige virkemidler som gjør det mulig at barnet fra fødselstidspunktet integreres i sin familie. Også av BK artikkel 7 følger det at barnet skal registreres umiddelbart etter fødselen og skal fra fødselen ha rett til et navn, rett til å erverve et statsborgerskap og, så langt det er mulig, rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.

At det etableres et rettslig foreldreskap helt fra fødselsøyeblikket, sikrer at noen har et helhetlig ansvar, ved å inneha alle foreldrerettigheter og plikter overfor barnet fra starten av. Hvem som bør inneha disse posisjonene, er et annet spørsmål. Her vil ulike hensyn gjøre seg gjeldende, og kan føre til ulike svar avhengig av vektleggingen.

I det barnet blir født, taler mange grunner for at den som føder barnet også bør ha status som rettslig mor til barnet. Det er entydig hvem som føder barnet, og i de aller fleste tilfeller er den kvinnen som føder barnet også genetisk mor til barnet. Gjennom svangerskapet dannes det i tillegg naturlige følelsesmessige bånd mellom moren og barnet, som det ikke uten videre kan ses bort fra.

Medisinsk assistert befruktning kan gi flere ulike konstellasjoner. Men ved å stadfeste prinsippet om at den som føder barnet også er rettslig mor, finnes en entydig regel for det tidspunkt når barnet blir født. Avtaler som er inngått forut for dette tidspunkt, (eggdonasjon/surrogamoravtaler) og avtaler/avgjørelser som treffes etterpå, (adopsjon) har dermed ingen betydning for hvem som etter norsk rett i utgangspunktet – på fødselstidspunktet – er rettslig mor.

Den som er rettslig mor, kan så eventuelt gi samtykke til adopsjon eller andre overføringer av foreldreansvaret, innenfor de rammer lovgivningen setter, se omtale av overføring av morskap under kapittel 11. I denne forbindelse må hensynet til barnets beste komme inn som et argument for hvordan disse prosedyrene skal utformes, og hvilken kontroll offentlige myndigheter skal ha med overføringen av foreldreansvaret.

Dette prinsippet lar seg gjennomføre innenfor norsk rett og ved fødsler som skjer innenfor våre landegrenser, men kan by på problemer når det er nødvendig å forholde seg til andre lands rett, jf. kapitlene 8 og 11.

Kan denne tenkningen om viktigheten av etablering av foreldreskap fra fødselsøyeblikket også anvendes på farskap eller medmorskap?

Det kan hevdes at det er til barnets beste å ha to foreldre helt fra fødselen for at barnet skal være sikret retten til beskyttelse, omsorg, forsørgelse, arv og en utvidet familietilhørighet. Pater est-regelen bygger for så vidt på en slik tankegang. Og utvalget går inn for at denne regelen videreføres for gifte par, også etter endringen av ekteskapsloven.

Gitt at barnet bør ha to foreldre fra fødselstidspunktet, blir spørsmålet hvordan løsningen bør være når moren ikke er gift. Her kan andre hensyn komme inn, som muligheten til å finne gode og praktiserbare løsninger. Dagens adgang til å erkjenne farskap og få fastsatt medmorskap er en måte å sikre barnet fra fødselen av.

Hvis alle barn skulle være sikret to foreldre, er det en utfordring hvem denne andre i slike tilfeller bør være. Det kunne være morens partner i fødselsøyeblikket, ut fra en tanke om at den moren har et kjærlighetsforhold til, vil være den som best vil ivareta hennes barns interesser. Da vil biologien være frakoblet til fordel for det sosiale. Men ikke alle har en partner når barnet fødes, og forhold oppløses, så dette kan være en dårlig ide, gitt premissen om at barn bør sikres foreldreskap som er stabilt over tid.

Reguleringen av forholdet mellom barn og foreldre etter samlivsbrudd bygger på en forutsetning om at mor er mor og far er far, og det skal de fortsette å være uavhengig av samlivet dem i mellom. Da er biologien vektlagt, kanskje på bekostning av det sosiale.

Foreldreskap for «den andre» kan også etableres i ettertid, og da blir igjen spørsmålet på hvilken måte (prosessuelt) dette skal etableres og etter hvilke kriterier. Overordnet bør også her være tidlig fastsettelse og stabilitet over tid.

3.3 Ivaretakelse av barns interesser og behov uavhengig av hvordan barnet blir til

Utvalget legger til grunn at barn har helt grunnleggende behov for omsorg og beskyttelse, å ha et stabilt og varig forhold til familien, å få og gi kjærlighet til personer i sin nærhet, og å ha innflytelse på og mulighet til å påvirke sin situasjon. Alle barn må ha krav på de samme grunnleggen-

de rettigheter, krav på å få sikret status, behov og interesser, uavhengig av hvilken måte de er blitt til på. Det anses av vital betydning for barn å ha foreldre. Spørsmålet er hvordan lovgivningen kan sikre dette, og samtidig unngå at andre vesentlige interesser krenkes.

Et spørsmål er om måten å bli foreldre på, har noe betydning for hvordan de voksne utøver foreldrerollen og ivaretar barnets interesser. Det foreligger noe kunnskap om adoptivbarn, men som empirisk spørsmål, er dette ellers lite utforsket. Det begynner å komme enkelte studier, blant annet fra England, hvor det i lengre tid er blitt praktisert og anerkjent ulike metoder for assistert befruktning, eggdonasjon og surrogatordninger.[5] Disse viser at familier bestående av to kvinner og barn, og familier som har fått barn ved hjelp av ulike former for assistert befruktning, ikke skiller seg vesentlig fra familiene i kontrollgruppen. Det foreligger foreløpig ikke resultater fra studier av familier bestående av to menn og barn.

Det er vanskelig å sikre barn gode og trygge oppvekstvilkår ved regulering av hvem som skal regnes som rettslige foreldre. Både vektleggingen av biologisk slektskap og av viljen til å være foreldre, er elementer som trekker i en positiv retning, og det er vanskelig å se at andre hovedhensyn ved etablering av foreldreskap vil gi bedre sikkerhet.

Det kan tilrettelegges for stabilitet ved tidlig etablering av foreldreskap og ved å ha strenge rammer for endringssaker. Krav om obligatorisk DNA-analyse både i kombinasjon med pater est og erklæring av farskap, kan være en måte å sikre stabilitet på, men andre hensyn kan trekke i annen retning.

Barnets interesse av å få kunnskap om sitt genetiske og biologisk opphav, kan ivaretas uten at dette må få rettslige konsekvenser for foreldreskapet. Slik er situasjonen ved adopsjon og ved assistert befruktning med kjent donor, hvor den samtykkende partner får status som rettslig forelder. Det er også mulig å få gjennomført en DNA-analyse, for å få kunnskap om genetisk farskap, uten at det må få rettslige konsekvenser, siden det er opp til partene å avgjøre om de ønsker å reise endringssak for domstolen.

Blir det reist sak, skal imidlertid domstolen i dag avsi dom for at den som er utpekt som far etter DNA-analysen, er rettslig far til barnet, med de konsekvenser dette medfører i henhold til barnelovens bestemmelser om forsørgelsesplikt, rett til å kreve del i foreldreansvaret, avgjørelse av bostedsspørsmål og samværsrett, rett til informasjon om barnet, og rett til å uttale seg i spørsmål om adopsjon. Her er altså biologien i dag gitt forrang framfor det sosiale. Hvis en annen allerede var utpekt som far, mister han etter dagens regler farskapet og alle rettigheter og plikter som følger av dette. Om en slik løsning som et generelt utgangspunkt er til barnets beste, vil bli diskutert i kapittel 14.

3.4 Det biologiske prinsipps betydning ved fastsettelse av foreldreskap

Fra mandatet siteres:

> «Utvalget skal i sin gjennomgang foreta en drøftelse av det biologiske prinsipps betydning i norsk barnelovgivning, og vurdere om dette ivaretar barnets beste på en optimal måte for alle grupper av barn. …»

En kjerne i prinsippet dreier seg om at foreldre har rett til selv å dra omsorg for sine barn, og at barn har best av å vokse opp hos sine biologiske foreldre. I henhold til gjeldende rett har det biologiske prinsipp sterkt gjennomslag i noen sammenhenger, og svakt i andre.

Rettslig foreldreskap er sterkt knyttet opp mot biologi når det gjelder hvem som er rettslig mor til barnet etter loven. Den kvinne som føder barnet er biologisk mor, men ikke nødvendigvis genetisk mor, jf. barneloven § 2. Biologi er også avgjørende når farskap etableres og når farskap endres etter DNA-analyse, og når det offentlige har ansvar for å få fastslått farskap.

Det er ikke nødvendig sammenheng med biologi, men presumsjon for det når farskap fastsettes etter pater est regelen og når farskap fastsettes etter erkjennelse/erklæring.

Det har ingen sammenheng med biologi, men viljen til å være forelder får rettslige konsekvenser ved samtykke til assistert befruktning på samboer eller ektefelle, adopsjon og farskap etter ekteskap eller erkjennelse/erklæring, selv om den som blir rettslig far, vet at biologisk far er en annen.

Medmorskap har ingen sammenheng med biologi. Det er viljen til å være medmor som er avgjørende. Unntak gjelder hvis den ene kvinnen i et lesbisk parforhold avgir egg, og den andre bærer fram barnet.

[5] Casey, P. , Readings, J., Blake, L. Jadva, V. & Golombok, S., Child development and parent-child relationships in surrogacy, egg donation and donor insemination families at age 7, Center for Family Research, University of Cambridge, United Kingdom 2008.

Det biologiske foreldreskapet står som modell for den rettslige regulering. Utgangspunktet for lovgivningen er «mor, far og barn familien». Modellen har ligget til grunn for at det har vært en kvinne og mann som har vært regnet som foreldre. Det er imidlertid ingen logisk nødvendighet at foreldres rettigheter, plikter og ansvar knyttes til biologisk slektskap, og det er som påpekt heller ikke gjennomført fullt ut.

Pater est- regelen og reglene om erkjennelse av farskap har ovennevnte modell som utgangspunkt, men vektlegger i tillegg de juridiske og sosiale rammene rundt barnet.

Enkelte regler bygger på at det er særdeles viktig å få etablert et rettslig farskap som stemmer med den biologiske sannheten. Dette er særlig framtredende når farskap skal etableres ved inngripen fra det offentlige på grunn av uvilje til erkjennelse og eventuelt ved dom. Samtidig er det andre regler som tar et helt annet utgangspunkt. Noen barn gis åpent ikke-biologiske foreldre gjennom adopsjon og inseminasjon med donor. Det kan diskuteres hvorfor det er viktig for noen barn å ha «riktig» far, men andre ikke behøver å ha det, og heller ikke ha en far og en mor, men «bare» to foreldre.[6]

3.5 Det biologiske prinsipp – ivaretar det barnets beste på en optimal måte?

Det biologiske prinsipp og hensynet til barnets beste er to forskjellige prinsipper. Det biologiske prinsipp har en mye lengre historie og i utgangspunktet en annen verdiforankring, enn prinsippet om barnets beste. Som gjennomgangen viser, er det biologiske prinsipp på ingen måte fullt ut gjennomført i norsk rett når det gjelder etablering av rettslig foreldreskap. Men gjennom liberale regler for endring av farskap, er det tatt et langt skritt i retning av å styrke hensynet til det biologiske prinsipp.

Det biologiske prinsipp kan komme inn i ulike sammenhenger, både ved etablering av foreldreskap, ved vurdering av om et forhold beskyttes av retten til respekt for familielivet og for i hvor stor grad barn innrømmes en rett til å kjenne til sitt biologiske opphav.

Vil respekten for biologi alltid være til barnets beste? Det må være åpenbart at et prinsipp om biologiens forrang noen ganger kommer i konflikt med andre hensyn og verdier, herunder barnets rett til å etablere og bevare stabil og god tilknytning til voksne omsorgspersoner. For barn som lever med sviktende omsorg, eller som er utsatt for overgrep, kommer spørsmålet helt på spissen. Det samme gjelder når barn er født etter incestforhold eller voldtekt. Det kan da stilles spørsmål ved om farskap bør etableres etter vanlige regler.

3.6 Foreldreintensjon (intentional parent)

Ønsket eller intensjonen om å bli foreldre er et rasjonale bak etablering av rettslig foreldreskap. De siste årene har begrepet intentional parents dukket opp i internasjonal litteratur, og da som et begrep for viljen til å være foreldre.[7] I en del tilfeller er denne viljen som påvist, også utslagsgivende for det rettslige foreldreskapet etter norsk rett. Dette kan gi en positiv løsning for barnet, i den forstand at det sikrer barnet foreldre fra fødselen av, og at det sikrer at barnet får foreldre som faktisk ønsker å utøve foreldreskapet for barnet. Hvorvidt det at viljen til å være foreldre gis rettslige konsekvenser, også sikrer barnet stabilitet, er ikke like åpenlyst. Dette er blant annet avhengig av hvordan reglene om endring av foreldreskap utformes.

3.7 Assistert befruktning og barnets beste

Ulike former for assistert befruktning er nærmere omtalt i punkt 4.3.

Ved utformingen av FNs barnekonvensjon var det et omdiskutert spørsmål om det ufødte liv skulle beskyttes av konvensjonen. FN kom ikke til enighet, og som et kompromiss ble barnets behov for beskyttelse også før fødselen tatt inn i konvensjonens innledning.

Fra Barnekonvensjonens innledning siteres:

> « – som tar hensyn til – som angitt i Erklæringen om barnets rettigheter – at «barn på grunn av sin fysiske og psykiske umodenhet har behov for spesielle beskyttelsestiltak og særlig

[6] Anna Singer, Föräldreskap i rättslig belysning, Skrifter från juridiske fakulteteten i Uppsala, 85, Iustus förlag 2000.

[7] Machteld Vonk, Children and their parents, A comparative study of the legal position of children with regard to their intentional and biological parents in English and Dutch Law, Intersentia 2007, Ingeborg Schwenzer (ed) Tensions Between Legal, Biological and Social Conceptions of Parentage, 2007 Intersentia, Antwerpen – Oxford.

omsorg, herunder egnet lovfestet beskyttelse både før og etter fødselen».

Det er et faktum at det fødes barn etter bruk av ulike befruktningsmetoder, både slike som er tillatte og anerkjente i Norge, og etter metoder som ikke anerkjennes i norsk lovgivning. I en verden preget av stor internasjonal kontakt, er landegrenser og nasjonal lovgivning i liten grad et hinder for dem som ønsker å benytte seg av tilbud som eksisterer andre steder, se nærmere kapittel 4. Utfordringen er å klargjøre og å styrke barnas rettsstilling, sikre dem foreldre uavhengig av hvordan barna er blitt til, og samtidig forholde seg til de verdimessige føringer lovgivningen gir om ulike befruktningsmetoder.

Det er både viktig og vanskelig å trekke inn hensynet til barnets beste i diskusjonen om assistert befruktning, ved spørsmålet om slik befruktning bør skje. Dette dreier seg ikke om hensynet til barnet (som jo faktisk ikke eksisterer), men hensynet til de voksne som ønsker seg et barn, og til at det vestlige samfunnet har behov for flere barn.

Hensynet til barnets beste er nedfelt i bioteknologiloven kapittel 2 om assistert befruktning:

> «§ 2-6 Avgjørelse om behandling
> Beslutning om å foreta behandling med sikte på assistert befruktning treffes av lege. Avgjørelsen skal bygge på medisinske og psykososiale vurderinger av paret. Det skal legges vekt på parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste.
> Legen kan innhente den informasjon som er nødvendig, for å foreta en helhetsvurdering av paret.»

Hvis loven skal tas på ordet, er det ikke helt enkelt å se hvordan denne barnets beste-vurderingen skal foretas. En slik vurdering må relatere seg til et hypotetisk framtidig barn, og dreie seg om det vil være best for barnet ikke å bli til eller ikke. En slik vurdering kan vanskelig foretas og vil neppe være et egnet avgjørelseskriterium. Siktemålet er sannsynligvis å vurdere om det er best at de potensielle foreldrene ikke får noe barn, fordi de ikke vil være egnede som foreldre og ikke vil gi et barn gode oppvekstvilkår. At det er dette som skal vurderes, framgår av forarbeidene.[8] Lovens formulering virker derved ikke helt velvalgt.

Hensynet til barnets beste kommer imidlertid inn som et krav om at assistert befruktning må skje på en medisinsk forsvarlig måte for å unngå skade. Ved valg av metoder vil det være i samsvar med barnekonvensjonens føringer, å legge betydelig vekt på dette. Her kommer selvsagt også andre vurderinger inn, som effektivitet, kostnadene ved gjentatte forsøk og hva som gir minst belastning for moren. Å sikre at industrien innenfor assistert befruktning, bringes inn under så god kontroll som overhodet mulig, blant annet for å unngå skade, bør være et mål. At anerkjente behandlingsprotokoller følges, må være ett krav. At det gis forsvarlig helsestell til surrogatmødrene, er et annet krav.

Så må det være regler som ivaretar hensynet til å beskytte den kvinnen som har født barnet, mot utnyttelse. CJ-FA trekker opp noen prinsipper i denne sammenheng under henvisning til prinsipper framkommet i rapporten om «Human artificial proceation.» [9]

Prinsippene gjelder forutsatt at en stat tillater surrogatmoravtaler, og de går ut på følgende: Avtaler mellom surrogatmoren og den personen eller det paret hun bærer fram barnet for, skal ikke være rettslig bindende (unenforceable). Under hensyn til dette prinsippet, kan en lege eller klinikk likevel bidra til assistert befruktning av surrogatmor, forutsatt at surrogatmoren ikke får noen materielle fordeler av dette, og forutsatt at hun har en rett til ved fødselen å velge å beholde barnet.

Problemet er at det i praksis er vanskelig å sikre at slike prinsipper og/eller regler blir overholdt, og det er heller ikke slik at alle stater er enige om de samme prinsippene.

Hensynet til barnet beste kommer også inn når moren selv er barn eller mindreårig. Det er en internasjonal utfordring å forhindre at barn utnyttes som surrogatmødre og/eller gjennom medisinsk uforsvarlig eggdonasjon.

Internasjonal handel med barn er straffbart og i strid med menneskerettighetene. Men det kan være en vanskelig, og noen ganger en hårfin balanse mellom det å betale for tjenester/dekke utgifter på den ene siden og det å betale for barnet på den andre siden. Dette er også en problematikk i forbindelse med internasjonal adopsjon.

---

[8] Ot.prp. nr. 64 (2002-2003) pkt. 2.8.5 og kapittel 9, Merknader til de enkelte bestemmelser, til § 2-6.

[9] Council of Europe, Ad hoc Committee of experts on progress in the biomedical sciences (CAHBI) i perioden 1985-1987, prinsipp 15, punkt 2 og 4.

3.8 Stabilitet

Hensynet til stabilitet over tid taler for at adgangen til å få endret et etablert farskap eller morskap ikke bør være særlig omfattende, selv om det da er risiko for at noen barn vokser opp med «feil» forelder f.eks far i betydningen en far som ikke er biologiske far og som kanskje eller ikke har vilje til å være far. En måte å unngå endringssaker på, er ved å innføre godkjenningsordninger når farskap erkjennes, eventuelt kombinert med DNA-analyser. En annen måte er å innføre tidsfrister for å reise endringssak, se omtale under kapittel 14.

AV CJ-FAs utkast til prinsipper, framgår det at statene kan sette tidsfrister for å bestride farskap.[10] Det kan settes ulike frister for forskjellige personer, utgangspunktet for fristen kan være forskjellig, og det kan eksempelvis gjøres unntak slik at fristene ikke gjelder for barnet. Det underliggende verdigrunnlaget er selvfølgelig å sikre barnet en stabil rettslig situasjon ved at det med endelig virkning fastsettes hvem som er barnets far eller mor innenfor en viss periode etter barnets fødsel, og slik at barnets situasjon ikke skal avhenge av om de som er i posisjon til å kreve endringssak skulle komme til å ombestemme seg.

Gjeldende norsk rett går svært langt i å la barnets rettslige status avhenge av viljen til den eller de som eventuelt kan reise farskapssak, fordi det ikke lenger gjelder noen tidsfrister for slike saker.

Samtykkende partner ved assistert befruktning får farskap/medmorskap ut fra ønsket om å bli foreldre. Vedkommende kan aldri kreve foreldreskapet opphevet som følge av at de ikke er genetiske foreldre til barnet. På denne måten sikres barnet både to foreldre fra fødselen av, og det sikres en stabilitet i foreldreskapet.

3.9 Enhetlig foreldreskap – en nødvendighet?

Det er mulig å argumentere for et differensiert foreldreskap, hvor ulike personer kan ha status som biologiske foreldre, sosiale foreldre og rettslige foreldre, og hvor det er knyttet forskjellige rettslige konsekvenser til de ulike rollene. Det er flere akademikere som tar til ordet for dette, men foreløpig ser slike tanker ut til å ha liten politiske tilslutning.[11]

Aktuelle tema er om det bør være adgang til åpen adopsjon med samværsrett og om den som mister farskapet etter en endringssak, likevel bør kunne ha foreldreansvaret for barnet, eller samværsrett.

Utvalget vil komme nærmere inn på en del slike vurderinger når ulike spørsmål diskuteres i kapittel 9 til 15.

[10] White Paper, principle 13.

[11] Anna Singer, Föräldreskap i rättslig belysning, op. cit.

Kapittel 4
Samfunnsmessig og teknologisk bakgrunn

4.1 Innledning

Av utvalgets mandat framgår det at målsettingen for utvalgets arbeid blant annet er

> «å tilpasse loven til den store samfunnsmessige og teknologiske utviklingen som har skjedd mht. utviklingen av familiemønstre, mulighet for assistert befruktning og mulighet for sikker fastsetting av farskap.»

I dette kapitlet gis det en redegjørelse for utviklingen av familiemønstre i Norge siden barneloven ble vedtatt, se punkt 4.2 Deretter beskrives framveksten av muligheten og ulike metoder for assistert befruktning i punkt 4.3. Det gis videre en framstilling av mulig utvikling av nye metoder for assistert befruktning i framtiden. Til slutt, i punkt 4.4, framstilles utviklingen av analysemetoder i farskapssaker, og det gis en beskrivelse av DNA-analyser mv.

4.2 Utvikling av familiemønstre

4.2.1 Bakgrunn

Barnelovutvalget ble nedsatt i 1975 og avga sin innstilling i 1977. I de om lag 30 årene som har gått, har de norske familiene gjennomgått betydelige forandringer, både med tanke på familiedanning, sammensetning og hvordan yrkes- og omsorgsarbeid fordeles innad i familiene.

Ved inngangen av 60-årene besto den typiske familie av et ektepar hvor moren var husmor og faren var yrkesaktiv. Under halvparten av norske kvinner var på denne tiden yrkesaktive. Gjennom 70-årene skjedde det store forandringer, og i dag er familiene vesentlig endret. Både mødre og fedre er vanligvis i lønnet arbeid, selv om mødrene riktignok ofte arbeider deltid. Innad i familiene viser tidsnyttingsundersøkelser at det er en jevnere fordeling av husarbeid og omsorgsarbeid mellom menn og kvinner. Det politiske målet om full barnehagedekning er i ferd med å oppnås, og fedre tar i økende grad ut deler av foreldrepermisjonen.

4.2.2 Framvekst av samboerskap som samlivsform

Mens det tidligere var vanlig å starte et samliv med å gifte seg, ble det på 1980-tallet langt mer utbredt å bo sammen før ekteskapsinngåelsen. Fra å være en start på ekteskapet, er samboerskap i dag en samlivsform som eksisterer side om side med ekteskapet. Dagens familier dannes på ulike vis, og har større variasjon enn tidligere. Samboerskapene har i utstrakt grad overtatt både for forlovelse og ekteskap, særlig i den første perioden av samlivene. Dette har blant annet ført til at gjennomsnittsalderen for de som gifter seg, har økt betraktelig de siste 20 årene.

I dag er samboerskap den mest utbredte måten å starte et samliv på. Blant yngre er det mer vanlig å være samboer enn gift: i begynnelsen av 20-årene er mer enn tre av ti kvinner samboende, mens i underkant av én av ti er gift. Andelen samboende kvinner i yngre aldersgrupper er firedoblet i løpet av de siste 15-20 årene. Den store økningen i antall samboerskap skyldes både at flere prøver seg som samboere, og at samboerperioden øker.

Ifølge statistikk fra Statistisk sentralbyrå utgjør samboerskapene i dag om lag en fjerdedel av alle samliv i Norge. Det er imidlertid flere som oppgir seg som samboere i intervjuundersøkelser enn det som framkommer av statistikk, ettersom statistikken forutsetter registrering på samme adresse i folkeregisteret. Det er store kvalitative ulikheter innenfor samboerskapene. Noen er langvarige og stabile, mens andre er mer tilfeldige og kortvarige.

I befolkningen oppfatter mange samboerskap og ekteskap som verdimessig likestilt. I 2003 ble et representativt utvalg av unge voksne spurt om hvordan staten burde forholde seg til samboerskap og ekteskap forutsatt at samlivet hadde vart i minst to år, eller at paret hadde felles barn. Hele

sju av ti mente at lover og regler burde behandle alle par likt, det vil si uavhengig av samlivsform, i slike situasjoner. Samboere ønsker i større grad enn gifte at staten skal behandle samboerskap og ekteskap likt.[1]

4.2.3 Nye familietyper

Som det andre landet i verden, vedtok Norge i 1993 en partnerskapslov, som ga to personer av samme kjønn rett til å inngå partnerskap. Det er inngått nesten 2500 partnerskap i perioden fra loven trådte i kraft i 1993 og fram til 2008. I 2006 og 2007 har det vært en sterk økning, fra 192 partnerskap i 2005, til 267 partnerskap i 2007. Det er særlig lesbiske par som står for denne økningen.

Fra 1. januar 2009 har to personer av samme kjønn adgang til å inngå ekteskap. Fra samme tidspunkt ble partnerskapsloven opphevet. Partnere som ønsker å omdanne sitt partnerskap til ekteskap, kan gjøre dette etter melding til folkeregisteret. Partnerskap som ikke omdannes, vil fortsatt bestå, selv om partnerskapsloven er opphevd.

Utvikling av lovverket sammenholdt med de tekniske mulighetene for assistert befruktning, gjør at nye familietyper oppstår. Tidligere har det ikke vært uvanlig at kvinnelige par har fått barn med en homofil venn som sæd-giver. Han har da erkjent farskapet, med de rettigheter og plikter dette fører med seg og vært barnets juridiske og sosiale far. Andre har reist til Danmark eller andre land for å motta assistert befruktning. I Danmark gis tilbud om inseminasjon hovedsakelig med sæd fra ukjent donor. [2]

Ved endringene av ekteskapsloven som gir to personer av samme kjønn anledning til å inngå ekteskap, ble det også vedtatt endringer i bioteknologiloven som gir to kvinner som er gift eller samboere i ekteskapsliknende forhold, adgang til assistert befruktning.

Det er også eksempler på at mannlige homofile par har fått barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet og kommet tilbake med barnet med et ønske om at begge skal anerkjennes som barnets juridiske foreldre.

Tidligere var stebarnsadopsjon en ordning der hovedsakelig morens nye ektefelle adopterte hennes særkullsbarn. Ved mulighet for assistert befruktning i utlandet, har det vært en økning av kvinnelige par som har fått barn, og hvor begge kvinnene ønsker å ha en rettslig tilknyting til barnet. I disse tilfellene har morens partner fra 2002 hatt adgang til å søke om stebarnsadopsjon. Ser man årene 2006 og 2007 samlet, skjedde en fjerdedel av stebarnsadopsjonene i partnerskap. Samme adgang til å søke om stebarnsadopsjon har også farens ektefelle/partner når de har benyttet seg av surrogatmor i utlandet.

4.2.4 Flere barn fødes utenfor ekteskap

Framveksten av samboerforhold har ført til en vesentlig økning av antallet barn som blir født utenfor ekteskap. Aksepten av samboerskap som samlivsform har medført større variasjon i rekkefølgen på de ulike begivenhetene i et samliv. Det er nå like vanlig å få barn før et ekteskap inngås som etter.

Mens barnelovutvalget var i arbeid, utgjorde barn født utenfor ekteskap fremdeles en liten gruppe, hvor mange var født av reelt enslige mødre. I perioden 1971 til 1980 ble 11 prosent av barna født utenfor ekteskap.[3] I 2007 ble 45 prosent av norske barn født av gift mor, mens 44 prosent hadde mødre som levde i ugift samliv med barnets far.[4] Økningen av barn født av samboende foreldre utgjør dermed så godt som hele økningen av andelen barn født av ugifte kvinner. Det kan anslås at om lag fire av fem barn som blir registrert som født utenfor ekteskap, har foreldre som lever sammen.

Det er flest yngre barn som har samboende foreldre. Av barn under ett år, hadde hele 42 prosent foreldre som bodde sammen uten å være gift.[5] Andelen samboende foreldre synker etter hvert som barna blir eldre. Én av fem femåringer har samboende foreldre, mens blant 17-åringene er det bare én av 20 som har det. Dette kan forklares ut fra flere forhold. De eldste barna er født på en tid da det var mer vanlig å gifte seg. Mange foreldre gifter seg etter at de har fått barn sammen. Dessuten opplever en rekke barn at foreldrene flytter fra hverandre. Barn av samboere er mer utsatt for dette enn barn av gifte.

Det har i de senere årene vært en viss, men liten økning av barn født av reelt enslige kvinner.[6] I

---

1 SSB: Fremtidsplaner, familie og samliv, 2003.

2 I Ot.prp. nr. 33 (2007-2008) side 54 er det opplyst at det i perioden 1999 til 2006 har vært utført 2053 inseminasjoner på norske kvinner ved Storkklinikken i Danmark. Det er ikke kjent hvor mange barn som har blitt født som følge av inseminasjonene.

3 SSB Befolkningsstatistikk. Levendefødte og dødfødte. 1951-2007.

4 SSB Befolkningsstatistikk. Fødte 2007.

5 SSB Befolkningsstatistikk. Familier, husholdninger, barn, 2007.

6 SSB Befolkningsstatistikk. Fødte, 2007.

denne gruppen finnes blant annet kvinner som har reist til utlandet for å få assistert befruktning, og som har planlagt å få og oppdra barn uten hjelp av noen partner. Også kvinnelige par som får barn ved hjelp av assistert befruktning i utlandet, vil framstå som enslige mødre i statistikken.

Det er også mulig å reise til andre land og få barn ved å inngå avtale med en surrogatmor. Dette gjøres både av heterofile og homofile par, samt av enslige menn. Det finnes ikke statistikk på området, og det er vanskelig å anslå i hvilken utstrekning slike ordninger benyttes i dag. Dette er muligheter som vil kunne benyttes i økende grad i årene som kommer.[7]

4.2.5 Færre skilsmisser

Tallet på skilsmisser har vært jevnt stigende fram til 2004 da det nådde et toppunkt.[8] Etter det har skilsmissetallene gått ned for hvert år. Ut fra skilsmissemønsteret i 2007, er det regnet ut at ca. 43 prosent av ekteskapene vil kunne ende i skilsmisse. I 2007 ble 10 300 ekteskap oppløst ved skilsmisse, mens 11 400 ektepar ble separert. I perioden mens barnelovutvalget var i arbeid (1976-1980), var det et årlig gjennomsnitt på ca. 14 000 separasjoner og skilsmisser samlet. Når man ser tallene for separasjoner og skilsmisser under ett, tilsvarer dette en økning på 56 prosent i løpet av de 30 årene som har gått.

De fleste ekteskapene som ble oppløst ved skilsmisse i 2007, hadde vart i ti år eller mer. I nesten halvparten av ekteskapene var det ikke felles barn, mens en fjerdedel hadde ett barn, en fjerdedel hadde to barn og ni prosent hadde tre eller flere barn.

Statistikken som føres over separasjoner og skilsmisser, gir imidlertid ikke et fullstendig bilde av omfanget av samlivsbrudd. Brutte samboerskap framkommer ikke gjennom ordinære årlige statistikker, ettersom avslutning av samboerskap ikke forutsetter de samme formaliteter som ved oppløsning av ekteskap. Det er derfor ikke mulig å fastslå om brudd i ugift samliv har fulgt den samme utviklingen som skilsmisser og går tilbake, eller om samlivsbrudd i denne gruppen fremdeles er økende.

I samboerutvalgets utredning ble det oppgitt at risikoen for samlivsbrudd var drøye tre ganger høyere blant samboere med barn enn blant gifte med barn.[9] Fra 2007 har samboere med barn som flytter fra hverandre plikt til å møte til mekling for å få innvilget utvidet barnetrygd. I 2007 var det om lag 4 500 samboermeklinger.

4.2.6 Flere barn bor med én forelder

I perioden 1976 til 1980 opplevde årlig 7 500 barn under 18 år at foreldrene skilte seg. I 2007 var dette tallet økt til 10 250 barn. I tillegg kommer barna av samboende foreldre som opplever at foreldrene flytter fra hverandre.

Økningen av omfanget av samlivsbrudd, fører til at flere barn lever i familier med enten bare mor eller bare far. I 1995 bodde ett av fem barn sammen med den ene forelderen, mens dette har steget til ett av fire barn i 2002. Av barna som bor fast hos én av foreldrene, bor de fleste sammen med moren. Fedrene tar imidlertid stadig mer aktivt del i barnas tilværelse. Flere barn bor nå alene med faren, og flere foreldre deler på ansvaret og omsorgen for barna når de ikke bor sammen.

4.3 Assistert befruktning

4.3.1 Utvikling av metoder for assistert befruktning

Assistert befruktning er ikke et helt nytt fenomen. Donorinseminasjon ble drevet som et organisert tilbud allerede i 1930-åra i England og fra slutten av 40-åra i Norge. Dette var et tilbud når mannen hadde dårlig sædkvalitet og kvinnen reproduksjonsmessig var normal. Utover 1950-åra ble det utviklet metoder med hormonstimulering av kvinnen i tilfeller hvor hun var infertil på grunn av eggløsningsforstyrrelser.

Utviklingen av metoder for befruktning utenfor kroppen (IVF – In vitro fertilization) betydde et stort framskritt i behandlingen av ufrivillig barnløshet. I 1978 ble verdens første barn født i England etter denne metoden, etter nesten 30 års forsknings- og utviklingsarbeid. Metoden ble senere tatt i bruk i de fleste land. Norges første IVF-barn ble født i 1984.

I 2006 ble det født 1868 barn etter assistert befruktning i Norge. Barn født etter assistert befruktning utgjorde ca. 3.2 % av alle barn født i Norge dette året.[10] Det tilsvarende tallet for Danmark er ca. 7 prosent. På verdensbasis er det født totalt

[7] Bioteknologinemndas konferanserapport Åpent møte om "reproduksjonsturisme".

[8] SSB Befolkningsstatistikk. Ekteskap og skilsmisser, 2007.

[9] NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet. Vedlegg 3, side 276 første spalte.

[10] Medisinsk fødselsregister.

ca. tre millioner barn etter assistert befruktning og det utføres årlig ca. en million behandlinger med assistert befruktning, hvorav ca. 400 000 i Europa. I Norge er tilsvarende tall litt over 8000 (2006).[11]

4.3.2 Ulike metoder for assistert befruktning

I begrepet assistert befruktning legger man både ulike former for inseminasjon og ulike former for befruktning utenfor kroppen.

Inseminasjon vil si at sæd føres kunstig inn i kvinnens kropp. Dette kan gjøres med ektemannens egen sæd eller med sæd fra donor. Ved inseminasjon med ektemannens sæd, oppnås graviditet i 5-25 prosent av inseminasjonene. Variasjonen skyldes både variasjon i parenes fruktbarhet og variasjon i effektivitet mellom ulike metoder.

I de første 50 årene donorinseminasjon ble utført, var sædgiveren nesten alltid ukjent. Flere europeiske land har innført lover som krever at donorens identitet skal kunne bli kjent for barnet.

In vitro fertilization (IVF) omtales populært som prøverørsmetoden. Behandlingen består av en hormonstimulering for at flere egg skal modnes samtidig. Eggene tas ut. In vitro-befruktning oppnås ved å blande sammen egg og sædceller i en dyrkningsskål, eller ved å injisere en enkelt sædcelle inn i egget ved hjelp av mikromanipuleringsutstyr. Befruktede egg dyrkes i én til fem dager før de føres til livmoren. I Norge settes det normalt tilbake ett eller to befruktede egg samtidig. Resten av de befruktede eggene kan fryses ned for senere bruk. Assistert befruktning tilbys vanligvis som en serie behandlinger. I Norge gis parene offentlig støtte til tre fullførte behandlinger, dvs. med tilbakeføring av befruktede egg.

Eggdonasjon er en teknikk der egg fra én kvinne befruktes og settes inn i livmoren til en annen kvinne. Eggdonasjon er en teknisk enkel og effektiv behandling. Tradisjonelt har dette vært et tilbud til kvinner som opplever at de går svært tidlig inn i overgangsalderen og til kvinner med spesielle tilstander, eksempelvis Turners syndrom. I dag er tilbudet i stor utstrekning rettet mot kvinner som er over den normale reproduktive alder (43-45 år). Etterspørselen etter donoregg har økt dramatisk, noe som har ført til at denne type virksomhet drives på nærmest på industriell basis i flere land. Eggdonasjon er ikke tillatt i Norge.

Donasjon av befruktede egg er et tilbud til par som selv ikke er i stand til å generere et levedyktig befruktet egg, og der en av partene har en funksjonell livmor. Dette innebærer både donasjon av egg og sæd og er en behandling som ikke drives i noe stort omfang.

En surrogatmor er en kvinne som bærer fram barn for andre. Surrogatmorskap har tradisjonelt vært tilbudt i to varianter: surrogatmoren blir inseminert med sæd fra ektemannen eller en av mennene i paret som ønsker seg barn, eller surrogatmoren får donert egg, enten fra en donor eller fra den kvinnelige partneren i det paret som ønsker seg barn. Befruktningen skjer utenfor kroppen.

4.3.3 Etterspørsel og økt kommersialisering av tilbudet

Omfanget av assistert befruktning øker blant annet fordi mange kvinner starter reproduksjonskarrieren sent i livet og vil trenge eller velge assistert befruktning for å få barn. Livsstilssykdommer som er relatert til infertilitet, som for eksempel overvekt, øker i befolkningen. Videre ser det ut til at synet på assistert befruktning endrer seg. EU-parlamentet har avgitt en uttalelse om at infertilitet må oppfattes som en sykdom, og understreker at innbyggerne i medlemsstatene skal ha full adgang til utredning og behandling av ufrivillig barnløshet.[12] Bakgrunnen er at de fleste europeiske land har lave fødselstall, og det er behov for å stimulere til økt antall fødsler.

Assistert befruktning er som sektor preget av stor internasjonalisering. Det finnes eksempler hvor egg og sæd komme fra forskjellige verdensdeler, hvor befruktningen har skjedd i en klinikk i et tredje land og hvor det befruktede egget deretter er fraktet til et fjerde land der surrogatmoren bor. Barnet blir etter endt svangerskap fraktet tilbake til paret som har bestilt barnet. Det hele er organisert som et kommersielt tilbud.

Norge har i europisk sammenheng en begrensende lovgivning vedrørende medisinsk bruk av bioteknologi. Etter bioteknologiloven gis tilbud om assistert befruktning til ektepar og samboere i ekteskapsliknende forhold. Assistert befruktning innebærer inseminasjon av sæd fra ektemannen, sæddonasjon hvor donor er kjent, samt ulike former for befruktning utenfor kroppen (IVF/ICSI) og tilbakesetting av frosne befruktede egg.

Norske par som ønsker behandlingsformer som ikke er tillatt i Norge, tar kontakt med klinik-

[11] Helsedirektoratet.

[12] European Parliament resolution of 21 February 2008 on the demographic future of Europe (2007/2156 (INI)).

ker i utlandet. Det finnes imidlertid liten kunnskap om omfanget og utfallet av slike behandlinger.

Mange av parene som søker donorinseminasjon, ønsker at donor skal være anonym. De søker derfor behandling i land der de mottar behandling med anonym donor. Assistert befruktning har gjort det mulig for enslige kvinner og lesbiske par å få egne barn ved at de får sæd fra en giver.

Tilsvarende kan også homofile menn eller par, i flere land, få barn ved hjelp av et donoregg og en surrogatmor som bærer barnet fram.

I EU/EØS-området reguleres virksomheten ved alle klinikker som tilbyr assistert befruktning av celle- og vevsdirektivet.[13] Direktivet er implementert i norsk rett ved egen forskrift.[14] Hensikten er å øke sikkerhet og kvalitet av behandlingen, og er spesielt detaljert og omfattende når det gjelder institusjoner som er involvert i donasjon av sæd, egg og embryo. Det er signaler om at også USA og Australia arbeider i retning av å innføre lignende regler.

Implementering av EUs celle- og vevsdirektiv vil trolig føre til en endring i sammensetningen av klinikker som tilbyr assistert befruktning. Assistert befruktning har tradisjonelt vært tilbudt av offentlige klinikker, gjerne tilknyttet universitetssykehus, og av relativt små private klinikker. De private klinikkene har ofte vært etablert og drevet av fagfolk med bakgrunn og erfaring fra universitetsklinikkene. I praksis har dette medført at både offentlige og private klinikker har vært drevet med samme behandlingsprotokoller og med sammenlignbare verdigrunnlag.

Bestemmelsene i celle- og vevsdirektivet kan føre til en utvikling der de minste private klinikkene kan forsvinne, og også noen offentlige klinikker kan bli lagt ned fordi driftsutgiftene blir for store. Det vil trolig være de store klinikkene som enklest klarer å tilpasse seg de nye reglene. Dette gjelder spesielt klinikker som tilbyr donasjon av egg, sæd og embryo, og de som tilbyr surrogatmorskap. I praksis kan dette føre til økte utgifter og praktiske begrensinger for sædbanker og klinikker som tilbyr sæddonasjon, noe som igjen kan medføre at klinikker utenfor EU/EØS-området vil overta større andeler av markedet.

Det forventes at omfanget og etterspørselen etter kostbare behandlinger som eggdonasjon og surrogatmorskap vil øke i framtiden. Dette gjør at assistert befruktning blir ansett som en økonomisk interessant sektor, der det forventes å kunne oppnås betydelig verdistigning med tilsvarende uttak av gevinst. Det finnes eksempler på at privatklinikker blir kjøpt opp av investeringsfond. En internasjonalisering av eierskap og etablering av store kjeder av privatklinikker som har avdelinger over hele verden, vil kunne føre til en større grad av industrialisering, og at det i framtiden blir lettere å få kjøpt egg, sæd og få formidlet kontakt med surrogatmødre.

4.3.4 Hva blir mulig i framtiden?

I årene framover vil det mest trolig bli en økt etterspørsel etter assistert befruktning av ulike typer. Etterspørselen, kombinert med økt kommersialisering og mulighet for gevinst, vil samtidig føre til et bredere utvalg av metoder som tilbys. Selv om den norske bioteknologiloven inneholder begrensninger, vil et bredere tilbud i utlandet også rette seg mot nordmenn. «Fertilitetsturisme» er et begrep som benyttes om personer som benytter seg av tilbud om assistert befrukting, som ikke gis i deres hjemland. Dette er et område i sterk vekst. Utvikling av metoder for assistert befruktning som skjer andre steder i verden, vil også kunne benyttes av nordmenn som ikke kan få barn ved hjelp av de metoder som er tillatt etter norsk bioteknologilov.

Ved preimplantasjonsdiagnostikk (PGD) kan det testes om et befruktet egg har arvet gener som kan gi sykdommer fra mor eller far. Det er mulig å undersøke genetisk én eller to celler fra et befruktet egg som er 3-4 dager gammelt. PGD kan da være et alternativ til morkakeprøve eller fostervannsprøve. Metoden er godt egnet til å avklare om et befruktet egg har arvet en kjent genetisk tilstand fra far og/eller mor, men er lite egnet som metode for screening etter såkalt sporadiske kromosomfeil, som for eksempel Downs syndrom. PGD også brukes til å velge ut befruktede egg som har en vevstype som gjør et eventuelt barn egnet til å være donorer av stamceller til et alvorlig sykt søsken, populært kalt redningssøsken. Det er ikke et tilbud om PGD i Norge. Par som har alvorlig arvelige sykdommer i familien, kan imidlertid etter søknad bli behandlet ved klinikker i utlandet og få kostnadene dekket av det offentlige.

Muligheten for å undersøke genmaterialet i et befruktet egg, har ført til spekulasjoner om det i framtiden vil være mulig å velge ut ett spesielt befruktet egg som inneholde de genene foreldrene

[13] EU-direktiv 2004/32/EF.

[14] Forskrift 7. mars 2008 nr. 222 om krav til kvalitet og sikkerhet ved håndtering av humane celler og vev.

ønsker. Det vil teknisk sett bli mulig å undersøke en mengde gener i et befruktet egg, men å anvende denne kunnskapen til å velge ut ett befruktet egg som har akkurat de genene som ønskes i barnet, er ikke mulig. Biologiske og statistiske begrensninger gjør at det ikke kan velges ut befruktede egg på grunnlag av mer enn tre eller fire genetiske egenskaper samtidig.

Det er mulig å transplantere eggstokkvev tilbake på ulike plasser i kroppen på kvinnen som har avgitt vevet. Dette har blitt utført i forbindelse med kreftbehandling som kunne ha medført sterilitet. Flere barn har blitt født, blant annet i Danmark, etter denne type behandling. Fram til nå har det ikke vært mulig å transplantere eggstokkvev fra andre kvinner. Det vil være praktiske problemer forbundet med dette, med det kan ikke utelukkes at dette kan bli mulig i framtiden

Det finnes miljøer som arbeider med å utvikle metoder for transplantasjon av testikkelvev. Det er mulig å finne stamceller for sædceller i testikkelvevet, og det er videre påstått at det finnes stamceller for egg i eggstokker fra voksne kvinner. Det er dessuten mulig å lage egg og sædceller fra embryonale stamceller og i framtiden muligvis også ved re-programmering av vevsstamceller hos voksne.

Det vil ikke være utelukket at man i framtiden kan introdusere nye stamceller i eggstokken og i testikkelen. De delene av testikkelen der sædproduksjonen skjer, er skjult for kroppens immunapparat slik at stamceller fra et annet individ kan transplanteres uten at det oppstår immunologiske problemer. I slike tilfeller vi mannen kunne gjøre en kvinne gravid på naturlig vis, men barna vil genetisk sett ikke være hans.

Hos kvinner skjer det av og til at et befruktet egg implanterer utenfor livmoren. Vanligvis fører det til en spontan abort og kan gi livstruende blødninger. Det finnes imidlertid eksempler på svangerskap hvor fosteret har utviklet seg normalt utenfor livmoren, for eksempel i bakre bukvegg. Også i Norge finnes det eksempler på barn født etter graviditet i bakre bukvegg. Dette har ført til spekulasjoner om at befruktede egg kan implanteres i bakre bukvegg hos menn som er hormonelt forbehandlet. Det kan tenkes at det i noen tilfeller blir etablert en graviditet. En slik type eksperimentell behandling vil være risikofylt både for den gravide mannen og for fosteret. Det kan imidlertid ikke utelukkes at det kan finnes miljøer i verden som vil kunne forsøke dette på sikt.

4.4 Sikker fastsetting av farskap

4.4.1 Utvikling av analysemetoder i farskapssaker

Allerede fra slutten av syttenhundretallet kunne tilfeller der farskap var omtvistet bringes inn for retten. Vitneførsel og partsforklaringer om omstendighetene rundt barnets tilblivelse var den gang bevis i saken. Medisinsk ekspertise kunne også bli trukket inn, for eksempel for å vurdere svangerskapets lengde eller antropologiske faktorer som ytre karakteristika. Den østerrikske forskeren og senere nobelprisvinner i medisin, Karl Landsteiner, beskrev AB0-blodtypesystemet i år 1900, og la derved grunnlaget for å benytte en biologisk test for å kunne utelukke farskap med en viss sannsynlighet. Første gang en blodtypeanalyse ble benyttet som bevis i en rettssak om farskap, var i Tyskland i 1924. Ekspertise innen transfusjonsmedisin og immunologi ble oppnevnt av retten for å gjennomføre og tolke blodtypetester som bevis i farskapssaker, i Norge fra begynnelsen av 1930-tallet. Rettsmedisinsk institutt ved Universitetet i Oslo ble etablert i 1938, blant annet for å ivareta rettsvesenets behov for blodtypeanalyser i farskapssaker. Blodtypesystemene var på denne tiden imidlertid ikke tilstrekkelig pålitelige når det gjaldt å utelukke alle feilaktig oppgitte barnefedre.

I perioden fram til 1970 ble nye blodtype-, serumtype-, enzymtype-, og vevstypesystemer beskrevet (serologiske analyser). Til sammen ga bruken av de ulike serologiske analysene en sannsynlighet på 95 prosent for å kunne utelukke farskapet for en mann som feilaktig var oppgitt som barnefar.

I 1985 ble de første arbeidene om bruk av DNA-analyser i farskapssaker publisert, og fra 1989 ble slike analyser tatt i bruk ved fastsetting av farskap i Norge. Analysene er utført ved RMI, der DNA-analyser avløste de serologiske testene i 1992. Den metodologiske utviklingen innen rettsgenetikken har gått i retning av mindre arbeidskrevende og mer automatiserte metoder og prosesser. En rekke DNA-områder kan analyseres samtidig, og analysene krever som utgangspunkt svært små mengder DNA. Selve metodeutviklingen er i stor grad overtatt av kommersielle aktører, som leverer både analyseapparatur, kjemikaliepakker og programvare. Avansert utrustning og automatisering gjør driften av dagens rettsgenetiske laboratorier effektiv, men kostnadskrevende.

4.4.2 Hva er en DNA-analyse?

En DNA-analyse er en biokjemisk analyse av kroppens arvemasse – DNA-molekylene. DNA finnes i nesten alle celler og er bærer av den genetiske informasjonen som overføres fra én generasjon til den neste. Med unntak av eneggede tvillinger, så har hvert individ en unik sammensetning av sin arvemasse – DNA. Halvparten av vårt DNA arves fra mor og halvparten fra far. Søsken vil arve forskjellige kombinasjoner av DNA fra de samme foreldrene. I gjennomsnitt vil 50 prosent av den genetiske informasjonen hos helsøsken være identisk, hos søskenbarn i gjennomsnitt 25 prosent.

Deler av arvemassen inneholder informasjon som har betydning for den enkeltes helse og fysiske egenskaper. Analyser på DNA-nivå utføres av en rekke laboratorier og vil ha ulike siktemål. Typisk er gentester med tanke på å vurdere sykdom, sykdomsrisiko eller kromosomfeil. En rettsgenetisk DNA-analyse er noe annet enn dette.

Siktemålet med en rettsgenetisk DNA-analyse er å vurdere slektskap mellom personer eller samsvar mellom en mistenkt person og DNA funnet på åstedet for en forbrytelse.

Slike analyser omfatter områder av DNA-molekylene som *ikke* inneholder geninformasjon av helsemessig betydning. For hver person utarbeides det en samling enkeltresultater fra en rekke arvemessig uavhengige områder (genetiske markører) som til sammen utgjør personens DNA-profil.

DNA-områdene eller markørene som undersøkes, viser stor grad av variasjon (vanligvis såkalt lengdevariasjon). En person arver to varianter (på fagspråket kalt alleler), én fra mor og én fra far (unntaket er områder knyttet til Y-kromosomet og til mitokondrienes DNA). Variantene navngis med en tallverdi som skriver seg fra DNA-trådens struktur for hver enkelt variant. Se eksemplene nedenfor.

I en farskapstest vurderes aktørenes DNA-profiler mot hverandre med to ulike hypoteser som utgangspunkt; 1) mannen er barnets far og 2) mannen er ikke i slekt med barnet – og eventuelle sammenfallende varianter mellom ham og barnet er tilfeldige. Hyppigheten av de ulike variantene i befolkningen er kjent.

Hver markør vurderes for seg, og det beregnes en sannsynlighetsbrøk (farskapsindeks) som

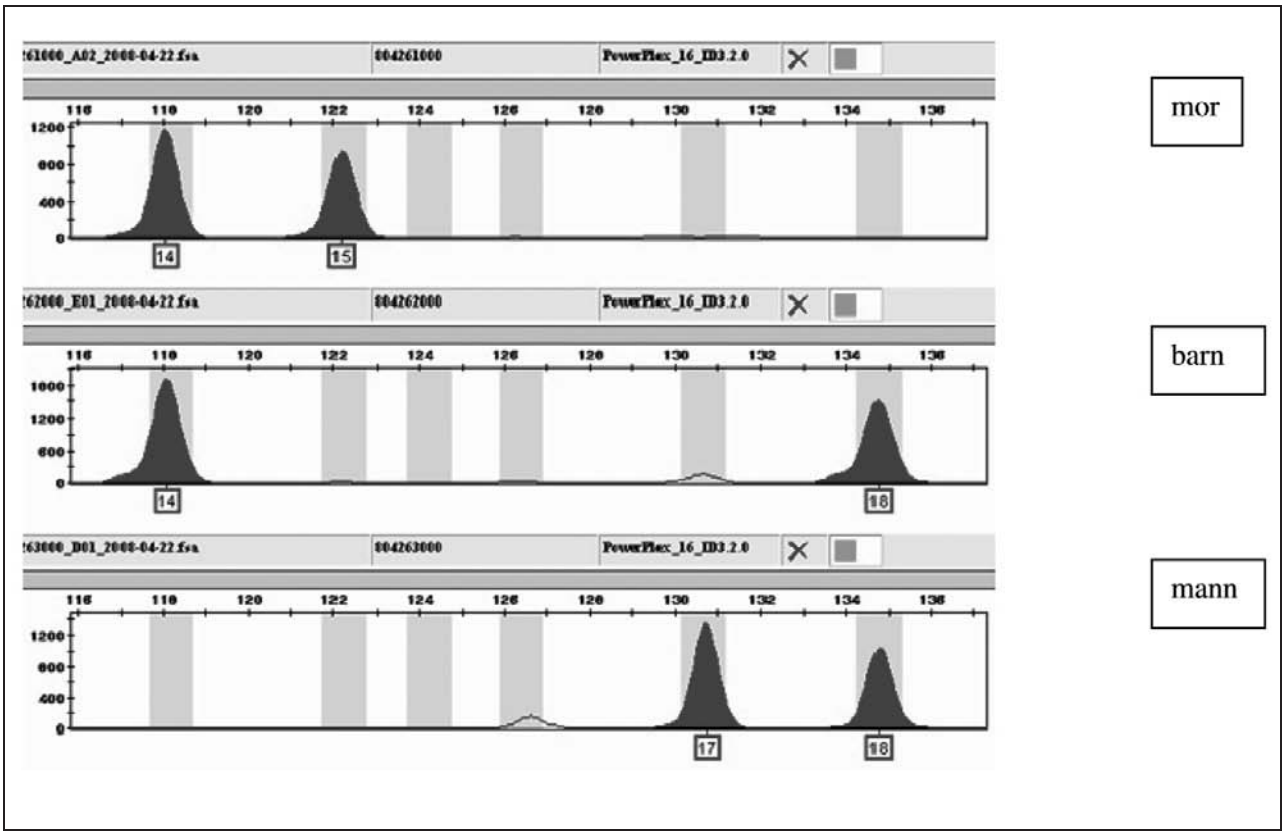

Figur 4.1 Eksempel 1. Markør D3S1358 (PowerPlex16/Promega)

I dette tilfellet har barnet arvet variant 14 fra sin mor og variant 18 fra sin biologiske far. Denne varianten gjenfinnes hos mannen. Hyppigheten av variant 18 i en norsk befolkningsdatabase er 0.14 (14%) – dette gir en sannsynlighetsbrøk på 3.57 til støtte for mannens farskap i forhold til at han ikke skulle være far.

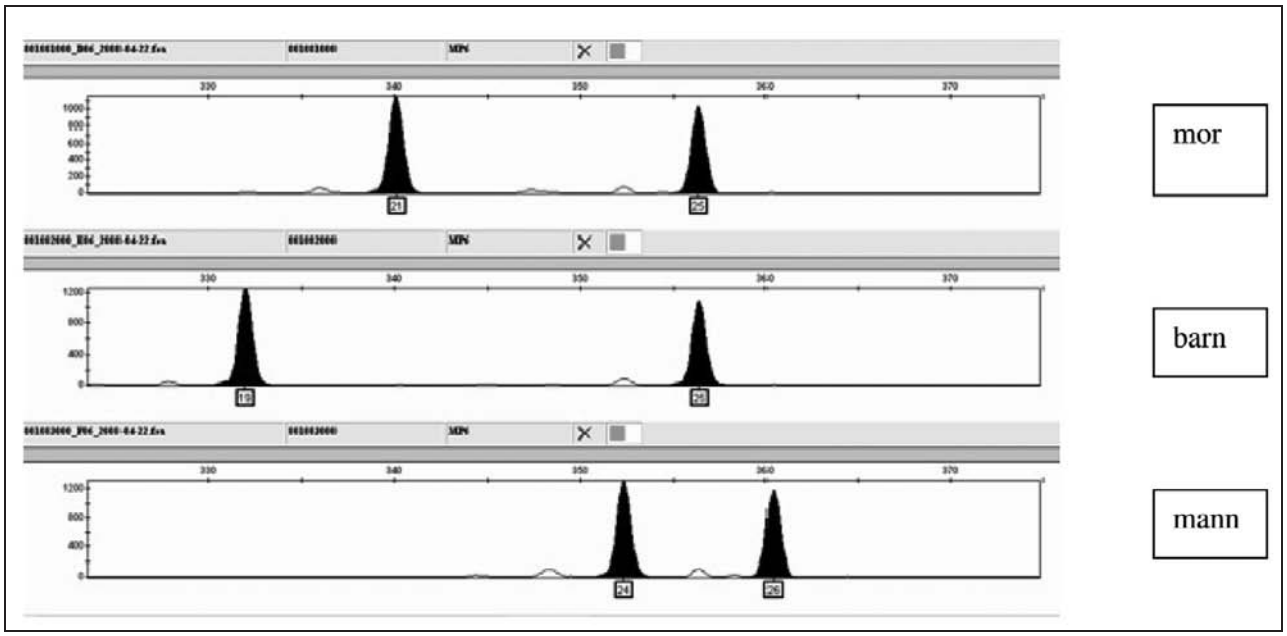

Figur 4.2 Eksempel 2. Markør FGA (PowerPlex16/Promega)

I dette eksempelet har barnet arvet variant 25 fra sin mor og 19 fra sin biologiske far. Denne varianten gjenfinnes ikke hos mannen. Resultatet taler for mannens farskap med en sannsynlighetsbrøk på 0,0017, altså en betydelig støtte for hypotese 2. Dette tallet er i det vesentligste et uttrykk for sjansen for at et slikt resultat skulle oppstå dersom mannen faktisk er far til barnet. Analyseresultatet må i så fall forklares ved at den varianten barnet har arvet fra sin far er et resultat av en endring av DNA-tråden i forbindelse med kjønnscelledannelsen, slik at barnets variant framstår som forskjellig fra farens (en såkalt mutasjon).

uttrykker i hvilken grad analyseresultatet støtter den ene hypotesen framfor den andre. Er sannsynlighetsbrøken større enn 1 støttes hypotese 1 mer enn hypotese 2. Er brøken mindre enn 1 støtter resultatet hypotese 2 mer enn hypotese 1.

En standard farskapstest omfatter sytten områder, og sannsynlighetsbrøkene for hvert område vurderes samlet. Siden områdene nedarves uavhengig av hverandre, kan brøkene multipliseres og gi en kombinert verdi. Denne kombinerte farskapsindeksen danner grunnlaget for testens konklusjon.

4.4.3 Hvordan lages en DNA-profil?

Tidligere ble det benyttet blodprøver for DNA-analyse i farskapssaker. Det er i dag ikke nødvendig med blodprøver for å utføre en standard farskapstest. Det er for eksempel, og svært ofte i praktisk virksomhet, tilstrekkelig å samle litt materiale fra innsiden av kinnet.

Fra 2008 får personer som er pålagt av Arbeids- og velferdsetaten å framstille seg for blodprøvetaking i farskapssak, tilbud om å avgi celleprøve fra munnhulen. Prøven avgis ved å stryke en prøvetakingspinne med en skumgummipute på innsiden av kinnet, slik at celler fra munnhulen fester seg. Pinnen trykkes deretter mot et spesialpapir slik at cellene overføres og fikseres der. Prøven sendes så til analyse ved Rettsmedisinsk institutt. I laboratoriet isoleres DNA fra celleprøven.

Hvis moren bare har oppgitt én mann som mulig barnefar og analysen utelukker ham, er det viktig å sikre at resultatet ikke skyldes en feil eller forbytting av prøver, eller at feil person har framstilt seg for prøvetaking. Rettsmedisinsk institutt analyserer rutinemessig alle prøver to ganger i uavhengige oppsett for å avdekke eventuelle interne forbytninger av prøver.

Det kan oppstå tilfeller hvor den påståtte barnefar er død, og det blir aktuelt å analysere nære slektninger av mannen, dersom de samtykker. De mest aktuelle slektninger vil være mannens foreldre, hans søsken eller øvrige barn. Best resultat oppnås dersom minst to av mannens helsøsken eller to øvrige barn og fortrinnsvis også av disse barnas mor, deltar. Mer omfattende analyser enn i en ordinær farskapsutredning vil ofte være nødvendig for å få et resultat med tilstrekkelig bevisverdi, og i den forbindelse kan blodprøver være nødvendig som prøvemateriale.

Tabell 4.1 Tabellen viser et eksempel på resultater for mor, barn og to farskapskandidater.

Genetisk markør	Resultater mor	Resultater Barn	Resultater mann 1	Farskapsindeks for mann 1	Resultater mann 2	Farskapsindeks for mann 2
D3S1358	16-17	15-17	15-16	1,8398	16-17	0,0014
THO1	9.3-9.3	9.3-9.3	5-9.3	1,4510	6-9.3	1,4510
D21S11	28-29	29-30	30-30	3,9793	30-33.2	1,9898
D18S51	13-16	13-14	14-15	2,7551	12-14	2,7551
PENTA E	7-7	5-7	5-5	13,9602	12-16	0,0008
D5S818	12-12	12-13	12-13	3,3700	12-12	0,0016
D13S317	9-13	11-13	11-13	1,9813	12-13	0,0019
D7S820	10-13	9-13	9-12	2,8644	10-12	0,0004
D16S539	13-13	12-13	12-12	3,6549	12-13	1,8254
CSF1PO	11-12	11-12	12-13	0,7870	11-12	1,5737
PENTA D	13-13	13-13	12-13	2,4984	10-13	2,4984
VWA	19-20	17-19	17-18	1,6904	17-18	1,6904
D8S1179	13-14	11-14	11-14	6,4925	14-15	0,0028
TPOX	11-11	11-11	11-11	4,0306	8-8	0,0005
FGA	23-24	23-24	19-24	1,8344	20-21	0,0007
D12S391	18-19	17-19	17-18	3,8519	24-24	0,0010
D17S906	351-365	351-353	353-357	12,9347	355-405	0,0008
Kombinert farskapsindeks				226781981		$1,96x10^{-28}$

Den kombinerte farskapsindeksen for mann 1 i tabellen gir grunnlag for følgende konklusjon: Resultatene av DNA-analysen taler med en meget betydelig sannsynlighetsovervekt (> 1 000 000 : 1) for at mann 1 er far til barnet, i forhold til at en annen mann av norsk/europeisk opprinnelse skulle være far. Analysen alene gir med andre ord en sjanse for farskap større enn 99,9999%.

Den kombinerte farskapsindeksen for mann 2 i tabellen gir grunnlag for følgende konklusjon: Resultatene av DNA-analysen av de mottatte prøver taler med en så stor sannsynlighetsovervekt mot at mann 2 skulle være far til barnet at en slik relasjon er å anse som utelukket.

4.4.4 Omfanget av DNA-analyser i farskapssaker

I Norge ble det i 1938 utført 455 såkalte arvelighetsundersøkelser i farskapssaker. Tall fra 1987 til 2002 viser at Rettsmedisinsk institutt i perioden utførte analyser i rundt 750 saker årlig. Endringene i som ble vedtatt i barneloven i 2003, og som blant annet åpnet for gjenopptagelse av farskapssaker der det ikke forelå DNA-analyse, ga en økning av antall analyser til 950 i 2004. I 2008 utførte Rettsmedisinsk institutt 815 DNA-analyser i farskapssaker rekvirert av domstolene/NAV.

4.4.5 Annen bruk av DNA-analyser

DNA-analyser for vurdering av slektsforhold benyttes i flere sammenhenger, blant annet i saker etter utlendingsloven og straffeloven. I utlendingsforvaltningen benyttes DNA-analyser i søknader om oppholdstillatelse fra familiemedlemmer dersom det er grunn til å tvile på den oppgitte familierelasjonen. Fra enkelte nasjonalitetsgrupper er det ikke mulig å skaffe til veie ordinære dokumenter som kan stadfeste den oppgitte identiteten eller familierelasjonen. Det kan også reises tvil om de foreliggende dokumenters ektehet. Utlendingsloven § 37f [15] gir hjemmel for å tilby søker eller referanseperson å avlegge prøve for DNA-analyse. Dersom søkeren eller referansepersonen uten rimelig grunn avslår tilbudet om en DNA-analyse, skal vedkommende gjøres oppmerksom på at dette kan få betydning for vurderingen av saken.

Også folkeregistrene benytter DNA-analyser i forbindelse med tildeling av fødselsnummer for barn født i utlandet av norske statsborgere. For å

[15] Tilsvarende regel i ny utlendingslov 15. mai 2008 nr. 35 § 88. Loven er ikke trådt i kraft når utredningen avgis.

begrense muligheten for uriktig eller urettmessig tildeling av fødselsnummer, har Skattedirektoratet fastsatt at det kan kreves DNA-analyser for å sikre at påståtte familierelasjoner er reelle for barn av norske statsborgere som er født i en spesifikk gruppe land.[16] Det er Personregisteret som i det enkelte tilfellet tar stilling til om det skal kreves DNA-analyse for å dokumentere slektskap før fødselsnummer tildeles.

Det er opprettet et sentralt DNA-registeret for strafferettspleien, som består av DNA-profilene til alle som er dømt til frihetsstraff. Registeret inneholder også DNA-profilene til andre personer som har vært på åstedet eller som har vært i kontakt med gjenstander med tilknytning til straffesaken, også politi og andre med lovlig tilknytning til åstedet eller gjenstanden. DNA-profilen slettes senest fem år etter at politiet har fått melding fra folkeregisteret om at vedkommende er død. Regler om DNA-registeret er gitt i påtaleinstruksen kapittel 11a.[17]

I klinisk virksomhet blir det stadig mer vanlig å anvende DNA-analyser i forbindelse med transplantasjon av celler, vev og organer, og ved ulike former for sykdomsdiagnostikk, valg av best egnet medikamentelle behandling, til identitetssporing av biologiske prøver osv. Når det foretas denne typen analyser kan det som et utilsiktet bi-funn avdekkes at det ikke er genetisk slektskap mellom én eller begge foreldrene og et barn. Bioteknologiloven regulerer når slik kunnskap skal kunne formidles videre til den som er testet eller tredjepart.

Det er mange private aktører som tilbyr DNA-analyser både i rettsgenetisk og medisinsk sammenheng. Prisen på analysene varierer, det samme gjelder krav til prøvetakingsdokumentasjon og omfang av analysene. Enhver som ønsker det, kan få fastslått om det er genetisk slektskap mellom familiemedlemmer. Ved å tilegne seg hår eller personlige effekter, for eksempel en tannbørste, vil det være mulig å fastslå slektskap eller mangel på slektskap mellom mennesker som ikke selv har samtykket eller medvirket til testingen.

---

[16] Instruks fra Skattedirektoratet til berørte ambassader, 3. januar 2007.

[17] Forskrift 28. juni 1985 nr. 1679.

Del III
Gjeldende rett

Kapittel 5
Norsk lovgivning om foreldreskap (morskap, farskap og medmorskap)

5.1 Innledning

Reglene om etablering og endring av morskap, medmorskap og farskap (foreldreskap) er fastsatt i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) kapittel 2, 3 og 4. Videre er det gitt regler om farskap og medmorskap ved tilknytning til utlandet i §§ 81 og 85. Andre relevante regler er barneloven § 1 om fødselsmelding og kapittel 4A om slektskapssaker. I tillegg kan foreldreskap etableres ved adopsjon.

Mens morskap følger av barneloven § 2, etableres farskap og medmorskap etter reglene i barneloven § 3 for ektefeller og § 4 for ugifte. Farskapet og medmorskapet kan deretter endres frivillig etter § 7 eller av domstolene etter §§ 6 og 9, med særskilte prosessregler i kapittel 4.

Rettslig foreldreskap har betydning for en rekke rettigheter og plikter. Barn har rett til arv etter sine foreldre, bl.a. slik at en del av arven ikke kan testamenteres til andre enn barna (pliktdelsarv). Den som er mor, har også foreldreansvaret for barnet etter barneloven. Når moren er gift eller samboer, har foreldrene felles foreldreansvar. Foreldre som ikke bor sammen, kan avtale at de skal ha felles foreldreansvar. En slik avtale må sendes til folkeregisteret for å være gyldig.

Det følger av barneloven § 30 at barnet har krav på omsorg og omtanke fra de som har foreldreansvaret. De har rett og plikt til å fatte beslutninger om personlige forhold for barnet. En forelder (mor, far eller medmor) som ikke bor sammen med barnet, og ikke har foreldreansvar, har også ulike rettigheter og plikter knyttet til foreldreskapet.

Barnet har rett til samvær med en forelder det ikke bor sammen med. Under samværet har barnet krav på omsorg og omtanke, og den som har samvær med barnet kan ta avgjørelser som gjelder omsorgen for barnet under samvær, jf barneloven § 42. En forelder har også plikt til å forsørge barnet (bidragsplikt).

5.2 Morskap

Barneloven § 2 slår fast at kvinnen som har født barnet, skal regnes som juridisk mor. Dette gjelder også når barnet har blitt til med egg donert fra en annen kvinne. Den kvinnen som føder barnet blir i alle tilfeller mor til barnet, med de rettigheter og plikter som følger av barneloven og øvrig lovgivning.

Det har heller ingen betydning om det er planlagt at en annen kvinne skal overta den faktiske omsorgen for barnet. Surrogatmødre føder barnet og har derfor det rettslige morskapet fra barnet er født.

Videre er det presisert i barneloven § 2 andre ledd at en avtale om å føde et barn for en annen kvinne ikke er bindende. Dette innebærer at en eventuell overføring av morskapet må skje etter at barnet er født. En slik overføring kan her i landet bare skje etter reglene i adopsjonsloven, se nærmere omtale i punkt 6.5.

En eventuell rettssak om hvem som er mor til barnet, vil kun gjelde spørsmålet om kvinnen faktisk har født det aktuelle barnet. I en farskapssak vil en DNA-analyse være det viktigste bevismiddelet. Ved tvil om morskap vil en DNA-analyse bare gi opplysninger om den genetiske tilknytningen, altså om hvilken kvinne egget stammer fra. Det må i tillegge foretas en bevisvurdering for å klarlegge om den genetiske moren også har født barnet. En slik sak kan anlegges etter de prosessuelle reglene i barneloven kapittel 4A, se punkt 5.10. Spørsmål om en kvinne faktisk har født et barn og dermed er barnets mor, kan også avgjøres prejudisielt i andre typer saker, for eksempel straffesaker.

5.3 Medmorskap

Med virkning fra 1. januar 2009 fikk barneloven en ny bestemmelse om medmorskap i ekteskap

eller samboerskap mellom to kvinner. Bestemmelsen gjelder barn født etter assistert befruktning med kjent sæddonor i godkjent helseinstitusjon. Når morens ektefelle har samtykket til den assisterte befruktningen, blir ektefellen medmor til barnet. Tilsvarende kan en samboer som har samtykket til den assisterte befruktningen, erkjenne medmorskap på samme måte som menn kan erkjenne farskap. Bestemmelsene er regelfestet som nytt andre ledd i barneloven § 3 og nytt sjette ledd i § 4.

Etter § 4a fjerde ledd har departementet gitt forskrift om fastsettelse av medmorskap etter barnelova.[1] Forskriften inneholder utfyllende bestemmelser om hva som skal regnes som godkjent helseinsitusjon, og om hva som menes med assistert befruktning. Forskriften forutsetter en særskilt søknad om medmorskap, og at samtykke til assistert befruktning som hovedregel må være gitt før den aktuelle behandlingen finner sted. Søknaden avgjøres av folkeregistermyndigheten, noe som også kan skje før barnet blir født. Kravet om søknad gjelder også når medmorskapet følger av ekteskap etter barneloven § 3, men det skal ikke foretas en egentlig vurdering eller godkjenning.

Barneloven § 3 andre og tredje ledd fastsetter at medmorskapet er avhengig av at ekteskapet består på fødselstidspunktet, og at ikke ektefellene er separert ved bevilling eller dom. Når det gjelder samboere, er det avgjørende tidspunktet satt til starten av svangerskapet, jf. forskriften § 2 andre ledd. Mor og medmor må således være samboere når den assisterte befruktningen finner sted. Samboerskapet kan ha opphørt når barnet blir født; den tidligere samboeren kan likevel erkjenne medmorskapet etter barneloven § 4 sjette ledd.

Domstolen kan prøve om vilkårene for medmorskap etter § 3 eller § 4 er oppfylt. Selv om det ikke framgår klart av lovens ordlyd, legger utvalget til grunn at dom for medmorskap bare kan avsies når alle vilkårene etter § 3 andre ledd eller § 4 sjette ledd er oppfylt. I forhold til samboere vil en dom som fastsetter medmorskap gjøre det unødvendig med erkjennelse etter § 4 første til femte ledd. Dersom vilkårene er oppfylt, kan for eksempel barnemoren få fastsatt at samboer eller tidligere samboer er medmor, selv om denne kvinnen ikke ønsker det.

Barnelovens bestemmelse om medmorskap gjelder ikke når barnet er blitt til på annen måte enn ved assistert befruktning i godkjent helseinstitusjon, eller når ektefellen eller samboeren til barnemoren ikke har gitt samtykke. Reglene om medmorskap gjelder således ikke når barn blir til på annen måte, enten dette skjer ved samleie eller inseminasjon. Reglene gjelder heller ikke når den assisterte befruktningen har skjedd med anonym sæddonor i utlandet.

Barnet kan ikke både ha far og medmor, jf. barneloven § 4a andre ledd. Når medmorskap er etablert, kan det ikke senere etableres farskap i tillegg.

Det følger av § 4a tredje ledd at regler i lov eller forskrift som gjelder om eller for en far, også gjelder på samme måte om eller for en medmor. I følge Ot.prp. nr. 33 (2007-2008) s. 76 skal dette likevel ikke gjelde frivillig endring etter barneloven § 7, som skal være begrenset til farskap.

Registrert partner kan bli medmor etter reglene for ektefeller i barneloven § 3. Selv om partnerskapsloven er opphevet, er hovedregelen fortsatt at tidligere registrerte partnerskap har tilsvarende rettsvirkninger som ekteskap. Dette følger av ekteskapsloven § 95.

5.4 Etablering av farskap

For barn født i ekteskap blir farskapet fastsatt etter pater est-regelen. Dette følger av barneloven § 3. Morens ektefelle på fødselstidspunktet blir juridisk far til barnet. Dette gjelder uavhengig av om ektefellen er biologisk far til barnet eller ikke.

Selv om moren gifter seg mens hun er gravid, men før barnet blir født, gjelder pater est-regelen. Hvis morens ektemann er død, skal han regnes som far «dersom ho kan ha blitt med barn før han døyde.»

Etter barneloven § 3 tredje ledd gjelder pater est-regelen likevel ikke når ekteparet er separert ved bevilling fra fylkesmannen eller ved dom på fødselstidspunktet. Når paret kun er faktisk separert, gjelder pater est-regelen.

Når moren ikke er gift på fødselstidspunktet, fastsettes farskap ved erkjennelse eller dom. Reglene om erkjennelse er fastsatt i barneloven § 4. Far kan erkjenne farskapet både under svangerskapet og etter at barnet er født. Erkjennelsen skal være skriftlig og kan blant annet gis til jordmor eller lege ved svangerskapskontroll eller i fødselsmelding etter barneloven § 1. Ellers kan far erkjenne farskapet ved personlig frammøte hos norsk folkeregister eller bidragsfogd, norsk dommer eller det organ i NAV som Arbeids- og velferdsdirektoratet bestemmer.

[1] Forskrift 15. desember 2008 nr. 1362 om fastsetjing av medmorskap. I kraft 1. januar 2009.

Når far oppholder seg i utlandet, kan han erkjenne farskap ved oppmøte hos norsk diplomatisk eller konsulær tjenestemann. Dersom faren er mannskap om bord på norsk skip i utenriksfart, kan han erkjenne farskapet hos skipsføreren. Etter barneloven § 4 første ledd bokstav e kan farskap erkjennes hos utenlandsk myndighet når Kongen har fastsatt det. Kongens myndighet er delegert til Barne- og familiedepartementet.

Som hovedregel er det ikke nok at faren erkjenner farskapet. Moren må også gi sitt samtykke, enten ved at hun har oppgitt den aktuelle mannen som far til barnet eller ved at hun godtar erkjennelsen i ettertid. Hovedregelen er således at mor og far er sammen om å etablere farskapet. Unntak gjelder når faren erkjenner ved påtegning på farskapsforelegg, og forelegget ikke er utarbeidet på grunnlag av at moren har oppgitt den aktuelle mannen som far til barnet. Se også punkt 5.6.

Videre er det gjort unntak for samboere etter barneloven § 4 tredje ledd. En mann kan erkjenne farskapet uten morens samtykke når han er samboer med moren. Vilkåret er at de to samboerne er folkeregistrert på samme adresse eller erklærer i melding til folkeregisteret at de bor sammen.

Moren skal få melding om farskapet. Dersom moren er uenig, har det offentlige ansvar for å få klarlagt farskapet. Den nærmere framgangsmåten er fastsatt i forskrift.[2] Se også punkt 5.6 om det offentliges ansvar.

Etter forskriften § 5 gjelder erkjenning av farskap etter barneloven § 4 tredje ledd bare for barn født etter 1. januar 2006. Videre fastsetter forskriften § 3 at moren må melde fra til bidragsfogden om at hun er uenig innen tre måneder. Melder hun ikke fra inne fristen, har det offentlige ikke lenger noe ansvar for å få endret farskapet. Moren kan imidlertid fortsatt reise endringssak for retten etter barneloven § 6. Forskriften § 1 andre ledd definerer samboere som to personer som lever i et ekteskapslignende forhold.

I fødselsmeldingsforskriften §§ 3 og 9 er det gitt nærmere regler om erkjennelse av farskap.[3] Forskriften krever at erkjennelsen gis på en fastsatt blankett. Erkjennelsen skal i alle tilfeller videresendes til Skattedirektoratet, og til bidragsfogden når foreldrene ikke lever sammen.

Når farskap ikke følger av pater est-regelen eller erkjennelse, kan saken bringes inn for domstolen. Se også punkt 5.6 om det offentliges ansvar for å klarlegge farskapet forut for eventuell domstolsbehandling. Lovens utgangspunkt etter § 9 er at en mann som blir utpekt som far etter DNA-analyse, skal dømmes til far. Det er bare i tilfeller hvor det ikke foreligger DNA-analyse, hvor det er grunn til å tro at det hefter feil ved DNA-analysen eller dersom nærstående slektninger også framstår som mulige fedre, at annen bevisbedømming etter barneloven § 9 andre eller tredje ledd er nødvendig.

Etter § 9 andre ledd skal en mann som har hatt samleie med moren på den tiden hun kan ha blitt gravid, dømmes til far dersom det ikke er lite trolig at han er far til barnet. I § 9 tredje ledd reguleres tilfeller hvor moren har hatt samleie med flere menn i perioden hun kan ha blitt gravid. Det skal da bare avsies dom for farskap når det er «monaleg meir truleg» at en av dem er faren enn noen av de andre.

5.5 Endring av farskap

Etablerte farskap kan endres etter barneloven §§ 6 og 7. Det gjelder ingen tidsfrister for endring av farskap. Endring kan skje både under barnets oppvekst og når barnet er voksent.

Farskap som følger av pater est-regelen eller erkjennelse, kan endres frivillig etter barneloven § 7. Endring kan skje når en annen mann erkjenner farskapet og erkjennelsen godtas skriftlig av moren og mannen som så langt har innehatt farskapet. Slik erkjennelse gjelder likevel bare når Arbeids- og velferdsdirektoratet finner det trolig at mannen er far til barnet. Når det foreligger DNA-analyse, vil denne være avgjørende for direktoratets vurdering. Dersom DNA-analysen utpeker den andre mannen som biologisk far, skal direktoratet godkjenne at farskapet endres. Dersom DNA-analysen utelukker ham som biologisk far, må det nye farskapet avvises.

Barneloven § 6 har regler om domstolenes adgang til å endre farskap som er etablert ved pater est eller ved erkjennelse. Barnet, de juridiske foreldrene samt en person som mener han er far til barnet (tredjemann) har kompetanse til å reise sak med påstand om å få farskapet endret. Før barnet når myndighetsalder (18 år) må sak på vegne av barnet reises av en særskilt oppnevnt verge. Når barnet er 15 år, må barnet samtykke i at vergen går til sak. Arbeids- og velferdsdirektoratet er også gitt anledning til å reise farskapssak. Dette kan direktoratet gjøre «når særlege grun-

[2] Forskrift 13. desember 2005 nr. 1475 om vedgåing av farskap utan at mora medverkar til det.

[3] Forskrift 25. oktober 1982 nr. 1524 om melding av fødsler, erkjennelse av farskap og melding om valg av navn.

nar taler for det», jf. barneloven § 6 fjerde punktum. For øvrig kan ingen andre reise sak om endring av farskap.

Farskap som er fastsatt ved dom, kan kreves gjenopptatt uten hensyn til om vilkårene i tvisteloven er oppfylt, dersom det ikke forelå DNA-analyse i den opprinnelige dommen. Dette følger av barneloven § 28a første ledd.

Domstolenes bevisvurdering i en endringssak vil være den samme som ved første gangs etablering av farskap. Også ved endring er det nesten alltid DNA-analysen som avgjør farskapet. Andre bevis kan være nødvendig når den aktuelle mannen ikke er tilgjengelig for DNA-analyse, for eksempel fordi han er forsvunnet eller død.

5.6 Det offentliges ansvar for å fastsette farskap og medmorskap

Når det ved barnets fødsel ikke etableres farskap eller medmorskap etter §§ 3 eller 4, har det offentlige ansvaret for at det fastsettes farskap eller medmorskap til barnet. Dette ansvaret følger av barneloven § 5. Ansvaret er begrunnet i hensynet til barnet, og moren kan derfor ikke motsette seg myndighetenes arbeid med å finne barnets biologiske far.

Det offentliges ansvar starter med fødselsmeldingen etter barneloven § 1 og fødselsmeldingsforskriften kapittel 1. Når et barn blir født, har legen eller jordmoren plikt til å sende fødselsmelding til folkeregisteret. Når barnet er født uten lege eller jordmor til stede, er det moren som skal sende inn fødselsmeldingen. I meldingen skal det blant annet opplyses om foreldrene lever sammen.

Dersom barnet ikke har far eller medmor, skal fødselsmeldingen også sendes til bidragsfogden. I slike tilfeller skal meldingen opplyse om moren har oppgitt hvem som er far eller medmor til barnet.

Det videre ansvaret for å få fastsatt farskapet eller medmorskap ligger hos Arbeids- og velferdsetaten (NAV) og domstolene. NAVs oppgaver er regulert i barneloven kapittel 3. NAVs kommunale nivå omfatter også bidragsfogden som står for den første delen av arbeidet etter barneloven § 10.

Bidragsfogden sender melding til den mannen moren har oppgitt som barnets far, jf. barneloven § 10 første ledd. I meldingen opplyses at han kan møte opp hos bidragsfogden og erkjenne farskapet. Dersom han erkjenner farskapet, er saken avsluttet og bidragsfogden melder fra om farskapet til folkeregisteret. Etter § 10 andre ledd skal bidragsfogden også informere mor og den oppgitte faren om rettigheter og plikter i forhold til barnet. Dersom det er nødvendig, skal bidragsfogden innhente opplysninger som har betydning for bidragsplikt etter barneloven § 70.

Når den oppgitte mannen ikke erkjenner farskapet, skal bidragsfogden be ham om en forklaring om farskapsspørsmålet, herunder hans kontakt med moren. Deretter skal saken sendes videre til et annet organ i Arbeids- og velferdsetaten (fylkesnivå).

I den videre behandlingen kan NAV også kreve forklaring fra moren og pålegge blodprøve, eventuelt DNA-analyse, av moren, barnet og den eller de oppgitte fedre, jf. barneloven § 11 første ledd.

I særlige tilfeller kan det også pålegges blodprøve, eventuelt DNA-analyse av faren, før barnet er født. Den som ikke retter seg etter pålegget kan bli ilagt tvangsbot eller bli hentet av politiet og ført til lege for DNA-analyse. Tvangsbot eller henting til prøvetaking besluttes i kjennelse av retten etter barneloven § 24 tredje ledd.

NAV kan også innhente opplysninger fra lege eller jordmor som har hatt moren til svangerskapskontroll. Dette følger av barneloven § 11 tredje ledd, som også setter til side legens og jordmorens taushetsplikt. Nærmere regler om legens og jordmorens opplysningsplikt er gitt i forskrift om opplysningsplikt for lege og jordmor i forbindelse med fastsetting av farskap.[4]

Dersom det foreligger en DNA-analyse som viser at den oppgitte mannen er far til barnet, men han likevel ikke vil erkjenne farskapet, utferdiger NAV farskapsforelegg som sendes mannen. Slikt forelegg skal også utarbeides og sendes når NAV av andre grunner finner det sannsynlig at den oppgitte faren eller en annen mann er barnets far.

Barneloven § 12 har regler om innholdet i forelegget. I forelegget skal det stå at mottaker vil bli regnet som far til barnet dersom han erkjenner farskapet etter barneloven § 4, og at dersom han ikke erkjenner farskapet innen en måned, vil saken bli sendt til retten. I forelegget skal det også opplyses om rettslige virkninger av farskapet.

Det antas at de fleste sakene avsluttes ved erkjennelse av farskap når DNA-analyse utpeker en mann som far til barnet. Når farskapet er erkjent som svar på farskapsforelegget, er det ikke nødvendig med morens samtykke til erkjennelsen. Det forutsettes imidlertid at moren i de fleste tilfellene har oppgitt at vedkommende kan være far. Farskapet er dermed etablert, og saken avsluttes.

---

[4] Forskrift 20. november 1981.

Enkelte nekter imidlertid å vedta forskapsforelegget. I slike tilfeller skal NAV bringe saken inn for domstolene, jf. barneloven § 13 første ledd. Saken skal også sendes til retten når det ikke er mulig å få meddelt farskapsforelegget til den mulige faren. Dette kan være saker der meddelelse ikke lykkes med rekommandert brev eller forkynning. Videre skal saken sendes retten når NAV har latt være å skrive ut farskapsforelegg fordi den mulige far er død eller sinnsyk eller fordi han bor i utlandet.

Når det ikke er mulig å få fastsatt farskapet, kan NAV henlegge saken. Dette gjelder for eksempel når moren ikke gir opplysninger om hvem som kan være far til barnet, og det heller ikke foreligger andre opplysninger om hvem som er faren. En annen henleggelsesgrunn er at den eneste oppgitte faren utelukkes av DNA-analyse. Har NAV henlagt saken, kan barnet, moren eller en mann som mener han er far anlegge farskapssak for domstolen, jf. barneloven § 11 sjette ledd.

Dersom samboerfar har erkjent farskapet etter § 4 tredje ledd uten at moren har medvirket, skal folkeregistermyndigheten sende melding til bidragsfogden. Bidragsfogden skal sende melding til moren om at det er erkjent farskap til hennes barn. Meldingen skal gi opplysninger om framgangsmåten dersom mor ikke er enig i farskapsfastsettelsen. Partene vil da få tilbud om DNA-analyse. Hvis DNA-analysen viser at mannen er far til barnet, avslutter Arbeids- og velferdsetaten saken. Mor må eventuelt selv reise endringssak for retten. Hvis DNA-analyse ikke foreligger eller hvis analysen viser at mannen ikke er far, kan Arbeids- og velferdsetaten reise sak for retten med sikte på å oppheve farskapet.

Barneloven kapittel 3 vil så langt de passer også gjelde for det offentliges oppgaver knyttet til etablering av medmorskap. Det offentlige har ikke ansvar for å få fastsatt hvem som er mor til et barn.

5.7 Nærmere om domstolenes behandling av farskapssaker

Domstolenes behandling av farskapssaker følger i utgangspunktet de alminnelige reglene i domstolloven og tvisteloven. Enkelte særregler er fastsatt i barneloven kapittel 4.

Kapitlet har blant annet særlige regler om vitneplikt for sakens parter i § 21, om fortsettelse av saken selv om en av partene er fraværende i § 23 og om partsforholdet i § 17. Barnet, moren og hver mann som regnes som faren eller som kan være det, er alltid parter i saken, uavhengig av hvem som har brakt saken inn for domstolene.

En praktisk viktig regel er adgangen til dom uten hovedforhandling i § 25. Dom kan avsies uten hovedforhandling når en DNA-analyse bekrefter eller avkrefter farskapet. Videre kan den oppgitte faren erkjenne farskapet underveis i saken etter barneloven § 4. Da kan retten heve saken etter § 26.

Domstolen har større ansvar for saksbehandlingen i farskapssaker enn i alminnelige sivile saker. Partene har ikke fri rådighet over saken, jf. tvisteloven § 11-4. Retten avgjør farskapsspørsmålet uavhengig av partenes påstander om hvem som er far eller ikke far. Retten kan imidlertid ikke dømme eller frifinne en person som ikke er part i saken. Videre har retten en selvstendig plikt til å sørge for at bevisføringen gir et forsvarlig grunnlag for avgjørelsen, jf. tvisteloven § 21-3 andre ledd.

Den dominerende faktoren i bevisføringen er DNA-analyse av partene. Hvis ikke DNA-analyse foreligger før saksanlegget, kan retten pålegge DNA-analyse av mor, barn og de mennene som er part i saken etter barneloven § 24. Pålegg om DNA-analyse kan også gis til andre menn som har hatt samleie med moren i unnfangelsestiden.

Pålegget kan gjennomtvinges med tvangsmulkt, eller ved at politiet henter vedkommende til prøvetaking hos lege. Avgjørelse om tvangsmidler fattes i egen kjennelse av retten.

Retten kan også innhente biologisk materiale fra, eller prøver som tidligere er tatt av, en mulig far som er død eller utilgjengelig av andre grunner, jf. barneloven § 24 andre ledd. Se et eksempel på slik innhenting av biologisk materiale fra avdøde i Høysteretts kjennelse av 5. november 2008.[5] Bestemmelsen setter til side eventuell lovpålagt taushetsplikt. Barneloven § 24 andre ledd omfatter i utgangspunktet også innhenting av analyseresultater som foreligger fra før, for eksempel i DNA-register innen strafferettspleien.[6] Det kan imidlertid være at lovreglene eller forskriftene som regulerer DNA-registeret, er til hinder for utlevering av slike analyser.

En sak om etablering eller endring av farskap eller medmorskap må alltid følge prosessreglene i barneloven kapittel 4, og avgjøres på grunnlag av reglene i barneloven kapittel 2. Barneloven § 8 utelukker prejudisiell prøving av farskapsspørsmål i andre saker.

---

[5] HR-2008-1935-U.

[6] Backer, side 187.

Blir det nødvendig i en annen type sivil sak eller straffesak å avgjøre hvem som er far til et barn, må saken stanses inntil spørsmålet kan avgjøres i farskapssak etter barneloven.

Staten betaler domstolens utgifter i forbindelse med saken, jf. § 29. Dette omfatter også utgifter til innhenting av nødvendige bevis, uavhengig av om bevisene er innhentet av retten eller av partene.

5.8 Særlig om farskap ved assistert befruktning

Hvis barnet har blitt til ved hjelp av assistert befruktning i Norge eller i utlandet, gjelder de alminnelige reglene om fastsetting av farskap. Er mor gift, blir hennes ektemann barnets juridiske far etter pater est-regelen barneloven § 3. Når mor er ugift, må far erkjenne farskapet etter lovens § 4.

Dersom den mulige faren nekter å erkjenne farskapet, gjelder særskilte regler om fastsettelse ved dom i barneloven § 9 fjerde ledd. Er den aktuelle mannen samboer med moren, skal han dømmes til far dersom han har gitt sitt samtykke til den assisterte befruktningen og det ikke er lite trolig at barnet har blitt til ved den assisterte befruktningen. Dette gjelder uansett om samboeren har gitt sæd eller ikke.

Barneloven § 9 fjerde ledd får også betydning for ektepar som blir formelt separert etter at ektefellen ga sitt samtykke, men før barnet blir født. Etter den alminnelige regelen i § 3 ville ektefellen i slike tilfeller ikke bli automatisk far til barnet. Når barnet er blitt til ved assistert befruktning, blir ektefellen far også i slike tilfeller. Forutsetningen er imidlertid at den konkrete assisterte befruktningen er omfattet av ektefellens samtykke.

Dersom det senere blir reist sak om endring av farskapet, må det også tas utgangspunkt i reglene i barneloven § 9 fjerde ledd. Domstolen må vurdere om barnet faktisk er blitt til ved assistert befruktning innenfor samboers eller ektefelles samtykke. Dersom dette er tilfellet, blir farskapet ikke endret. Kommer retten til det motsatte resultat, gjelder de alminnelige reglene i barneloven § 9 første til tredje ledd. Farskapet vil da som hovedregel bli fastsatt på bakgrunn av DNA-analyse av mulige fedre.

I barneloven § 9 femte ledd er det slått fast at sædgiver som ikke er ektefelle eller samboer med moren, aldri kan dømmes til far. Dette gjelder også når ingen andre kan dømmes til far, for eksempel fordi samboer eller ektefelle ikke har gitt sitt samtykke til den assisterte befruktningen.

5.9 Særlig om morskap, farskap og medmorskap med tilknytning til utlandet

Barneloven §§ 81 og 85 regulerer fastsettelse og endring av farskap og medmorskap når mor, barn, far eller påstått far har tilknytning til et annet land enn Norge. Følger farskapet eller medmorskapet direkte av det andre landets lovgivning, vil det legges til grunn uten ytterligere formaliteter, jf. barneloven § 85 første ledd. Dette er i hovedsak farskap som fastsettes etter pater est-regelen, en regel som gjelder i de fleste land. Bestemmelsen i § 85 første ledd vil også omfatte lovregler om automatisk foreldreskap for morens kvinnelige partner eller ektefelle.

Det er viktig å merke seg at § 85 første ledd også gjelder for lovbestemte farskap eller medmorskap, som ikke på tilsvarende måte ville fulgt av norsk lov. For eksempel kan det tenkes at andre land legger automatisk farskap til morens samboer, eller har regler som går lenger i å gi automatisk medmorskap til morens partner. Også i slike tilfeller vil farskapet eller medmorskapet bli lagt til grunn i Norge uten krav om særskilt godkjenning.

Farskap eller medmorskap som ikke følger direkte etter utenlandsk lov, men fastsettes særskilt, må anerkjennes etter barneloven § 85 andre ledd før det kan legges til grunn i Norge. Dette vil for eksempel gjelde farskap som er etablert ved samtykke eller erkjennelse fra mor og den aktuelle mannen.

Utgangspunktet er at en farskapsavgjørelse som er gyldig i det landet den er fastsatt, som hovedregel skal godkjennes som gyldig i Norge. Avgjørelsen om å anerkjenne en utenlandsk farskapsavgjørelse skal skje etter en konkret vurdering i det enkelte tilfellet. Ved denne vurderingen skal det blant annet legges vekt på hvordan framgangsmåten er ved fastsettelse av farskap i vedkommende land, om faren rent faktisk har hatt mulighet til å ivareta sine interesser, og hvilket bevismateriale avgjørelsen bygger på. Utgangspunktet for vurderingen er at en farskapsavgjørelse som egner seg til å bli satt istedenfor en norsk avgjørelse, skal godkjennes som gyldig i Norge. Det samme vil gjelde for avgjørelser om medmorskap.

Når farskap eller medmorskap legges til grunn eller anerkjennes etter § 85, får det fulle rettsvirkninger i Norge, og skal legges til grunn på linje med foreldreskap fastsatt etter norske lovregler.

Kompetansen til å anerkjenne farskap eller medmorskap etter § 85 andre ledd er delegert til NAV. Vedtakene fattes av NAV Utland.

Barneloven § 85 gjelder således de tilfellene farskap eller medmorskap *allerede er etablert* etter utenlandsk lov, enten direkte etter loven eller som farskap fastsatt i enkelttilfelle. Bestemmelsen regulerer når slike farskap eller medmorskap får rettsvirkninger i Norge.

Barneloven § 81 gjelder *første gangs fastsettelse og endring* av farskap og medmorskap, herunder endring av foreldreskap som er gitt virkning i Norge etter barneloven § 85. Bestemmelsen regulerer i hvilke tilfeller slik fastsettelse eller endring kan skje i henhold til norske lovregler. Bestemmelsens første ledd gjelder erkjennelse av farskap og medmorskap etter barneloven § 4, frivillig endring av farskap etter barneloven § 7 og første gangs etablering av farskap ved norske domstoler. De norske reglene kan benyttes i følgende tilfeller:

«a) dersom mora var busett i Noreg då barnet vart født
b) dersom barnet seinare har busett seg i Noreg, og mora eller verja til barnet ynskjer å få farskapen fastsett her, eller
c) dersom den oppgjevne faren er busett i Noreg.»

Endringssaker for domstolene er særskilt regulert i § 81 andre ledd. Slik sak kan anlegges ved norsk domstol dersom det eksisterende farskapet er etablert etter norske regler. Videre kan endringssak anlegges for norske domstoler når enten mor, barn, far eller tredjemann som mener han er far til barnet, er bosatt i Norge.

Det er gitt forskrift om anerkjennelse av nordiske farskapsavgjørelser.[7] Forskriften gir rettskraftig dom avsagt av dansk, finsk, islandsk eller svensk domstol tilsvarende anvendelse i Norge. Når farskapet til et barn er fastsatt i Danmark, Finland, Island eller Sverige på annen måte enn ved dom, gjelder fastsettingen også i Norge. Forskriftens § 3 fastsetter enkelte unntak:

«§ 3. Dom eller fastsetting som nevnt i §§ 1 og 2 gjelder likevel ikke i Norge når:
1. dommen eller fastsettingen er i strid med en dom som gjelder i Norge og som er avsagt i et søksmål som ble reist før det andre søksmålet ble reist eller før fastsettingen skjedde,
2. dommen eller fastsettingen er i strid med en annen farskapsfastsetting som gjelder i Norge, forutsatt at fastsettingen skjedde før søksmålet ble reist eller før den andre fastsettingen skjedde,
3. søksmål om farskapet til barnet er reist i Norge eller et annet land, forutsatt at søksmålet kan lede til en dom som vil gjelde i Norge og det ble reist før det andre søksmålet ble reist eller før fastsettingen skjedde, eller
4. anerkjennelse ville virke åpenbart støtende på norsk rettsorden.»

Det er ikke gitt forskrifter eller inngått traktat om anerkjennelse av foreldreskap fra land utenfor Norden.

Barneloven §§ 81 og 85 regulerer ikke morskap. Normalt vil morskap for barn født i utlandet følge direkte av lov, og derved legges til grunn. Et morskap som er *fastsatt*, må nødvendigvis være overført fra den opprinnelige moren. Har overføringen skjedd ved adopsjon, skal utenlandsadopsjonen godkjennes etter reglene i adopsjonsloven §§ 19 til 22. Har overføringen skjedd på annen måte, finnes det ikke egne regler om anerkjennelse.

5.10 Andre slektskapssaker enn farskapssaker

Barnelovens kapittel 4A inneholder enkelte særskilte prosessregler for slektskapssaker, blant annet om partsforhold. Kapitlet omfatter ikke alle typer slektskapssaker. For det første gjelder kapitlet bare slektskap i rett opp- eller nedstigende linje, jf. § 29a. For det andre er kapitlet avgrenset mot saker om etablering og endring av farskap og medmorskap, som skal behandles etter barneloven kapittel 4.

Saker om søskenforhold eller andre slektskapsforhold i sidelinjen kan således ikke prøves etter kapittel 4A. Slike saker kan heller ikke prøves etter de alminnelige reglene i tvisteloven. Kapittel 4A er sammen med kapittel 4 en uttømmende regulering av hvilke slektskapssaker som kan anlegges for norske domstoler.

Barnelovens kapittel 4A omfatter blant annet saker om morskap til et barn. Slike saker vil være meget sjeldne, men kan gjelde tilfeller med forbytting av barn eller situasjoner der surrogatmor ønsker barnet tilbake.

Kapitlet utelukker ikke prejudisiell prøving av slektskapsforhold som ledd i andre typer rettssaker. Spørsmålet om en kvinne faktisk er mor til et

[7] Forskrift 20. november 1981 nr. 8950.

barn kan for eksempel prøves som ledd i en straffesak. Det samme gjelder spørsmål om noen faktisk er søsken eller søskenbarn. Sammenlign barneloven § 8 som forbyr slik prejudisiell prøving av farskap eller medmorskap.

Når et prosessuelt forhold ikke er regulert i kapittel 4A, gjelder de alminnelige reglene i domstolsloven og tvisteloven. For eksempel inneholder ikke kapittel 4A hjemmel for å pålegge DNA-analyse. Domstolen må derfor vurdere om tvisteloven § 26-4 kan gi nødvendig hjemmel i den enkelte sak. Bestemmelsen gjelder personers plikt til å stille seg til rådighet som bevis i en rettssak. Tvisteloven § 26-4 er tilstrekkelig hjemmel til å kreve en hårprøve som deretter kan underkastes DNA-analyse.[8] Tilsvarende må gjelde for prøver tatt med vattpinne i munnhulen. Videre kan domstolen kreve tilgang til prøver eller testresultater som allerede foreligger etter tvisteloven § 26-5.

---

[8] Backer, side 226.

Kapittel 6
Annen lovgivning av betydning

6.1 Innledning

Utvalgets vurderinger er først og fremst knyttet til barnelovens regler. Enkelte andre lover har imidlertid også en særlig relevans for utvalgets arbeid.

Menneskerettsloven fastsetter det folkerettslige utgangspunktet for utvalgets vurderinger, blant annet med lovfesting av FNs barnekonvensjon. Bioteknologiloven regulerer hvilke former for assistert befruktning som er tillatt i Norge. Det ligger utenfor utvalgets mandat å foreslå endringer i adgangen til assistert befruktning. Dagens regulering i bioteknologiloven er derfor en viktig premiss for utvalgets vurderinger.

Ekteskapslovens likestilling av likekjønnede og ulikekjønnede par er også et viktig utgangspunkt for utvalgets vurderinger. Videre gir adopsjonsloven adgang til å etablere foreldreskap uavhengig av biologisk tilknytning mellom foreldre og barn. Adopsjonsloven kan derfor være et viktig redskap i arbeidet med å skape trygge og stabile rammer for barnet der barnets biologiske mor eller far ikke er aktuelle som foreldre.

Folkeregisterloven pålegger plikt til registrering av alle fødsler som skjer i Norge i folkeregisteret. Videre fastsetter loven regler om registrering av barn og foreldre som flytter til Norge.

Nedenfor gir utvalget en kort presentasjon av ovennevnte lover.

6.2 Menneskerettsloven

Lov 21. mai 1999 nr. 30 om menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) gir fire sentrale menneskerettskonvensjoner direkte virkning i norsk rett, jf. § 2. De fire konvensjonene er:

- FNs konvensjon om barnets rettigheter (BK)
- Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)
- FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

Menneskerettsloven § 3 fastsetter at bestemmelser i de fire konvensjonene ved motstrid skal gå foran bestemmelser i annen norsk lovgivning.

Av interesse for utvalgets arbeid er BK artikkel 7 om barnets rett til å kjenne sine foreldre, BK artikkel 8 om retten til identitet, BK artikkel 9 om vern mot adskillelse fra foreldre, BK artikkel 10 om familiegjenforening og EMK artikkel 8 om retten til privatliv og familieliv. Utvalget vil også peke på BK artikkel 3 nr. 1 om hensynet til barnets beste:

> «Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.»

Se nærmere omtale av internasjonale konvensjoner i kapittel 7.

6.3 Bioteknologiloven

Lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) kapittel 2 regulerer hvilke former for behandling med assistert befruktning som kan tilbys av helsevesenet i Norge. Med assistert befruktning menes inseminasjon og befruktning av egg utenfor kvinnens kropp, jf. bioteknologiloven § 2-1. Inseminasjon omfatter både bruk av ektefelles eller samboers sæd og donorsæd.

Helsevesenet i Norge kan tilby behandling med inseminasjon med sæd fra kjent donor og med befruktning av egg utenfor kvinnens kropp. Det er ikke tillatt med inseminasjon av sæd fra donor med ukjent identitet. Det er heller ikke adgang til å sette befruktede egg inn i livmoren til en annen kvinne enn den kvinnen eggcellen stammer fra – såkalt eggdonasjon, jf. bioteknologiloven § 2-15.

Behandling med assistert befruktning kan bare utføres på en kvinne som er gift eller som er samboer i ekteskapsliknende forhold, jf. § 2-2. Fram til 1. januar 2009 var tilbudet begrenset til par av motsatt kjønn. Ved endringer i ekteskapsloven som gir par av samme kjønn rett til å inngå ekteskap, er det samtidig vedtatt å gi kvinne som er gift eller samboer med en annen kvinne, rett til assistert befruktning.

Kravet om ekteskap eller samboerskap utelukker ordninger med surrogatmor i Norge. Videre følger det av barneloven § 2 at kvinnen som føder barnet alltid skal regnes som barnets rettslige mor, og at avtale om å bære fram barn for en annen kvinne ikke er bindende. Dette er omtalt i kapittel 5.

Videre er det et vilkår for assistert befruktning at mannen eller kvinnen er befruktningsudyktig, jf. § 2-4. Det er likevel en viss adgang til assistert befruktning når mannen eller kvinnen har eller er bærer av en alvorlig arvelig sykdom, jf. § 2-3.

Legen som skal ta beslutning om å foreta behandling med sikte på assistert befruktning, skal fatte sin avgjørelse på bakgrunn av medisinske og psykososiale vurderinger av paret, hvor det bl.a. skal legges vekt på parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste, jf. § 2-6. Se nærmere omtale i punkt 3.7.

Begge ektefellene må gi skriftlig samtykke til hver behandling. Samtykket har også betydning for fastsettelse av farskap eller medmorskap til barnet, jf. omtale under kapittel 5.

Barn som er født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd, har etter fylte 18 år, rett til å få opplysninger om sæddonors identitet. Det er opprettet et donorregister for dette formål, jf. bioteknologiloven § 2-8. Ingen andre, heller ikke barnets foreldre, har rett til å få vite om sæddonors identitet. Sæddonor kan ikke få opplysninger om barnets eller foreldrenes identitet, jf. bioteknologiloven § 2-9.

Foreldrene har imidlertid ingen plikt til å opplyse barnet om at det er kommet til verden ved hjelp av sæddonasjon, slik som adoptivforeldre plikter å fortelle adoptivbarnet at det er adoptert, jf. adopsjonsloven § 12.

Det følger av barneloven § 9 femte ledd at sæddonor ikke kan pålegges farskapet, såfremt ikke inseminasjonen er gjort med sæd fra ektemann eller samboer. Se videre omtale i kapittel 5.

Leger eller helseinstitusjon som ønsker å tilby behandling med assistert befruktning, må ha offentlig godkjenning etter §§ 2-19 og 7-1. Bioteknologiloven regulerer ikke kunstig inseminasjon i privat regi. Det er således tillatt å foreta slik inseminasjon på seg selv.

Forsettlig overtredelse av bioteknologiloven kan straffes etter lovens § 7-5.

6.4 Lov om ekteskap

Fra 1. januar 2009 bestemmer lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap at personer av både motsatt og samme kjønn kan inngå ekteskap. Når norsk lov eller forskrift bruker begrepet «ekteskap», «ektefeller» eller «ektepar» eller lignende, omfattes både likekjønnede og ulikekjønnede par. Ekteskap mellom personer av samme kjønn har således de samme rettsvirkninger som andre ekteskap.

Fra 1993 til og med 2008 kunne likekjønnede par inngå registrert partnerskap. Slike partnerskap var regulert av partnerskapsloven som ble opphevet samtidig med endringene i ekteskapsloven. Det er gitt overgangsregler for registrert partnerskap i ekteskapsloven § 95. Blant annet har registrerte partnerskap – med ett unntak – fortsatt samme rettsvirkning som ekteskap. Unntaket gjelder for adopsjon. Registrerte partnere kan som hovedregel ikke adoptere barn sammen. Registrert partner kan imidlertid stebarnsadoptere den andre partnerens barn etter adopsjonsloven § 5a.

Etter ekteskapsloven § 95 femte ledd er det formelt sett enkelt å endre et registrert partnerskap til ekteskap. Det er tilstrekkelig at partnerne framsetter en begjæring overfor folkeregistermyndighetene om at partnerskapet skal gjelde som ekteskap.

6.5 Lov om adopsjon

Lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon bygger på et prinsipielt grunnsyn om at adoptivbarn og egnefødte barn skal likestilles i juridisk forstand. Adoptivbarn skal ha samme rettsstilling som om det var adoptivforeldrenes egnefødte barn, blant annet i forhold til arv. Ved en adopsjon går således alle de plikter og rettigheter som biologiske foreldre har, over på adoptivforeldrene (adoptantene), som for eksempel foreldreansvar og underholdsplikt. Samtidig faller rettsforholdet til de opprinnelige foreldrene bort. Et adopsjonsforhold kan bare endres ved ny adopsjon.

Tillatelse til adopsjon gis i hvert enkelt tilfelle av Barne-, ungdoms- og familieetaten, etter myn-

dighet delegert fra Barne- og likestillingsdepartementet. Tillatelse kan gis i forhold til barn fra utlandet eller fra Norge.

Tillatelse til adopsjon skal bare gis når det antas å være til barnets beste, jf. § 2. Videre kreves det samtykke fra den eller dem som har foreldreansvar for barnet, jf. § 7. Har den ene av foreldrene foreldreansvaret alene, skal den andre forelderen likevel gis anledning til å uttale seg. Et gyldig samtykke til adopsjon kan ikke gis før to måneder etter at barnet er født.

Er barnet over 12 år, må det selv samtykke i å bli adoptert. Dette følger av adopsjonsloven § 6. Barn som er fylt 7 år, og yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal informeres og gis anledning til å uttale seg før det fattes adopsjonsvedtak.

Adoptivforeldre skal så snart det anses som tilrådelig, under hensyn til barnets alder og modenhet, fortelle barnet at det er adoptert. Fra barnet er 18 år har det selv rett til å få opplyst hvem de opprinnelige foreldrene er, jf. adopsjonsloven § 12.

Den som er gift, kan ikke adoptere barn sammen med andre enn ektefellen. Det er i adopsjonsloven ikke noe forbud mot at enslige kan adoptere, men denne muligheten har fram til nå blitt praktisert restriktivt, ut fra det grunnleggende syn at barn gis større trygghet ved å ha to foreldre. Bestemmelsen om at ektefeller må adoptere sammen, gjelder uavhengig av om ekteskapet er mellom par av ulikt eller samme kjønn.

En ektefelle kan stebarnsadoptere den andre ektefellens barn, jf. adopsjonsloven § 5a. Tilsvarende kan en registrert partner adoptere den andre partnerens barn. Loven gjør unntak slik at adoptivbarn som kommer fra et land som ikke tillater adopsjon til par av samme kjønn, ikke kan stebarnsadopteres. Den som stebarnsadopterer har samme rettigheter og plikter i forhold til barnet som andre adoptivforeldre, samtidig som ektefellen beholder sin rettslige tilknytning til barnet.

De samme vilkårene gjelder for stebarnsadopsjon som for annen adopsjon. Blant annet må adopsjonen antas å være til gagn for barnet, jf. adopsjonsloven § 2. I den sammenheng må det innhentes legeopplysninger, vandelsattest mv. Videre må det foreligge samtykke fra de som har foreldreansvar for barnet. Samtykke kan ikke gis før det har gått to måneder etter fødselen.

I 2006 ble retningslinjene for saksbehandlingen av stebarnsadopsjoner endret. Siktemålet var å lempe kravene som stilles for stebarnsadopsjon i registrert partnerskap. Dette gjelder tilfeller hvor barnet har vært planlagt i familien og det ikke har vært mulig å fastsette farskapet, slik at farskapssaken er blitt henlagt etter barneloven § 11 femte ledd. I den anledning uttalte Barne- og likestillingsdepartementet:

> «Gjelder søknaden adopsjon av et nyfødt barn i registrert partnerskap, barnet er planlagt i familien og det ikke har vært mulig å fastsette farskapet, kan kravet til at forholdet mellom barnet og steforelder skal ha vart i noe tid, likevel fravikes. Det registrerte partnerskapet bør ha vart i to år før det gis adopsjonsbevilling slik at forholdet skal ha vist sin stabilitet. Et dokumentert samboerforhold forut for inngåelsen av det registrerte partnerskapet kan tillegges vekt. Videre skal det legges vekt på barnets behov for to juridiske foreldre. Det avgjørende for vurderingen vil alltid være om adopsjonen samlet sett vil bli til barnets beste.» [1]

Endringene i retningslinjene har ført til at adopsjonsbevilling i disse sakene normalt kan gis før barnet er et halvt år gammelt.

En utenlandsk adopsjon vil gjelde i Norge dersom adoptantene hadde sin bopel i eller var statsborgere av det andre landet da adopsjonen ble gitt. Dette følger av adopsjonsloven § 19.

Den som er bosatt i Norge, må ha forhåndssamtykke fra norske myndigheter for å kunne adoptere et barn fra utlandet. Samtykke gis av Barne-, ungdoms- og familieetaten i henhold til den norske adopsjonsloven, jf. lovens §§ 17 og 18. Virkningen av at forhåndssamtykke er gitt, er at den utenlandske adopsjonen gjelder i Norge uten ytterligere godkjenning fra norske myndigheter, jf. § 22. Som hovedregel kreves det at adopsjon av barn fra utlandet formidles gjennom en godkjent forening, jf. adopsjonsloven § 16f.

6.6 Lov om folkeregistrering

Det er ett sentralt folkeregister for Norge, jf. lov 16. januar 1970 nr. 1 om folkeregistrering og forskrift 9. november 2007 nr. 1268 om folkeregistrering. Skattekontorene er folkeregistermyndighet i første instans og er tillagt avgjørelsesmyndighet i de fleste saker. Klageorgan er Skattedirektoratet.

Folkeregisteret omfatter alle personer som er eller har vært bosatt i Norge, alle personer som er

[1] Brev til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og regionene i Barne-, ungdoms- og familieetaten 12. mai 2006: Endringer i retningslinjene Q-1045 om saksbehandling ved søknad om innenlands- og utenlandsadopsjon og særlig om skjønnsutøvelse ved innenlandsadopsjon - stebarnsadopsjon i registrert partnerskap.

født i Norge, og andre personer som det er fastsatt fødselsnummer eller D-nummer[2] for.

Alle barn født i Norge skal fødselsregistreres, uavhengig av om moren er bostedsregistrert i Norge. Melding om fødsel skal sendes av den legen eller jordmoren som er til stede ved fødselen til folkeregistermyndigheten. Registrering av fødsler er sentralisert og utføres av Personregisteret lokalisert i Hammerfest. Personregisteret har ansvar for registrering av fødsler og farskap samt tildeling av fødselsnummer og D-nummer for hele landet.

Fødselsnummer tildeles maskinelt ved registreringen på grunnlag av fødselsdato og kjønn. I tillegg registreres mor, eventuell far/medmor, fødested, statsborgerskap og noen opplysninger for statistisk bruk.

Er foreldrene gift, blir kvinnens ektemann registrert som far. Er foreldrene ikke gift, må det foreligge en farskapserkjennelse. Erkjennes ikke farskapet frivillig, må det fastsettes av domstolene, før farskapet kan registreres i folkeregisteret.

Når navn er valgt for et barn, får foreldrene tilsendt fødselsattest. Fødselsattesten inneholder opplysning om fullt navn, fødested, fødselsnummer, kjønn og foreldrenes navn. Utstedelse av fødselsattester skjer maskinelt i folkeregistrene.

Et familienummer knytter sammen en familiekjerne som kan bestå av ektefeller med eventuelle ugifte barn eller enslige med ugifte barn, uansett alder, som er registrert bosatt på samme adresse.

Folkeregistreringsforskriften § 1-2 gir hjemmel for å fastsette instruks med nærmere regler for når faktiske og rettslige forhold som har funnet sted i utlandet, skal registreres i det sentrale folkeregisteret. Skattedirektoratet har gitt instruks med krav til dokumentasjon for fødsel, farskap, vigsel mv. som finner sted i utlandet.[3]

Fødselsnummer kan tildeles norske statsborgere bosatt i utlandet når fødselsnummer er nødvendig for utstedelse av norsk pass. For barn født i utlandet er det kun passmyndighet som kan søke om fødselsnummer, jf. passforskriften § 9. Barnets foreldre henvender seg til passmyndigheten (norsk utenriksstasjon) som tar stilling til om barnet er norsk statsborger. Foreldrene må legge fram fødselsattest for barnet. Dersom barnet er norsk statsborger, sender passmyndigheten søknad til Personregisteret om tildeling av fødselsnummer for barnet.

Fødselsattester utstedt i andre land enn Japan, Australia, New Zealand, USA og Canada eller land i Vest-Europa skal være legalisert, påført apostille[4] eller være godkjent av norsk utenriksstasjon. For attester fra Pakistan, Irak, Somalia, Afghanistan, Sri Lanka, Filippinene, Nigeria, Etiopia, Vietnam, Uganda, Burma, Burundi og Kosovo gjelder særlige regler, som også åpner for krav om DNA-analyse.

Adopsjoner registreres sentralt på grunnlag av meldinger fra Barne-, ungdoms- og familieetaten. Ved adopsjon blir i prinsippet alle tidligere data om den adopterte slettet fra registeret. Data om den adopterte slettes også på de biologiske foreldrene. I spesielle tilfeller får den adopterte nytt fødselsnummer uten referanse til det tidligere nummeret.

---

[2] D-nummer kan tildeles når vilkårene for å få oppfylt fødselsnummer ikke er oppfylt.

[3] Instruks fastsatt av Skattedirektoratet 12. desember 2007.

[4] Bekreftelse av underskriften (og eventuelt stempel) og fullmaktene til den offentlige funksjonæren som har undertegnet dokumentet. Apostillestempel er påført originaldokumentet fra myndighetene i det aktuelle land i henhold til Haag-konvensjonen av 5. oktober 1961 om internasjonal privatrett. Pakistan, Irak, Somalia, Afghanistan, Sri Lanka, Filippinene, Nigeria, Etiopia og Vietnam har ikke signert Haag-konvensjonen.

Kapittel 7
Internasjonale konvensjoner

7.1 Innledning

Konvensjoner er den vanligste betegnelsen på avtaler mellom stater som er ment å være folkerettslig bindende. En avtale må fylle fire kriterier for å være en konvensjon: Den må være juridisk bindende, den må inngås mellom stater eller organisasjoner, den må reguleres av internasjonal rett, og den må være skriftlig. Et land som har ratifisert en konvensjon, er forpliktet til å oppfylle innholdet i konvensjonen overfor landets innbyggere og i sitt lovverk.

Som redegjort for i punkt 6.2, er fire sentrale menneskerettighetskonvensjoner gitt direkte virkning som norsk lov, med forrangsvirkning foran annen norsk lov, jf. menneskerettsloven,[1] se § 3 jf. § 2. For utvalgets arbeid er det særlig FNs konvensjon om barnets rettigheter (BK) og Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) som er aktuelle. Ved motstrid mellom regler i andre norske lover og menneskerettsloven, skal bestemmelsene i konvensjoner og protokoller nevnt i § 2 gå foran bestemmelser i annen norsk lovgivning. Se nærmere punkt 7.2 og 7.3.

Andre relevante konvensjoner presenteres i punktene 7.4 til 7.8.

Det vises også til kapittel 3 og 4 der det henvises til både andre konvensjoner, forberedende arbeider til prinsipper om assistert befruktning i Europarådets regi og EØS-regulering som er gjennomført i norsk lov.

Førsteamanuensis dr. juris Karl Harald Søvig har på oppdrag fra utvalget skrevet betenkningen «Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner». Denne er inntatt som vedlegg til utredningen. I betenkningen drøfter Søvig BKs og EMKs betydning for de spørsmålene utvalget er satt til å vurdere. Dette gjelder blant annet barnets rett til å kjenne identiteten til sine biologiske foreldre etter assistert befruktning eller adopsjon, offentlige myndigheters plikt til å klarlegge biologisk opphav i forbindelse med fødsel og innvandring og plikt til rettslig anerkjennelse av barnets omsorgspersoner.

Utvalget har under arbeidet vurdert at alle forslag som er framsatt i utvalgets lovutkast, er i samsvar med våre folkerettslige forpliktelser.

7.2 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen

Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) ble vedtatt av Europarådet i 1950 for å beskytte menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Konvensjonen håndheves av Den europeiske menneskerettighetsdomstolen.

Konvensjonen fastsetter en rekke sentrale menneskerettigheter, blant annet retten til liv, vern mot tortur, vern av privatlivet og sikring av ytringsfriheten.

EMK artikkel 8 fastsetter rett til privatliv og familieliv. I den forbindelse har Den europeiske menneskerettighetsdomstolen lagt til grunn at staten etter omstendighetene kan ha en plikt til å avklare farskap. For eksempel er et barns forsøk på å få kunnskap om sitt biologiske opphav gjennom en farskapssak omfattet av retten til familieliv i artikkel 8.[2]

7.3 FNs barnekonvensjon

FNs konvensjon om barnets rettigheter ble vedtatt av FNs generalforsamling 20. november 1989, og ratifisert av Norge 8. januar 1991.

Barnekonvensjonen gir barn og unge under 18 år et særlig menneskerettighetsvern. Konvensjonen kan inndeles i fire hovedområder. Alle barn har rett til liv og helse, skolegang og utvik-

[1] Lov 21. mai 1999 nr. 30 om menneskerettighetenes stilling i norsk rett.

[2] Se blant annet saken *Mikulic mot Kroatia*, klagenr. 53176/99, dom av 7. februar 2002.

ling, deltakelse og innflytelse, samt omsorg og beskyttelse.

Barnekonvensjonen inneholder flere bestemmelser som er relevante for utvalgets drøftelser. Mest sentralt står artikkel 3 nr. 1 som legger til grunn barnets beste som et grunnleggende hensyn ved alle offentlige handlinger som berører barnet. Videre beskyttes barnets rett til egen identitet i artikkel 8. I artikkel 7 er barnet gitt rett til, så langt dette er mulig, å kjenne sine foreldre. Andre relevante bestemmelser er artikkel 9 om vern mot adskillelse fra foreldre med mindre dette er til barnets eget beste, og artikkel 10 om familiegjenforening.

Barnekonvensjonen artikkel 35 krever at landene setter i verk tiltak for å hindre bortføring og salg av eller handel med barn. Videre er det gitt vern mot seksuell utnytting og misbruk av barn i artikkel 34. I forlengelsen av dette er det gitt Valgfri protokoll 25. mai 2000 om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi. Protokollen er en tilleggsprotokoll til FNs barnekonvensjon.

Protokollen er vedtatt som norsk lov i menneskerettsloven og krever blant annet at landene straffesanksjonerer salg av barn. Ifølge protokollens artikkel 3 nr. 1 a) (ii) omfatter salg av barn også:

> «… å medvirke på utilbørlig måte, som mellomledd, for å innhente samtykke til adopsjon av et barn i strid med gjeldende internasjonale rettslige instrumenter om adopsjon,»

Videre krever konvensjonen at norske myndigheter setter i verk rettslige og administrative tiltak som sikrer at alle som medvirker ved adopsjon av barn, opptrer i samsvar med gjeldende internasjonale konvensjoner.

7.4 Konvensjoner om barnebortføring

Norge er tilsluttet Haag-konvensjonen om barnebortføring.[3] Haag-konvensjonen er åpen for tilslutning fra alle land i verden.

Konvensjonen har til formål å forhindre barnebortføringer, samt løse problemer som oppstår hvis et barn urettmessig er tatt fra et land til et annet.

Det bærende prinsippet i Haag-konvensjonen er at barnets faktiske situasjon før bortføringen eller tilbakeholdelsen skal gjenopprettes. Barn som er bortført fra Norge til utlandet, skal tilbakeføres til Norge slik at avgjørelser om barnets fremtid kan treffes her.

En tilbakeføring innebærer ikke en avgjørelse av barnefordelingssaken, det vil si hvem som skal ha foreldreansvar, hvor barnet skal bo og omfanget av samvær i fremtiden. Derimot vil tilbakeføringen i praksis avgjøre hvilket land barnefordelingssaken vil bli avgjort i. Hvis barnet blir tilbakeført, vil barnefordelingssaken bli avgjort i bostedslandet. Hvis tilbakeføring nektes, vil vanligvis mottakerlandet (som da blir barnets nye bostedsland) behandle saken.

Norge er også tilsluttet en europeisk konvensjon om gjenopprettelse av foreldreansvar og om anerkjennelse og fullbyrding av foreldreansvar.[4] Konvensjonen er, sammen med Haag-konvensjonen om barnebortføring, gjennomført i norsk lov ved barnebortføringsloven.[5]

7.5 Haag-konvensjonen om adopsjon

Haag-konvensjonen om adopsjon har etablert et system for samarbeid mellom barnets opprinnelsesland og mottakerland når en adopsjon gjennomføres over landegrensene.[6] Haag-konvensjonen trådte i kraft for Norges del 1. januar 1998.

Konvensjonen er en videreføring av prinsipper nedfelt i FNs barnekonvensjon og slår fast at det er nødvendig å treffe tiltak for å sikre at internasjonale adopsjoner skjer med respekt for barnets grunnleggende rettigheter. Den skal videre sikre at bortføring av og handel med barn ikke finner sted. Konvensjonen inneholder regler for hvordan samarbeidet om internasjonale adopsjoner skal foregå mellom opprinnelseslandene og mottakerlandene.

Konvensjonen tar utgangspunkt i FNs barnekonvensjon, og bygger på prinsippet om barnets beste. Barn skal først og fremst gis mulighet til å forbli under omsorg fra sin egen opprinnelige familie. Samtidig erkjenner konvensjonen at internasjonal adopsjon kan gi et barn fordelen av en varig familie når det ikke finnes en egnet familie for det i opprinnelsesstaten.

---

[3] Konvensjon av 25. oktober 1980 om de sivile sider ved internasjonal barnebortføring.

[4] Europeisk konvensjon av 20. mai 1980 om anerkjennelse og fullbyrding av avgjørelser om foreldreansvar og om gjenopprettelse av foreldreansvar.

[5] Lov 8. juli 1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m v og om tilbakelevering av barn (barnebortføringsloven).

[6] Haag-konvensjonen av 29. mai 1993 om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner.

Videre har konvensjonslandene forpliktet seg til å sikre at bortføring eller handel med barn ikke finner sted. Dette er et hovedformål ved konvensjonen. Opprinnelseslandet skal blant annet kontrollere at samtykke til adopsjon er reelt, og at samtykke ikke er gitt som følge av betaling eller annen godtgjørelse. Morens samtykke skal være gitt etter fødselen. Mottakerlandet skal blant annet kontrollere at de som ønsker å bli adoptivforeldre egner seg for adopsjon.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er, med henvisning til Haag-konvensjonen, utpekt som sentralmyndighet i Norge for all internasjonal adopsjon.

Haag-konvensjonen om adopsjon er gjennomført i norsk rett ved adopsjonsloven.[7]

7.6 Europeisk konvensjon om adopsjon

Europarådets konvensjon om adopsjon av barn er fra 1967.[8] Norge er tilsluttet konvensjonen, som i lengre tid har vært under revidering. Hensikten er å modernisere konvensjonen og bringe den i samsvar med rettspraksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen.

Den reviderte konvensjonen er vedtatt av Ministerkomiteen i Europarådet, og den ble undertegnet av Norge 27. november 2008. Konvensjonen vil tre i kraft når tre medlemsland har ratifisert den.

Etter den nye konvensjonen er bl.a. muligheten for å bli vurdert som adoptivforeldre utvidet til også å gjelde ektefeller av samme kjønn og registrerte partnere.

7.7 Europeisk konvensjon om barn født utenfor ekteskap

Europarådets konvensjon om barn født utenfor ekteskap trådte i kraft ved Norges ratifisering i 1978.[9] Konvensjonen har bl.a. bestemmelser om etablering av morskap og farskap. Det følger av konvensjonens artikkel 2 at morskap til barn født utenfor ekteskap skal følge av det faktum at hun har født barnet. Farskap kan etableres ved frivillig erkjennelse eller rettslig avgjørelse, jf. artikkel 3.

Som en videreføring av konvensjonen fra 1975, utga Europarådets ekspertgruppe i familierett, (CJ-FA) i 2006 et "White Paper», som inneholder et utkast til prinsipper vedrørende etablering og rettslige konsekvenser av foreldreskap.[10] Disse prinsippene kan sees på som en forløper til en framtidig anbefaling fra Europarådet. Prinsippene er nærmere omtalt i kapitlene 3, 9, 10 og 11.

7.8 Nordisk familierettskonvensjon

Den nordiske familierettskonvensjonen av 1931 inneholder regler om jurisdiksjon, lovvalg og anerkjennelse av avgjørelser i saker om ekteskap, adopsjon og vergemål.[11] Konvensjonen gjelder mellom Sverige, Finland, Danmark, Island og Norge.

Konvensjonen har regler om internasjonal kompetanse ved inngåelse og opphevelse av ekteskap, regler om ektefellenes formuesordning, nærmere regler om adopsjon, saker om vergemål for mindreårige og umyndiggjøring. Konvensjonen inneholder videre regler om gjensidig anerkjennelse av rettsavgjørelser i øvrige nordiske land.

Reglene i konvensjonen gjelder for ektefeller som er bosatt i Norden, og som i tillegg er statsborgere i en nordisk stat. Dette innebærer at konvensjonen gir regler om hvilket nordisk lands rett som skal anvendes for ektefeller som er bosatt i Norden, og som ved sitt statsborgerskap har tilknytning til mer enn ett nordisk land

De delene av den nordiske familierettskonvensjonen som har tilknytning til barnebortføring, er gjennomført i norsk rett ved barnebortføringsloven og lov 10. juni 1977 nr. 71 om anerkjennelse og fullbyrding av nordiske dommer på privatrettens område.

---

[7] Lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon.

[8] Europeisk konvensjon av 24. september 1967 om adopsjon av barn.

[9] Europeisk konvensjon av 15. oktober 1975 om juridisk status til barn født utenfor ekteskap.

[10] The White paper on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage, Committee of Experts on Family Law of the Council of Europe, CJ-FA(2006) 4 e.

[11] Konvensjon 6. februar 1931 mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige inneholdende internasjonal-privatrettslige bestemmelser om ekteskap, adopsjon og vergemål med sluttprotokoll.

Kapittel 8
Utenlandsk rett

8.1 Innledning

Utvalget har innhentet informasjon om enkelte sider av lovreguleringen av farskap, morskap og medmorskap fra de nordiske landene og et utvalg andre europeiske land, dvs. England, Romania, Tyskland og Nederland. Lovreglene om morskap for barn født i de aktuelle land er de samme: Den kvinnen som føder barnet er også barnets rettslige mor. Dette gjelder også barn født etter eggdonasjon og/eller barn født av surrogatmor.

Alle landene har også lovfestet pater est-regelen for ektefeller, det vil si at den mannen moren er gift med ved fødselen, blir juridisk far til barnet. Med unntak av Island har ingen av landene gjort pater est-regelen gjeldende for samboende eller andre ugifte mødre.

Alle de nordiske landene anerkjenner som hovedregel hverandres farskapsdommer. Når farskapet til et barn er fastsatt på annen måte enn ved dom i et av de nordiske landene, har fastsettelsen også som hovedregel fulle rettsvirkninger i hele Norden. De felles nordiske reglene er i Norge vedtatt i forskrift om anerkjennelse av nordiske farskapsavgjørelser,[1] som også regner opp enkelte unntak. Se også utvalgets redegjørelse for norsk lovgivning i kapittel 5.

Redegjørelsen nedenfor er i hovedsak basert på den informasjonen utvalget har mottatt fra de respektive landenes myndigheter, og omfatter kun enkelte hovedlinjer i lovgivningen.

8.2 Sverige

Morskap og farskap er lovregulert i den svenske Föräldrabalken. Pater est-regelen gjelder for ektepar, men ikke for samboere eller andre ugifte foreldre.

Når moren ikke er gift fastsettes farskapet ved bekreftelse eller dom. Bekreftelsen skal gis skriftlig og bevitnes av to personer. Bekreftelsen må godkjennes av barnets mor og sosialnemnda, som bare skal gi sin godkjenning når det kan antas at den aktuelle mannen er far til barnet. Når barnet er myndig, skal det selv godkjenne bekreftelsen. Farskap kan også bekreftes før barnet blir født.

Barnet selv og den juridiske faren kan gå til sak for å få opphevet farskapet. Det er ingen søksmålsfrister. Når faren er død og han ikke har bodd sammen med barnet og heller ikke har bekreftet at barnet er hans, kan hans arvinger eller moren gå til sak om opphevelse av farskapet innenfor nærmere bestemte frister.

Når barnet er født ved assistert befruktning, blir ektefellen eller samboeren til moren juridisk far til barnet. Vilkåret er at han har gitt sitt samtykke til den assisterte befruktningen. Tilsvarende blir morens registrerte partner eller kvinnelige samboer forelder til barnet, når hun har samtykket til den assisterte befruktningen.

Domstolen kan pålegge blodprøve eller annen granskning av arvestoff når det er nødvendig i en farskapssak. DNA-analyse har i lang tid vært brukt ved slike undersøkelser.

Følger farskapet av utenlandsk lovregel om at ektefellen automatisk blir far til barnet, gjelder farskapet også i Sverige. Når det gjelder farskapsavgjørelser fra utenlandske domstoler er utgangspunktet at slike avgjørelser har fulle rettsvirkninger i Sverige. Vilkåret er imidlertid at det ut fra partens bosted, statsborgerskap eller annen tilknytning var rimelig grunn til saken ble prøvd i den fremmede staten. Unntak fra denne hovedregelen gjelder når det allerede foreligger dom eller pågår andre rettssaker i samme sak. En utenlandsk farskapsfastsettelse gjennom bekreftelse gjelder som hovedregel også i Sverige.

Sverige har ingen spesielle regler for anerkjennelse av morskap når barnet er født etter assistert befruktning i utlandet med metoder som ikke er tillatt i hjemlandet.

Surrogatmorskap er ikke tillatt i Sverige.

I SOU 2007: 3 Föräldraskap vid assisterad befruktning foreslås det en ny regel om foreldre-

[1] Forskrift 20. november 1981 nr. 8950.

skap for barn som blir født i registrert partnerskap. De registrerte partnerne skal presumeres å være barnets foreldre.

8.3 Danmark

Den danske pater est-regelen omfatter bare ektefeller. Ugifte par kan registrere farskapet ved fødselen ved å erklære at de sammen vil ta omsorgen og ansvaret for barnet. Dersom foreldrene underskriver en slik omsorgs- og ansvarserklæring får de også automatisk felles foreldremyndighet.

Hvis foreldrene ikke ønsker felles foreldremyndighet, skal moren fylle ut en blankett med opplysninger om hvem som er far til barnet, og faren skal fylle ut en blankett med farskapserkjennelse.

Hvis barnet ikke har noen far, kan moren starte en sak i statsforvaltningen for å få fastsatt farskapet. I denne forbindelse kan det foretas DNA-analyse av partene. Hvis partene ikke medvirker skal saken behandles av domstolen, som også kan gjøre bruk av DNA-analyse.

Loven åpner også for at en mann som har hatt et seksuelt forhold til barnets mor i den perioden hun ble gravid, kan få prøvd om han er far til barnet. Dette gjelder imidlertid bare dersom barnet ikke allerede har en far etter reglene om pater est eller erkjennelse.

Dersom det har skjedd feil, eller det senere framkommer opplysninger som kan ha hatt betydning for registreringen av farskapet, kan mor, far, barn eller en tredjemann få saken gjenopptatt. Den samme adgangen til å anlegge sak har de nevnte personenes dødsbo. Saken må reises innen tre år etter barnets fødsel. Det kan gjøres unntak fra fristen i særlig tilfeller.

Faren kan ikke i noe tilfelle reise sak dersom han på tross av kunnskap om feilen har behandlet barnet som sitt eget. Tilsvarende gjelder for moren, når hun har latt faren behandle barnet som sitt.

Hvis farskap fastsatt i utlandet har de samme rettsvirkninger som dansk farskap, anerkjennes det utenlandske farskapet i Danmark.

Ordninger med surrogatmor er tillatt i Danmark. Slike ordninger er imidlertid forbudt dersom surrogatmor mottar penger for å føde barnet eller hvis avtalen om surrogatmorskap er formidlet av en tredjepart. En avtale om at surrogatmoren skal gi fra seg barnet etter fødselen, er ugyldig. Det er derfor kun mulig å være surrogatmor i Danmark, hvis kvinnen skal føde et barn for sin venninne eller for et familiemedlem.

Når det er foretatt kunstig befruktning i utlandet som ikke er tillatt i Danmark, er utgangspunktet at kvinnen som føder blir mor til barnet. Dersom reglene om morskap er annerledes i et land hvor det er benyttet surrogatmor, kan imidlertid dette landets regler legges til grunn etter en konkret vurdering.

8.4 Finland

Pater est-regelen gjelder for ektefeller. Er barnet født av ugift mor kan farskapet fastsettes ved erkjennelse eller dom. Dette gjelder også for samboere. Farskapet erkjennes skriftlig for offentlig instans. Barnets mor skal høres før erkjennelsen godkjennes.

Rett til å reise søksmål om farskapet har barnet, moren og barnets jurdiske far. Når farskapet er fastsatt ved pater est-regelen, gjelder en søksmålsfrist på to år etter barnets fødsel. Er farskapet erkjent, gjelder en to års søksmålsfrist fra farskapet ble fastsatt ved erkjennelsen. Det kan i visse tilfeller dispenseres fra søksmålsfristene. En ektemann kan ikke i noe tilfelle reise sak hvis han etter fødselen har erklært skriftlig at barnet er hans.

DNA-analyse brukes både i forvaltningens og domstolenes arbeid med å fastsette farskapet. Når partene ikke medvirker til DNA-testen, kan domstolen pålegge en slik test som kan gjennomføres ved tvang.

Når barnet er født etter assistert befruktning blir mors ektefelle far til barnet. Når mor er ugift legges farskapet til den mannen som i samråd med moren har samtykket til den assisterte befruktningen.

Ordninger med surrogatmor er ikke tillatt i Finland.

Det finnes ikke særskilte regler om anerkjennelse av morskap når barnet er født i utlandet. Finland utarbeider nye regler om anerkjennelse av utenlandske farskap. Utgangspunktet er at gyldig farskap fastsatt i utlandet også legges til grunn i Finland hvis det ikke strider mot ordre public.

8.5 Island

Etter islandsk lovgivning gjelder pater est-regelen både for ektefeller og samboere. Vilkåret er at samboerskapet er registrert i folkeregisteret eller på annen måte er tilfredsstillende dokumentert.

Hvis barnets mor og en mann som hun oppgir som far senere blir samboere og samboerskapet blir registrert i folkeregisteret, legges også farskapet til den oppgitte faren. Vilkåret er at barnet ikke allerede har en far.

For andre barn født av ugifte mødre fastsettes farskap ved erkjennelse eller dom.

Barnet, moren og juridisk far samt enkelte av dennes arvinger kan anlegge farskapssak. Det gjelder ingen frister for slikt saksanlegg. DNA-test benyttes i farskapssaker.

En kvinne som har samtykket til assistert befruktning hos sin partner eller samboer, blir forelder til barnet. Det finnes ingen bestemmelser om assistert befruktning som har blitt foretatt i utlandet. I slike tilfeller må den kvinnen som ikke føder barnet, adoptere barnet dersom hun ønsker å oppnå rettsstiling som forelder.

Ordninger med surrogatmor er ikke tillatt på Island.

8.6 England

Engelsk lovgivning legger til grunn pater est-regelen for ektefeller, men ikke for andre mødre eller fedre. Når barnet er født av ugift mor, kan farskapet enten etableres ved at faren signerer fødselsmeldingen eller ved at han etterpå søker om en endring i fødselsregisteret. Han kan søke alene eller sammen med moren.

Bidragsfogden tilbyr DNA-testing når en mann blir en oppgitt som far. Dersom han ikke medvirker, blir han regnet som far, og bidrag blir pålagt. Hvis han avgir DNA-test og det viser seg at han er far, må han selv dekke kostnadene til DNA-analysen. Domstolene kan pålegge DNA-testing i farskapssaker.

Mor, barn og juridisk far kan gå til sak for å få endret farskapet. Det gjelder ingen frister for å anlegge sak om endring av farskap.

Engelske domstoler kan fastsette samvær med personer som er barnets nærstående. Dersom farskap blir endret, kan domstolen fastsette at det skal være samvær mellom barnet og den som har vært far. Domstolenes vide skjønnsmargin gjør det mulig å legge avgjørende vekt på barnets beste i saker der farskap blir endret.

Det gis assistert befruktning til både likekjønnede og ulikekjønnede par. I likekjønnede parforhold blir morens partner barnets medmor (second mother).

Ordninger med surrogatmor er tillatt i England. Det er imidlertid ikke tillatt med økonomisk vinning av slik virksomhet. Kvinnen som føder barnet regnes alltid som mor, også når det er foretatt eggdonasjon. En avtale om surrogatmorskap kan ikke tvangsgjennomføres, og kvinnen som føder kan velge å beholde barnet.

I England kan foreldreskap også etableres ved en «parental order» som overfører foreldremyndigheten fra eksisterende foreldre til de nye foreldrene. Parental order benyttes i de tilfellene hvor barnet er planlagt i den nye familien, for eksempel ved bruk av surrogatmor. Prosessen er enklere enn ved adopsjon, og kan gjennomføres i løpet av seks uker.

En parental order forutsetter at i hvert fall en av de nye foreldrene er biologisk eller genetisk forelder. Parental order har langt på vei samme rettsvirkning som en adopsjon. Samtykke fra mor, dvs. kvinnen som har født barnet, er en forutsetning for at en parental order skal kunne overføre foreldreskapet. Samtykket må være reelt. Avgjørelsen må også være til barnets beste. Dersom moren er forsvunnet, kan domstolen eventuelt gjøre unntak fra samtykkekravet.

Engelsk lovgivning legges til grunn for alle som er bosatt i England, enten fødselen skjer på engelsk territorium eller i utlandet. Dette gjelder også når mor og/eller far ikke er engelske statsborgere. Foreldre som er bosatt i England og kommer tilbake fra utlandet med et barn, er således underlagt engelsk lov om første gangs fastsettelse av morskap og farskap. Engelsk rett anvendes også for overføring av foreldreskap når surrogatmor er benyttet.

Dersom foreldrene ikke er bosatt i England, har foreldreskap etablert etter utenlandsk rett full gyldighet.

Innvandringsmyndighetene har ansvaret for å kontrollere at barnet kommer legalt til landet.

8.7 Romania

I Romania gjelder pater est-regelen kun for barn født eller unnfanget i ekteskap. Når moren er ugift, må farskapet etableres ved erkjennelse eller dom.

Både foreldre og barn kan gå til sak for å få opphevet farskapet. Saken må anlegges innen tre år etter barnets fødsel. For barnet begynner fristen likevel ikke å løpe før barnet er myndig. DNA-test blir benyttet når det er tvil om farskapet.

Barnet og moren kan gå til sak for å få etablert farskap til et barn som ikke har noen far. Fristen for en slik farskapssak er ett år fra barnets fødsel.

Utenlandske avgjørelser om farskap og morskap blir anerkjent i Romania. Romania har ikke lovgivning om assistert befruktning.

8.8 Tyskland

I Tyskland gjelder pater est-regelen for ektefeller. For barn født utenfor ekteskap fastsettes farskapet ved erkjennelse eller dom. Farens erkjennelse av farskapet må godkjennes av moren og offentlig myndighet.

Barnet, moren, den juridiske faren og den påståtte biologiske faren kan gå til sak om farskapet. Sak om farskap må anlegges innen to år fra det tidspunktet omstendigheter som taler mot farskapet ble kjent. For barnet løper imidlertid en ny toårsfrist fra myndighetsalder.

Den biologiske farens adgang til å bestride farskapet er ytterligere begrenset. Han kan ikke bestride farskapet så lenge barnet har et sosialt familieforhold til sin juridiske far.

Når det gjelder anerkjennelse av utenlandske farskap, er hovedregelen at farskapet følger av reglene i det landet barnet er bosatt.

Ordninger med surrogatmor er forbudt i Tyskland. Dersom barnet er født av surrogatmor i utlandet, vil den fødende kvinnen uansett være barnets mor. Hennes ektefelle vil være barnets far. Dette farskapet kan eventuelt endres gjennom en farskapssak. Er surrogatmoren ikke gift, kan den biologiske faren erkjenne farskapet. I andre tilfeller må rettslig foreldreskap etableres gjennom adopsjon.

En ny tysk lov gir mor, barn eller far rett til å få klarlagt det biologiske farskapet gjennom DNA-test, men uten at dette vil endre det juridiske farskapet til barnet dersom de ovennevnte tidsfristene er oversittet.

8.9 Nederland

Etter nederlandsk lov gjelder pater est-regelen bare for ektefeller, i andre tilfeller må farskapet erkjennes av den aktuelle mannen. Samboere må således også erkjenne farskapet, det fastsettes ikke automatisk.

En manns erkjennelse av farskap krever vanligvis morens samtykke. Dersom han er den biologiske faren, kan domstolen på visse vilkår godkjenne erkjennelsen selv om moren ikke har gitt sitt samtykke.

Både moren, den juridiske faren og barnet kan gå til sak for å få opphevet farskapet. Det er enkelte begrensninger i far og mors adgang til å anlegge sak, blant annet søksmålsfrister. Faren må anlegge sak innen ett år etter at han fikk kunnskap som tilsier at han ikke er barnets biologiske far. Moren må anlegge sak senest ett år etter barnets fødsel. Barnet kan vente til det blir myndig og må da anlegge sak innen tre år etter at det fikk kunnskap om at den juridiske faren kanskje ikke er den biologiske.

Mor og barn kan gå til sak for å få etablert farskap. En slik sak må moren som hovedregel anlegge senest fem år etter barnets fødsel, eventuelt fem år etter at hun fikk vite om identiteten eller bosted til den antatte faren. For barnet gjelder det ingen frister.

Farskap eller morskap som er etablert i utlandet, blir som hovedregel anerkjent i Nederland. Unntak gjelder blant annet når anerkjennelse vil være et åpenbart brudd på nederlandske familierettslige prinsipper.

DNA-test blir brukt i farskapssaker, men domstolen kan ikke tvangsgjennomføre en slik test. Dersom partene ikke er villige til DNA-test, må dommeren avgjøre saken ut fra andre bevis.

Del IV
Utvalgets vurdering av framtidig lovregulering

Kapittel 9
Farskap og medmorskap når foreldrene er gift ved fødselen

9.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget dagens lovregel om farskap for barn født av gifte foreldre. Dette er den såkalte pater est-regelen. Videre vurderer utvalget den nye regelen om medmorskap for barn født etter assistert befruktning i ekteskap eller partnerskap mellom to kvinner.

I kapittel 3 legger utvalget til grunn at rettslig mor alltid er – og fortsatt bør være – kvinnen som føder barnet. Spørsmålet blir derfor om loven fortsatt skal ha som utgangspunkt at den mannen eller kvinnen som er gift med moren, er far eller medmor til barnet.

I punkt 9.2 kommenterer utvalget Barnelovutvalgets utredning som er den eneste offentlige utredningen eller lovforarbeidet som har anbefalt å oppheve pater est-regelen. Deretter drøfter utvalget i punkt 9.3 om pater est-regelen bør videreføres eller oppheves. I punkt 9.4 vurderer utvalget fastsettelse av medmorskap når barn blir født i ekteskap eller registrert partnerskap mellom to kvinner.

9.2 Barnelovutvalgets forslag om å oppheve pater est-regelen

I NOU 1977: 35 Lov om barn og foreldre (barneloven) foreslo Barnelovutvalget å oppheve pater est-regelen. Forslaget innebar at alle farskap skulle fastsettes ved erkjennelse eller dom. Hensikten var å redusere skillet mellom barn født i ekteskap og barn født utenfor ekteskap. Dette skulle blant annet redusere bruken av begrepene «ekte barn» og «uekte barn», en begrepsbruk som virket diskriminerende for barn født utenfor ekteskap. Barnelovutvalget mente også det ville være «verdifullt at begge foreldre i alle fall én gang skriver under et dokument som viser at de påtar seg foreldreansvaret».

Forslaget møtte stor motstand i høringsrunden og i den offentlige debatten som fulgte. Forslaget ble derfor ikke fulgt opp i departementets lovforslag til Stortinget. Hovedinnvendingene var at det ville påføre gifte kvinner en ekstra byrde i forbindelse med svangerskap og fødsel dersom det skulle reises tvil om farskapet. Videre ville en opphevelse av pater est-regelen føre til en svekkelse av ekteskapet og økte administrative oppgaver. Pater est-regelen ble dermed beholdt i barneloven av 1981. Ugifte fedre ble henvist til å erkjenne farskap.

Selv om det har foregått en betydelig endring av familiemønstrene i de 30 årene som har gått siden NOU 1977: 35 ble avgitt, se punkt 4.2, er det likevel grunn til å tro at tanken om at morens ektemann er barnas far fremdeles anses som grunnleggende og selvfølgelig. Regelen er godt innarbeidet i borgernes bevissthet. At færre barn i dag fødes i ekteskap, fører etter utvalgets syn ikke til at regelen om pater est fungerer mindre tilfredsstillende for den gruppen som omfattes av regelen.

Utvalget antar også at oppmerksomheten overfor hvilke barn som er født henholdsvis i eller utenfor ekteskap, er vesentlig mindre i dag enn på den tiden Barnelovutvalget la fram sitt forslag. Dette skyldes blant annet at langt flere blir født utenfor ekteskap i dag enn for 30 år siden. I 1977 var barn født utenfor ekteskap fremdeles en liten gruppe, hvor mange var født av reelt enslige kvinner, se punkt 4.2.4. I 2007 ble 45 prosent av norske barn født av gift mor, mens 44 prosent hadde mødre som levde i samliv med barnets far. Dermed har den kanskje viktigste begrunnelse for Barnelovutvalgets forslag i hovedsak mistet mye av sin betydning.

9.3 Videreføring av pater est-regelen

Prinsippet som ligger til grunn for pater est-regelen, har sine røtter i romerretten, og har følgelig vært et mønster for lovgivning på familierettens område i de fleste europeiske land. Regelen har også dype røtter i det norske samfunnet og har hatt alminnelig tilslutning her i landet over generasjoner.

Pater est-regelen har således i alle tider vært med på å sikre barnet en familie. Når loven automatisk utpeker morens ektefelle som barnets rettslige far, skaper dette trygghet for omsorg og forsørgelse helt fra starten. Pater est-regelen bidrar til å beskytte familien som en sosial enhet rundt barnet.

Utvalget legger videre til grunn at morens ektefelle i langt de fleste tilfeller er barnets biologiske far. Pater est-regelen har altså en høy treffsikkerhet i forhold til å legge det rettslige farskapet til den mannen som er barnets biologiske far, selv om dette ikke er hovedargumentet for en videreføring av pater est-regelen. Utvalget finner at det er allmenn oppslutning om denne i vår kulturkrets, og regelen sikrer trygge rammer for barnet som fødes inn i familien.

Utvalget har bedt Rettsmedisinsk institutt uttale seg om prosentandelen barn født i ekteskap som har en annen genetisk far enn ektefellen. I sitt svar opplyser instituttet at det ikke finnes norske vitenskaplige undersøkelser som dokumenterer denne prosentandelen.[1] Instituttet viser til utenlandsk vitenskaplig litteratur, blant annet to artikler som konkluderer med såkalt «non-paternity-rate» på henholdsvis 1,3 og 0,7 prosent i England og Sveits.[2] Instituttet antar «at denne raten for barn født i Norge de siste 20 årene vil ligge nærmere 1 enn 2 %». Det er derved ikke grunnlag for legmannsoppfatningen av at opp til 10 prosent av barn født i ekteskap har en annen genetisk far enn morens ektefelle.

Utvalget viser også til at pater est-regelen er i samsvar med retningslinjer fra Europarådets ekspertkomité i familierett. Ekspertkomiteen publiserte i 2006 et «White paper» med prinsipper om fastsettelse og juridiske konsekvenser av foreldreskap, se nærmere omtale i kapittel 3.

Ekspertkomiteen har gjort følgende vurdering av i hvilke tilfeller presumsjonsregelen kan komme til anvendelse:

> "Given the variety of factual situations, it is necessary to consider in which cases there should be a presumption. In order to determine the presumptions which could be applied to the establishment of paternal affiliation in case of married couples, the following situations were considered:
>
> a child conceived before the marriage and born during the marriage
>
> a child conceived during the marriage and born during the marriage
>
> a child conceived during the marriage and born after the end of the marriage
>
> a child conceived during a first marriage of the mother and born during a second marriage of the mother
>
> a child conceived before the marriage and born after the end of this marriage."

På bakgrunn av dette fikk dokumentets prinsipp nr. 3 følgende ordlyd:

> "1. A child born during the marriage of his or her mother shall be presumed to be the child of the mother's husband.
>
> 2. States are free not to apply this presumption if a child was born after the factual or legal separation of the spouses."

Pater est-regelen er i overensstemmelse med disse grunnleggende prinsippene som gjelder i store deler av Europa. Se også framstillingen av lovgivningen i andre land i kapittel 8, der det framgår at pater est-regelen finnes i de undersøkte landenes familielovgivning. Det vil etter utvalgets syn være uheldig å oppheve en regel som vi har felles med flertallet av europeiske land, og uten at det foreligger særlig tungtveiende grunner.

Når norske farskap skal anerkjennes i andre land og når utenlandsk fastsatte farskap skal anerkjennes i Norge, er det en fordel at regelverket i størst mulig grad er samsvarende. Ved lovgivningsarbeid anses normalt rettsenhet på tvers av landegrensene som en målsetting, og utvalget vil påpeke at en opphevelse av pater est-regelen vil innebære en motsatt effekt.

Utvalget legger videre til grunn at etablering av farskap ved pater est-regelen og oppfølgningen av regelverket, fungerer godt, både økonomisk og administrativt. Når mor er gift, fører folkeregisteret hennes ektemann automatisk opp som barnets far på bakgrunn av fødselsmeldingen. Det er ikke behov for egne blanketter for farskap eller innhen-

---

[1] Brev fra Rettsmedisinsk institutt til Farskapsutvalget av 27. januar 2009.

[2] B. Sykes et al, Am. J. Hum. Genet. 66, 2000 s. 1417-1419, G. Sasse et. al; Human Heredity, Vol 44, 6, 1994 s. 337-343.

ting av ytterligere opplysninger. Med få unntak er det heller ikke nødvendig for far eller mor å undertegne dokumenter eller på annen måte være aktive for å få fastslått farskapet. Pater est-regelen krever ingen vurderinger hos offentlige myndigheter og er således enkel å praktisere.

Det er også grunn til å tro at regelen er så vidt godt kjent i befolkningen at det ikke foreligger noe informasjonsbehov, slik det gjør ved fastsettelse av farskap når mor ikke er gift. En opphevelse av pater est-regelen slik at alle må erkjenne farskap, vil derfor medføre økt informasjonsarbeid fra offentliges organers side og økte administrative oppgaver for det offentlige.

Videre antar utvalget at pater est-regelen avverger en del konflikter i forhold til farskapet. Når farskapet fastsettes automatisk, vil ektefellene lettere slå seg til ro med situasjonen selv om det kanskje er usikkerhet knyttet til hvem som er far til barnet. Det vil også bli færre tilfeller der det offentlige må fastsette farskapet gjennom henvendelser til mulige fedre, DNA-analyse og eventuelt domstolsbehandling.

En fjerning av pater est-regelen vil således medføre økt belastning for foreldre og barn, samt ha negative økonomiske og administrative konsekvenser for offentlige myndigheter.

Utvalget viser også til at alle parter som har en legitim interesse i å få prøvet farskapet, har adgang til å reise sak for retten. Se kapittel 14 der utvalget foreslår å videreføre adgang til å få endret allerede fastsatt farskap, men foreslår at dette må skje innen visse frister. Dermed ivaretas hensynet til det biologiske prinsipp, ved at farskapet innenfor nærmere bestemte frister kan endres på bakgrunn av en DNA-analyse som fastslår at en annen mann er barnets genetiske far.

Ektefellene kan videre velge å vektlegge det sosiale farskapet, selv om de skulle være i tvil om hvem som er den biologiske faren. Dette fører til at barnet får stabile foreldre. Om barnet likevel selv skal ha anledning til å reise sak om farskapet og om dette skal begrenses av tidsfrister, drøftes i kapittel 14.

En annen mulig innvending er at barna ikke har valgt foreldrenes sivilstand, og at barn født i og utenfor ekteskap bør likebehandles. Utvalget vurderer imidlertid i kapittel 10 at det automatiske farskapet som følger av ekteskapet ikke bør utvides til å gjelde for samboende par. Vurderingene bygger i stor grad på praktiske innvendinger og i liten grad på prinsipielle hensyn. Slike praktiske innvendinger er ikke knyttet til pater est-regelen.

En eventuell likestilling av samboerskap og ekteskap når det gjelder farskapsfastsettelse ville således måtte innebære at pater est-regelen oppheves. Dermed ville en slik likestilling måtte gjøres på bekostning av en vel fungerende regel, som pater est-regelen utvilsomt må sies å være.

En fjerning av pater est-regelen vil ikke kunne sikre at den juridiske faren også er barnets biologiske far. Erklæring om farskap eller foreldreskap – slik som i samboertilfellene – gir heller ikke noen garanti for at den juridisk og biologisk far er den samme. Den eneste ordningen som vil sikre at juridisk far alltid er biologisk far, er en lovregel om at alle farskap skal fastsettes på grunnlag av DNA-analyse. Det kan argumenteres at en slik testing vil sikre barnet et farskap som består fra fødselen og for all framtid, noe som kan sies å være i samsvar med utvalgets prinsipielle vurderinger i kapittel 3.

Utvalget har også mottatt innspill fra interesseorganisasjoner som går inn for obligatorisk DNA-analyse. Blant annet har Støttegruppen for feildømte fedre påpekt:

> «Det er viktig at det er barnas interesser og ikke de voksnes premisser som blir ivaretatt i denne prosessen. Her har barnet en suveren rett til å vite og kjenne sitt biologiske opphav. I dag har vi teknologien, DNA-testing av farskapet, og de økonomiske og administrative konsekvensene vil være minimale i forhold til de problemer som dukker opp i ettertid hvis sannheten kommer for en dag.
>
> …
>
> Ved innføring av obligatorisk DNA-testing ved fødselen, ville farskapet bli fastsatt en gang for alle. Dette ville også forenkle lovverket betydelig, og konflikter rundt et farskap ville være historie, og for samfunnet ville det bli store kostnadsbesparelser. Alle har rett til å vite hvem vi er, og det er kun DNA-testing av farskap som kan bekrefte sannheten, og eneste måte å oppfylle FNs barnekonvensjon på.»

En slik obligatorisk DNA-analyse av alle fedre og barn i Norge regner utvalget likevel som uaktuell, både av hensyn til forholdet mellom foreldre og barn, kostnader og administrativ belastning for det offentlige, og fordi et slikt krav vil virke unaturlig og urimelig for de fleste ektepar. Det ville ikke være en regel utformet ut fra hensynet til barnets beste, se nærmere kapittel 3.

På bakgrunn av vurderingene ovenfor går utvalget inn for å videreføre lovbestemmelsen om at farskap følger automatisk av ekteskapet. Utvalget

viser særlig til at pater est-regelen sikrer at en stor gruppe barn alltid vil ha to foreldre fra starten av livet, med den juridiske, sosiale og materielle tryggheten dette innebærer. Barnas behov for trygge sosiale og juridiske rammer må veie tyngre enn behovet for å fastslå det genetiske farskapet og en form for likestilling mellom ektefeller og samboere.

Utvalget finner heller ikke grunn til å endre pater est-regelens avgrensning mot ektefeller som er separert ved bevilling eller dom. Presumsjonen for at ektemannen er far, svekkes ved en legalseparasjon. Det vises også til at et hovedhensyn bak pater est-regelen er å skape klare forhold og en regel som er enkelt å praktisere. Dagens avgrensning er godt i samsvar med dette hensynet.

Utvalget går også inn for å videreføre pater est-regelens avgrensning når ektemannen er død. Når tidspunktet for ektefellens død ligger innenfor den antatte graviditeten, er det normalt samme presumsjon for at ektefellen er barnets biologiske far som når ektefellen er i live ved barnets fødsel. Et klart unntak er når barnets mor har giftet seg igjen før barnet blir født. Da vil pater est-regelen tillegge farskapet til den nye ektemannen.

9.4 Barn født i ekteskap mellom to kvinner eller i partnerskap

Det er nylig gitt lovregler om medmorskap i forbindelse med vedtakelse av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par. En kvinne som er gift eller registrert partner med barnets mor ved fødselen, blir medmor til barnet. Vilkåret er at barnet er født etter assistert befruktning med kjent sæddonor i godkjent helseinstitusjon og at ektefellen eller partneren har samtykket til den assisterte befruktningen før denne finner sted.

Det er ikke noe i de forslag utvalget kommer med som tilsier noen endring av denne regelen. Se likevel en nærmere vurdering i punkt 11.7 av kravet om kjent sæddonor ved assistert befruktning i utlandet.

Se også tilsvarende vurdering knyttet til regelen om medmorskap for samboer i punkt 10.8.

Kapittel 10
Farskap og medmorskap når foreldrene ikke er gift ved barnets fødsel

10.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget lovreglene om hvordan henholdsvis farskap og medmorskap fastsettes når foreldrene ikke er gift. Vurderingen gjelder både situasjonen når fødselen skjer mens foreldrene lever i samboerskap, og når mor lever alene på fødselstidspunktet.

I kapittel 3 legger utvalget til grunn at den kvinnen som føder barnet alltid bør inneha morskapet, fra fødselsøyeblikket. Dette er den kvinnen som omtales som mor i teksten nedenfor, blant annet i tilknytning til hvem som må samtykke til farskapet.

I punkt 10.2 framstilles de prinsipielle utgangspunktene for fastsettelse av foreldreskap når foreldrene ikke er gift. I punkt 10.3 vurderes om pater est-regelen bør utvides til også å gjelde for samboende par. I punkt 10.4 foretas en særskilt drøftelse av bestemmelsen i barneloven § 4 tredje ledd om at en mann kan erkjenne farskapet uten morens samtykke når han er samboer med moren. I punkt 10.5 foreslår utvalget enkelte endringer i den frivillige fastsettelsen av foreldreskap, og i punkt 10.6 drøftes den nærmere utformingen av en erklæring om farskap og tidspunktet for når erklæringen bør avgis. Fastsettelse av farskap når foreldrene ikke er enige eller når far er ukjent eller død, behandles i punkt 10.7.

Erklæring av medmorskap behandles særskilt i punkt 10.8.

10.2 Prinsipielle utgangspunkter

Som understreket i kapittel 3 er barnets beste et overordnet hensyn ved utformingen av lovreglene om etablering av foreldreskap. Etter utvalgets syn ivaretas dette hensynet best ved å skape stabilitet rundt barnet så tidlig som mulig, først og fremst ved at barnet har to foreldre fra fødselen.

Utvalget ser det derfor som svært viktig og positivt dersom farskapet eller medmorskapet kan bli etablert i god tid før fødselen. Sterkere fokus og klargjøring rundt regler som allerede finnes om mulighetene til å etablere farskap før fødselen er derfor viktig. Denne vurderingen gjelder både for samboere som venter barn, og barn som vil bli født av enslige mødre. I denne sammenhengen er det også sentralt at kvinnelige samboere kan få etablert medmorskap før barnet blir født.

Det er også viktig at lovreglene og offentlig informasjon om etablering av farskap bruker en terminologi som både framstår som tidsriktig, og som bygger opp under positive følelser ved foreldreskap.

Regelverket må legge opp til praktiserbare løsninger som sikrer stabilitet og trygge rammer for barnet, også på lang sikt. En slik stabilitet sikres etter utvalgets oppfatning best gjennom ordninger som bygger på samtykke fra barnemoren. Dermed er mor som den ene part, og far eller medmor som den andre, enige om foreldreskapet, noe som bidrar til å forhindre konflikter.

10.3 Bør pater est-regelen også gjelde for samboere?

10.3.1 Utgangspunkter

I kapittel 9 går utvalget inn for å videreføre dagens lovregel om farskap for barn født av gifte foreldre, den såkalte pater est-regelen. Utvalget har vurdert om denne regelen bør utvides til også å omfatte samboere.

Det har fra fedrehold blitt reist kritikk mot at ugifte fedre må erkjenne farskap. Fedre som bor sammen med barnets mor, føler i mange tilfeller en selvfølgelighet omkring farskapet, på samme måte som gifte foreldre. Da kan det oppleves som unødvendig at faren avkreves farskapserkjennelse og legitimasjon kort tid etter fødselen. Det vises

også til NOU 1999: 25 der Samboerutvalget la til grunn at det kunne

> «oppleves som krenkende for en kvinne og en mann som venter barn sammen – og som har vært samboere gjennom flere år – at farskapet særskilt må erkjennes, mens det følger av loven hvis partene hadde vært gift.»[1]

Videre har enkelte jordmødre uttrykt motforestillinger mot å ta imot farskapserkjennelser kort tid etter fødselen. De har hatt en fortrolig opplevelse sammen med foreldrene og skal umiddelbart etterpå begynne med papirarbeid, be far om å signere og avkreve legitimasjon. I andre tilfeller har det kanskje oppstått komplikasjoner ved fødselen, og jordmoren har ikke hatt tid til å prioritere formalitetene rundt etableringen av farskapet. Enkelte jordmødre kan også mene at dette ligger utenfor deres oppgaver som fødselshjelpere.

Fra 2003 har jordmor eller lege kunnet motta erkjennelse av farskap i forbindelse med svangerskapskontroll. Foreldrene har dermed en anledning til å få etablert farskapet før barnet blir født, noe som gjør det unødvendig å ta opp spørsmål om farskapet rett etter fødselen. Se nærmere omtale i punkt 10.5 og 10.6.

Farskapsutvalget ser samtidig at hensynet til barnets beste kan tale for automatisk etablering av farskap for barn født i samboerforhold. Det vises i den forbindelse til punkt 10.2 der utvalget vektlegger barnets behov for trygge rammer helt fra fødselen. Om lag halvparten av norske barn blir født av ugift mor. I 2008 var det 140 000 samboere med barn. En pater est-regel for samboere ville derfor sikre et stort antall barn at det juridiske farskapet etableres automatisk.

10.3.2 Dokumentasjon for samboerskap i folkeregisteret eller i eget samboerregister

En forutsetning for å utvide pater est-regelen til også å gjelde for samboerskap, er tilfredsstillende dokumentasjon for at foreldrene faktisk lever sammen som samboere på fødselstidspunktet. Farskapsutvalget har vurdert om slik dokumentasjon kan etableres i et nasjonalt samboerregister eller på annen måte hentes ut av det eksisterende folkeregisteret.

Spørsmålet om etablering av et nasjonalt samboerregister ble vurdert av Samboerutvalget i NOU 1999: 25. Utvalget gikk ikke inn for et slikt register. Utvalget mente et frivillig samboerregister ikke ville fange opp alle samboere, selv ikke samboerpar som åpenbart ville ha spesiell nytte av en slik ordning. Et obligatorisk register ville kreve kontrolltiltak som vanskelig kunne gjennomføres uten å bryte med respekten for folks privatliv. Samboerutvalgets mente det var tilstrekkelig at samboere avkreves egenerklæring om sin samlivsstatus i tilfeller der det er nødvendig for få fastsatt rettigheter og plikter. Samboerutvalgets anbefaling ble fulgt opp i St.meld. nr. 29 (2002-2003) og Innst. S. nr. 53 (2003-2004).

Samboerutvalget vurderte også muligheten for å benytte opplysninger i folkeregisteret som dokumentasjon for samboerskap, se NOU 1999: 25 side 125:

> «Som nevnt innledningsvis, er det nødvendig med en dokumentasjon av samboerskap for at lovregulering av samboerskap skal få den tilsiktede effekt. Samboerskap kan til en viss grad dokumenteres ved at partene er registrert med samme adresse i folkeregisteret. Folkeregisteropplysninger alene kan imidlertid ikke gi noe fullgodt bilde av hvem som er samboere. For boligblokker har folkeregisteret ikke adresser på leilighetsnivå. I mange tilfelle vil det derfor ikke være mulig å si om personer som står oppført med samme adresse, også bor i samme leilighet. For personer som står oppført med samme adresse, er det med mindre de har felles barn, heller ikke mulig å vite om de lever i samboerskap, eller om det er to eller flere venner av motsatt kjønn som bor sammen.
>
> Det er også andre usikkerhetsmomenter knyttet til folkeregisteropplysingene. Om folkeregisteret skal kunne fungere som dokumentasjon for et samboerforhold, forutsetter det at det er meldt flytting til rett tid. Her vil samboende studenter utgjøre et spesielt problem siden studenter som hovedregel skal stå registrert på sine foreldres adresse.»

Farskapsutvalget har merket seg at Stortinget i 1999 vedtok at alle leiligheter skal ha egen adresse. Innføring av unik adresse for alle boliger løser imidlertid ikke de problemene som Samboerutvalget peker på i NOU 1999: 25 s. 125. Det er fortsatt ikke slik at alle som har samme boligadresse i folkeregisteret, lever i et ekteskapsliknende forhold, verken om de er av motsatt eller samme kjønn. Registrering i folkeregisteret gir ikke opplysninger om personenes forhold til hverandre. Noen bor i kollektiv, andre bor på hybel eller leier et rom i en annens leilighet.

[1] NOU 1999: 25 side 139.

Særlig blant den yngre del av befolkningen er samboerskap vanlig. Her vil mange likevel være registrert på andre adresser i folkeregisteret fordi de studerer. Farskapsutvalget viser til at studenter helt rettmessig kan velge å ha faktisk bolig et annet sted enn der de er registrert, blant annet kan de velge mellom å være registrert i bostedskommunen eller i studiekommunen.

Registrering av bostedsadresse i folkeregisteret krever ikke samtykke fra andre som bor på samme adresse. Felles bostedsadresse kan således etableres uten at alle personene som bor der er enige om dette. Registrering i folkeregisteret innebærer heller ingen offentlig kontroll med om opplysningene stemmer med de faktiske forholdene.

En rekke lovbestemmelser legger rettsvirkninger til samboerskap. Lovgivningen inneholder likevel ingen alminnelig definisjon av samboerskap. Definisjonen av samboerskap varierer fra rettsområde til rettsområde, avhengig av hvilke hensyn loven skal ivareta. Det er således foretatt en konkret vurdering på hvert enkelt rettsområde av hva som er en hensiktsmessig og rimelig definisjon ut fra de rettigheter og plikter loven regulerer.

Denne systematikken er også videreført i forslaget til nye arveregler for samboere, se Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) og Innst. O. nr. 14 (2008-2009). Departementet gikk ikke inn for å etablere en felles alminnelig samboerdefinisjon for alle rettsområder, og viste til blant annet følgende begrunnelse i proposisjonen side 17:

> «Justisdepartementet viser til synspunktet i St.meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.3 s. 67 om at en fullstendig samordning av samboerbegrepet vil være vanskelig. Det bør derfor fortsatt være slik at samboerdefinisjonene er tilpasset hensynene som gjør seg gjeldende på de enkelte rettsområdene. Samboere er en lite ensartet gruppe, og det kan være gode grunner for en videre definisjon på enkelte områder og en noe snevrere definisjon på andre områder.»

I utkastet til nye arveregler stilles det ikke krav om at samboerne har samme folkeregisterte adresse, jf. odelstingsproposisjonen side 21:

> «Etter departementets vurdering er det ikke hensiktsmessig eller ønskelig å stille krav om at samboerne må ha samme folkeregistrerte adresse. Det kan være mange grunner til at samboerne ikke er registrert på samme adresse. Selv om det i utgangspunktet gjelder en plikt til å registrere riktig adresse i folkeregisteret, kan det i gitte situasjoner være grunnlag for en annen folkeregistrert adresse enn det faktiske bostedet. Barne- og likestillingsdepartementet har som eksempel pekt på studenter som lovlig kan ha en annen folkeregistrert adresse enn den adressen de faktisk bor på mens de studerer.»

Videre vurderte departementet etablering av samboerregister, jf. Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) side 21-22:

> «En høringsinstans – Jussformidlingen – har tatt opp spørsmålet om et samboerregister kan avhjelpe de problemene en skjønnsmessig definisjon reiser. Etter departementets vurdering vil det ikke være hensiktsmessig å etablere et slikt register. Innvendingene mot å kreve at samboerne skal ha samme folkeregistrerte adresse, vil gjelde også for et samboerregister. Etter behandlingen av Samboerutvalgets utredning og stortingsmeldingen synes det dessuten å være liten støtte for etablering av et eget samboerregister.»

På denne bakgrunnen vil heller ikke Farskapsutvalget anbefale etablering av et generelt samboerregister. Utvalget viser også til den usikkerhet og manglende bevisverdi som er knyttet til opplysninger om felles adresse i folkeregisteret, noe som gjør denne formen for registrering lite egnet som dokumentasjon for samboerskap i forbindelse med etablering av farskap.

10.3.3 Utvalgets vurderinger

Utvalget viser til de prinsipielle vurderingene knyttet til pater est-regel for samboere i Europarådets «White paper», se kapittel 3. Det åpnes der for å anvende innholdet i pater est-regelen når barnets mor bor sammen med en mann uten å være gift. Også her påpekes imidlertid vanskelighetene med å definere samboerskap, bl. a. når samboerskapet påbegynnes og avsluttes:

> "Concerning those cases where the establishment of paternal affiliation operates by means of a presumption, a provision relating to the application of the presumptions contained in Principles 3 and 4 to unmarried couples is established in Principle 5. It takes into account that according to the case law of the European Court of Human Rights, a child born out of a relationship where the father and the mother were living together outside of marriage was ipso iure part of that family unit from the moment of his birth and by the very fact of it (Keegan v.

Ireland judgment (1994). The main difficulty to apply presumptions in these cases of unmarried couples is to prove the beginning and the end of cohabitation. This difficulty could be solved, for instance, by applying only the presumptions to couples that are living or have been living in a relationship and circumstances comparable to a marriage or have their cohabitation registered by a competent authority."

Utvalget vil også påpeke at samboere er en gruppe med større ulikheter innad i gruppen, enn gruppen som har inngått ekteskap. Enkelte har et langt samliv bak seg, mens andre lever sammen mer uformelt f. eks. uten felles adresse i folkeregisteret. Blant mange oppfattes samboerskap som mer uformelt og uforpliktende enn ekteskap. En pater est-regel for samboere vil derfor være mindre treffsikker i forhold til å legge det juridiske farskapet på den biologiske faren, enn den tilsvarende regelen for ekteskap.

Utvalget antar at de færreste samboerpar i utgangspunktet har et bevisst forhold til regelverket omkring fastsettelse av farskap for felles barn. Som på andre livsområder må befolkningen innrette seg etter det regelverket de blir omfattet av. Utvalget understreker likevel at foreldre som har et sterkt ønske om at farskapet skal fastsettes automatisk, selv kan vurdere å inngå ekteskap før barnet blir født.

Mange velger samboerskap for å unngå de rettsvirkningene som følger av et ekteskap. Når et par inngår ekteskap, blir personene samtidig omfattet av et helt sett av rettsvirkninger, og som de i liten grad kan velge bort. Ved samboerskap kan hver enkelt vurdere konkret i forhold til de enkelte rettsvirkningene. Samboere er ikke på samme måte forberedt på og innstilt på den samme automatikken som ektefeller.

Utvalget viser også til at en pater est-regel for samboere vil føre til et skille mellom barn født i ekteskap og etablerte parforhold og barn født av enslige mødre, men uten at dette er en hovedbegrunnelse for utvalgets vurderinger.

Ovennevnte prinsipielle synspunkter peker i retning av å beholde dagens ordning for etablering av farskap for samboere. Det avgjørende hensynet i utvalgets vurderinger er imidlertid de praktiske problemene som beskrives i punkt 10.3.2 knyttet til dokumentasjon for samboerskap. Det er vanskelig å etablere tilfredsstillende dokumentasjon for at samboerskapet faktisk eksisterer på det tidspunktet barnet blir født. Utvalget mener at det at samboere må erklære farskap i seg selv ikke kan legitimere etablering av et eget samboerregister.

Dermed vil en pater est-regel for samboere kunne åpne for flere farskap plassert hos ikke-biologisk far og uønskede farskap enn en ordning der begge foreldrene avgir en frivillig erklæring om hvem som skal være juridisk far for barnet. Resultatet kan bli flere unødvendige konflikter om farskapet, og mindre stabile forhold for barnet. Som påpekt i punkt 10.2 ovenfor antar utvalget at enighet mellom mor og far om foreldreskapet vil bidra til færre konflikter om farskapet etter fødselen.

Utvalget går på denne bakgrunnen imot å utvide pater est-regelen til også å gjelde for barn født i samboerskap.

Etter utvalgets oppfatning vil en videreutvikling og mer positiv innretning av dagens ordning for etablering av farskap og medmorskap for de som ikke er gift være et bedre bidrag til barnets beste, se utvalgets vurderinger i punkt 10.5 og 10.6. Det viktigste er at det er ordninger som gjør det mulig at barn født i samboerforhold får to foreldre fra fødselen ved en erklæring om farskap som begge foreldrene står sammen om.

10.4 Nærmere vurdering av bestemmelsen i barneloven § 4 tredje ledd – farskap uten mors samtykke

Utvalget går inn for å oppheve ordningen der samboerfar kan erkjenne farskap uten morens samtykke eller medvirkning forøvrig, se barneloven § 4 tredje ledd. Utvalget viser i hovedsak til begrunnelsen for ikke å innføre en pater est-regel for samboere, se punkt 10.3. De samme hensynene som taler imot å innføre en pater est-regel for samboerskap, taler også for å oppheve dagens bestemmelse i barneloven § 4 tredje ledd.

Problemene knyttet til dokumentasjon for faktisk samboerskap vil være de samme. Særlig vises det til at de faktiske forholdene kan ha endret seg fra samboerforholdet ble etablert. Registrering av felles adresse eller erklæring av samboerskap ved innledningen av samboerskapet er et lite tilfredsstillende bevis for foreldrene faktisk bor sammen på fødselstidspunktet.

Utvalget vil også understreke at hensynet til stabilitet og trygghet for barnet ivaretas best når begge foreldrene er enige om farskapet. Hvis en mor utpeker en mann som far til sitt barn og han ikke erkjenner farskapet, må dette fastsettes ved dom hvis ikke partene aksepter resultatet av en DNA-analyse. Mor kan ikke ensidig pålegge ham farskapet. Han må være enig.

På samme måte er det ikke naturlig at et farskap kan etableres ved en ensidig vedtakelse av farskapet fra mannens side. Mor må være enig. Er hun ikke det, må spørsmålet avgjøres ved dom. Ensidig etablert farskap når en av partene er uenig, vil etter utvalgets mening åpne for konflikter og uro for barnet. Dette er ikke bra for barnet. Når denne ensidige erkjennelsen kombineres med en usikker dokumentasjon for at samboerskapet rent faktisk eksisterer, forsterkes muligheten for senere konflikter.

Det er vanligvis moren som vet mest om omstendighetene rundt barnets tilblivelse. Hun kan dermed sitte inne med sentral kunnskap i forbindelse med farskapet, kunnskap som kan være avgjørende for å plassere farskapet hos biologisk far. Sier hun at samboer ikke er far, eller at det er usikkert om han er det, vil det tjene alle parter om spørsmålet avklares før en plassering av farskapet finner sted.

Dagens regel kan få uheldige og urimelige virkninger der barnet blir født etter samlivsbrudd. For eksempel kan det tenkes situasjoner der samlivet er oppløst, men hvor mor eller far med hensikt eller i ren forglemmelse har unnlatt å melde flytting. I en slik situasjon kan moren risikere at den tidligere samboeren erkjenner farskapet, selv om moren kanskje vet at vedkommende mann ikke kan være biologisk far til barnet.

Det kan heller ikke helt utelukkes at en mann melder flytting til samme adresse som en kvinne uten denne kvinnens samtykke eller kunnskap. Hensikten kan være å komme nærmere kvinnen, som kanskje tidligere har avvist ham. Dersom kvinnen føder et barn kan vedkommende mann erkjenne farskapet til barnet. Moren må dermed få det offentlige til å avkrefte farskapet. Hvis mannen nekter DNA-analyse, vil det også være nødvendig med domstolsbehandling. Det vil dermed være en fase i barnets liv der farskapet er uavklart, noe som står i motsetning til barnets behov for trygge og stabile rammer helt fra fødselen.

10.5 Erklæring av foreldreskap når foreldrene er enige

Utvalget har vurdert om det er mulig å tilrettelegge farskapsfastsettelsen og fastsettelse av medmorskap på en bedre måte for barnets foreldre. Utvalget ønsker å heve anseelsen til dagens farskapserkjennelse, slik at dette blir en positiv opplevelse for de involverte. Når barn kommer til verden, er dette en unik opplevelse med flere sider enn rent medisinske. Denne følelsesmessige siden av barnefødsler bør avspeiles i hvordan det formelle farskapet etableres.

Utvalget går inn for å reformulere ordlyd i lov, forskrift og blanketter slik at far skal *erklære* i stedet for å *erkjenne* farskapet. Far skal erklære at han påtar seg foreldrerollen. Når erklæringen er godkjent av mor, legges den til grunn for fastsettelsen av farskapet. Kvinnen som har født barnet, skal uansett, og i alle tilfeller, regnes som mor, uten noen form for erklæring.

På samme måte skal medmorskap etter barneloven § 4 erklæres, ikke erkjennes.

Gjeldende lovs begrepsbruk kan oppfattes som negativt ladet ved at mor oppgir far, og han deretter «vedgår» (erkjenner) farskapet, jf. barneloven § 4. Det å «erkjenne» noe, er ofte forbundet med skyld eller på annen måte til noe negativt. Man erkjenner straffeskyld, man erkjenner at man har gjort noe galt, man erkjenner nederlaget etter et valg osv. Samtidig kan «erkjennelse» i enkelt tilfeller være et passende uttrykk, fordi den aktuelle mannen først aksepterer farskapet etter henvendelse fra bidragsfogden eller etter at det er foretatt en DNA-analyse. I slike tilfeller signaliserer uttrykket «erkjennelse» at den aktuelle mannen regner farskapet som noe negativt som han føler seg tvunget til å akseptere.

Begrepet «erklæring» er mer positivt ladet. Man erklærer for eksempel sin kjærlighet. At en mann erklærer at han er far til et barn, gir både uttrykk for noe positivt, noe gledelig og at han påtar seg det ansvaret det er å være forelder. Endringen har til hensikt å fokusere på at foreldrene er sammen om å få barn. Den understreker at foreldrene i fellesskap er enige om at mannen er faren til barnet kvinnen skal føde eller har født.

Utvalget understreker at forslaget skiller seg fra Barnelovsutvalgets forslag i NOU 1977: 35 side 19 og Samboerutvalgets forslag i NOU 1999: 25 side 138 ved at erklæringen skal avgis av faren etter at moren har oppgitt ham som far, eller at hun godtar hans erklæring i ettertid.

Utvalget har vurdert om foreldrene sammen skal erklære sitt foreldreskap – altså farskap og morskap – men har kommet fram til at dette vil stå i motsetning til barneloven § 2 som utpeker kvinnen som føder barnet til barnets mor. Selv om det er ønskelig at foreldrene skal avgi en erklæring sammen, kan erklæringen derfor bare relatere seg til fastsettelse av farskapet.

I de fleste tilfeller oppgir kvinnen navnet på barnets far ved første svangerskapskontroll. Navnet føres inn i helsekort for gravide, som kvinnen har

med på senere kontroller under svangerskapet. Helseinstitusjonen som tar i mot erklæringen om farskap, vil føre inn navnet fra helsekortet på blankett for farskapserklæring. Det er således ikke behov for at moren skal signere på erklæringen sammen med faren, for at erklæringen skal virke rettsstiftende i forhold til farskapsfastsettelsen. Hvis kvinnen i utgangspunktet ikke har oppgitt mannen som far, kan hun godta hans erklæring i ettertid, og således sørge for at farskapet bli etablert.

Begrunnelsen for Farskapsutvalgets forslag har likevel mye felles med begrunnelsen for forslagene til Barnelovutvalget fra 1977 og Samboerutvalget fra 1999. Alle utvalgene ønsker å framheve selve symbolverdien ved å påta seg foreldreskapet.

10.6 Nærmere om tidspunkt for og utforming av erklæringen

Utvalget legger til grunn at erklæring om foreldreskap fortsatt bør kunne gis både før og etter fødselen. For eksempel kan erklæringen gis til jordmor eller lege ved svangerskapskontroll. Dette omfatter alle landets fastleger, gynekologer, jordmødre som utøver svangerskapskontroll og leger og jordmødre på helsestasjoner, svangerskapspoliklinikker og fødeinstitusjoner.

De ordinære svangerskapskontrollene og den rutinemessige ultralydundersøkelsen som alle kvinner blir tilbudt rundt 18. svangerskapsuke, er eksempler på anledninger hvor det ligger til rette for å erklære seg som foreldre. Ved disse anledningene er det vanligvis bedre tid til å ta opp ulike forhold, og det hersker som regel en mer avslappet stemning enn ved barnets fødsel. Foreldrene bør oppfordres til å erklære foreldreskap ved slike anledninger, framfor å vente til barnet er født. På denne måten vil farskapet være etablert når barnet kommer til verden.

Samtidig må leger og jordmødre være oppmerksomme på situasjoner der mor er reelt usikker på hvem som er faren. Av hensyn til både barnet og foreldrene er viktig at moren ikke blir utsatt for press eller at usikkerheten blir holdt skjult for mannen.

Både for foreldrene og fødeinstitusjonene vil det trolig være mest praktisk at farskapet er formelt etablert når fødselen begynner. Da vil rettsvirkninger som følger av farskapet, være stiftet når barnet er født.

Foreldrene må gis nødvendig informasjon om anledningen til å fastsette farskapet før fødselen. Slik informasjon bør blant annet gis i kommunale og statlige brosjyrer om graviditet og fødsel og på hjemmesidene til de kommunale helsestasjonene. Informasjon bør også gis av helsepersonell som er i kontakt med gravide før fødselen.

Etter utvalgets oppfatning bør de statlige helsemyndighetene derfor pålegges et oppfølgingsarbeid dersom loven endres på dette punkt. Dette kan best skje i et samarbeid mellom de respektive departementer. Oppfølgingen må blant annet omfatte et informasjonsarbeid overfor aktuelle helsepersonellgrupper om hvordan farskap fastsettes. Dette skal skape bevissthet om hvor viktig det er for barnet at farskapet om mulig er klarlagt så tidlig som mulig.

Utvalget mener videre at fødeinstitusjoner og svangerskapspoliklinikker bør innføre rutiner rundt avgivelse av farskapserklæringen som gir foreldrene følelsen av at dette er en formell og høytidelig handling. På denne måten blir det mer attraktivt for foreldrene å få etablert farskapet før fødselen.

I dag erkjennes farskap på NAV-blankett nr 55-00.10. Dette er en blankett i fire eksemplarer, hvor far får sin egen kopi som er tettpakket med informasjon om rettsvirkninger som følger av farskapet. Utvalget vil trekke fram at også utformingen av blanketten har betydning for farens opplevelse av situasjonen omkring etablering av farskapet. Utvalget mener en erklæring om farskap bør utformes på en mer høytidelig måte enn det som er tilfelle i dag, både når det gjelder innhold og design (utforming).

Utformingen av blanketten bør også ha større preg av at foreldrene er sammen om å få etablert farskapet og den felles foreldreoppgaven. Det bør vurderes å lage rubrikker for både mors og fars signatur, selv om det bare er nødvendig med farens signatur for å etablere farskapet. Det kan være ønskelig med morens signatur for å bekrefte foreldrenes fellesskap om barnet og foreldrerollen, men det vil ikke være nødvendig for å etablere morskap eller farskap. At moren har oppgitt mannen som far eller godtar hans erklæring i ettertid, er tilstrekkelig for at farskap er fastsatt. Informasjonen om rettsvirkningen av farskap, eventuelt foreldreskap, kan mer hensiktsmessig følge i et særskilt vedlegg og dessuten være tilgjengelig på egnede hjemmesider.

Det har tidligere vært tatt til orde for teknologinøytral lovgivning, slik at flest mulig offentlige tjenester skal kunne utføres over internett ved bruk av pinkoder. Utvalget understreker at det ikke en ønskelig med en mulighet for elektronisk

erklæring av farskap. Farskap bør etter utvalgets mening i første rekke etableres i forbindelse med foreldrenes kontakt med helsevesenet, og det bør gjøres under forhold som understreker det høytidelige ved handlingen. De som tar i mot erklæring om farskap bør også kunne gi faren informasjon om rettsvirkningene som følger farskapet, jf. utvalgets drøftelser under punkt 16.3.

«Erklæring» av medmorskap må behandles på en annen måte enn erklæring av farskap, fordi loven oppstiller vilkår for at medmorskap skal kunne fastsettes. I forskrift om fastsetjing av medmorskap[2] benyttes ordet søknad. Medmorskap kan ikke erklæres på linje med farskap, fordi det må foretas en kontroll om at lovens vilkår i §§3 og 4 er oppfylt. Utvalget vil påpeke at begrepet begjæring om medmorskap vil være mer dekkende, fordi folkeregistermyndigheten ikke skal treffe noen skjønnsmessig avgjørelse. Dersom barnelovens vilkår for fastsettelse av medmorskap er oppfylt, skal medmorskap fastsettes og registreres.

10.7 Fastsettelse av farskap når foreldrene ikke er enige eller når far er ukjent eller død

I kapittel 12 foreslår utvalget å videreføre det offentliges ansvar for å fastsette farskapet når mor eller den utpekte faren er usikre eller uenige om hvem som er biologisk far til barnet. Saken kan også i slike tilfeller ende med at den utpekte faren påtar seg farskapet, som oftest etter at det foreligger en DNA-analyse pålagt av Arbeids- og velferdsetaten som peker ut mannen som far. Dersom enighet heller ikke oppnås ved medvirkning fra forvaltningen, kan saken bli behandlet av domstolen hvor farskapet eventuelt vil bli fastslått på grunnlag av DNA-analyser.

Det offentliges arbeid med fastsetting av farskap skal også i utgangspunktet omfatte situasjoner der far er ukjent, for eksempel når barnet blir født etter inseminasjon med anonym sæddonor. Når moren ikke har opplysninger om hvem som er faren, og det offentlige heller ikke har opplysninger som peker i retning av en mulig far eller mulige fedre, må saken nødvendigvis bli henlagt.

Særlige problemer oppstår når faren er død før barnet blir født og faren ikke har erklært farskap før fødselen. Blant annet er det spørsmål knyttet til DNA-analyser på biologisk materiale fra den avdøde og slektningers plikt til å la seg DNA-teste, se kapittel 15 om fastsettelse og endring av farskap når faren er død eller forsvunnet. Når faren har erklært farskapet sammen med mor før fødselen, vil farskapet være etablert når barnet blir født uavhengig av om faren lever eller ikke på fødselstidspunktet.

10.8 Særlig om fastsettelse av medmorskap når foreldrene ikke er gift

Det er nylig gitt lovregler om medmorskap i forbindelse med vedtakelse av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par. En kvinne som er samboer med barnets mor, kan bli medmor til barnet. Vilkåret er at barnet er født etter assistert befruktning med kjent sæddonor i godkjent helseinstitusjon og at samboeren har samtykket til den assisterte befruktningen før denne finner sted.

Det er ikke noe i de forslag utvalget kommer med som tilsier noen endring av denne regelen. Se likevel en nærmere vurdering i punkt 11.7 av kravet om kjent sæddonor ved assistert befruktning utlandet.

Se også tilsvarende vurdering knyttet til regelen om medmorskap for ektefeller og registrerte partnere i punkt 9.4.

[2] Forskrift 15. desember 2008 nr. 1362 om fastsetjing av medmorskap.

Kapittel 11
Foreldreskap med tilknytning til utlandet

11.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget regler for fastsettelse av foreldreskap for barn som er født som et resultat av assistert befruktning i utlandet.

I punkt 11.2 gis det en redegjørelse for problemstillinger som oppstår når det er benyttet assistert befruktning som faller utenfor det som er tillatt etter norsk bioteknologilov.

I punkt 11.3 gis det en kort framstilling av hva avtaler om surrogatmorskap innebærer, og ulike rettslige måter å regulere dette på.

De ulike hensynene som må vektlegges diskuteres i punkt 11.4, mens målsettinger for lovgivningen på området drøftes under punkt 11.5.

Under punkt 11.6 drøftes fastsettelse og anerkjennelse av farskap/medmorskap og morskap når barnet er født i utlandet. Her diskuterer utvalget blant annet om det skal være mulig å få anerkjent en utenlandsk overføring av morskap i form av en avtale om surrogatmorskap. Videre drøftes det om farskap fastsatt i utlandet skal anerkjennes eller om det skal kreves fastsatt etter norsk rett i tilfeller hvor faren er bosatt i Norge når barnet blir født.

I punkt 11.7 vurderer utvalget om kravet om kjent donor ved assistert befruktning i utlandet bør opprettholdes som vilkår for å få fastsatt medmorskap.

Vurderinger av reglene om jurisdiksjon og lovvalg følger under punkt 11.8.

Under punkt 11.9 drøftes stebarnsadopsjon som egnet institutt for å sikre barn juridisk tilknytning til to foreldre når barnet er blitt til ved assistert befruktning i utlandet som ikke gir grunnlag for å etablere foreldreskap etter barnelovens regler. Her diskuteres om det er behov for ytterligere lemping eller tilrettelegging av regelverket for stebarnsadopsjon, og om det bør være mulig å gjennomføre stebarnsadopsjon når barnets eneste juridiske forelder er død, eller etter at vedkommende er separert eller skilt.

Utvalgets vurderinger avgrenses mot barn uten biologisk tilknytning til de som framstår som foreldre. Dette gjelder tilfeller hvor barnet har kommet til verden som følge av sæddonasjon og er båret fram av en surrogatmor. I slike tilfeller vil barnet ikke ha noen biologisk tilknytning til personene som skal overta det, og ingen av de voksne som skal overta barnet, anses som barnets foreldre etter norsk lovgivning om farskap/medmorskap og morskap. Personer som ønsker å bli foreldre til et barn født etter en slik framgangsmåte, må etter utvalgets syn henvises til å søke om ordinær adopsjon.

11.2 Bakgrunn

Lovverket møter utfordringer når personer eller par bosatt i Norge reiser til utlandet for å få hjelp til å få barn, for deretter å returnere til Norge med barn(a). Gruppen som reiser kan deles i to: de som reiser til utlandet og får barn ved assistert befruktning på en måte som er tillatt i Norge, og de som reiser til utlandet fordi de ønsker assistert befruktning på en måte det ikke er adgang til her i landet.

I tilfeller hvor metodene for assistert befruktning i utlandet er de samme som er tillatt i Norge, vil det ikke oppstå store juridiske komplikasjoner fordi norsk bioteknologilov og barnelov er samstemte.

Det er særlig når det benyttes metoder for assistert befruktning i utlandet som ikke er tillatt i Norge, at det kan oppstå juridiske problemer, blant annet i forbindelse med anerkjennelse av foreldreskap fastsatt i andre land.

De mest utbredte formene for assistert befruktning som ikke er lov i Norge, men som benyttes av nordmenn som reiser til andre land, antas for tiden å være inseminasjon hvor sæddonor er ukjent, eggdonasjon og bruk av surrogatmor. Det kan imidlertid være flere ulike varianter og kombinasjoner av disse formene. Utvalget legger til grunn at nye metoder vil utvikles i framtiden, og at reglene for hva som er tillatt i Norge også vil kunne endres på sikt. Utfordringen er å få etablert et regelverk som er tilpasset utviklingen.

Det kan tenkes ulike problemstillinger som oppstår i forhold til forskjellige saksforhold. De mest aktuelle tilfellene kan deles i to grupper.

Den ene gruppen er personer som ønsker å være foreldre til barn født av en annen kvinne, altså en surrogatmor:

- Ulikekjønnet par bosatt i Norge får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet. Det brukes sæd og egg fra paret. Det kan være mulig å få den norske kvinnen oppført som mor i fødselsattesten.
- Ulikekjønnet par bosatt i Norge får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet. Det brukes sæd fra mannen, mens egget kommer fra surrogatmoren eller er donert fra en tredje kvinne. Også i disse tilfellene kan det være mulig å få den norske kvinnen oppført som mor i fødselsattesten.
- Et mannlig par bosatt i Norge får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet. Det brukes sæd fra en av dem. To menn kan enkelte steder føres opp som fedre i fødselsattesten, mens morens navn ikke føres opp.
- En enslig mann bosatt i Norge får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet. Enkelte steder vil mors navn ikke bli ført på fødselsattesten slik at far alene vil stå der.

Felles for denne gruppen, er at morskapet etter norsk rett automatisk vil legges til surrogatmoren, det vil si en kvinne som ikke har noen intensjon om å være sosial mor for barnet. Utvalget går i kapittel 3 inn for å videreføre dagens lovregel om morskap, slik at kvinnen som føder alltid er barnets juridiske mor når barnet blir født. Det er derfor nødvendig med en juridisk overføring av morskapet hvis partenes intensjoner om foreldreskap skal oppfylles. Farskapet er det ikke nødvendig å gjøre noe med idet den mannen som er biologisk og juridisk far til barnet, også kommer til å være barnets sosiale far.

Den andre gruppen er barn født av en kvinne som også ønsker å være barnets sosiale mor:

- To kvinner bosatt i Norge får barn ved hjelp av assistert befruktning med anonym sæddonor i utlandet. Kvinnen som ikke er barnets mor, må stebarnsadoptere barnet for å regnes som medmor.
- Ulikekjønnet par bosatt i Norge får barn ved hjelp av assistert befruktning med anonym sæddonor i utlandet. Når barnet blir født i Norge, blir mannen far etter pater est-regelen dersom paret er gift. Er de ugift, må far erklære/erkjenne farskapet.
- Enslig kvinne bosatt i Norge benytter seg av anonym sæddonasjon i utlandet. Kvinnen vil regnes som mor til barnet. Farskapssaken vil henlegges på bakgrunn av manglende opplysninger om farens identitet. Dersom mor senere gifter seg, vil hennes ektefelle kunne stebarnsadoptere barnet.
- Kvinne bosatt i Norge får implantert et egg fra en annen kvinne i utlandet. Kvinnen som føder barnet, regnes som barnets mor.

Felles for denne gruppen er at kvinnen som føder barnet, vil både være biologisk, sosial og rettslig mor. Farskap vil fastsettes etter alminnelige regler.

I den videre drøftelsen vil det ha betydning *hvor* barnet er født. Norsk lovgivning legges til grunn for barn som blir født her i landet, uavhengig av hvor befruktningen har funnet sted. Utvalget har ikke funnet grunn til å foreslå endringer på dette området.

En kvinne bosatt i Norge som får implantert et egg fra en annen kvinne i utlandet, men som føder barnet i Norge, vil således regnes som juridisk mor til barnet etter prinsippet om at kvinnen som føder er barnets mor. Når hun i tillegg har til hensikt å fungere som barnets sosiale mor, vil det ikke gjenstå ytterligere problemstillinger i forhold til morskapet som bør reguleres.

En kvinne som har inngått avtale om å være surrogatmor og som føder barnet i Norge, vil regnes som mor til barnet. Dette gjelder uavhengig av om hun har fått donert egg. Utvalget legger til grunn at det av hensyn til alle berørte parter er hensiktsmessig at en overføring av morskap skjer etter reglene for adopsjon. Dersom adopsjon ikke gjennomføres, vil morskapet forbli hos kvinnen som har født barnet.

Er det foretatt sæddonasjon i utlandet, men barnet fødes i Norge, følger farskapet i dag av barnelovens alminnelige regler. Stortinget behandlet endringer i ekteskapsloven og bioteknologiloven våren 2008, slik at det ved sæddonasjon foretatt i utlandet, fastsettes medmorskap etter barneloven §§ 3 eller 4, dersom donor er kjent. Hvis det er brukt sæd fra ukjent donor, må morens ektefelle/partner søke om stebarnsadopsjon etter ordinære regler. Se for øvrig utvalgets forslag under punkt 11.7.

Det legges til grunn at for barn som blir født i Norge med mor eller far bosatt i Norge, bør de alminnelige reglene for fastsettelse av farskap her i landet anvendes, også i tilfeller hvor svangerskapet følger av at det er foretatt assistert befruktning i utlandet.

Rettstilstanden for barn født i utlandet er i langt større grad uklar fordi barna ved fødselen er undergitt andre lands regler som kan avvike i større eller mindre grad fra norsk lovgivning på området. Det foreligger ikke entydige regler om hvordan morskap som fastsettes og endres etter andre lands rett, skal anerkjennes i Norge. Det er særlig i tilfeller hvor det inngås avtaler om surrogatmorskap, eventuelt i kombinasjon med eggdonasjon, at det oppstår uklarheter og hvor det er behov for avklaringer.

11.3 Særlig om surrogatmorskap

En surrogatmor er en kvinne som inngår avtale om å bære fram et barn for noen andre, se omtale av utvalgets begrepsbruk under punkt 2.3. En surrogatmor kan være gravid med et barn hvor eggcellen er hennes egen, eller hun kan ha mottatt egg fra en annen kvinne. Det er vanlig at mannen som skal overta barnet, også er barnets biologiske far.

Noen kvinner blir surrogatmødre for å hjelpe andre og mottar ikke økonomisk kompensasjon for dette ut over dekning av utgifter ved svangerskap og fødsel. Dette kan være kvinner som ønsker å hjelpe nære slektninger som er infertile, som en søster, datter eller en venninne.

Enkelte steder drives surrogatmorskap på kommersiell basis, der surrogatmoren mottar godtgjøring. Mange surrogatarrangementer gjøres ved hjelp av byråer som setter personer som ønsker barn i kontakt med mulige surrogatmødre. I tilfeller hvor det ønskes egg fra en annen kvinne, må dette kjøpes. Byråene kan ofte også formidle kontakt med fertilitetsklinikker og jurister som kan bistå med medisinsk og juridisk ekspertise.

De som inngår avtaler om surrogatmorskap, kan være et par hvor kvinnen er infertil, et mannlig homofilt par eller en enslig mann.

Utvalget legger til grunn at de fleste land har som rettslig utgangspunkt at kvinnen som føder barnet er barnets mor. Europarådet utarbeidet i 2006 et «White paper» med prinsipper for fastsettelse og rettsvirkninger av foreldreskap. Dokumentet er nærmere omtalt under utredningens punkt 3.1 og 7.7. Prinsippene fastslår at kvinnen som føder barnet, skal regnes som barnets mor.[1] Det vises imidlertid til at det finnes land som tillater surrogatmorskap, og at disse statene i sin interne lovgivning må sikre at kompetent myndighet ivaretar hensynet til barnets beste ved overføring av juridisk morskap. Det vises i denne sammenheng til at avtaler om surrogatmorskap ikke skal kunne tvangsgjennomføres, at surrogatmødre ikke skal motta noen materiell kompensasjon for avtalen og at surrogatmoren ved fødselen skal kunne velge å beholde barnet.[2] Dette er det internasjonal enighet om.

I enkelte land er det mulig å få utstedt en fødselsattest som gir uttrykk for at en annen enn den som har født barnet, er barnets mor. Denne kan utstedes på bakgrunn av en avtale mellom partene eller en underliggende rettskjennelse.

Når det gjelder surrogatmorskap, lovreguleres området ulikt i forskjellige land. I USA varierer lovgivningene på delstatsnivå. Utvalget har ikke noen fullstendig oversikt over ulike lands gjeldende rett, men antar at ulike lands lovregulering av surrogatmorskap kan oppsummeres på følgende måte:

- All surrogatmorvirksomhet er forbudt og eventuelt straffbart.
- Surrogatmorskap er bare lov dersom det ikke ytes godtgjøring til moren. Det er ikke lov å kreve penger for å formidle surrogatmødre.
- Avtaler om surrogatmorskap kan ikke kreves gjennomført. Dersom kvinnen som føder barnet ombestemmer seg, kan hun beholde barnet.
- Avtaler om surrogatmorskap er bindende og kan kreves tvangsgjennomført. Navnet på personene som skal overta barnet føres opp som foreldre på barnets fødselsattest.
- Assistert befruktning og surrogatmorskap er ikke lovregulert.

Surrogatmorvirksomhet ser ikke overraskende ut til å drives i størst utstrekning i de statene hvor det er mest liberal lovgivning. De fleste europeiske land har lovgivning som begrenser mulighetene for å drive surrogatmorvirksomhet på kommersiell basis.

11.4 Vektlegging av ulike hensyn

Barn som vokser opp i Norge, kan ha blitt unnfanget ved metoder som ikke er tillatt etter det norske regelverket om bioteknologi. Barn har ingen

[1] White paper, principle 1.

[2] Council of Europe, Ad hoc Committee of experts on progress in the biomedical sciences (CAHBI) i perioden 1985-1987, prinsipp 15, punkt 2 og 4.

innflytelse på omstendighetene rundt sin tilblivelse og bør ivaretas av regelverket uavhengig av måten de er konsipert på. Barns særlige behov for trygghet og stabilitet bør tillegges betydelig vekt. Det bør videre vektlegges at regelverket skal sikre at det ikke skjer bortføring av eller handel med barn.

Det er et faktum at internasjonal handel med barn er et stort, globalt problem. Når barn som er født i utlandet, tas med til Norge med tanke på at de skal vokse opp her i landet, er det viktig at det finnes kontrollmekanismer som kan avdekke om barna er solgt eller kidnappet i hjemlandet. Det er internasjonale instrumenter som har tatt dette opp i seg, blant annet på adopsjonsområdet.

Haag-konvensjonen om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner[3] har tre formål:

- konvensjonen etablerer garantier for å sikre at internasjonale adopsjoner finner sted til barnets beste og med barnets grunnleggende rettigheter for øye;
- konvensjonen etablerer et system for samarbeid mellom landene for å sikre at disse garantier blir respektert, for derved å hindre bortføring av og handel med barn;
- konvensjonen vil sikre gjensidig anerkjennelse landene imellom av adopsjoner foretatt i samsvar med konvensjonen.

FNs barnekonvensjon med tilleggsprotokoller og Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven og skal dermed legges til grunn blant annet ved vurderingen av om et samtykke til adopsjon skal gis eller ikke, se nærmere kapittel 7 og vedlegg 1.

Av Barnekonvensjonen artikkel 21 framgår at

> «Parter som anerkjenner og/eller tillater adopsjon, skal sikre at barnets beste skal være det overordnede hensynet, og de skal:
>
> a) sikre at tillatelse til adopsjon bare blir gitt av kompetente myndigheter som i samsvar med gjeldende lover og saksbehandlingsregler og på grunnlag av alle relevante og pålitelige opplysninger beslutter at adopsjon kan tillates på bakgrunn av barnets situasjon i forhold til foreldre, slektninger og verger og at de berørte personer, om nødvendig, har gitt sitt samtykke til adopsjonen etter å ha fått full informasjon og den rådgivning som måtte være nødvendig;»

I følge konvensjonens artikkel 3 skal det i alle handlinger som vedrører barn først og fremst tas hensyn til det som gagner barnet best, og etter artikkel 12 skal det legges vekt på barnets eget ønske.

Konvensjonene innebærer et internasjonalt system som blant annet regulerer overføring av foreldreskap – morskap og farskap – på tvers av landegrenser, og som sikrer at hensynet til barnets beste ivaretas. Norge har ved å ratifisere konvensjonene påtatt seg disse forpliktelsene.

Utvalget mener at hensynene som ligger til grunn i de nevnte konvensjoner også må ivaretas i tilfeller der barn tas med fra fødselslandet for å vokse opp i Norge sammen med den ene biologiske forelderen. Det vil uthule adopsjonsinstituttet og kunne åpne for handel med barn, dersom man skulle anerkjenne foreldreskap direkte på bakgrunn av en avtale om surrogatmorskap.

Europarådets «White paper» fastslår at den eneste juridiske måten å forandre foreldreskap på, er adopsjon. Med tanke på mulig sosial, medisinsk og juridisk utvikling, tas det likevel i betraktning at nye former for å overføre foreldreskap kan oppstå, for eksempel ved bruk av surrogatmødre. På denne bakgrunn er det utformet et prinsipp som gir uttrykk for at enhver ny form for overføring av foreldreskap skal skje under kontroll av kompetent myndighet som kan ivareta hensynet til barnets beste.[4] Eventuelle nye former for overføring av foreldreskap skal ivareta de samme rettssikkerhetsgarantier som ved adopsjon.

Stortinget har ved sin behandling av bioteknologiloven satt begrensninger for hvilke metoder for assistert befruktning som skal tilbys her i landet. Det er ikke ulovlig for norske borgere å reise til utlandet og nyte godt av andre og mer vidtgående metoder for assistert befruktning. Det er straffebelagt å overtre bestemmelsene i loven, men straffebudet retter seg mot dem som utfører oppgaver etter loven.[5]

Straffeloven § 216 har bestemmelser om å unndra barn fra foreldrenes omsorg, som kan komme til anvendelse dersom barn er tatt til Norge uten nødvendig samtykke fra den eller de som regnes som foreldre i det landet som barnet ble født. Norge er tilsluttet Haag-konvensjonen om barnebortføring, og har internasjonale forpliktelser som følger av denne. Straffebestemmelsene i

[3] Haag-konvensjonen av 29. mai 1993 om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner.

[4] White paper, principle 17.

[5] Bioteknologiloven § 7-5: Den som forsettlig overtrer loven eller bestemmelser gitt i medhold av loven straffes med bøter eller fengsel i inntil tre måneder. Medvirkning straffes på samme måte.

lov om folkeregistrering retter seg mot dem som gir opplysninger i folkeregisteret, og omfatter det å gi uriktige opplysninger til folkeregisteret, dersom dette er gjort for unndra seg eller en annen offentlig forpliktelse.

Utvalget legger til grunn at det er komplekse juridiske problemstillinger som oppstår når det inngås avtaler med surrogatmødre i land hvor dette er tillatt. At minst to lands rettssystemer virker inn, kompliserer saken ytterligere. Det er av grunnleggende betydning at det ikke foretas handlinger som er straffbare etter retten i barnets opprinnelsesland eller etter norsk rett.

Utvalget forholder seg til begrensningene som Stortinget har vedtatt i sin behandling av bioteknologiloven, og mener det ikke vil være riktig å tilpasse annen lovgivning for å legge forholdene til rette for at personer bosatt i Norge skal benytte seg av tilbud andre steder i verden som ikke er tillatt her. Endringer i hvilke metoder for assistert befruktning som skal være tillatt i Norge, må skje ved endringer i bioteknologiloven. Det ligger ikke i kjerneområdet for utvalgets mandat å foreslå endringer i denne loven.

Utvalget vil uansett framheve viktigheten av at interessene til *barna* som kommer til verden på denne måten, må sikres best mulig. Også hensynet til kvinnen som har født barnet, barnets mor, må ivaretas ved at hun må få anledning til å gå fra avtalen om å gi fra seg barnet, både i løpet av svangerskapet og i en periode etter fødselen. Denne perioden kan være tidsavgrenset, som f. eks. to måneder som den er etter adopsjonsloven. Hvis barnets mor er gift, vil hennes ektemann kunne være barnets juridiske far, og også ha interesser som skal ivaretas og vektlegges.

Det er samtidig av hensyn til barna behov for et forutsigbart regelverk for personer bosatt i Norge som reiser til utlandet og har til hensikt å få barn ved typer av assistert befruktning som ikke er tillatt her i landet. Utvalget mener at reglene for stebarnsadopsjon kan utvikles slik at de ivaretar hensynet til disse barnas behov, se punkt 11.9.

For å sikre barnet trygge juridiske rammer, har foreldre ansvar for å gjøre valg som ivaretar hensynet til barnet. De har ansvaret for å sørge for en formelt riktig juridisk håndtering av registreringen av barnet og morskapet til barnet.

Enkelte ønsker å holde identiteten til surrogatmor skjult for det offentlige, og kanskje også for barnet. Utvalget drøfter i punkt 12.3 om hvem som er mor til barnet skal kunne holdes skjult når barnet er født av en surrogatmor. Å fastsette farskap og medmorskap anses i dag som så viktig at det offentlige er gitt denne oppgaven i barneloven § 5. Utvalget mener at gode grunner taler for at dette også bør gjelde for morskap, se kapittel 12.

11.5 Målsetting for lovgivningen

Det er et faktum at norske borgere reiser til andre land for å inngå avtaler om surrogatmorskap, eller gjennomgå andre former for assistert befruktning som ikke er tillatt etter norsk bioteknologilov.

Selv om dette gjelder en liten gruppe barn, er det etter utvalgets syn en viktig målsetting at alle barn som omfattes av norsk barnelov, så vidt mulig bør ha anledning til å få etablert foreldreskap allerede fra fødselsøyeblikket, jf. drøftelsene i kapittel 3. Det bør derfor legges til rette for at så mange barn som mulig kan få etablert juridisk foreldreskap til to foreldre, så tidlig som mulig.

For barn som kommer til Norge vil det være en fordel at regelverket de omfattes av er tydelig. Dette vil skape klarhet og forutberegnelighet, og må anses å være til beste for barnet. Mulighet for en tidlig etablering av juridisk foreldreskap vil videre legge til rette for stabilitet.

Utvalget legger vekt på at regelverket bør være framtidsrettet, slik at det kan være anvendbart også i forhold til utviklingen av metoder for assistert befruktning andre steder i verden, og som nordmenn kan ventes å gjøre bruk av, se kapittel 4. Det forutsettes at endringer i hvilke metoder som tilbys etter norsk bioteknologilov, vil følges opp med nødvendige endringer i barneloven.

Det er etter utvalgets syn behov for å utforme regelverket slik at det i størst mulig grad utelukket at ett barn kan ha flere ulike mødre. For barnet vil det være best med ett uomtvistelig morskap som kan etableres raskt etter fødselen. Utenlandske surrogatmødre vil på bakgrunn av gjeldende norsk lovgivning trolig kunne vinne fram med en påstand om at de er mor til barn som bor i Norge, jf. barneloven § 2, hvis de kan godtgjøre at det er de som har født barnet. Dersom den norske forelderen og dennes ektefelle gjennomfører en formell stebarnsadopsjon, vil det forhindre senere tvister om morskap.

Utvalget finner at det først og fremst av hensyn til barna, men også av hensyn til foreldrene, bør lages et tydelig regelverk som gir barna mulighet til å oppnå en juridisk stabil tilknytning til to foreldre tidligst mulig.

11.6 Fastsettelse og anerkjennelse av foreldreskap for barn født i utlandet

11.6.1 Ulik behandling av farskap/medmorskap og morskap

Når en person eller et par bosatt i Norge kommer tilbake til landet etter et kortvarig opphold i utlandet med et barn som ønskes registrert i norsk folkeregister, reiser det spørsmål om hvilket lands regler som skal være bestemmende for fastsettelse av foreldreskap.

Farskap og morskap må nødvendigvis behandles ulikt, fordi det sjelden foreligger noen eksplisitt avgjørelse fra utlandet om morskap.

Morskap følger normalt direkte av det faktum at kvinnen har født barnet og dermed blir juridisk mor. I enkelte land er det mulig å overføre morskap på annen måte enn ved adopsjon. Det kan reises spørsmål om norsk rett skal åpne for å anerkjenne en slik overføring, når barnets juridiske far er bosatt i Norge på tidspunktet for barnets fødsel. Se for øvrig omtale av Europarådets «White paper» under punkt 11.4.

En utenlandsk avgjørelse om farskap kan etter gjeldende rett anerkjennes i Norge. Hvis den oppgitte faren er bosatt i Norge, kan farskap fastsettes her i landet etter norsk regelverk. Når en mann bosatt i Norge blir far til et barn født i utlandet, reiser det seg spørsmål om farskapet etter utenlandsk rett skal anerkjennes her i landet, eller at det pga. mannens sterke tilknytning til Norge skal kreves at farskapet også fastsettes etter norsk rett. Det samme gjelder for medmorskap.

Det må videre avklares om et farskap som etter utenlandsk rett er flyttet fra en utenlandsk mann til en mann bosatt i Norge, skal anerkjennes i Norge. Alternativet er å kreve at slik overføring av farskap skal foretas etter norsk rett. Dette kan være aktuelt hvis en surrogatmor er gift og hennes ektemann blir juridisk far til barnet etter pater est-regelen.

11.6.2 Begrepet bosatt

I dag benyttes begrepet «busett» i barneloven §§ 15, 81, 82 og 83. Det gis ikke veiledning i lovteksten om hvordan begrepet skal forstås. I NOU 1977: 35 vises det til de vanlige synspunktene i norsk internasjonal privatrett, samt litteratur på området når det gjelder hva som ligger i begrepet bosatt.

Definisjonen av begrepet bosatt i ulik lovgivning bærer preg av å skulle regulere spesifikke behov på ulike områder. Det er for eksempel usikkert om reglene i trygdelovgivningen vil være dekkende for de tilfeller utvalget ønsker å regulere.

Verken barneloven, barnebortføringsloven eller Haag-konvensjonen om internasjonal barnebortføring definerer bostedsbegrepet. Dette har både sammenheng med at det er vanskelig å finne en god definisjon som gir tilstrekkelig fleksibilitet og samtidig forutsigbarhet, og at begrepet i hvert fall etter Haag-konvensjonen har siktet til en konkret vurdering av den faktiske situasjonen. En nærmere avklaring av bostedsbegrepet, til bruk i privatrettslig saker på tvers av landegrensene, bør primært skje på internasjonalt nivå. Utvalget går derfor ikke inn for noen lovfesting av innholdet i begrepet bosatt.

Begrepet må forstås i samsvar med de føringer som er i internasjonal privatrett. Faktisk opphold og hensikt om å bli boende i Norge er de to sentrale elementene i vurderingen av om en person skal anses bosatt.

11.6.3 Barn født i utlandet – ulike tilfeller

Spørsmålet om fastsettelse eller anerkjennelse av farskap og morskap for barn født i utlandet kan oppstå i tre ulike situasjoner:

1. Familier som flytter til Norge, vil ha barn som er født i deres tidligere hjemland. Dette kan være arbeidsinnvandrere, flyktninger osv. Folkeregistreringsmyndigheten registrerer slektskap, altså farskap/medmorskap og morskap, på bakgrunn av opplysninger de får fra utlendingsmyndigheten som behandler sak om opphold. Fra EØS-borgere legges opplysninger fra pass eller liknende til grunn. Det kreves ingen formell godkjenning av foreldreskapet fra norske myndigheters side for registrering i folkeregisteret.
2. Norske familier som en periode er bosatt i utlandet, og som får barn i denne perioden før de returnerer til Norge, vil etter dagens regler behandles som i tilfellet over. Partenes statsborgerskap vil ikke ha betydning for hvilke regler som anvendes.
3. Personer som er bosatt i Norge, men som får barn som blir født i utlandet, kan deles i tre ulike grupper:
   a) Et norsk par som er på ferietur og hvor kvinnen føder mens paret er i utlandet, må ved hjemkomst dokumentere for folkeregistermyndigheten at det er deres barn. Så

lenge de er bosatt i Norge, vil morskapet følge av barneloven § 2, mens farskapet skal etter dagens regler fastsettes etter § 81, jf. §§ 3 eller 4. Er de gift, gjelder pater est-regelen. Er de ugift, kan far erkjenne farskapet. Dersom foreldrene vil ha farskapet etablert før hjemreise, kan dette erkjennes på norsk utenriksstasjon, jf. § 4 andre ledd bokstav c. Dette kan ha betydning for muligheten for å få utstedt pass til barnet.

b) Foreldrene er bosatt i ulike land: en mann bosatt i Norge får barn med en kvinne bosatt i utlandet. Etter gjeldende rett vil et pater est-farskap fra utlandet legges direkte til grunn her i landet. Et farskap som er fastsatt etter utenlandsk rett, vil etter gjeldende rett kunne anerkjennes etter § 85 andre ledd, eller erkjennes etter § 81, jf. § 4.

c) Når norske par eller enslige inngår avtale med en surrogatmor i utlandet, vil surrogatmoren og den norske mannen, være bosatt i hvert sitt land. Morskap og farskap til barnet vil følge av de intern-rettslige reglene i landet der surrogatmoren, hennes eventuelle ektemann og barnet er bosatt. Hvis surrogatmor er gift, er det grunn til å tro at de fleste land regner henne som juridisk mor til barnet, og hennes ektemann som juridisk far til barnet. Den norske mannen vil da i utgangspunktet ikke ha noen formell juridisk posisjon i forhold til barnet, til tross for at han er biologisk far. Det må da foretas en formell overføring av både det juridiske farskapet og eventuelt morskapet, for at et norsk par skal kunne regnes som foreldre etter landets interne rett.

11.6.4 Etablering av morskap når barnet er født i utlandet

Prinsippet om at kvinnen som føder barnet skal regnes som barnets juridiske mor, er et universelt prinsipp som legges til grunn i de fleste land. Prinsippet kan være lovfestet eller ulovfestet. Morskap følger normalt av det faktum at kvinnen har født barnet, og krever ingen formell fastsettelse.

I Europarådets «White paper» fastslås det at kvinnen som føder barnet skal regnes som barnets mor.[6] Det vises i denne sammenheng til praksis fra EMD som påpeker at det er en grunnleggende rett for en mor og hennes barn å få en rettslig tilknytning til hverandre («link of affiliation») etablert fra fødselsøyeblikket.[7]

Morskap kan etter norsk rett bare overføres til en annen ved stebarnsadopsjon eller ordinær adopsjon. Dersom overføring av morskapet er skjedd i utlandet på en annen måte enn ved adopsjon, vil det i dag ikke anerkjennes i Norge.

Adopsjonsreglene er detaljerte og formelle, og adopsjonsprosessen kan oppfattes som vanskelig og belastende for partene. Ofte har adopsjonssaker lang saksbehandlingstid.

I land som tillater surrogatmorskap, kan morskap til barn født etter surrogatavtaler overføres på andre måter enn ved adopsjon. Det kan reises spørsmål om norsk rett skal åpne for å anerkjenne en slik overføring i tilfeller hvor barnets juridiske far er bosatt i Norge på tidspunktet for barnets fødsel.

Avtaler med surrogatmødre skjer i ulike land med ulike rettssystemer. Det er grunn til å tro at land som i dag tillater surrogatmorvirksomhet på kommersiell basis, har rettssystemer som skiller seg fra det norske. Det skal ikke utelukkes at dette er et så vidt nytt rettsområde at det i mange land ikke er lovregulert, og dermed overgitt til den enkelte dommers skjønn.

Med tanke på sakenes alvorlighetsgrad, å flytte morskapet fra kvinnen som har født barnet og til en annen kvinne eller mann, finner utvalget det av vesentlig betydning å sikre at dette skjer på en måte som kan sikre at interessene til alle berørte parter blir tilstrekkelig ivaretatt. Når barna tas med til Norge, innebærer det at de krysser landegrenser og dermed også grenser for rettsregler. Det oppstår da et særlig behov for kontroll av barnets identitet, og av at barnets foreldre er enige i at barnet skal reise til et nytt land. Å trygge barnets rettssikkerhet blant annet ved å kontrollere at det ikke er stjålet eller kjøpt, framstår for utvalget som helt grunnleggende i forhold til å ivareta barnets rettigheter.

Utvalget legger til grunn at det er mulig å få utstedt originale dokumenter som gir uttrykk for at barnets mor er en annen enn kvinnen som har født barnet. Det skal heller ikke utelukkes at det er mulig å få laget falske papirer som dokumenterer farskap eller morskap til barn. En direkte anerkjennelse av surrogatmoravtaler inngått i andre land, vil måtte innebære en forenkling av kravene til dokumentasjon i forhold til det som er nødvendig etter dagens system for adopsjon. Utvalget er bekymret for at en slik forenkling vil innebære en

[6] White paper, principle 1.

[7] EMDs dom 13. juni 1979 *Marckx mot Belgia*.

lemping av den formelle kontrollen som ligger i det etablerte systemet mht. overføring av morskap.

Etter norsk rett vil en avtale om å bære fram et barn for en annen kvinne ikke være gyldig. Kvinner som inngår avtaler om surrogatmorskap i andre land, kan ha forpliktet seg til å gi fra seg barnet også om hun i løpet av svangerskapet skulle ombestemme seg og ønske å beholde barnet. Utvalget mener at det av hensyn til kvinnen som bærer fram barnet, bør kreves at hun samtykker til å gi fra seg barnet også etter at barnet er født. Krav om adopsjon vil sikre at det innhentes samtykke fra berørte parter på en betryggende måte.

Det har vært tilfeller hvor norske adopsjonssøkere har unnlatt å oppgi identiteten til barnets mor i sin søknad om stebarnsadopsjon. Norske adopsjonsmyndigheter har avslått søknaden fordi det ikke har vært mulig å innhente morens samtykke. Anerkjennelse av overføring av morskap på bakgrunn av en utenlandsk surrogatmoravtale kan, i motsetning til gjeldende regelverk, legge til rette for å akseptere at identiteten til kvinnen som fødte barnet holdes skjult. Utvalget går i kapittel 12 inn for at det offentlige skal ha plikt til å klarlegge og registrere morskap i tilfeller hvor dette ikke oppgis til folkeregistermyndigheten, fordi dette må anses som en grunnleggende rettighet for barnet. Ved å fastholde at adopsjon er den eneste lovlige formen for overføring av morskap, forutsetter det at morens identitet oppgis og at adopsjonsmyndigheten kan sikre at hun har gitt fra seg barnet frivillig. Dette er grunnleggende hensyn som utvalget ikke mener vil ivaretas godt nok dersom andre former for overføring av morskap skal kunne anerkjennes.

En anerkjennelse av ordninger for overføring av morskap på andre måter enn det som er kjent etter norsk rett, vil kunne undergrave adopsjonsinstituttet. Rettsvirkningene vil som regel være de samme som ved adopsjon, men saksbehandlingen som går forut vil trolig være enklere og ikke undergitt de samme formelle vilkårene.

Når en person bosatt i Norge inngår avtale med en surrogatmor i utlandet, vil saken ha et internasjonalt element. Adopsjonsreglene bygger på internasjonale avtaler, blant annet for å unngå kidnapping og handel med barn. Når regelverket framstår som omstendelig og detaljert, er dette nettopp for å ivareta disse hensynene.

På denne bakgrunnen går utvalget ikke inn for at norsk lov skal anerkjenne andre overføringer av morskap enn ved adopsjon. Dette gjelder også når den norske mannen og hans ektefelle har inngått en avtale med surrogatmoren som er bindende i hennes hjemland. Det aktuelle paret bør i stedet henvises til å søke om stebarnsadopsjon. Denne formen for overføring av morskap kan skape klarhet i rettsforholdene og avverge senere tvister om morskapet, for eksempel i en barnefordelingssak eller dersom surrogatmoren reiser sak.

Alt i alt framstår stebarnsadopsjon for utvalget som et godt alternativ for overføring av morskap. Den juridiske farens ektefelle eller partner kan søke om adopsjon, og morskapet kan dermed overføres til ham/henne. Krav om adopsjon vil sikre at alle berørte parter samtykker og det må foretas en vurdering av om overføring av morskapet vil være til gagn for barnet, se for øvrig omtale under punkt 11.9.

I enkelte land som tillater surrogatmorskap kan overføring av morskap til det aktuelle barnet foretas mens barnet er på fosterstadiet. Dette kan gjøre det mulig å utstede «originale» fødselsattester hvor den underliggende overføringen av morskapet ikke framgår. Når barnet blir født, utstedes fødselsattest hvor den biologiske faren og hans ektefelle eller partner står oppført som barnets foreldre.

Et heterofilt par som er bosatt i Norge og som har fått barn ved hjelp av en surrogatmor i utlandet, kan ha fått utstedt en fødselsattest i landet der barnet er født hvor det framgår at det norske paret er barnets foreldre. Når de ber om å få barnet registrert i folkeregisteret, vil det være vanskelig for folkeregistermyndigheten å fastslå om den norske kvinnen har født barnet. Dersom fødselsattesten framstår som ekte, vil normalt både morskap og farskap registreres på bakgrunn av denne. En registrering i folkeregisteret fører imidlertid ikke til at overføringen av morskapet dermed er anerkjent i Norge og gir derfor ingen rettslig beskyttelse.

Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) uttalte på utvalgets åpne høringsmøte at det innebærer en diskriminering av homofile at heterofile par får sitt foreldreskap direkte registrert i folkeregisteret, mens homofile må gjennomføre en stebarnsadopsjon i disse tilfellene.

Dersom det oppgis feil mor i meldingen til folkeregisteret, vil en feilaktig oppføring i folkeregisteret ikke medføre at adopsjon eller stebarnsadopsjon er overflødig. Et par som har fått registrert et uriktig morskap i folkeregisteret, løper risikoen for at folkeregistermyndigheten retter dette på et senere tidspunkt, dersom feilføringen blir oppdaget og det kan godtgjøres at regis-

treringen er uriktig. Surrogatmor vil kunne anlegge sak for å få fastslå at hun er barnets mor. Ved et eventuelt samlivsbrudd vil far kunne kreve feilregistreringen rettet og eventuelt gå til sak for å få fastslått at hans tidligere ektefelle ikke er barnets mor. Utvalget vil påpeke at å gi uriktige opplysninger til folkeregisteret kan gi grunnlag for straff, jf. folkeregisterloven § 16. Reglene for å få etablert et juridisk foreldreskap er, som det framgår, de samme for heterofile og homofile par i slike situasjoner.

Utvalget går inn for å videreføre og presisere gjeldende rett, slik at det framgår direkte i loven at barneloven § 2 om morskap også gjelder for barn født i utlandet, se forslag til ny § 86 første ledd. Etter forslagets første ledd vil et utenlandsk morskap legges direkte til grunn i Norge uten noen spesiell godkjenning, dersom kvinnen som har født barnet regnes som barnets mor etter loven i landet der barnet er født. Folkeregistermyndigheten vil registrere morskapet i folkeregisteret på bakgrunn av fødselsattest fra landet der barnet er født. Folkeregistermyndigheten bør foreta en vurdering av om attesten er i tråd med realiteten, f.eks. slik at de ikke registrer to menn som foreldre selv om det framgår av en utenlandsk fødselsattest.

Det foreslås at § 86 andre ledd viser til adopsjonsloven og reglene for anerkjennelse der, slik at godkjenning skjer som i andre adopsjonssaker. En utenlandsk overføring av morskap som er gjort i form av en adopsjon eller stebarnsadopsjon, skal anerkjennes i Norge etter reglene i adopsjonsloven §§ 17 til 23. En slik henvisning er i utgangspunktet overflødig, men vil kunne virke pedagogisk ved å tydeliggjøre at dette er den eneste formen for overføring av morskap som anerkjennes når faren eller hans ektefelle er bosatt her i landet.

Selv om det lovfestes at overføring av morskap på annen måte enn ved adopsjon ikke anerkjennes i Norge, er det likevel behov for en unntaksregel for familier som flytter til landet og som har fått overført morskap, som regel fra en surrogatmor, på annen måte enn ved adopsjon, før familien får bosted i Norge. Dette kan være en familie som har vært bosatt i USA og har fått barn gjennom et surrogatarrangement mange år tilbake. Når de flytter til Norge, vil det av hensyn til barnet være nødvendig å anerkjenne det etablerte morskapet. Å henvise paret til å stebarnsadoptere, lang tid etter at de fikk gjennomført den nødvendige juridiske prosessen i det daværende hjemlandet, kan ikke sies å være til barnets beste. Det kan også være umulig å skaffe samtykke fra den opprinnelige moren.

Ettersom disse sakene har svært mange likhetstrekk med godkjenning av utenlandske adopsjoner, framstår Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet umiddelbart som en egnet instans for å godkjenne en utenlandsk overføring av morskap. Her finnes det kompetanse til å foreta skjønnsmessige avveininger av barnets beste, samt kunnskap om hva som skal til for at avgjørelsen skal kunne komme istedenfor en norsk adopsjon eller stebarnsadopsjon. For eksempel vil en engelsk «parental order» trolig kunne anerkjennes etter denne bestemmelsen, dersom paret var bosatt i Storbritannia på tidspunktet for gjennomføringen. Det er grunn til å tro at disse sakene vil forekomme svært sjelden.

11.6.5 Anerkjennelse av farskap/ medmorskap for barn født i utlandet, hvor faren/medmoren er bosatt i Norge

Når en mann er bosatt i Norge og blir far til et barn født i utlandet, reiser det seg spørsmål om farskap som følger av utenlandsk rett skal anerkjennes her i landet, eller at det på grunn av mannens sterke tilknytning til Norge skal kreves at farskapet fastsettes etter norsk rett.

Etter gjeldende rett vil et farskap som følger direkte av utenlandsk rett legges til grunn i Norge uten noen formell godkjenning, jf. barneloven § 85 første ledd. Farskapsavgjørelser som følger av rettskraftig dom eller erkjennelse i de andre nordiske landende, legges direkte til grunn i Norge. Farskap som på annen måte er fastsatt i utlandet, må i det enkelte tilfellet anerkjennes i Norge for at farskapet skal legges til grunn her i landet, jf. § 85 andre ledd.

Reglene om anerkjennelse av farskap fastsatt i utlandet gjelder også for anerkjennelse av medmorskap fastsatt i utlandet. Foreløpig er det få land som har en ordning med medmorskap. Den følgende redegjørelse vedrørende farskap gjelder også for medmorskap hvis barnet er født i et land som har regler for medmorskap.

Alminnelige interlegale regler tilsier at sak om farskap har så sterk tilknytning til landet der barnet er født, at farskap og morskap må fastsettes etter dette landets rett. Hvis landet følger territorialprinsippet i sin statsborgerlovgivning, vil barnet i tillegg være statsborger i landet der det blir født. Farskapet vil alltid måtte fastsettes i landet der barnet er født og kan senere forelegges

for norske myndigheter med begjæring om anerkjennelse.

Dersom en norsk mann får barn ved hjelp av en surrogatmor i utlandet, vil farskapet til barnet følge av reglene i landet der barnet blir født. Farskap kan fastsettes ved frivillig erkjennelse eller ved dom. I land som har pater est-regelen, vil surrogatmorens eventuelle ektemann bli juridisk far til barnet, også i tilfeller hvor det er brukt sæd fra den norske mannen. I slike tilfeller må det juridiske farskapet overføres til den norske mannen. Overføringen av farskapet må deretter kreves godkjent i Norge etter § 85 andre ledd. Både en administrativ overføring og en dom kan anerkjennes, dersom den er gyldig etter landets interne rett.

Dersom det utstedes originale fødselsdokumenter som er i strid med realiteten, er det de underliggende forhold som skal legges til grunn av norske myndigheter. Hvis et farskap følger av utenlandsk fødselsattest, kan denne bare anerkjennes i Norge dersom den gir uttrykk for at det foreligger et juridisk farskap som er egnet til å komme istedenfor en norsk farskapsfastsettelse.[8]

Ved å anerkjenne et farskap fastsatt i utlandet vil barnet ha den samme juridiske faren i fødselslandet og i Norge. I motsatt fall vil det kunne oppstå tilfeller hvor barnet har én juridisk far i fødselslandet og en annen i Norge. Dette vil være uheldig for barnet. En enklest mulig prosedyre for å etablere farskap i fødselslandet og senere få dette anerkjent i Norge, vil tjene barnet slik at juridisk tilknytning til den norske faren vil kunne bli etablert uten unødvendig tidsspille. Først når det norske farskapet er etablert, vil barnet ha etablert rett til norsk statsborgerskap og kunne få utstedt norsk pass.

Utvalget har vurdert om det bør kreves at farskap som skal være gyldig i Norge, må fastsettes etter norsk rett i alle tilfeller hvor barn er født i utlandet, men faren er bosatt i Norge.

Etter barneloven § 4 er det tilstrekkelig at barnets foreldre erklærer farskap. Dette forutsetter enighet mellom moren og faren om at det er deres barn, men innebærer ikke noe krav om at mannen som erklærer farskapet i realiteten er biologisk far. Selv i saker hvor det er åpenbart at mannen ikke kan være barnets biologiske far, kan foreldrene få etablert farskapet ved erklæring, og det vil ikke være anledning for det offentlige til å få overprøvd farskapet. Et krav om fastsettelse av farskap både i utlandet og i Norge, vil etter utvalgets mening medføre ytterligere formaliteter, uten at det nødvendigvis medfører noen bedring av treffsikkerheten for at juridisk og biologisk farskap er overensstemmende. En anerkjennelse etter § 85 vil sikre at et offentlig organ vurderer om farskapet er egnet til å komme istedenfor en norsk farskapsfastsettelse, og vil etter utvalgets mening skape trygge og stabile rammer for barnet fra fødselen.

Uansett hvilket organ som skal foreta en eventuell anerkjennelse av utenlandsk farskap, står det i enkelte saker foran en utfordrende oppgave mht. kompetanse. Det finnes kanskje ikke noen norske forvaltningsorganer som har inngående kunnskap på dette området. Selv om de fleste saker vil være kurante, vil enkelte saker kunne være svært kompliserte og det vil kunne by på store utfordringer å gjennomføre en reell kontroll av dokumenter og forvaltningsavgjørelser. I saker hvor det er vanskelig å fastslå om det er fastsatt et farskap som kan sidestilles med en norsk fastsettelse og således anerkjennes, bør dokumentene oversendes norsk utenriksstasjon for å få en vurdering av innhold og eventuelt ekthet.

Ved å overføre anerkjennelsesmyndigheten fra Arbeids- og velferdsetaten til folkeregistermyndigheten, som utvalget går inn for i kapittel 13, sikres en reell kontroll av alle farskap som er fastsatt i utlandet og som ønskes registrert i norsk folkeregister.

Utvalget går inn for å videreføre gjeldende rett slik at farskap/medmorskap som fastsettes i utlandet, skal anerkjennes etter § 85 dersom faren/medmoren er bosatt i Norge når barnet blir født. Det foreslås en ny bestemmelse som eksplisitt gir uttrykk for at saken skal oversendes bidragsfogden i tilfeller hvor anerkjennelse av farskapet avslås.

11.7 Krav om kjent donor ved inseminasjon foretatt i utlandet

Ved behandlingen av endringer i ekteskapsloven våren 2008, ble det vedtatt at det ved assistert befruktning i utlandet, må være benyttet sæd fra kjent donor for at medmorskap skal kunne fastsettes etter barneloven § 3 eller § 4.[9] Er sæddonor ukjent, må morens kvinnelige ektefelle eller registrerte partner stebarnsadoptere barnet.

Under behandlingen i Odelstinget ble dette begrunnet av forslagsstiller på følgende måte:

[8] Backer side 775.

[9] Besl. O. nr. 91 (2007–2008).

> «Det er altså hensynet til barnet som i spørsmålet om å åpne for assistert befruktning for lesbiske par har vært avgjørende for Høyre. For oss blir det – i lys av dette – også vanskelig å akseptere at assistert befruktning i utlandet skal godkjennes i de land der sædgiver er anonymisert. Vi fremmer derfor – sammen med Venstre – et forslag der en setter krav om kjent donor også i disse tilfellene. Forslaget gjelder barneloven § 3 andre ledd nytt andre punktum og barneloven § 4 nytt sjette ledd nytt fjerde punktum. Rent praktisk vil dette bety at barn unnfanget ved assistert befruktning i land med anonym donor må adopteres av medmor. Høyre tillegger altså retten til kunnskap om biologisk opphav større vekt enn det å måtte vente på adopsjon til medmor juridisk sett er på plass. Dette vil dreie seg om standardiserte saker, og Høyre mener det må settes ressurser inn på at denne type adopsjonsprosesser utføres effektivt.»

Intensjonen bak lovvedtaket samsvarer med intensjonene bak bestemmelsene i adopsjonsloven § 12 som gir et adoptivbarn rett til å få vite hvem de opprinnelige foreldre er når adoptivbarnet blir 18 år, og bioteknologiloven § 2-7 som gir den som er født ved assistert befruktning ved hjelp av donorsæd, rett til å få opplysninger om sædgivers identitet ved fylte 18 år. Det er rimelig å regne med at kravet om at donor skal være kjent, vil føre til at de fleste lesbiske par vil benytte seg av kjent donor fordi de må dokumentere at dette vilkåret er oppfylt dersom medmorskap skal kunne fastsettes etter barneloven § 3 eller § 4. Utvalget legger til grunn at dette var en viktig motivasjon for lovbestemmelsen.

Et heterofilt par som får assistert befruktning ved kunstig inseminasjon i utlandet, omfattes ikke av noen særbestemmelser i barneloven når barnet senere fødes i Norge. Når et heterofilt par får barn, er det ingen som spør hvordan barnet har blitt til. Farskap fastsettes etter lovens hovedregler både for barn som kommer til ved hjelp av assistert befruktning og for andre barn, dvs. etter pater est-regelen eller erkjennelse.

Det er først hvis det reises sak om farskapet, at egne regler i barneloven regulerer vilkårene for å avsi dom for farskap for barn som er kommet til ved sæddonasjon. Det følger av barneloven § 9 fjerde ledd at er det utført assistert befruktning på moren og ektefellen eller samboeren har gitt sitt samtykke til dette, skal det avsies dom på at han er faren hvis det ikke er lite trolig at han er faren. Videre følger det av bestemmelsens femte ledd at sædgiveren bare kan dømmes til far dersom assistert befruktning er gjort med sæd fra ektemann eller samboer.

Det stilles i barneloven ikke noe krav om hvor den assisterte befruktningen skal ha foregått, slik at det her ikke oppstilles noe vilkår om at det skal ha skjedd ved godkjent helsestell eller at identiteten til sædgiver må være kjent dersom det skjer i utlandet.

Utvalget legger til grunn at barnelovens henvisning til assistert befruktning og inseminasjon, viser til bruken av disse begrepene i samsvar med bioteknologiloven. Det framstår som åpenbart at kvinner eller par som ordner dette privat og får sæd fra en venn, ikke er omfattet av barnelovens særregler om inseminasjon/assistert befruktning. Ved et eventuelt samlivsbrudd kan en av partene derfor i dag reise sak med påstand om at mannen ikke er biologisk far, og han vil etter en DNA-prøve eventuelt bli fratatt farskapet.

I disse tilfellene kan mannen som har gitt sæd, bli dømt til far, uavhengig av om partene har inngått en privat avtale, for eksempel om at kvinnen ikke skal oppgi ham som barnefar. Tilsvarende kan sædgiver ta skritt for å få fastsatt et rettslig farskap, selv om partene opprinnelig avtalte noe annet. Heterofile par må imidlertid kunne benytte seg av assistert befruktning ved helseinstitusjoner i utlandet med de samme rettsvirkninger som om den assisterte befruktningen hadde funnet sted i Norge. Som nevnt over er det i dag ikke noe krav om at donor skal være kjent.

Utvalget har sett hen til den vekt lovgiver de senere år har lagt på barns mulighet for å få kjennskap til sitt genetiske opphav funnet det naturlig å vurdere om det også bør innføres et krav om at sædgivers identitet må være kjent for at farskap skal kunne fastsettes etter pater est-regelen eller erkjennelse/erklæring i tilfeller hvor heterofile par reiser til utlandet for å få assistert befruktning. Dette vil være i tråd med intensjonen bak det forslaget som ble vedtatt for lesbiske par og således også med den adgang lovgiver har gitt adoptivbarn og barn som er født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd til å få kunnskap om sitt genetiske opphav. Formålet med et krav om kjent donor vil derfor være å få flest mulig heterofile par til å benytte seg av kjent donor slik at barna når de blir 18 år, får mulighet til å skaffe seg kunnskap om sædgivers identitet

Utvalget har likevel kommet til at det ikke vil anbefale å innføre en slik regel for heterofile par. Grunnen er at farskapet i disse tilfellene vil bli etablert etter pater est-regelen eller etter erkjennelse/erklæring. Mors ektefelle eller samboer vil

derfor bli regnet som barnets juridiske far selv om vilkåret om kjent donor ikke er oppfylt. Det foregår ingen «kontroll» av vilkårene slik det gjøres ved kravet til dokumentasjon for å få etablert medmorskap. Det er derfor grunn til å tro at heterofile par som benytter seg av ukjent donor, enten fordi de ønsker at donor skal være anonym eller av andre grunner, ikke vil gjennomføre stebarnsadopsjon, men i stedet unnlate å gjøre myndighetene oppmerksom på at dette vilkåret ikke er oppfylt. Når kravet om kjent donor ikke er oppfylt og det ikke er gjennomført stebarnsadopsjon, vil mor eller hennes ektefelle/samboer ved et samlivsbrudd kunne reise farskapssak med det resultat at ektefelle/samboer blir fratatt farskapet.

Dette anser utvalget som uheldig for disse barna idet de da bare vil ha en juridisk forelder og vil miste den juridiske beskyttelsen av relasjonen til den som har fungert som sosial far i alle år. I en avveining av ønsket om å legge til rette for at fleste mulig barn skal kunne velge å få opplysning om sitt genetiske opphav, og ønsket om mest mulig stabilitet i foreldreskapet til disse barna, veier det siste tyngst for utvalget. Det bemerkes imidlertid at dersom det innføres frister for å anlegge farskapssak i tråd med utvalgets forslag i punkt 14.3, vil konsekvensene av et krav om at sædgivers identitet skal være kjent, ikke få så store konsekvenser i det ettårsfristen i disse tilfellene vil begynne å løpe med en gang barnet er født. Både mannen og kvinnen i parforholdet vil vite at det er brukt sæddonasjon.

Når utvalget ikke finner å ville anbefale at det innføres et krav om at donors identitet må være kjent for heterofile par, mener utvalget det er riktig å oppheve dette kravet for barn født i lesbiske parforhold. Dersom regelen om kjent donor i §§ 3 og 4 opprettholdes, innebærer det ulik behandling av barn født inn i heterofile og homofile familier.

Barn som har blitt til på samme måte, og kanskje på samme klinikk, vil få ulik juridisk tilknytning til sine sosiale foreldre avhengig av foreldrenes seksuelle legning. Dersom moren for eksempel dør under fødselen, vil mannen regnes som far etter pater est-regelen eller ved erkjennelse/erklæring i et heterofilt forhold, mens morens partner eller kvinnelige ektefelle ikke vil være i noen juridisk posisjon i forhold til barnet.

Utvalget mener at barna i disse tilfellene må sikres den samme juridiske tilknytning til to foreldre fra fødselsøyeblikket, og går derfor inn for å oppheve kravet om at donor skal være kjent for at medmorskap skal kunne etableres når assistert befruktning er foretatt i utlandet.

Utvalgets medlemmer Syse og Haugli vil bemerke at det finnes gode grunner til å videreføre regelen som ble vedtatt i barneloven ved Stortingets behandling om at medmorskap bare kan oppnås ved kunstig befruktning med kjent donor også ved assistert befruktning i utlandet. Dette er jo situasjonen når assistert befruktning skjer i Norge. Bakgrunnen for lovvedtaket er at barnet også i slike situasjoner skal kunne få kjennskap til sitt biologiske opphav.

Disse medlemmene ønsker derfor at Barne- og likestillingsdepartementet i høringsrunden spesielt tydeliggjør dette spørsmålet, og hvilke argumenter som kan føres for å videreføre den vedtatte regelen og hvilke argumenter som taler for å følge utvalgets forslag.

11.8 Jurisdiksjon og lovvalg

11.8.1 Når utenlandske foreldreskap skal kunne endres i Norge (jurisdiksjonsregler)

Utvalget går inn for å videreføre dagens regler om når farskap kan fastsettes i Norge. Etter barneloven § 81 kan endringssak reises i Norge når noen av de som kan reise søksmål er bosatt i Norge, eller farskapet er fastsatt etter norske regler. Også et farskap som er anerkjent etter reglene i barneloven § 85, kan endres med hjemmel § 81, jf. § 6. Dette gjelder selv om avgjørelsen i endringssaken ikke vil bli anerkjent i den stat hvor farskapet opprinnelig ble fastsatt.

Utvalget har i denne sammenheng vurdert om det også bør innføres særskilte regler om norske domstolers kompetanse (jurisdiksjon) til å avgjøre saker om morskap.

Borgarting lagmansrett avsa 16. april 2003 en kjennelse vedrørende vernetinget i en morskapssak. En tyrkisk kvinne kom til Norge sammen med tre mindreårige barn og søkte om asyl. Søknaden ble avslått. I forbindelse med klagesaken opplyste kvinnen at det i virkeligheten var hennes eldste datter som var mor til det yngste barnet. Kvinnen reiste sak om nedstamming som verge for det yngste barnet. Saken ble avvist av tingretten pga. manglende verneting i Norge. Lagmannsretten la til grunn at barneloven § 63 (nå § 81) om farskapssaker kan gi en viss veiledning om når en sak om morskap kan anlegges i Norge. Retten uttalte:

> «Det er etter lagmannsrettens mening ingen grunn til at det stilles andre og lempeligere krav til tilknyting til Norge når det gjelder saker om morskap enn i saker om farskap.»

Lagmannsretten stadfestet deretter tingrettens kjennelse.

Det framstår for utvalget som sannsynlig at tvister vedrørende morskap vil kunne forekomme hyppigere i årene som kommer. Med norske borgeres bruk av eggdonasjon og surrogatmorskap i utlandet, må det antas å være et større grunnlag for tvister og derved søksmål. Felles for disse tvistene vil være et internasjonalt element. Assistert befruktning er i økende grad et kommersielt internasjonalt tilbud, der genetisk materiale kan komme fra i ulike land eller verdensdeler, se kapittel 4.

Mulige problemstillinger kan være barn som ikke har kjent mor, for eksempel fordi faren ikke har villet gi opplysninger om moren til folkeregistreringsmyndigheten, eller det kan være at morskapet er fastsatt feil i forhold til norsk rett: en kvinne har overtatt morskapet til en annen kvinnes barn uten å gå veien om adopsjon. I disse tilfellene kan det være behov for å få fastsettelsesdom om morskap, eller en dom for å endre et morskap som er fastsatt feil i forhold til norsk rett.

Utvalget går som følge av dette inn for at det lages en egen bestemmelse i barneloven om jurisdiksjon for morskapssaker. Barneloven § 81 kan ikke utvides direkte til også å gjelde morskap, fordi morskap normalt følger direkte av loven og ikke trenger å fastsettes ved erkjennelse eller dom, slik som farskap.

Utvalget går derfor inn for at sak om morskap skal kunne behandles av norsk domstol etter barneloven kapittel 4A eller av norsk myndighet etter § 5 tredje ledd i tilfeller hvor barnet er bosatt i Norge eller i tilfeller hvor moren var bosatt i Norge da barnet ble født, eller senere har bosatt seg her i landet. Farens tilknytning til Norge kan ikke anses å ha noen betydning for om det skal være mulig å få en tvist om morskap avgjort her i landet.

11.8.2 Lovvalgsregler

Etter gjeldende rett skal sak som faller inn under norsk jurisdiksjon etter barneloven §§ 81-83 behandles etter norsk rett, jf. barneloven § 84. Regelen innebærer en lovfesting av gjeldende rett fra tiden før barneloven ble vedtatt i 1981. Utvalget har vurdert om det er grunn til å foreslå noen endring av regelen om lovvalg, men har ikke funnet grunn til dette.

11.9 Stebarnsadopsjon som egnet institutt

11.9.1 Omfang

Stebarnsadopsjonene i Norge har endret seg de siste 30 årene. I perioden 1972 til 1979 ble det årlig gjennomført 400 til 500 stebarnsadopsjoner.[10] Antallet har gradvis avtatt, og siden årtusenskiftet har det vært innvilget under 200 stebarnsadopsjoner i året, fram til trenden snudde i 2006. Tidligere har det hovedsakelig vært stefedre som har adoptert ektefellens barn. Det har sjelden vært over 20 stemødre i året som har adoptert.

I 2002 ble det åpnet for stebarnsadopsjon for registrerte partnere. Dette har ført til en ny økning i antall stebarnsadopsjoner. I 2007 var det 70 partnere som stebarnsadopterte partnerens barn. I 30 prosent av stebarnsadopsjonene var adoptivforelderen partner i partnerskap. Dette har igjen ført til at stebarnsadopsjoner utgjør en stadig større andel av det totale antall adopsjoner.

Stebarnsadopsjoner i partnerskap eller ekteskap mellom to kvinner skiller seg ofte fra andre adopsjoner, ved at paret sammen har planlagt å få barnet, at søker har utøvd faktisk omsorg fra barnet er født og at barnet bare har rettslig bånd til én av sine foreldre. Når det stebarnsadopteres i partnerskap eller ekteskap mellom to kvinner, har som regel farskapssaken blitt henlagt etter reglene i barneloven § 11. Barnet har i realiteten bare én juridisk forelder når det søkes om stebarnsadopsjon. Det vil dermed ikke finnes noen annen forelder som eventuelt kunne ivareta foreldreansvaret. Vurderingen av barnets beste vil være ulik vurderingen i saker hvor det allerede foreligger to foreldre. Barnet får to foreldre i stedet for én, i motsetning til i de sakene hvor en forelder blir byttet ut mot en annen.

Stebarnsadopsjon i ekteskap mellom menn vil blant annet kunne forekomme når et mannlig par har inngått avtale med en surrogatmor i utlandet. Den ene mannen vil da være biologisk og juridisk far, mens hans ektefelle må søke om stebarnsadopsjon for å få en juridisk tilknytning til barnet. Det samme vil være tilfelle for heterofile ektepar som benytter surrogatmor.

---

[10] SSB, Adopsjoner 2007.

Den som ønsker å stebarnsadoptere, må enten selv ønske å oppfostre barnet eller ha oppfostret det, eller det må foreligge annen særlig grunn til adopsjonen. I tillegg til kravet om at adopsjonen må antas å være til barnets beste, kreves det samtykke fra barnets foreldre. Har foreldrene felles foreldreansvar, må begge samtykke. Den ene vil da også miste både foreldreansvar og annen juridisk tilknytning til barnet. Har den ene av foreldrene foreldreansvaret alene, er det tilstrekkelig med samtykke fra den som har foreldreansvaret. Den andre forelderen skal likevel gis anledning til å uttale seg, jf. adopsjonsloven § 7.

11.9.2 Hvorfor stebarnsadopsjon er egnet

Utvalget legger til grunn at stebarnsadopsjon vil være egnet for norske par som får barn ved assistert befruktning i utlandet på en måte som ikke er tillatt i Norge, og hvor bare den ene av dem derfor er rettslig forelder til barnet. Eksempler kan være et heterofilt par som inngår avtale med surrogatmor i utlandet hvor ektemannens sæd benyttes, to homofile menn som inngår avtale om surrogatmorskap og den ene av dem er biologisk far til barnet og heterofile eller lesbiske par som får barn ved inseminasjon på en slik måte at den ektefellen som ikke har biologisk tilknytning til barnet, ikke blir juridisk forelder.

Drøftelsen videre vil omfatte de ovennevnte tilfellene. Stebarnsadopsjon når en av ektefellene har et barn fra et tidligere forhold, ligger det utenfor utvalgets mandat å vurdere. Det vises til at det er nedsatt et eget adopsjonsutvalg som skal avgi sin utredning innen 1. september 2009.

Når barna kommer til Norge med en rettslig forelder, vil de ha en manglende eller uklar rettslig tilknytning til den biologiske farens ektefelle eller samboer. Det vil være i barnets interesse at de juridiske uklarheter blir avklart, og at det blir etablert en stabil, rettslig forbindelse til den andre voksenpersonen som kommer til å være barnets sosiale forelder. Dette vil skape klarhet og forutberegnelighet for barnet og foreldrene.

Ved å søke om stebarnsadopsjon, vil saksforholdet undergis en vurdering fra adopsjonsmyndigheten med sikte på å ivareta interessene først og fremst til barnet, men også til de andre partene i saken. Adopsjonen må anses å være til gagn for barnet før bevilling kan gis, jf. adopsjonsloven § 2.

I en vurdering av barnets beste ved søknad om stebarnsadopsjon, kan adopsjonsmyndigheten komme til at stebarnsadopsjonen ikke vil være til gagn for barnet og at bevilling derved ikke skal gis. Dette gjelder selv om barnet er planlagt født inn i familien ved hjelp av surrogatmor, og adopsjonssøker er gift med barnets far. Det kan for eksempel forekomme tilfeller hvor paret har fått avslag på begjæring om assistert befruktning i Norge etter en vurdering av parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste etter bioteknologiloven § 2-6.

Selv om assistert befruktning har blitt gjennomført utenlands, medfører ikke det at den juridiske forelderens ektefelle eller partner uten noen vurdering framstår som tilstrekkelig gode omsorgspersoner i en sak om stebarnsadopsjon. Den formelle saksbehandlingen i saker om stebarnsadopsjon vil i slike tilfeller ivareta barnets interesser på en bedre måte enn dersom den utenlandske overføringen av morskapet skulle legges til grunn direkte uten noen formell prøving.

En formell gjennomføring av stebarnsadopsjon innebærer at det rettslige morskapet vil være uomtvistet. Morskap lagt til stemor kan ikke endres på annen måte enn ved en ny adopsjon.

Utvalget understreker at det ved å legges til rette for stebarnsadopsjon, gis en løsning som vil sikre barnet en varig, juridisk tilknytning til begge personer som er ment å være foreldre i framtiden. Stebarnsadopsjon vil utelukke uforutsette komplikasjoner ved dødsfall eller samlivsbrudd og også saksanlegg fra surrogatmoren, eller at personen som ikke er juridisk forelder angrer og ønsker å avslutte sitt foreldreskap. En stebarnsadopsjon vil dermed legge til rette for forutberegnelighet og stabilitet for barnet, noe som utvalget framhever som viktige verdier under drøftelsene i kapittel 3.

Utvalget vil påpeke at grundigheten som ligger i en formell adopsjonsbehandling, tjener barnets interesser. Det kan like fullt stilles spørsmål ved om vilkårene for å gjennomføre stebarnsadopsjon når barnet er planlagt inn i familien, bør lempes noe. Momentene om hva som er til gagn for barnet, må nødvendigvis vektlegges ulikt i saker hvor barnet er planlagt inn i familien og det i realiteten ikke finnes noen annen forelder, enn i stebarnsadopsjonssakene hvor barnet allerede har to foreldre. Dette er allerede gjort gjeldende i praksis, se nærmere punkt 11.9.5.

11.9.3 Stebarnsadopsjon av barn etter bruk av donorsæd

Når en kvinne får barn ved anonym sæddonasjon i utlandet, kan hennes partner stebarnsadoptere barnet dersom vilkårene i adopsjonsloven er opp-

fylt, jf. kapittel 6. Farskap skal fastsettes eller forsøkes fastsatt før en adopsjon kan gjennomføres.[11] Bevilling skal ikke gis før en eventuell farskapssak er avsluttet, slik at begge foreldrene er gitt mulighet til å avgi uttalelse om adopsjonssaken. Det anses som viktig at barnets familiemessige tilknytning fastslås før en adopsjon gjennomføres, slik at barnet kan få kunnskap om hvem de opprinnelige foreldrene er, jf. adopsjonsloven § 12 andre ledd.

I 2006 ble retningslinjene for disse sakene endret for å tilrettelegge for at barnets tilknytning til den sosiale forelderen skal kunne etableres forholdsvis raskt etter fødselen. Normalt stilles det krav om tilknytning mellom søker og barnet som har vart over tid. Gjelder søknaden adopsjon av et nyfødt barn i registrert partnerskap, der barnet er planlagt i familien og det ikke har vært mulig å fastsette farskapet, kan kravet til at forholdet mellom barnet og steforelder skal ha vart i noe tid, fravikes. Det stilles like fullt krav til at ekteskapet eller partnerskapet skal ha vist stabilitet. Videre legges det vekt på barnets behov for to juridiske foreldre. Det avgjørende for vurderingen vil som ellers være om adopsjonen samlet sett vil bli til barnets beste.

En kvinne som har fått barn uten å oppgi mulig barnefar, vil kalles inn til bidragsfogden slik at farskap eventuelt kan fastsettes. Dersom mor oppgir at hun har blitt gravid som følge av inseminering med anonym sæd i utlandet, vil farskapssaken henlegges etter barneloven § 11 femte ledd. Utvalget foreslår å videreføre en slik henleggelsesadgang. Selv om det offentlige har plikt til å fastsette farskap, vil det i realiteten ikke være andre praktikable løsninger enn å henlegge farskapssaken når det ikke finnes opplysninger om mannens identitet.

Ettersom mor har foreldreansvaret alene når hun ikke er gift eller bor sammen med barnets far, jf. barneloven §§ 34 og 35, er det etter adopsjonsloven § 7 ikke nødvendig med samtykke fra en far som ikke har foreldreansvar. Han skal likevel gis anledning til å uttale seg.

Arbeids- og velferdsetaten mottar tidvis begjæringer om at farskapssaken skal henlegges før barnet er født, slik at stebarnsadopsjonen kan påskyndes. Ettersom morens samtykke til adopsjon etter gjeldende rett først kan gis når barnet er to måneder gammelt, mener utvalget at det er galt dersom farskapssaken henlegges allerede før barnet er født. Det framstår som en bedre rutine at barnet fødselsregistreres i folkeregisteret før farskapssaken kan behandles og eventuelt henlegges formelt av Arbeids- og velferdsetaten.

Stebarnsadopsjon kan deretter gjennomføres med samtykke fra barnets mor. Barnet vil ved fylte 18 år bare kunne få opplysning om at farskapssaken er henlagt.

Utvalget finner ikke grunn til å foreslå endringer i gjeldende rett på dette området.

11.9.4 Stebarnsadopsjon når barnet er født av surrogatmor

Nordmenn som inngår avtale med surrogatmor i utlandet, vil overta et barn som en annen kvinne er mor til i henhold til norsk rett. I tillegg til de alminnelige vilkårene for å stebarnsadoptere, vil det i disse sakene kunne oppstå problemer med å dokumentere hvem som har født barnet.

Avtale med surrogatmor i utlandet, bringer et internasjonalt element inn i saken. Internasjonale adopsjoner reguleres blant annet av Haag-konvensjonen om adopsjon.[12] Konvensjonen bygger på domisilprinsippet som innebærer at en sak skal behandles og avgjøres etter loven i det landet den det gjelder er bosatt, uavhengig av vedkommendes statsborgerskap. Et par bosatt i Norge og hvor den ene ønsker å stebarnsadoptere den andres barn, må søke om adopsjon i Norge. Adopsjonssaken vil behandles etter norsk rett, jf. adopsjonsloven § 18, og vil anses som en innenlandsadopsjon.

Det faktum at barnet er født i et annet land, medfører at det i saksbehandlingen må legges særlig vekt på å klarlegge alle fakta rundt barnets tilblivelse og ankomst til Norge, slik at det sikres at opprinnelige mor og/eller rettslig far har inngått alle avtaler frivillig, og at barnet ikke har vært gjenstand for kidnapping og/eller handel.

Adopsjonsloven oppstiller krav om samtykke fra foreldre med foreldreansvar. Dersom det ikke skulle kreves samtykke, vil det kunne åpne for at det ikke gjøres nok for å klarlegge omstendighetene omkring utenlandsfødtes foreldretilknytning, og at barn kan adopteres til tross for at de opprinnelige foreldrene ikke ønsker det. For å gjennomføre adopsjon i Norge, må det være utelukket at barn født i utlandet er tatt til Norge for adopsjon uten de opprinnelige foreldrenes uttrykkelige samtykke. Kvinnen som har født barnet, må der-

[11] Barne- og familiedepartementets rundskriv Q-1045/2002, side 16.

[12] Haag-konvensjonen av 29. mai 1993 om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner.

for i alle tilfeller samtykke til at barnet skal adopteres. Dette må også gjelde når barnet er født av en surrogatmor.

Dersom bare den ene av foreldrene har foreldreansvaret, vil det være tilstrekkelig med bare dennes samtykke. En kvinne som har født et barn, regnes som mor og vil normalt inneha foreldreansvar for barnet. Er hun gift, har hun foreldreansvaret sammen med sin ektefelle. Etter norsk rett er det tilstrekkelig med en avtale mellom partene for å overføre foreldreansvaret mellom foreldrene eller avtale at den ene, for eksempel faren, skal ha foreldreansvaret alene. Avtalen må registreres i folkeregisteret for å være gyldig.

Etter norsk rett vil en utenlandsk avgjørelse om å overføre foreldreansvaret til faren alene normalt anerkjennes.[13] Dersom det kan dokumenteres at surrogatmoren har overført foreldreansvaret til barnets far på en rettstiftende måte etter intern rett, vil det være tiltrekkelig at faren alene gir samtykke til adopsjon. Et samtykke til adopsjon kan først gis to måneder etter barnets fødsel. Overføringen av foreldreansvaret og en positiv uttalelse om adopsjon, kan etter gjeldende rett gis umiddelbart etter fødselen.

Selv om det i disse tilfellene vil være tilstrekkelig med samtykke til adopsjon fra far alene, skal morens uttalelse innhentes. Av adopsjonsloven § 7 tredje ledd følger det at en forelder uten del i foreldreansvaret så vidt mulig skal få anledning til å uttale seg før vedtak blir gjort. I forarbeidene er det lagt stor vekt på at det skal gjøres grundige forsøk på å innhente uttalelse også fra denne forelderen:

> «[D]et må vurderes i hvert enkelt tilfelle hvor langt en skal gå i å forsøke å innhente vedkommendes uttalelse. Dersom en forelder opphold er seg på utenlands på ukjent adresse, er dette i seg selv ikke nok til å unnlate forsøk på oppsporing.»[14]

Det er imidlertid grunn til å tro at kvinner som har inngått avtale om surrogatmorskap, også vil følge dette opp ved overføring av foreldreansvar og en positiv uttalelse til spørsmålet om adopsjon. Hvis kvinnen stiller seg avvisende til dette, foreligger det etter utvalgets oppfatning heller ikke grunnlag for adopsjon. Hun vil da regnes som mor til barnet etter norsk rett, selv om hun opprinnelig hadde inngått en avtale om surrogatmorskap. Dette gjelder også i tilfeller hvor hun har fått donert egg fra en annen kvinne. Dette vil være i overensstemmelse med innholdet i Europarådets «White paper».[15]

Noen foreldre ønsker ikke å oppgi identiteten til surrogatmoren. Det er etter utvalgets syn vanskelig å tenke seg at det inngås avtaler om surrogatmorskap, som gjerne følges av vederlag, hvor partene bosatt i Norge ikke har kunnskap om surrogatmorens navn, adresse osv. Barn fødes som regel på klinikker hvor kvinnens personalia registreres i forbindelse med fødselen. At det er mulig å få utstedt en fødselsattest med navnet på «de norske foreldrene», tilsier ikke rent faktisk at navnet på kvinnen som har født barnet i realiteten er ukjent. Dersom overføring av morskap eller farskap er overført av utenlandsk rettsinstans, vil navnene på de opprinnelige foreldrene nødvendigvis framkomme av rettsdokumentene.

Utvalget legger til grunn at morskap i disse tilfellene under enhver omstendighet er kjent for barnets biologiske far, og at vedkommendes ønske om at kvinnen som har født barnet skal være ukjent, er styrende for valget om ikke å oppgi hennes identitet.[16]

For utvalget er det ikke akseptabelt å skulle legge til grunn at et barn ikke har noen kjent mor i disse tilfellene, for deretter å gjennomføre en adopsjonsprosess. Disse tilfellene skiller seg fra tilfellene hvor ektefelle/partner gis adgang til stebarnsadopsjon etter at assistert befruktning har skjedd ved donasjon fra anonym sædgiver i utlandet. Surrogatmor er i henhold til norsk lovgivning barnets mor og skal derfor forspørres, mens sæddonor i henhold til barnelovens § 9 femte ledd ikke kan ilegges farskapet og derfor heller ikke skal forespørres før en adopsjon. Ved bruk av surrogatmor har barnet en kjent mor, men søker velger å holde opplysningen om hvem dette er tilbake fra myndigheten. Ved bruk av anonym sæddonor kjenner mor ikke identiteten til donor og kan derfor heller ikke oppgi denne.

Å skulle akseptere anonyme morskap, vil stå i direkte motsetning til annen lovgivning som går i retning av større åpenhet både om adopsjon og

[13] Lov 8. juli 1988 nr 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m v og om tilbakelevering av barn § 6: (1) En avgjørelse om foreldreansvar eller samværsrett som er truffet i en stat som er tilsluttet Europarådkonvensjonen, gjelder her i landet. Kan avgjørelsen danne grunnlag for fullbyrdelse i den stat hvor den er truffet (opphavsstaten), kan tvangsfullbyrding også gjennomføres her i landet.

[14] Ot.prp. nr. 71 (2000-2001) side 7.

[15] White paper, principle 15 og 17.

[16] Bioteknologinemndas konferanserapport Åpent møte om "reproduksjonsturisme" side 32 flg.

assistert befruktning, og ikke minst barnets rett til å få kunnskap om sitt biologiske opphav.

Dersom nordmenn som inngår avtaler om surrogatmorskap i utlandet, ønsker å gjennomføre stebarnsadopsjon når de kommer hjem, forutsetter det at de gir opplysninger til adopsjonsmyndighetene om identiteten til kvinnen som har født barnet. Uten kjent identitet er det umulig for norske myndigheter å forsikre seg om at kvinnen faktisk har gitt et reelt samtykke.

11.9.5 Stebarnsadopsjon når barnet er planlagt inn i familien

En adopsjonsprosess oppleves av mange som vanskelig. Dette gjelder også i tilfeller med stebarnsadopsjon hvor barnet er planlagt inn i familien. For mange vil det oppleves besværlig å skulle bli gransket ved hjemmebesøk, framskaffe vandelsattest og lignende for å etablere foreldreskap til et barn de selv har planlagt og vært omsorgsperson for fra fødselsøyeblikket.

Når et barn er født i utlandet og det skal søkes om adopsjon i Norge, er det viktig å sikre at konvensjonsforpliktelser på området blir overholdt. Et barn født av surrogatmor i utlandet, må tas med til Norge i tråd med gjeldende regelverk. Dette er nødvendig for å utelukke at barnet er tatt fra den opprinnelige moren og/eller den opprinnelige juridiske faren, uten deres tillatelse. Av rettssikkerhetshensyn er det nødvendig å sikre at moren har gitt fra seg barnet frivillig, og utvalget finner ikke grunn til å lempe på saksbehandlingen rundt kontrollen av den opprinnelige morens og eventuelt farens medvirkning til gjennomføring av adopsjonssaken. Se også drøftelsen i punkt 11.9.4 ovenfor der det legges til grunn at opprinnelig mor må være kjent.

Både for barnet og for steforelderen vil det være en fordel at stebarnsadopsjonssaken gjennomføres kort tid etter barnets fødsel. Ved ordinære utenlandsadopsjoner gis det forhåndsgodkjenning til adopsjon i Norge, slik at formalitetene fra norske adopsjonsmyndigheter er gjennomført før foreldrene reiser til utlandet for å hente barnet. Utvalget har vurdert om en ordning med forhåndsgodkjenning av stebarnsadopsjonssøkere vil kunne legge til rette for etablering av foreldreskap nummer to raskt etter at barnet kommer til Norge.

Dersom adopsjonssaken påbegynnes før barnet anses som bosatt i Norge, vil saken anses som en internasjonal adopsjon med lengre og mer komplisert saksbehandling. Forhåndsgodkjenning framstår derfor ikke for utvalget som noen ønskelig løsning.

For barn født av en surrogatmor, vil det kunne være etablert to foreldreskap fra fødselen, men bare én av foreldrene ønsker en varig tilknytning til barnet. Det vil imidlertid finnes en annen omsorgsperson, farens ektefelle eller partner, som ønsker å etablere en formell juridisk tilknytning til barnet. Utvalget legger til grunn at det i disse tilfellene ikke vil være noen annen person som kan utøve det sosiale foreldreskapet, og at det bør legges til rette for en enkel prosess som likevel ivaretar rettssikkerheten til de berørte parter og hensynet til barnets beste.

Barn født i utlandet vil raskt kunne anses som bosatt i Norge, dersom det bor sammen med en biologisk forelder som også er bosatt her og med hensikt å bli boende, se omtale av begrepet bosatt foran under punkt 11.6.2. Når barnet blir regnet som bosatt her i landet, vil en adopsjonssøknad behandles etter reglene for innenlandsadopsjon.

Søknaden om stebarnsadopsjon kan sendes rett etter barnets fødsel til Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). Biologisk mors samtykke må ettersendes dersom søknaden framlegges før to måneder etter barnets fødsel. For å sikre at adopsjon gjennomføres til barnets beste i samsvar med prinsippet nedfelt i adopsjonsloven § 2 og forarbeidene til lovendringen som ga adgang til stebarnsadopsjon i registrert partnerskap, er det behov for å innhente opplysninger fra kommunen om søker, herunder om søkers egnethet. Verken adopsjonsloven eller retningslinjene krever at det ved stebarnsadopsjon skal utarbeides en så omfattende sosialrapport som ved utenlandsadopsjon. Når nødvendig dokumentasjon er innhentet og saken tilstrekkelig opplyst, tar regionen i Bufetat saken under realitetsbehandling og fatter vedtak.

I brev fra Barne- og likestillingsdepartementet 12. mai 2006 ble retningslinjene for skjønnsutøvelse ved stebarnsadopsjon i registrerte partneskap endret:

> «Forarbeidene nevner ikke spesielt de tilfeller der barnet er planlagt som søkers og biologisk mors felles barn og der barnets far er ukjent. Forarbeidene peker derimot på viktigheten av at det skal legges til rette for at barn som har behov for det, kan sikres trygge juridiske rammer rundt oppveksten i familien sin. I forarbeidene nevnes de barn som ikke har kontakt med eller kjennskap til den biologiske forelderen de ikke bor sammen med, eller der vedkommende er død eller ukjent. I disse tilfellene vil stebarnsadopsjon innebære at barnet sikres

to foreldre og et større nettverk gjennom steforelderens slekt. Det fremgår av forarbeidene at for foreldrene kan det være godt å være to om å dele alle sider av ansvaret for barnet. Det kan videre gi hele familien en trygghet å vite at dersom forelderen skulle falle fra, vil barnet være sikret en videre oppvekst i hjemmet sammen med steforelderen.

Departementet viser til at barnet i de aller fleste av disse sakene best vil sikres ved at de som utøver den faktiske omsorgen for det, også er dets juridiske foreldre. Utgangspunktet i de fleste av disse sakene er at barnet er i behov av to foreldre allerede fra fødselen av.

På denne bakgrunn er departementet opptatt av at søknaden om stebarnsadopsjon må kunne behandles og avgjøres på et så tidlig tidspunkt i barnets liv som mulig. Endringen i retningslinjene innebærer derfor at det for disse sakene innføres et unntak fra vilkåret i gjeldende retningslinjer om at «forholdet mellom barnet og steforelder bør ha vart i noe tid slik at det er mulig å vurdere tilknytningen dem i mellom». Unntaket gjelder i saker der en tilknytning mellom søker og barnet allerede er etablert ved barnets fødsel. I disse sakene fremgår at søker har vært sammen med barnets biologiske mor om svangerskapet og fødsel, og utøver den faktiske omsorgen for barnet fra det er født. Det foreligger som regel et sterkt ønske fra barnets biologiske mor om at søker får adoptere barnet.

Endringen innebærer likevel ikke at det kan gjøres unntak fra kravet om at forholdet mellom søker og registrert partner skal ha vist sin stabilitet.»

Utvalget slutter seg til de vurderinger som her er gjort om disse tilfellene, og påpeker at disse også må kunne anvendes i saker hvor et mannlig par søker om adopsjon av et barn født av surrogatmor i utlandet. Det forhold at surrogatmor ikke har noen intensjon om å være mor for barnet, tilsier at en søknad om stebarnsadopsjon i disse sakene bør vurderes på samme måte som en søknad om stebarnsadopsjon hvor barnet er blitt til ved assistert befruktning med ukjent donor. Det er en forutsetning at surrogatmoren gir samtykke til adopsjon.

I en ordinær adopsjonssak stilles det krav til adoptivforeldrenes helse. Et par som har inngått avtale med en surrogatmor i utlandet, kan blant annet gjøre dette fordi kvinnen pga. tidligere sykdom ikke er i stand til å bære fram barnet. For eksempel vil en del kvinner som har hatt kreft, kunne produsere egne egg, men ikke være i stand til å bære fram barnet. I disse tilfellene vil barnet ha den norske kvinnen som eneste sosiale mor, og et eventuelt avslag på adopsjon på bakgrunn av hennes sykdom, vil vanligvis ikke være i barnets interesse. Surrogatmoren vil ikke innebære noe reelt omsorgsalternativ. I denne typen tilfeller bør det i vurderingen av barnets beste tas hensyn til at den norske kvinnen vil være den eneste sosiale moren barnet kan få, og at et avslag i slike situasjoner vil hindre at barnets nærmeste omsorgsperson oppnår den ønskede juridiske tilknytningen til barnet.

11.9.6 Stebarnsadopsjon etter at barnets eneste juridiske forelder er død

Det kan være tilfeller hvor det er ønskelig med stebarnsadopsjon etter at barnets eneste juridiske forelder er død. Dette kan for eksempel være hvis farskap eller medmorskap ikke er etablert etter de alminnelige regler, og barnets eneste juridiske forelder dør. Et lesbisk par kan f.eks. ha fått barn ved hjelp av donorsæd og oppdratt barnet sammen, men barnets mor dør uten at det er foretatt en stebarnsadopsjon. Etter barneloven vil medmorskap følge av ekteskap eller partnerskap når donor er kjent. Hvis assistert befruktning er foretatt i utlandet med anonym donor og barnets mor dør under fødselen, vil det kunne oppstå behov for at morens ektefelle eller partner skal kunne adoptere. Videre kan et par ha søkt om stebarnsadopsjon, men dødsfallet inntreffer før adopsjonsbevilling er gitt, eller det kan være foreldre som av ulike årsaker har utsatt å søke om stebarnsadopsjon.

Hvis barnet bare har én juridisk forelder og han eller hun dør, vil ingen lengre ha foreldreansvaret for barnet. Tingretten skal i følge barneloven § 38 tredje ledd da ta stilling til hvem som skal ha foreldreansvaret i tråd med reglene i barneloven § 63. Kommer det bare én begjæring om foreldreansvar for barnet, skal retten gå med på kravet, bortsett fra når det er fare for at barnet ikke vil få forsvarlig stell og fostring eller det vil lide skade på annen måte. Dersom flere begjærer foreldreansvaret, skal avgjørelsen rette seg etter barnets beste. At en annen person har fungert som barnets sosiale forelder over tid, vil normalt tillegges stor vekt. Videre bør retten legge vekt på om foreldrene har gitt skriftlig uttrykk for hvem de ønsker skal ha foreldreansvaret, jf. barneloven § 63 sjette ledd.

Overføring av foreldreansvaret etter dødsfall vil ivareta behovet for omsorg og stabilitet for mange barn. Når foreldreansvaret er overført til

en annen enn foreldrene etter §§ 38 jf. 63, er det bare en gjenlevende juridisk forelder som kan reise ny sak om foreldreansvaret. For å endre den tidligere avgjørelsen er det nødvendig at det foreligger særlige grunner. En tildeling av foreldreansvar vil dermed kunne sikre at barnet blir boende hos gjenlevende ektefelle/partner og at vedkommende utøver den juridiske beslutningsmyndighet i kraft av foreldreansvaret. Likevel kan det være i barnets interesse å gjennomføre en adopsjon for å sikre den varig stabile tilknytningen et slikt vedtak gir. Det legges til grunn at det følelsesmessige aspektet ved å adoptere også veier tungt i disse sakene. Det er viktig at dette kan gjennomføres uten at barnet mister sin tilknytning til avdødes slekt og eventuelle økonomiske ytelser etter avdøde.

For å oppnå den formelle tilknytningen en adopsjon gir, vil gjenlevende ektefelle/partner i dag være henvist til å søke om ordinær adopsjon når barnets forelder er avgått ved døden. Når barnet bare har hatt én rettslig forelder og vedkommende dør, vil en adopsjon medføre at barnets rettslige bånd til avdødes familie blir brutt. Etter adopsjonsloven § 13 første ledd faller rettsforholdet til den opprinnelige familien bort ved en adopsjon, hvis ikke annet følger av særskilt lov. Det vil si at i tilfeller som nevnt ovenfor, vil blant annet arverett etter besteforeldre, rett til samvær med slektninger eller andre som er nært knyttet til barnet, samt eventuelle økonomiske ytelser etter avdøde til barnet falle bort. Dette vil skje til tross for at barnet bare vil oppnå juridisk tilknytning til én ny forelder. For utvalget framstår ikke dette som er ordning som tjener barnets interesser. Når barnet bare får én ny forelder, er det liten grunn til å oppheve slektstilknytningen til «den andre siden». Det reiser seg da spørsmål om det bør være mulig å gjennomføre en adopsjon med samme virkning som en stebarnsadopsjon i disse tilfellene.

I tilfeller hvor et lesbisk par har fått barn ved assistert befruktning i utlandet med anonym donor, vil barnet bare ha én juridisk forelder fram til en eventuell stebarnsadopsjon er gjennomført. Farskapssaken vil være henlagt fordi det ikke har vært mulig å fastsette farskap, og det vil ikke være noen mann som med rette kan fremme sitt farskapskandidatur senere. Hvis barnets mor dør, er gjenlevende partner eller ektefelle henvist til å søke om ordinær adopsjon.

Dersom barnet er født av en surrogatmor i utlandet, vil denne kvinnen etter norsk rett regnes som barnets mor. Dersom barnet bor sammen med sin juridiske far og hans ektefelle eller partner, vil sistnevnte kunne adoptere barnet etter farens død. Det kreves da samtykke fra surrogatmoren dersom hun ikke har overført foreldreansvaret slik at faren har det alene. Selv om moren ikke har foreldreansvar, skal hun så vidt mulig få uttale seg før adopsjonsvedtak blir fattet, jf. adopsjonsloven § 7. Adopsjonen vil føre til at de juridiske båndene til de opprinnelige foreldrene og deres slekt faller bort.

Også i tilfeller hvor en enslig mor inngår ekteskap og hun senere dør, vil denne problemstillingen være aktuell. Hvis farskap ikke er fastsatt, vil barnet stå uten noen juridiske foreldre. Barnet vil ha vokst opp med en steforelder som nær omsorgsperson, og det kan være i barnets interesse at barnet sikres den formelle tilknytningen som en adopsjon gir. I disse tilfellene vil en adopsjon medføre at tilknytningen til morens familie brytes, noe som gjør at adopsjon ikke innvilges til tross for at det kan være en god løsning for barnet.

Utvalget mener gode grunner kan tale for at adopsjon bør kunne innvilges med rettsvirkningene til en stebarnsadopsjon i de ovennevnte tilfellene.

Dersom adopsjonen som gjennomføres etter at barnets juridiske forelder er død kan gis rettsvirkning som en stebarnsadopsjon, vil den juridiske tilknytningen til den avdøde forelders familie beholdes, samtidig som avdødes ektefelle eller partner blir adoptivforelder for barnet. Barnet vil på denne måten kunne beholde den rettslige forankringen til sin opprinnelige slekt, samtidig som det får en juridisk tilknytning til den avdøde forelderens ektefelle eller partner. Denne personen vil også være barnets nærmeste omsorgsperson etter forelderens dødsfall. En adopsjon med virkning som en stebarnsadopsjon vil føre til at barnet oppnår en rettslig tilknytning til en sosial forelder, uten at det taper tilknytning til den opprinnelige slekten.

Utvalget går således inn for at adopsjon bør kunne gjennomføres i familier hvor barnet bare har en juridisk forelder og denne dør. En slik adopsjon bør gi samme rettsvirkninger som en stebarnsadopsjon slik at slektstilhørigheten til opprinnelig familie beholdes. Det må være en forutsetning for at adopsjonen skal kunne gjennomføres at vilkårene for stebarnsadopsjon var oppfylt på tidspunktet for dødsfallet. Adopsjonen må gjennomføres uten avdødes samtykke, noe som setter strenge krav til saksbehandlingen, slik at hensynet til både barnets og avdødes interesser blir ivaretatt.

Det kan være flere ulike grunner til at en steforelder ikke har søkt om stebarnsadopsjon før dødsfallet. Det kan tenkes tilfeller hvor det søkes om stebarnsadopsjon selv om avdøde ikke ønsket det. På den annen side vil dødsfallet ha forandret barnets situasjon på en slik måte at en stebarnsadopsjon likevel kan framstå som det beste for barnet. Utvalget understreker at det forutsettes en grundig avveining av barnets interesser, slik at adopsjoner som gjennomføres etter bestemmelsen utvilsomt framstår å være til gagn for barnet.

Det synes ikke rimelig å fastsette noen frist for å reise sak. Avgjørende bør være om vilkårene for stebarnsadopsjon var oppfylt da den juridiske forelderen døde og at en slik adopsjon vil anses å være til gagn for barnet.

11.9.7 Stebarnsadopsjon etter at barnets eneste juridiske forelder er separert eller skilt

Også i tilfeller hvor et ektepar eller partnere blir separert og senere skilt, kan det være til beste for barnet at en stebarnsadopsjon kan gjennomføres. Hvis barnet har vært planlagt i familien, en av foreldrene er ukjent eller det av andre grunner ikke er mulig å få fastsatt foreldreskap og vilkårene for stebarnsadopsjon har vært oppfylt før samlivsbruddet, mener utvalget at det bør åpnes for at adopsjon kan gjennomføres og gis rettsvirkninger tilsvarende en stebarnsadopsjon. Ektefellene eller partnerne har ikke tidligere søkt om stebarnsadopsjon, men har et felles ønske om å gjennomføre dette i forbindelse med separasjon eller skilsmisse

En separasjon eller skilsmisse innebærer ikke nødvendigvis at paret slutter å se på barnet som et felles barn. Da vil skilsmissen føre til at det blir behov for å få etablert rettslige bånd mellom barnet og den av ektefellene som rettslig ikke er barnets forelder. Stebarnsadopsjon vil i denne situasjonen gi ektefellene og barna et sett med regler som reguler forholdet mellom foreldrene og barnet på samme måte som om de hadde felles barn. De vil kunne få felles foreldreansvar og avtale hvem barnet skal bo fast sammen med, og inngå avtale om samvær. Hvis de senere skulle bli uenige, kan dette fastsettes av retten på bakgrunn av en vurdering av barnets beste.

Det er et vilkår for adopsjon at forelder med foreldreansvar må samtykke til adopsjonen, jf. adopsjonsloven § 7, og det er derved en forutsetning at begge (tidligere) ektefeller må være enige for at adopsjonen skal kunne gjennomføres.

Utvalget går inn for at stebarnsadopsjon skal kunne innvilges også etter at forelderen og dennes partner eller ektefelle er separert eller skilt, dersom dette vil være til gagn for barnet og juridisk forelder samtykker.

11.9.8 Konsekvenser av at stebarnsadopsjon ikke gjennomføres

Utvalget er kjent med at enkelte foreldre som inngår avtale med surrogatmor i utlandet, ikke har søkt om stebarnsadopsjon når de kommer hjem, men oppgitt til offentlige myndigheter at kvinnen er mor til barnet. Dette vil være mulig dersom myndighetene i landet der barnet er født, utsteder fødselsdokumenter som viser at en annen kvinne enn den som fødte barnet, er barnets mor. Barnet vil da kunne ha en juridisk far i Norge, en surrogatmor i et annet land og som regel en sosial mor i Norge. Sistnevnte kvinne vil ikke ha noen formell juridisk posisjon i forhold til barnet, selv om hun er oppført som mor i folkeregisteret. Etter norsk rett er det bare adopsjon som kan flytte morskap fra kvinnen som har født barnet.

To homofile menn som får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet, kan av åpenbare grunner ikke utgi seg for begge å være barnets juridiske foreldre uten at det er foretatt en formell adopsjon.

Utvalget understreker at det for barn som er født av en surrogatmor i utlandet og overtatt av et norsk par hvor den ene er far til barnet, er av betydning å få etablert en juridisk tilknytning også til den sosiale forelderen, ettersom surrogatmoren normalt ikke vil ha noen rolle i forhold til barnet eller innebære noe omsorgsalternativ.

Personer som er bosatt i Norge og som inngår avtaler med surrogatmødre i andre land, bør gjennomføre nødvendige juridiske prosedyrer både i landet der barnet er født, og ved å søke om stebarnsadopsjon i Norge. På denne måten vil barnet få to juridiske foreldre som også er de sosiale foreldrene. Det vil videre sikre at kvinnen som har født barnet gir det fra seg frivillig, og at reisen med barnet over landegrenser skjer etter gjeldende regelverk.

Dersom den biologiske forelderens ektefelle eller partner ikke ønsker å søke om stebarnsadopsjon, skal norske myndigheter anse kvinnen som har født barnet for å være mor. Dette gjelder også i tilfeller hvor barnet er født etter en avtale om surrogatmorskap. Dersom de berørte parter ikke ønsker å søke om stebarnsadopsjon, kan de eventuelt sikre barnet ved å opprette testa-

ment og viljeserklæring om tildeling av foreldreansvar etter dødsfall.

Utvalget slår fast at prinsippet om at kvinnen som føder barnet skal regnes som mor, er grunnleggende i norsk rett og etter de fleste andre lands rettsystemer. Overføring av morskap skal bare kunne skje ved adopsjon. Utvalget har vurdert om det bør gjøres unntak i tilfeller hvor et norsk heterofilt par får barn ved surrogatmor i utlandet; mannen gir sæd og den norske kvinnen gir egg. Ved hjemkomst oppgir de ikke at kvinnen ikke har født barnet, og hun blir registrert som mor til barnet i folkeregisteret. Den norske kvinnen søker ikke om stebarnsadopsjon, men utad framstår hun som barnets juridiske mor fordi dette framgår av folkeregisteret. Både mannen og kvinnen er barnets genetiske og sosiale foreldre. Etter en tid går foreldrene fra hverandre.

Til tross for at hun har gitt fra seg egget, regnes ikke den norske kvinnen som mor til barnet selv om hun ved å ha gitt egg har den samme genetiske tilknytning til barnet som mannen som har gitt sæd. Surrogatmoren som etter norsk rett er barnets juridiske mor, vil ikke være noe reelt omsorgsalternativ for barnet, og vil heller ikke ha noen interesse i barnet. Dersom korrekt juridisk framgangsmåte er fulgt, vil hun heller ikke regnes som barnets mor i sitt hjemland. Vilkårene for stebarnsadopsjon vil ikke være oppfylt på dette tidspunktet fordi foreldrene ikke lenger bor sammen, og faren vil hvis spørsmålet først kommer opp i tilknytning til et konfliktfylt samlivsbrudd ikke gi sitt samtykke til adopsjonen. Den norske kvinnen vil dermed bli avskåret fra å opprette noen juridisk tilknytning til sitt genetiske barn, samtidig som det ikke vil være noen annen forelder som kan erstatte hennes rolle. Barnet vil i realiteten stå tilbake med bare én juridisk forelder.

Utvalget har vurdert om det av hensyn til barnet burde være mulig for kvinnen å få etablert den nødvendige juridiske tilknytningen til barnet i ettertid, selv om vilkårene for adopsjon ikke lengre er oppfylt. Det kunne for eksempel tenkes en beskyttelse av de facto morskap for kvinnen som har donert egg når barnet er født av surrogatmor. Et slikt forslag vil imidlertid stå i motsetning til utvalgets vurderinger av prinsipper for fastsettelse av morskap, som forutsetter at morskap bare kan overføres gjennom adopsjon. Se for øvrig utvalgets drøftelser om rett til samvær under punkt 14.7.

Kapittel 12
Det offentliges plikt til å etablere foreldreskap

12.1 Innledning

I dette kapitlet drøfter utvalget om det offentlige skal ha plikt til å fastsette foreldreskap for barn når dette ikke følger direkte av loven, eller når foreldrene ikke tar ansvar for å få det fastsatt.

Utvalget går inn for å videreføre gjeldene regler om at det offentlige har plikt til å få fastsatt farskap eller medmorskap når dette ikke følger av ekteskap eller erkjennelse/erklæring.

Under punkt 12.3 drøftes det hvordan lovgivningen skal forholde seg til barn som registreres i folkeregisteret uten opplysninger om hvem som er moren. Utvalget går her inn for å likebehandle ansvaret for fastsettelse av de ulike former for foreldreskap, slik at det offentliges plikt etter § 5 foreslås å utvides til også å omfatte morskap.

Videre drøfter utvalget under punkt 12.4 om plikten til det offentlige til å få fastsatt farskap og medmorskap også bør gjelde for barn som blir født i utlandet, men som kort tid etter fødselen blir tatt med hit til landet av en biologisk og juridisk forelder som er bosatt i Norge.

12.2 Bakgrunn

Dersom farskap ikke følger av pater est-regelen eller blir erkjent enten før eller i forbindelse med barnets fødsel, har det offentlige etter barneloven § 5 ansvar for å få fastsatt hvem som er faren. I praksis gjennomføres dette ved at sykehuset sender kopi av fødselsmeldingen til bidragsfogden i tråd med bestemmelsen i barneloven § 1 fjerde ledd.

Barnelovutvalget diskuterte om det offentlige av eget tiltak burde ha ansvar for å få fastslått farskapet, eller om det burde bero på hva moren ønsket.[1] På denne tiden var den mest aktuelle problemstillingen enslige kvinner som fikk barn, og oppgitte barnefedre som ikke ønsket å påta seg farskapet. I dag er dette også aktuelt for kvinner og menn som ønsker å bli foreldre alene, og som mottar sæddonasjon eller inngår avtale med surrogatmor i utlandet. Videre aktualiserer problemstillingen seg for par som inngår avtale med surrogatmor i utlandet og som planlegger stebarnsadopsjon etter tilbakekomst til Norge.

Barnelovutvalget gjorde følgende betraktninger omkring betydningen av at farskap fastsettes:[2]

> «Hva betyr det for et barn å være uten en far? Alternativet ville vel å merke være å ha en far i navnet – noen større kontakt ville barnet neppe få med sin far. Det er avgjort de følelsesmessige virkningene som teller mest. Det kan imidlertid spørres om det er verre for barnet ikke å vite hvem faren er, enn å bli avvist av ham. Utvalget mener likevel at det kan føre til vansker for barnet om det ikke engang vet hvem som er faren. Et menneske vil vel ofte forsøke å se seg selv ved å se seg i forhold til sitt opphav. Et uttrykk for dette kan det være når adoptivbarn ofte søker etter – eller iallfall gjerne vil vite om – sine opprinnelige foreldre når de kommer til sjels år og alder.»

Etter en nærmere drøftelse konkluderte utvalget med at det som utgangspunkt bør være en sak for det offentlige å få fastsatt farskap til barn, og at en slik plikt ikke bør være avhengig av morens begjæring. Også i tilfeller hvor moren ikke ønsker at farskap skal fastsettes, kalles moren inn til bidragsfogden for å avgi forklaring. Dersom moren ikke har opplysninger om farens identitet, eller ikke ønsker å oppgi hvem faren er, må bidragsfogden henlegge saken, jf. dagens regel i barneloven § 11 sjette ledd. Dersom det senere kommer opplysninger om farskapet, kan saken gjenåpnes og farskap etableres frivillig eller ved dom. Dette kan for eksempel være tilfelle hvis mannen selv tar kontakt med bidragsfogden og oppgir at han er faren.

Tidligere var praktiske og økonomiske hensyn, som for eksempel bidragsplikt og arv, vesent-

[1] NOU 1977: 35 side 21 andre spalte.

[2] NOU 1977: 35 side 22.

lige argumenter for å fastsette farskap. I de 30 årene som har gått siden Barnelovutvalget avga sin innstilling, har både samfunnsutviklingen og rettsutviklingen i økende grad lagt vekt på biologisk tilknytning. Adoptivbarn har rett til å få opplysninger om sine opprinnelige foreldre, og barn født ved assistert befruktning har rett til opplysninger om sin biologiske far.

Det offentliges ansvar for å fastsette farskap er fra 1. januar 2009 utvidet til også å omfatte fastsettelse av medmorskap. Dette vil være aktuelt når et kvinnelig samboerpar har gitt samtykke til assistert befruktning, men kvinnen som ikke er mor, senere *ikke* ønsker å erkjenne medmorskapet. I disse tilfellene vil sykehuset sende melding til bidragsfogden, som vil kalle inn kvinnen som har gitt samtykke til assistert befruktning. Hvis hun ikke vil erkjenne medmorskapet, skal saken bringes inn for retten, og hun vil kunne dømmes til medmor etter barneloven § 9 fjerde ledd.

Utvalget legger til grunn at regelen om at det offentlige har plikt til å få fastsatt farskap eller medmorskap når dette ikke følger av ekteskap eller erkjennelse, er nødvendig for å sikre at alle barn om mulig får etablert juridisk tilknytning til to foreldre, og går inn for å videreføre reglene på dette feltet.

12.3 Det offentliges aktivitetsplikt når morskap ikke oppgis

12.3.1 Barn født i Norge

Etter barneloven § 2 skal den kvinnen som har født barnet, regnes som barnets mor. For barn født i Norge fylles opplysninger om mor inn i fødselsmeldingen som sendes fra sykehuset til folkeregisteret. Morskap til barnet blir på bakgrunn av fødselsmeldingen registrert i folkeregisteret.

Hvis barnet er født uten at lege eller jordmor er til stede, skal moren selv gi fødselsmelding til folkeregisteret. Folkeregistermyndigheten (Personregisteret) tar stilling til om det skal kreves DNA-analyse for å dokumentere slektskapsforholdet.[3] Skattedirektoratet avgjør i enkeltvedtak om fødselen skal registreres, jf. fødselsforskriften § 4.[4]

Med års mellomrom kan man i mediene lese om nyfødte barn som er forlatt av moren. Barnevernet overtar umiddelbart omsorgen for barnet, mens det gjøres forsøk på å finne barnets mor. Dersom barnets mor blir funnet, registreres barnets mor i folkeregisteret i henhold til reglene om hjemmefødsel. Det offentlige vil ha plikt til å fastsette farskap, men er i praksis avhengig av å få opplysninger fra moren. Om det ikke er mulig å fastslå hvem som er moren, vil barnet være under barnevernets omsorg. Det kan senere bli adoptert dersom vilkårene for adopsjon blir oppfylt.

Det legges til grunn at det ikke er noe selvstendig behov for endringer i regelverket om fastsettelse av morskap for barn som er født her i landet, ettersom barn som fødes i Norge blir registrert med mor på bakgrunn av fødselsmeldingen.

Kvinner som mottar sæd- eller eggdonasjon i andre land, vil i de fleste tilfellene føde i Norge. Da vil morskapet følge av norsk barnelov, og det offentlige vil ha plikt til å fastsette farskap eller medmorskap etter barneloven § 5. Hvis det dokumenteres at sæddonasjon er gjort med anonym donor, vil bidragsfogden henlegge farskapssaken fordi det ikke er mulig å få opplysninger om farens identitet.

12.3.2 Barn født i utlandet

Det er særlig i tilfeller hvor barn blir til ved bruk av surrogatmødre i utlandet at personer bosatt i Norge får barn som blir født i utlandet og som tas med til Norge kort tid etter fødselen.

Barn født i utlandet vil normalt være omfattet av fødselslandets rett mht. fastsettelse av farskap og morskap. Når barnet er født av en surrogatmor i utlandet, mens barnets juridiske og biologiske far er bosatt her i landet og tar barnet med til Norge kort tid etter fødselen, må det utenlandske farskapet anerkjennes etter § 85, se omtale under punkt 11.6.5.

Morskap skiller seg fra farskap, ved at det som oftest følger direkte av lov eller sedvanerett uten noen formell fastsettelse. Etter forslag til ny § 86 vil et morskap som følger av utenlandsk rett og som tilsvarer det norske prinsippet om at kvinnen som føder barnet regnes som barnets juridiske mor, legges direkte til grunn i Norge uten noen formell godkjennelse. Dersom morskapet ikke følger dette prinsippet, vil det etter utvalgets forslag ikke anerkjennes etter norsk rett, se utvalgets vurderinger under punkt 11.6.4.

Dersom morskap ikke framgår av barnets utenlandske fødselsattest, trenger dette ikke skyldes at morskap ikke er etablert i landet der barnet er født. Det kan like gjerne skyldes at barnet er født av surrogatmor, og at de(n) som har inngått

[3] Håndbok for folkeregistrering side 135.

[4] Forskrift 25. oktober 1982 nr. 1524 om melding av fødsler, erkjennelse av farskap og melding om valg av navn.

avtale med surrogatmoren, ønsker at hennes identitet skal være skjult. Man kan heller ikke utelukke at det enkelte steder i verden er mulig å inngå avtale med et firma som ivaretar surrogatarrangementer, uten at det gis opplysninger til den mannlige avtaleparten om kvinnen som føder barnet.

I enkelte land som tillater surrogatmorskap er det mulig å få kjøpt falske papirer, eller det kan utstedes originale papirer som ikke gir uttrykk for de reelle forhold. Norske par av motsatt kjønn som inngår avtale med en surrogatmor, vil kunne oppgi til folkeregistermyndigheten at de begge er barnets foreldre, og få dette oppført i folkeregisteret dersom de har dokumenter som viser det. De kan eventuelt oppgi mannen som far og få farskapet registrert på ham mens navnet på barnets mor ikke blir oppgitt til folkeregistermyndigheten. Etter norsk rett vil surrogatmoren være å anse som barnets juridiske mor fram til en eventuell adopsjon er gjennomført. Det er likevel grunn til å tro at et fåtall av de som får barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet, oppgir surrogatmoren som barnets mor for registrering i norsk folkeregister.

Det reiser seg dermed spørsmål om det er akseptabelt at morskap til barn ikke registreres i folkeregisteret, eller om det offentlige skal pålegges en aktivitetsplikt for å klarlegge morskap i tilfeller hvor dette ikke oppgis av den juridiske faren.

Etter barnekonvensjonens artikkel 7 første ledd skal:

> «Barnet […] registreres umiddelbart etter fødselen og skal fra fødselen ha rett til et navn, rett til å erverve et statsborgerskap, og, så langt det er mulig, rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.»

Det kan vanskelig tenkes at et ønske fra personer som har inngått avtale med en surrogatmor om at kvinnen som har født barnet skal være anonym, skal tillegges større vekt enn barnets grunnleggende rett til å kjenne sine foreldre.

Det ligger i avtalen med en surrogatmor at hun skal gi fra seg barnet til den biologiske faren og frasi seg sine rettigheter. Hun vil etter avtalen ikke ha noe krav på barnet, og vil kanskje miste sin juridiske tilknytning til barnet etter fødselslandets rett. Det skal likevel ikke utelukkes at dette området er upløyd mark i mange lands rettssystemer, og at dette således avgjøres fra sak til sak eller etter den enkelte dommers skjønn. Det er derfor vanskelig å trekke noen felles konklusjoner om hvordan dette reguleres juridisk i landene der det inngås surrogatavtaler.

Utvalgets standpunkt etter avveining av ulike hensyn er at man i Norge ikke bør anerkjenne annen overføring av morskap enn den som følger av adopsjon, se vurderingene i kapittel 11. For at adopsjon skal kunne gjennomføres er det et grunnleggende vilkår med samtykke fra kvinnen som har født barnet, eventuelt at hun uttaler seg dersom hun ikke har foreldreansvar. Dersom det ikke oppgis hvem som er barnets mor, vil dette normalt utelukke at en adopsjon kan gjennomføres.

Det kan stilles spørsmål ved om det har noen verdi for barnet å kjenne kvinnen som har båret det fram, men som aldri har ment å være noe annet enn en hjelper for den biologiske faren og eventuelt hans ektefelle. Kvinnen har aldri hatt noen rolle som forelder til barnet, og vil trolig ikke innebære noe mer enn et navn for barnet. Under enhver omstendighet er det ikke grunn til å tro at surrogatmor, selv om morskap skulle fastsettes etter norsk rett, vil ha noen funksjon i barnets liv.

Tilsvarende problemstilling ble drøftet av Barnelovsutvalget når det gjelder farskap, og er gjengitt under punkt 12.2. Konklusjonen om at det har en selvstendig verdi å kjenne sitt eget opphav, vil også være anvendbar i disse tilfellene. Det skal imidlertid bemerkes at mange surrogatmødre mottar egg som er donert av en annen kvinne, blant annet for å hindre genetisk tilknytning mellom den fødende og barnet som fødes. Dersom barnet mottar opplysninger om kvinnen som etter norsk rett regnes som mor, vil dette likevel ikke være kvinnen som har videreført sine arvestoffer til barnet.

Utvalget er oppmerksom på at de fleste tilfeller hvor det vil være aktuelt for det offentlige å klarlegge og registrere morskap, vil være tilfeller hvor barnet har blitt til som følge av en surrogatmoravtale i utlandet. Det er grunn til å tro at en del biologiske fedre ikke kommer til å gi opplysninger om surrogatmorens identitet, selv om de blir innkalt til bidragsfogden og bedt om å gi opplysninger. Det kan derved stilles spørsmål ved om det er tjenlig å institusjonalisere en plikt for det offentlige til å avklare morskap for barn født i utlandet dersom dette i realiteten innebærer at sakene ikke kan følges opp på grunnlag av manglende opplysninger.

Dersom man skal ta barns rett til å få kunnskap om sine foreldre på alvor, mener utvalget at det offentlige bør ha en plikt til å bidra til at barnet kan få kunnskap om sine foreldre, blant annet for å oppfylle forpliktelsene i barnekonvensjonen.

Det offentlige bør ha til oppgave å involvere seg i saken og påse at det, så vidt mulig, fastsettes en juridisk binding mellom barnet og to foreldre. Når utvalget skal veie hensynet til barnets rett til å kunne få kunnskap om sine foreldre mot farens og eventuelt hans ektefelles behov for anonymitet rundt morskapet, synes det åpenbart at førstnevnte må tillegges størst vekt.

Utvalget foreslår å lovfeste det offentliges plikt til å klarlegge morskap i § 5 forslag til nytt tredje ledd.

Utvalget forutsetter at det offentliges plikt begrenses til å gjelde barn som kommer til Norge med en forelder som er bosatt her i landet. I disse tilfellene foreslår utvalget at folkeregistermyndigheten oversender saker hvor morskap ikke er fastsatt til bidragsfogden. Bidragsfogden skal da kalle inn barnets juridiske far og pålegge ham å gi opplysninger om morskap. Ettersom det forutsettes at morskap allerede følger av utenlandsk rett, vil bidragsfogdens oppgaver mht. å fastsette farskap og medmorskap skille seg noe fra oppgavene som gjelder registrering av morskap. Her vil oppgaven være å få barnets far til å gi sannferdige opplysninger om identiteten til kvinnen som har født barnet, for blant annet å ivareta barnets rettigheter etter barnekonvensjonen.

En offentlig plikt til å klarlegge og registrere morskap vil kunne motvirke at barn tas til Norge uten samtykke fra den opprinnelige moren, og således bidra til å hindre handel med barn.

12.4 Det offentliges plikt til å fastsette farskap og medmorskap for barn som er født i utlandet

Barnelovutvalget tok i NOU 1977: 35 ikke stilling til om det offentliges plikt etter § 5 bare skulle gjelde barn som er født i Norge, eller om det også skulle gjelde barn som er født i utlandet. Dette spørsmålet har særlig aktualisert seg ved framvekst av tilbud om assistert befruktning i andre land, og med et behandlingstilbud som er mer vidtrekkende enn de metodene som kan tilbys i Norge.

Etter barneloven § 1 andre ledd skal kvinner som føder mens de midlertidig holder til i utlandet, gi melding til folkeregistermyndigheten innen én måned etter at barnet har kommet til Norge. Folkeregistermyndigheten vil da fødselsregistrere barnet. Folkeregistermyndigheten har imidlertid ingen plikt til å sende melding til bidragsfogden, dersom barnet ikke blir registrert med mor eller far i folkeregisteret. Resultatet blir at bidragsfogden ikke får melding om at barnet bare er registrert med én forelder. Så lenge det ikke er mekanismer som fanger opp at barn født i utlandet ikke er registrert med to foreldre, er det mulig at barn bare fødselsregistreres uten at det registreres farskap og/eller morskap i folkeregisteret.

Utvalget kan vanskelig se for seg at det skal innføres en plikt for bidragsfogden til å forsøke å fastsette farskap for alle barn som fødes i utlandet uten at farskap etableres, og som senere kommer til Norge. Familier som flytter til Norge uten tidligere å ha vært registrert i norsk folkeregister, kan bringe med seg barn som ikke har fått fastsatt farskap. Forslaget er ikke ment å innebære noen plikt for det offentlige til ex officio å fastsette farskap for denne gruppen. Farskapssak kan eventuelt reises dersom vilkårene i § 81 er oppfylt, men det forutsetter da at en av partene tar initiativ til saksanlegg.

Det kan imidlertid reises spørsmål ved om personer bosatt i Norge bør likebehandles, uavhengig av om barna deres fødes i Norge eller i utlandet. Et vesentlig argument vil være at barna skal vokse opp i Norge, og således bør behandles på samme måte. Se for øvrig omtale av tilknytningskravet i forbindelse med anerkjennelse av utenlandske farskap i punkt 11.6.5.

To norske menn som får barn etter avtale med surrogatmor, vil få registrert den biologiske faren som far i folkeregisteret dersom han også er den rettslige faren. Hvis surrogatmoren er gift, vil det i mange land være hennes ektemann som regnes som juridisk far til barnet, slik at dette må overføres til den norske mannen før han kan anses som juridisk far etter fødselslandets rett. I tillegg til at det juridiske farskapet må være formelt overført til den norske mannen etter fødselslandets rett, må det overføres etter norske regler.

I følge Skattedirektoratet skal etatens datasystem hindre at to menn begge kan registreres som fedre i folkeregisteret, uten at det er foretatt en formell stebarnsadopsjon. Selv om en slik registrering skulle være foretatt, vil den bygge på uriktige faktiske forhold, og vil senere kunne rettes av folkeregistermyndigheten.

Barnelovutvalget tok ikke stilling til om barneloven § 5 skal gjelde også for barn født i utlandet av foreldre bosatt i Norge. Barneloven § 81 som regulerer når farskap og medmorskap kan fastsettes i Norge, åpner for at farskap kan fastsettes når moren (bokstav a) eller den oppgitte faren (bokstav c) er bosatt her i landet. Se omtale av innhol-

det i begrepet «bosatt» under punkt 11.6.2. De betraktningene som Barnelovsutvalget gjorde omkring verdien av at farskap fastsettes, synes å være generelt fundert, og er ikke spesielt knyttet til at barnet må være født i Norge.

Dersom det legges til grunn at det er til barnets beste at morskap og farskap klarlegges, jf. utvalgets redegjørelse for utredningens verdigrunnlag i kapittel 3, synes det lite konsekvent å skille mellom barn født i Norge og barn født utenlands. Dette gjelder barn som skal vokse opp i Norge med minst én forelder som har vært bosatt i landet både før og etter barnets tilblivelse. Barnets beste er en overordnet verdi, jf. barnekonvensjonen artikkel 3, og som etter utvalgets syn må få samme betydning for barna, uavhengig av deres fødested.

Utvalget går inn for å endre barneloven § 81 første ledd bokstav b, slik at det ikke lenger er et vilkår at moren eller vergen til barnet ønsker at farskap skal kunne fastsettes her. Det må være tilstrekkelig at barnet senere har bosatt seg her i landet, for at farskap eller medmorskap skal kunne fastsettes etter norsk rett.

I dag har ikke folkeregistermyndigheten noen plikt til å melde fra om at barn er fødselsregistrert i folkeregisteret uten mor eller far. Det er derfor mulig for barn som er født i utlandet, å ikke få registrert rettslig foreldreskap til verken mor eller far, uten at dette fanges opp av bidragsfogden eller barnevernet.[5] Dersom barnet hadde vært født i Norge, ville bidragsfogden i dag hatt plikt til å fastsette farskap, blant annet ved å pålegge DNA-testing med hjemmel i barneloven § 11. Det offentlige ville vært pålagt å ta skritt for å få fastsatt farskapet på bakgrunn av fødselsmeldingen fra sykehuset. Ettersom barnet er født i utlandet, vil bidragsfogden imidlertid ikke få melding fra folkeregistermyndigheten. Utvalget legger til grunn at det av hensyn til barnet bør unngås at barn fødselsregistreres uten at det etableres rettslig tilknytning til minst én forelder. Det bør tilstrebes å etablere juridisk tilknytning til to foreldre.

Barneloven § 5 innebærer ingen begrensninger mht. at det offentlige har plikt til å fastsette farskap og medmorskap for barn som er født i andre land. Den rent faktiske begrensningen følger imidlertid av at bidragsfogden ikke får melding om de aktuelle sakene. Ved å innføre en plikt for folkeregistreringsmyndigheten til å melde fra til bidragsfogden i de tilfellene de registrerer barn født i utlandet med bare én eller ingen forelder, vil bidragsfogden få kunnskap om saken. Bidragsfogden vil da ha rutiner for å kalle inn barnets forelder og orientere om regelverk mv. og begjære opplysninger for å kunne fastsette foreldreskap. Det er derfor ikke behov for å foreslå en lovendring for å innføre en aktivitetsplikt for det offentlige i tilfeller hvor barnet er født utenlands, men hvor én av foreldrene er bosatt i Norge. Dette kan for eksempel gjøres ved å fastsette forskrift etter barneloven § 86 (§ 87 etter utvalgets forslag).

---

[5] Bioteknologinemndas konferanserapport Åpent møte om «reproduksjonsturisme», side 32 flg.

Kapittel 13
Egnet etat for anerkjennelse av utenlandske farskap og medmorskap

13.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget om det er hensiktsmessig at Arbeids- og velferdsetaten anerkjenner farskap og medmorskap som er fastsatt i utlandet, eller om folkeregistermyndigheten bør foreta en formell anerkjennelse av farskapet før det registreres i folkeregisteret.

13.2 Bakgrunn

Det følger av barneloven § 85 at Kongen i forskrift eller for det enkelte tilfellet kan avgjøre at farskap eller medmorskap som er fastsatt på annen måte enn direkte etter utenlandsk lov, skal legges til grunn i Norge. Myndigheten til å anerkjenne utenlandske farskap er delegert til Barne- og likestillingsdepartementet, som har delegert den videre til Arbeids- og velferdsetaten. Det er nå NAV Utland som anerkjenner utenlandske farskap. Det opplyses at etaten årlig forelegges 15-20 farskap fastsatt i utlandet for godkjenning.

Med tanke på den økende aksepten for å få barn utenfor ekteskap, framveksten av muligheten for assistert befruktning over landegrensene og den tiltagende internasjonaliseringen i samfunnet for øvrig, framstår det som om antallet saker som formelt godkjennes etter barneloven § 85, står i vesentlig misforhold til det faktiske antallet barn som norske ugifte kvinner og menn får i utlandet. Den mest nærliggende årsaken kan være at denne typen farskap registreres direkte i folkeregisteret, uten å gå veien om den formelle anerkjennelsen som kreves etter barneloven § 85.

13.3 Registrering i folkeregisteret

Folkeregisteret omfatter alle personer som er eller har vært registrert i Norge, alle personer som er født i Norge og andre som det er fastsatt fødselsnummer eller D-nummer[1] for. Etter folkeregisterloven § 8 andre ledd skal den som kommer fra utlandet for å bosette seg i Norge, innen åtte dager etter ankomsten personlig melde seg for skattekontoret og vise fram pass eller annet legitimasjonspapir. Regelen kommer også til anvendelse for personer bosatt i Norge, som kommer til landet med et barn som er født i et annet land. Å gi uriktige opplysninger til folkeregisteret kan gi grunnlag for straffereaksjoner, jf. folkeregisterloven § 16.[2]

For barn som blir født i utlandet, vil passmyndigheten som i dette tilfellet er norsk utenriksstasjon, ta stilling til om barnet er norsk statsborger, jf. statsborgerloven § 4. Barn blir norsk statsborger ved fødselen dersom faren eller moren er norsk statsborger. Dersom barnet er norsk statsborger, sender passmyndigheten søknad til folkeregistermyndigheten om tildeling av fødselsnummer for barnet.

Pass til barn under 18 år utstedes ikke uten samtykke fra den eller de som har foreldreansvaret, se passloven § 4. Har foreldrene felles foreldreansvar, må begge samtykke. Dersom det legges til grunn at kvinnen som har født barnet, regnes som mor og har foreldreansvar, må hun skriftlig samtykke før barnet kan få utstedt pass. Dersom barnets far kan dokumentere at han har fått overført foreldreansvaret til seg alene, kan pass utstedes på bakgrunn av hans begjæring alene, uten morens samtykke.

Når barn er født av surrogatmor i utlandet, forholder foreldrene seg ulikt til folkeregistermyn-

[1] D-nummer kan tildeles når vilkårene for å bli tildelt fødselsnummer ikke er oppfylt.

[2] Forsettlige eller uaktsomme overtredelser av loven kan straffes med bøter. Dersom påbudt melding er unnlatt, eller uriktige opplysninger er gitt, i den hensikt å unndra seg eller en annen en offentlig forpliktelse, kan fengsel inntil 3 måneder anvendes. Å unnlate å gi melding er for øvrig straffbart etter straffeloven § 339.

digheten. Noen par registrerer far i folkeregisteret slik at hans ektefelle senere kan søke om stebarnsadopsjon. Andre utgir seg uriktig for begge å være barnets foreldre, slik at dette blir registrert i folkeregisteret på bakgrunn av dokumenter fra landet der barnet er født. Hvis to menn er oppført som foreldre i fødselsattesten, krever folkeregistermyndigheten at DNA-analyse viser hvem som er den biologiske faren, slik at han kan føres opp som far i folkeregisteret. Hvis dette ikke etterkommes, kan barnet bli fødselsregistrert, men uten registrering av foreldre.

I kapittel 12 foreslår utvalget at folkeregistermyndigheten skal sende melding til Arbeids- og velferdsetaten dersom et barn født i utlandet registreres uten foreldre, eller med bare én forelder, slik at etaten kan ta skritt for å fastsette farskap eller avklare morskap slik at dette kan registreres i folkeregisteret.

13.4 Utvidelse av folkeregistermyndighetens oppgaver

Foreldrenes ulike praksis kan tyde på at det er registreringen i folkeregisteret som er den formaliteten som alle gjennomfører når de kommer med et barn fra utlandet, og som i oppleves å innebære en form for offentlig godkjenning. Manglende anerkjennelse etter § 85 vil som regel ikke få praktiske konsekvenser ettersom offentlige organer i stor utstrekning forholder seg til folkeregisteret for å få dokumentert farskap, foreldreansvar mv. Få offentlige organer har trolig kunnskap om at farskap fastsatt i utlandet skal anerkjennes etter barneloven § 85 for å anses som gyldige her i landet.

Utvalget legger til grunn at alle barn bosatt i Norge skal registreres i folkeregisteret, og at dette også i praksis gjennomføres så godt som uten unntak. Folkeregistermyndigheten framstår for utvalget som den offentlige instansen som er sentral mht. å registrere fødsler, farskap og morskap for alle barn bosatt i Norge, både de som er født her i landet og de som er født i andre land.

I motsetning til manglende anerkjennelse av farskap etter barneloven § 85, vil en utelatelse av registrering i folkeregisteret både være straffebelagt og innebære vesentlige praktiske ulemper for barnet og foreldrene. Utvalget reiser på denne bakgrunn spørsmål om det er hensiktsmessig at Arbeids- og velferdsetaten opprettholdes som anerkjennelsesmyndighet etter barneloven § 85, eller om denne formelle kompetansen bør overføres til folkeregistermyndigheten.

Alle foreldre som er bosatt i Norge og som vender tilbake med et barn som er født i utlandet, skal etter folkeregisterloven § 8 andre ledd melde fra til folkeregistermyndigheten som foretar registrering av barnet, samt farskap og morskap. Utvalget forutsetter at folkeregistermyndigheten før registreringen foretar en kontroll av fødsler som er foregått i utlandet i tråd med den instruksen som er gitt. Videre legges det til grunn at det i praksis registreres farskap fastsatt i utlandet i folkeregisteret, til tross for at det ikke foreligger noen anerkjennelse etter barneloven § 85.

Fordi folkeregisteret oppfattes å ha både positiv og negativ troverdighet, vil en registrering av barnet i folkeregisteret, samt registrering av morskap og farskap, normalt legges til grunn av andre offentlige organer, uten at det etterspørres underliggende dokumentasjon for rettsforholdet. Selv om en registrering av farskap i folkeregisteret i seg selv ikke vil være en rettsstiftende handling, vil den i motsetning til en anerkjennelse etter § 85, ha en vesentlig praktisk betydning for barnet og foreldrene blant annet i forbindelse med tildeling av offentlige ytelser, kontakt med helsevesenet osv. Publikum vil normalt bare være kjent med folkeregistermyndigheten som registreringsinstans, og vil sjelden ha kunnskap om at anerkjennelse i regi av Arbeids- og velferdsetaten er påkrevet.

Folkeregistermyndigheten registrerer i dag utenlandske foreldreskap. Det framstår for utvalget som formålstjenlig at folkeregistreringsmyndigheten før registreringen gjennomføres, tar formelt stilling til om farskapet eller medmorskapet kan anerkjennes i Norge. Dette innebærer at det fattes enkeltvedtak om anerkjennelse av utenlandsk farskap eller medmorskap, som kan påklages etter reglene i forvaltningsloven. Registrering av foreldreskap i folkeregisteret gjøres i dag ikke ved enkeltvedtak.

Utvalget legger til grunn at folkeregistreringsmyndigheten fatter enkeltvedtak i andre saker, blant annet avgjørelser om hvor noen skal registreres som bosatt og avgjørelser om å godta søknad om navneskifte. Etter forskrift om medmorskap er det folkeregistermyndigheten som fatter vedtak om medmorskap.[3] Instansen har etter gjeldende rett allerede en funksjon ved fastsettelse av foreldreskap. Utvalget går inn for å utvide denne til også å anerkjenne farskap fastsatt i utlandet.

Arbeids- og velferdsetaten har ansvaret for offentlig fastsettelse av farskap innenlands og har

[3] Forskrift 15. desember 2008 nr. 1362 om fastsetjing av medmorskap. I kraft 1.1.2009.

opparbeidet kompetanse på farskapsområdet. Ansvaret for å anerkjenne utenlandske farskap etter barneloven § 85 har blitt flyttet mellom ulike enheter innen etaten siden Arbeids- og velferdsdirektoratet overtok ansvaret i 2006. NAV Utland fikk nylig dette ansvarsområdet overført til seg. Tatt i betraktning at det på dette området godkjennes et begrenset antall saker hvert år, kan det ikke anses å foreligge noen langvarig oppbygget kompetanse der vedtaksmyndigheten nå befinner seg.

Registrering av fødsel og foreldreskap i folkeregisteret foretas av Personregisteret som utfører landsdekkede oppgaver. Utvalget mener det er formålstjenlig at instansen som utfører registreringen i dag, også får ansvaret for å foreta den formelle godkjenningen. Etter forslaget vil det således være én landsdekkende instans som utfører oppgavene, og som vil kunne opparbeide kompetanse på området.

I kapittel 12 foreslås det at folkeregistermyndigheten skal sende melding til bidragsfogden dersom det ikke er fastsatt farskap eller oppgitt morskap for et barn født i utlandet. Det framstår for utvalget som hensiktsmessig at folkeregistermyndigheten i disse tilfellene først tar stilling til om utenlandsk farskap og morskap kan anerkjennes etter norsk rett, før saken oversendes bidragsfogden for en eventuell fastsettelse etter norsk rett.

Ettersom barn som blir født i utlandet, allerede i dag registreres i folkeregisteret, vil det ikke representere noen vesentlig økning av oppgavene for folkeregistermyndigheten dersom de skal ta formelt stilling til om et farskap eller medmorskap skal legges til grunn i Norge før registreringen gjennomføres. Det legges videre vekt på at dette angår et begrenset antall barn hvert år.

Utvalget regner med at det i høringsrunden vil være mulig å få belyst mulige fordeler og ulemper ved dette forslaget. Utvalgets sammensetning gjør det vanskelig å foreta en grundigere vurdering av en slik løsning utover å påpeke at det her foreligger en mulighet for både å kvalitetsforbedre og kvalitetssikre de oppgavene som er knyttet til norske myndigheters ulike oppgaver ved fastsetting av foreldreskap for barn født i utlandet.

Kapittel 14
Endring av foreldreskap

14.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget vilkårene for å få endret foreldreskap til et barn. Vurderingene gjelder de tilfellene barnet allerede har en juridisk far eller medmor. Vurderingene er særlig knyttet til de enkelte interessentenes adgang til å anlegge sak om endring av farskap eller medmorskap for domstolene.

Utvalget framstiller i punkt 14.2 enkelte prinsipielle utgangspunkter. Deretter drøfter utvalget i punkt 14.3 om det bør være frister og andre vilkår for endring av farskap. I punkt 14.4 foretar utvalget en særskilt vurdering av endring av farskap som tidligere er etablert ved dom. Endring av farskap og medmorskap når barnet er født ved hjelp av assistert befruktning, behandles i punkt 14.5. Videre drøfter utvalget i punkt 14.6 om det bør innføres særskilte regler om endring av morskap. Til slutt vurderer utvalget i punkt 14.7 om det bør innføres en rett til å få vurdert et krav om samvær for foreldre som har mistet foreldreskapet til et barn.

Der hvor ingen er juridisk far eller medmor til barnet, henvises det til reglene for førstegangsfastsettelse av farskap og medmorskap som behandles i kapitlene 9 og 10. Utvalget foreslår å videreføre pater est-regelen for ektefeller og en regel om erklæring av farskap for barn født av ugifte mødre. Når den aktuelle faren ikke er villig til å erklære farskap eller moren ikke medvirker, skal første gangs fastsettelse av farskapet skje ved dom.

14.2 Prinsipielle utgangspunkter

Utvalget tar utgangspunkt i sine prinsipielle vurderinger i kapittel 3. Utvalget vektlegger således barnets behov for at etablerte familieforhold er stabile over tid. Det kan være negativt for barnet at allerede etablerte bånd mellom barnet og en far eller medmor som fortsatt ønsker å være omsorgsperson, brytes.

Dagens adgang til endring av farskap går svært langt i å sikre gjennomslag for det biologiske prinsipp. Etter utvalgets oppfatning kan det også synes som om dagens regler legger større vekt på biologiske foreldres rettigheter framfor barnets interesser og behov, som for eksempel behovet for stabilitet og trygghet i relasjon til sine nære omsorgspersoner. Ved at hver av foreldrene, og også menn som mener de er far til barnet, til enhver tid kan anlegge endringssak, blir barnet i stor grad prisgitt forholdet mellom foreldrene og den enkelte forelders egne behov. Det vil ikke alltid være sammenfall mellom den enkelte forelders ønsker og barnets interesser og behov.

Barnets mulige interesser eller behov i forbindelse med en endringssak, kan være todelt. For det første kan barnet ønske å få kunnskap om sitt biologiske opphav. I denne sammenhengen vises det også til barnets rett til – så langt det er mulig – å kjenne sine foreldre etter FNs barnekonvensjon artikkel 7. Barnekonvensjonen er vedtatt som norsk lov i menneskerettsloven.

For det andre kan det tenkes at den biologiske faren vil være en bedre omsorgsperson enn barnets eksisterende far. Dette vil kun gjelde i konkrete situasjoner, fordi det er lite som tyder på at biologiske foreldre er bedre omsorgspersoner for barnet enn andre foreldre. Videre vil det vanligvis være vanskelig å forutsi om barnet vil få bedre omsorg med ny far.

Barnets behov for kunnskap om sitt biologiske opphav kan tenkes oppfylt uten at det samtidig er nødvendig å endre det juridiske farskapet. Barnet kan få vite hvem som er biologisk far, men fortsatt ha i behold sin sosiale og juridiske far.

Barnets behov for kunnskap om biologiske foreldre er ivaretatt i adopsjonsforhold og ved assistert befruktning, uten at dette rokker ved etablerte farskap og morskap. Adoptivbarn har rett til kunnskap om hvem som er biologisk far og mor, jf. adopsjonsloven § 12. Barn født etter assistert befruktning i Norge har rett til å få vite sæddonors identitet, jf. bioteknologiloven § 2-7. Rettighetene gjelder fra barnet er 18 år gammelt.

Vurderingen av endringsadgang kan være forskjellig etter hvilken kunnskap faren eller moren hadde da farskapet ble etablert. Dersom faren ble tildelt eller erklærte farskapet med kunnskap om at han kanskje ikke var biologisk far, er det ikke samme behov for en omfattende endringsadgang. En slik situasjon har visse likhetstrekk med adopsjon og assistert befruktning. Det samme gjelder for mor hvis hun har unnlatt å opplyse at en annen mann kan være barnets biologiske far.

Dersom en mann antok at han var biologisk far da han erklærte farskapet, kan det være større grunn til å la far kunne gå til endringssak dersom han senere får kunnskap om at han sannsynligvis ikke er biologisk far. I en del situasjoner kan det tenkes å være negativt for barnet at en mann blir tvunget til å opprettholde en foreldrerolle han ikke ønsker og kanskje føler seg lurt inn i. Det vil være positivt for barnet at det juridiske foreldreskapet i størst mulig grad blir lagt til en person som ønsker å være barnets far.

Utvalget legger til grunn at spørsmålet om endring av farskap som oftest kommer opp i forbindelse med samlivsbrudd. I slike situasjoner kan det tenkes at fedre som mot bedre vitende har innfunnet seg med farskapet, får et annet syn på sin framtidige foreldrerolle. Videre kan moren også ha et annet syn på hvem som bør være barnets juridiske far. Det kan stilles spørsmål ved hvor rimelig det er å la foreldrene ombestemme seg i forhold til sin rolle som omsorgsperson, og derved om en vid endringsadgang i for stor grad ivaretar hensynet til foreldrene eller eventuelt en av dem på bekostning av barnet og en forelder som ikke ønsker å endre det etablerte farskapet.

Utvalget mener det uansett er vanskelig å forhindre at partene innhenter informasjon om biologisk slektskap. DNA-analyser er lett tilgjengelig via internett og andre steder, og det er verken vanskelig å innhente materiale til slik analyse eller å få utført analyser for sikker fastslåing av genetisk slektskap. Partene kan således alltid bli enige om testing som gir sikker kunnskap om det biologiske opphavet.

14.3 Frister og andre vilkår for å anlegge farskapssak

Barneloven fastsetter to framgangsmåter for endring av farskap som ikke er etablert ved dom. Endringen kan enten skje frivillig ved samtykke fra mor, eksisterende juridisk far og den nye juridiske faren (barneloven § 7) eller ved sak for domstolene. Frivillig endring må godkjennes av Arbeids- og velferdsetaten.

Utvalget går i hovedsak inn for å videreføre dagens adgang til frivillig endring av farskapet. Når alle involverte voksne er enige, går utvalget ut fra at barnets interesserer også er ivaretatt. Barneloven § 31 og FNs barnekonvensjon artikkel 12 krever at foreldrene tar barnet med på slike avgjørelser.

Når barnet er fylt 18 år, finner utvalget det naturlig at også barnet må samtykke til en endring etter barneloven § 7. Barnet er da myndig og har kompetanse til å ta alle typer beslutninger på egen hånd. Endring av farskap er en beslutning av vesentlig betydning for barnet, og det er urimelig at et myndig «barn» ikke kan være med på en slik beslutning. Utvalget foreslår derfor en tilføyelse i barneloven § 7 som krever barnets samtykke fra fylte 18 år.

Videre vises det til den sikkerheten som ligger i kravet om offentlig godkjenning. Utvalget mener godkjenning kun bør gis når en DNA-analyse bekrefter at den nye faren er barnets biologisk far. Prøvetaking for DNA-analyse er lite inngripende for partene. Det er derfor rimelig at en sikker DNA-analyse legges til grunn når det offentlige skal ta stilling til om det nye farskapet skal godkjennes.

Som i dag bør frivillig endring kun være aktuelt når farskapet tidligere er fastsatt etter pater est-regelen eller ved erklæring. Adgangen til frivillig endring bør således ikke gjelde når farskapet er fastsatt ved dom. Det vises til at utvalget går inn for å videreføre barnelovens særregel om gjenåpning av farskapsdommer som har vært avsagt uten DNA-analyse, se punkt 14.4. Når dommen har vært avsagt på grunnlag av DNA-analyse, er farskapet lagt til den biologiske far. Dermed er det ikke aktuelt med adgang til frivillig endring etter barneloven.

En eventuell endring av farskap fastsatt ved dom på grunnlag av DNA-analyse, må da gjøres i form av adopsjon.

Utvalget går også inn for å videreføre dagens regler om hvem som kan anlegge sak om farskap, herunder endring av farskap. Adgangen til å anlegge sak bør fortsatt være forbeholdt barnet selv, barnets foreldre eller en tredjemann som mener han er faren. Sistnevnte vil kun få prøvd om han selv er biologisk far eller ikke. Dersom DNA-analyse viser at han ikke er faren, kan han ikke få prøvd om andre menn er biologisk far til barnet eller ikke.

Begrensningen i hvem som kan anlegge sak, skal også gjelde i forhold til arvespørsmål som oppstår når juridisk far er død.

Utvalget har imidlertid vurdert om barnets behov for stabile rammer tilsier en tidsmessig begrensning i adgangen til å anlegge sak om endring av farskap. Videre vurderer utvalget i punkt 14.7 om de sosiale konsekvensene av endret farskap kan modereres ved å innføre en mulighet for fastsettelse av samværsrett for tidligere forelder.

Frister for saksanlegg ble opphevet ved endringer i barneloven iverksatt 1. april 2003. Fram til lovendringen gjaldt følgende lovbestemmelse for endring av farskap ved domstolene:

> «§ 6. Endring av farskap etter §§ 3 og 4 for domstolane
>
> Barnet kan alltid reise sak for domstolane om farskap etter ekteskap eller vedgåing. Er barnet umyndig, vert saka reist av oppnemnd verje. Er barnet fylt 15 år, kan verja ikkje reise sak utan samtykke frå barnet. Når særlege grunnar taler for det, kan fylkestrygdekontoret reise saka.
>
> Kvar av foreldra kan reise sak om farskapen dersom vedkomande legg fram opplysningar som tyder på at ein annan kan vere far til barnet. Saka må reisast innan eitt år etter at vedkomande vart kjend med opplysningane, likevel slik at fristen tidlegast vert rekna frå tidspunktet då barnet vert fødd. Retten avgjer i orskurd om vilkåra for å reise sak ligg føre, og kan i orskurd gjere unntak frå eittårsfristen når særlege grunnar talar for det.
>
> Den som meiner at han er far til barnet, kan fram til barnet fyller tre år reise sak om farskapen dersom han legg fram opplysningar som tyder på at han kan vere far. Retten kan i orskurd gjere unntak frå treårsfristen når særlege grunnar talar for det. Reglane i andre stykket andre og tredje punktum gjeld tilsvarande.»

I forbindelse med lovendringen uttalte Stortingets familie-, kultur- og administrasjonskomité i Innst. O. nr. 26 (2002-2003) side 5:

> «Komiteen viser til at barnelovens utgangspunkt er barnets beste og vil presisere at det er hensynet til barnets behov for å kjenne sitt biologiske opphav, så tidlig som mulig, som er det viktigste argumentet for lovendringen. Dette får etter hvert også en større medisinsk betydning og er i tråd med FNs barnekonvensjon.
>
> Komiteen viser til at det finnes eksempler hvor personer har blitt idømt farskap, eller erkjent farskap, men hvor det i ettertid har vist seg at personen ikke er barnets biologiske far. Komiteen ser det som åpenbart at dagens lov hemmer muligheten til å få rettet opp slike feil. Mange menn har slitt med både økonomiske og andre belastninger som resultat av dette. Komiteen er positiv til at slike feil nå kan rettes opp, slik at familier kan få visshet om biologisk farskap.
>
> Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, vil presisere at barnets beste må ivaretas når man har levd med sosial far i mange år, og det dukker opp en biologisk far. Det må være domstolene som ivaretar barnets beste og ivaretar at barnet blir hørt der biologiske foreldre er uenige om retten til foreldreansvar og samværsrett.»

Behovet for kunnskap om biologisk far var således hovedhensynet bak opphevelse av fristene for saksanlegg. Utvalget er usikker på om dette hensynet er tilstrekkelig til å begrunne dagens liberale adgang til saksanlegg når en ser på de store konsekvensene en slik endring kan få.

I tillegg ble det lagt vekt på medisinske hensyn på barnets side og at FNs barnekonvensjon skulle tilsi slike endringer. Utvalget vil vise til at de to siste begrunnelsene langt fra er basert på vitenskapelig grunnlag hva gjelder medisinske hensyn eller et klart juridisk grunnlag hva gjelder barnekonvensjonens krav. Utvalgets undersøkelser av de nordiske landenes og enkelte andre lands lovgivning viser at de fleste landene har lovfestede frister for saksanlegg i farskapssaker, se kapittel 8.

Utvalget mener at motforestillinger mot frister ikke gjør seg sterkt gjeldende for foreldre og tredjemanns adgang til saksanlegg. Når foreldre eller tredjemann ønsker å endre farskapet, er ikke dette alltid motivert av hensynet til barnets beste. Det kan vurderes om barnets behov for kunnskap om biologisk opphav kan ivaretas uten at det juridiske farskapet endres.

De aller fleste farskap etableres uten DNA-analyse som slår fast hvem som er biologisk far. Dette kan gjøre det nødvendig at lovverket inneholder en viss form for sikkerhetsventil. Som påpekt i punkt 14.2, er det ikke alltid i barnets interesse å begrense muligheten til endringer når det oppstår mistanke om at farskapet er lagt til en annen mann enn genetisk far.

Videre vises det til at frister for saksanlegg for foreldrene – uten tilsvarende frister for barnet – kan føre til at enkelte foreldre vil forsøke å presse barnet til å anlegge sak. Dette vil imidlertid motvirkes av at barn ikke kan gå til sak på egen hånd. Når barnet er umyndig, kan sak bare anlegges av en særskilt oppnevnt verge, jf. barneloven § 6. Kravet om særskilt verge foreslås videreført i utvalgets lovutkast.

Utvalget viser også til at domstolsbehandling i farskapssaker i hovedsak er basert på DNA-analy-

ser. Det er bare i noen få unntakstilfeller det er nødvendig med andre typer bevisføring. Det er også anledning til forenklet rettergang uten hovedforhandling. Domstolsbehandling av farskapssaker er derfor vanligvis lite belastende for partene.

Når det i dag i en rettssak blir bevist at en annen enn den juridiske faren er biologisk far, er konsekvensene svært vidtrekkende. Den biologiske faren blir juridisk far, og den tidligere juridiske faren og barnet mister alle rettigheter i forhold til hverandre, tidligere far mister foreldreansvaret, barnet mister rett til forsørgelse fra ham og de mister rett til samvær med hverandre. Dette vil nødvendigvis skape uro i familien, noe som også kan gå ut over barnet. En mann som har vært sosial far for barnet i en rekke år, kan bli borte fra barnets liv og en annen mann kommer inn som den nye faren. Dette kan være mer dramatisk enn det som skjer ved samlivsbrudd, der man jo nettopp er opptatt av at barnets beste tilsier samvær med den av foreldrene som barnet ikke bor hos.

Utvalget legger til grunn at etableringen av det nye farskapet ikke alltid i realiteten vil medføre at rollen som barnets far fylles på en måte som tilsvarer rollen til den tidligere faren. Har en mann oppdratt et barn i tro om at han er faren, eller påtatt seg farsansvaret for et barn, vil det i de aller fleste tilfeller etableres en følelsesmessig tilknytning mellom mellom ham og barnet preget av kjærlighet, gjensidig nærhet og omsorg. Den personlige relasjonen mellom far og barn er bygget på flere elementer enn ren biologi.

At det reises sak slik at det juridiske farskapet flyttes til en annen mann, medfører ikke at den biologisk «riktige» faren vil kunne erstatte den farsfiguren som barnet har hatt fram til endringsdom blir avsagt. Den følelsesmessige relasjonen og omsorgen kan ikke bare flyttes fra en person til en annen. Jo lenger tid som farskapet har vært etablert, desto sterkere gjensidige bånd vil som regel være knyttet.

En endringssak kan også føre til at farskapet blir opphevet, uten at det etableres noe nytt farskap. Saken kan således ende med at barnet ikke lenger har noen far.

Utvalget mener derfor at en gjeninnføring av de fristene for saksanlegg som ble opphevet i 2003, er nødvendig for å ivareta barnets behov for stabilitet og trygge rammer. Hvis ikke faren eller moren har gått til sak innen ett år etter at han eller hun fikk kunnskap om at en annen kunne være faren, er det også rimelig å anse at de har akseptert farskapet. Tilsvarende gjelder for tredjemann som har fått kunnskap om at han kan være faren. Når barnet er tre år, bør barnet og barnets foreldre være beskyttet mot saksanlegg fra tredjemann som mener han er biologisk far, uavhengig av når tredjemann får kunnskap om farskapet.

Samtidig vises det til at utvalget går inn for å videreføre en adgang til frivillig endring av farskap. DNA-analyse er i dag et tilbud til de som ønsker å la seg teste, noe som også kan gjøres etter at frister for saksanlegg er løpt ut. Foreldrene og tredjemann kan således i felleskap få utført en DNA-prøve dersom de er usikre på hvem som er biologisk far. Deretter kan de velge å endre farskapet på bakgrunn av DNA-analysen. De kan også velge å la det juridiske farskapet være som det er.

Videre bør barnet – i betydningen en person under 18 år – beholde sin ubegrensede adgang til å anlegge sak for å få endret farskapet. Dermed vil barnet eller dennes setteverge alltid kunne gå til endringssak.

Fra fylte 18 år er det ikke like selvsagt at barnet bør ha en utbegrenset adgang til saksanlegg med sikte på endring av farskap. «Barnet» er da ikke lenger et barn i aldersmessige sammenheng, kun i relasjon til sine foreldre. En endring etter initiativ fra barnet lenge etter fødselen vil som i andre farskapssaker, skape uro i etablerte familierelasjoner. Det kan heller ikke utelukkes at barnets adgang til saksanlegg kan medføre press fra foreldre som ikke lenger har anledning til saksanlegg. Etter utvalgets oppfatning er det heller ikke urimelig å kreve at en myndig person som har kunnskap om at en annen kan være faren, tar stilling til om farskapssak skal reises eller ikke innen en rimelig frist.

Utvalget foreslår derfor å sette en frist for saksanlegg for barn som er fylt 18 år. Fristen bør være tre år, og bør på samme måte som fristen for foreldrene begynne å løpe fra det tidspunktet barnet får kunnskap om at en annen kan være faren. Fristen skal ikke i noe tilfelle begynne å løpe før barnet er 18 år.

Det offentlige bør fortsatt kunne gå til endringssak uavhengig av tidsfrister. Det antas at det offentlige kun vil bruke denne adgangen i helt spesielle tilfeller og bare dersom hensynet til barnet gjennom slik endringssak blir ivaretatt.

I tillegg bør barnet gis anledning til å få kunnskap om hvem som genetisk far, uten at dette trenger å endre det juridiske farskapet. Dermed ivaretas barnets behov for kunnskap om biologisk opphav, samtidig som barnet kan velge den stabiliteten og tryggheten som ligger i et allerede etablert farskap.

Utvalget viser til at en lignende rett til kunnskap om biologisk opphav uten rettslige konsekvenser nylig er innført i Tyskland, se kapittel 8. De tyske lovreglene gir slike rettigheter til både mor, far og barn.

Utvalget finner det, når de nye fristene trer i kraft, nødvendig med overgangsregler. Det bør gis en generell ettårsfrist for saksanlegg som løper fra ikrafttredelsen. Fristen bør gjelde for både mor, far og tredjemann som mener han er far. Fristen bør på denne måten gi alle partene ett år til vurdere saksanlegg uavhengig av når de fikk kunnskap om at en annen kunne være faren eller når barnet er født. Når det gjelder barnets rett til saksanlegg, bør overgangsreglene inneholde en tilsvarende ettårsfrist før treårsfristen begynner å løpe.

Særmerknad fra Margurethe Stenersen vedrørende retten til kunnskap om biologisk opphav: I de tilfellene hvor foreldrene er enige, vil de selv kunne fremskaffe kunnskap om biologisk farskap i form av en DNA-analyse. På bakgrunn av denne kan far vurdere å reise sak etter § 6. En frist for saksanlegg vil sannsynligvis i de fleste slike tilfeller begynne å løpe når analyseresultatet foreligger.

Det var i tilfeller der partene ikke kunne enes om å gjennomføre en farskapstest, at det oppsto frustrasjon hos mange før lovendringen i 2003. Når det ikke ble lagt frem resultater av en test, kunne saken bli avvist av tingretten. Rykter og mistanker hos far ble ikke ansett som tilstrekkelig grunnlag for å reise sak. Uenighet om å bringe klarhet i farskapsspørsmålet fremsto som en maktkamp mellom mor og far.

Både mødre og fedre kan ønske å fjerne mistanker og tvil omkring farskap. En skal ikke se bort fra at omsorgen for det enkelte barn blir bedre der tvil er ryddet av veien.

Jeg mener det er uheldig dersom en innføring av frister skaper inntrykk av at retten til kunnskap om biologisk opphav svekkes. Jeg oppfatter det slik at begrunnelsen for å gjeninnføre frister, er å verne barnet og faren mot å få et ønsket farskap opphevet. Jeg støtter denne tankegangen, og ser det derfor som et positivt forslag at det offentlige skal kunne bidra til å frembringe slik kunnskap uten at det i seg selv endrer farskapet. Jeg mener imidlertid at en slik rett, som foreslått i § 6a, bør gjelde både barnet og begge foreldrene. Det kan synes som om retten, ikke Arbeids- og velferdsetaten, vil være best egnet til å behandle også slike saker. Jeg ber videre departementet vurdere om det er ønskelig at også norske barn der foreldrene har valgt å benytte assistert befruktning med ukjent egg- eller sæddonor, får rett til bistand fra det offentlige til å frembringe kunnskap om sitt genetiske opphav, slik barn født etter assistert befruktning i Norge har krav på.

14.4 Særlig om gjenåpning av farskapssaker som er avgjort ved dom

Forslagene nevnt ovenfor i punkt 14.3 gjelder endring av farskap som er etablert etter pater est-regelen eller ved erklæring, ikke når farskapet er fastsatt ved dom. Når farskapet er fastsatt ved dom, er utgangspunktet de alminnelige reglene om gjenåpning av sivil sak for domstolene. Reglene følger av tvisteloven. Høyesteretts praktisering av tilsvarende regler i tidligere tvistemålsloven innebærer at sak kan gjenopptas når det foreligger en DNA-analyse som viser at den tidligere avgjørelsen er feil. Når det ikke foreligger konkrete prøveresultater, er hovedregelen at det ikke tillates gjenåpning etter de alminnelige prosessreglene, jf. Rt. 1998 s. 219.

I tillegg er det gitt en særregel om gjenåpning av farskapssaker i barneloven § 28a. Etter denne bestemmelsen kan en farskapssak som tidligere er avgjort med rettskraftig dom, i visse tilfeller behandles på nytt av domstolene. Vilkåret er at det ikke forelå DNA-analyse i den tidligere saken. I den nye saken kan domstolen gi pålegg om blodprøve. Særregelen ble vedtatt i 2002 på bakgrunn av Høyesteretts praktisering av eksisterende regler i tvistemålsloven og de nye mulighetene for å slå fast farskapet med DNA-analyse.

I praksis gjelder sakene særlig spørsmål om farskap for voksne barn. DNA-analyse i farskapssaker ble første gang brukt i domstolenes behandling av farskapssaker i 1988. Fra 1992 er det kun denne typen analyser som er brukt. Dette innebærer at aktuelle barn er 16 år eller eldre.

Utvalget mener det fortsatt er behov for en slik særregel om gjenåpning i barneloven. Det er knyttet så stor usikkerhet til bevisvurderinger uten DNA-analyser at det er rimelig at interessentene får prøvd farskapet på nytt.

Det vises videre til at de aktuelle barna har blitt forholdsvis gamle og vil være enda eldre før et eventuelt endringsforslag ville blitt vedtatt. Utvalget antar at voksne barn ofte ikke vil føle den samme dramatikk og uro ved endring av farskapet som yngre barn.

14.5 Særlig om assistert befruktning og endring av medmorskap og farskap

I kapittel 9 og 10 går utvalget inn for at de nylig vedtatte reglene om medmorskap videreføres. Utvalget foreslår imidlertid å fjerne kravet om at ved befruktning i utlandet må identiteten til sædgiver være kjent, jf. punkt 11.7. Etablering av medmorskap skal således fortsatt være begrenset til barn født etter assistert befruktning i godkjent helseinstitusjon og med samtykke fra morens kvinnelige ektefelle, registrerte partner eller samboer. Medmorskap utelukker samtidig farskap.

Reglene om medmorskap forutsetter således at foreldreskap etableres uten at medmor har biologisk tilknytning til barnet. Videre forutsettes det at den biologiske faren ikke skal ha farskapet. På denne bakgrunnen bør ikke barneloven åpne for senere endring av et medmorskap som er etablert i henhold til loven.

Nevnte forutsetninger ligger også til grunn når ulikekjønnede ektefeller eller samboere får barn etter assistert befruktning med sæddonor. Når ektefellen eller samboeren har samtykket til den assisterte befruktningen, blir han i alle tilfeller juridisk far til barnet. Farskapet legges således til en person uten biologisk tilknytning til barnet. Sæddonor kan ikke senere bli pålagt farskapet. I slike tilfeller er det derfor ikke adgang til å anlegge endringssak.

Det kan oppstå spørsmål om barnet faktisk er født ved hjelp av assistert befruktning, og om dette har skjedd med samtykke fra ektefelle eller samboer. I slike tilfeller er det rimelig at farskapet eller medmorskapet kan bli prøvd for domstolen slik ordningen er i dag etter barneloven § 9 fjerde ledd. Domstolen må i slike tilfeller vurdere om barnet faktisk har blitt til ved assistert befruktning med samtykke. Har det ikke vært assistert befruktning, men samleie som har ført til befruktningen, må farskapet fastslås på vanlig måte, det vil si i de fleste situasjoner på bakgrunn av DNA-analyse.

Denne typen endringssaker bør også være omfattet av de fristene for saksanlegg som utvalget foreslår i punkt 14.3. Det vises til at de samme hensynene til stabilitet i barnets familieforhold gjelder i slike tilfeller. Ettårsfristen skal i slike tilfeller være knyttet til mors, eksisterende fars eller medmors eller tredjemanns kunnskap om at barnet kan ha blitt til på annen måte enn ved assistert befruktning.

14.6 Særlig om morskap

Utvalget går i kapittel 3 inn for å videreføre dagens ordning med at morskapet som det sikre utgangspunkt legges til den kvinnen som føder barnet. Spørsmål om hvem som er mor til barnet, vil derfor være et spørsmål om den aktuelle kvinnen faktisk er den som fødte barnet eller ikke. Dersom en bevisvurdering sannsynliggjør at det er en annen kvinne som har født barnet, vil denne kvinnen måtte tillegges morskap til barnet. Når morskapet skal fastsettes med generelle rettsvirkninger, bør dette fortsatt skje med utgangspunkt i prosessreglene i barneloven kapittel 4A.

Utvalget har vurdert om morskapet skal kunne avgjøres som del av en annen rettssak eller forvaltningssak, eller om gjeldende forbud mot å prøve farskap og medmorskap som en del av andre saker også bør gjelde for morskap.

Fordelen med et forbud mot prejudisiell prøving er at morskapet ikke blir tatt stilling til som et grunnlag for en annen type avgjørelse, uten at dette får generelle virkninger for morskapet til det aktuelle barnet. Dersom det for eksempel i en straffesak blir lagt til grunn at en kvinne ikke er mor, vil dette skape vesentlig uro og usikkerhet for barnet. Mor vil i andre sammenhenger fortsatt være den samme kvinnen, men tvilen om hun egentlig er barnets mor, vil trolig prege forholdet mellom mor og barn.

Forbudet sikrer også at farskaps- og morskapsspørsmålet blir løst en gang for alle og ikke særskilt knyttet til hvert enkelt rettsforhold. Videre vil også hensynet til likebehandling av kvinner og menn tilsi like regler om prejudisiell prøving av morskap og farskap.

Det vises videre til utlendingsloven som forutsetter en prejudisiell prøving av både farskap og morskap. Etter utlendingsloven § 37f kan søkeren og referansepersonen anmodes om DNA-analyse for å fastslå familierelasjoner.[1] Ved sterke behov for prejudisiell prøving kan det således fastsettes unntak i spesiallovgivningen.

Ulempen med å innføre et forbud mot prejudisiell prøving er at det kan tvinge fram en generell sak om morskap i et tilfelle der en generell opphevelse av morskapet ikke er til barnets beste.

Sak om morskap vil kun være aktuelt i meget sjeldne tilfeller. Det klassiske eksemplet er forbytting av barn på fødestuen eller mødre som setter

[1] Tilsvarende regel i ny utlendingslov 15. mai 2008 nr. 35 § 88. Loven er ikke trådt i kraft når utredningen avgis.

vekk barnet sitt etter fødselen. I dag kan det også være aktuelt å slå fast morskap i tilfeller hvor noen har benyttet seg av surrogatmor for å få et barn. Far vil kunne velge å reise sak i forbindelse med et samlivsbrudd, og surrogatmor vil kunne ha interesse av å reise sak hvis hun ombestemmer seg. Prejudisiell prøving vil for eksempel kunne være aktuelt i forbindelse med enkelte utlendingssaker og i arvesaker. Utvalget antar at de få sakene der det oppstår spørsmål om morskap, vil være meget forskjellige. Det kan derfor være vanskelig å forutse hvilke prosessuelle regler som barnet er best tjent med i den konkrete sak.

På denne bakgrunnen går utvalget inn for å videreføre dagens regler som åpner for prejudisiell prøving av morskap i andre saker enn etter barneloven kapittel 4A.

Se også utvalgets vurderinger i kapittel 12 av det offentliges ansvar for å fastsette morskap.

14.7 Samværsrett for tidligere foreldre

14.7.1 Samværsrett for andre enn foreldrene

Adgangen til å endre det juridiske foreldreskapet til et barn kan medføre den uheldige virkning at barnet mister kontakten med en omsorgsperson som det er nært knyttet til. Barnet vil kunne oppleve dette som et stort tap og det vil kunne ha uheldig konsekvenser for barnets utvikling. Får barnet en rett til samvær med en tidligere forelder og den tidligere forelder mulighet til å kreve et slikt samvær fastsatt ved dom, vil dette kunne unngås.

Barneloven § 45 første ledd åpner for samværsrett for andre enn foreldrene når én eller begge foreldre er døde. Samværsretten fastsettes av domstolen etter en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. Regelen gjelder uavhengig av om foreldrene levde sammen eller ikke på dødsfallstidspunktet. Avgjørelsen skal rette seg etter hva som er best for barnet.

I vurderingen av hva som vil være til barnets beste, legges det vekt på barnets behov for samvær med andre enn den gjenlevende av foreldrene. Det kreves etter gjeldende rett ikke spesielle eller svært sterke grunner for å få fastsatt samvær, men en slik samværsrett er ikke like selvfølgelig som samværsretten for barnets foreldre. Eventuelle protester fra den gjenlevende mor eller far, taler mot å fastsette samvær.

Videre åpner § 45 andre ledd for fastsettelse av samværsrett for besteforeldre. Samværsretten kan bare fastsettes når besteforeldrenes barn er nektet samvær med sitt barn. Gjenlevende forelder, eller andre som har foreldreansvaret for barnet, kan frivillig inngå avtale om samvær. Barneloven § 45 kommer bare til anvendelse når en frivillig ordning ikke oppnås.

14.7.2 Tidligere behandling av spørsmålet

I Ot.prp. nr. 44 (1987-88) ble det foreslått enkelte endringer i barnelovens regler om samværsrett. I høringsrunden forut for odelstingsproposisjonen var det også bedt om høringsinstansenes syn på samværsrett for andre enn en far eller mor når begge foreldrene fortsatt er i live.

De fleste av høringsinstansene gikk i mot samværsrett i disse tilfellene, bl.a. fordi det i dag er et mangfold av familiekonstellasjoner, og lovfestet rett til samvær med flere personer kan innebære en oppstykket tilværelse og føre med seg mer problemer enn hjelp for barnet. Videre ble det vist til at en slik samværsrett kan føre til økt belastning for den som har omsorgen for barnet og at avgjørelsen om hvem et barn skal være sammen med, hører naturlig under foreldreansvaret.

På grunnlag av høringsuttalelsene, konkluderte Justisdepartementet med at det ikke var noe stort behov for å utvide samværsretten for andre enn barnets foreldre. Det ble derfor ikke foreslått noen slik samværsrett i Ot.prp. nr. 44 (1987-88).

Ot.prp. nr. 56 (1996-97) lå til grunn for innføringen av samværsrett for besteforeldre. I høringsrunder som gikk forut for proposisjonen, framhevet flere av høringsinstansene behovet for at steforeldre eller sosiale foreldre kan få fastsatt samværsrett etter et samlivsbrudd. Departementet hadde følgende vurdering av forslaget:

> «Den som har fungert som barnets sosiale forelder over tid, kan ha en særlig interesse i å få fastsatt samværsrett. Et samlivsbrudd mellom mor og stefar kan være like opprivende for barnet, som et samlivsbrudd mellom de biologiske foreldrene. Barns behov for stabilitet og kontinuitet vil kunne begrunne en adgang til å fastsette samvær i disse tilfellene. I tillegg til de sosiale foreldrene, kan barnas stesøsken også ønske at det fastsettes samvær formelt. På grunnlag av høringen som fant sted forut for Ot prp nr 44 (1987-88), finner departementet likevel ikke grunn til å ta opp dette spørsmålet på nytt.»

Videre ble det påpekt at en samværsrett for andre enn barnets biologiske foreldre, kan skape grobunn for flere tvister. Det ble advart mot ordninger som gjør at barn kommer i en situasjon hvor

de må forholde seg til to ulike samværsordninger. Departementet mente også at andre samværsberettigede kan bli foreldrenes «konkurrenter» med hensyn til barnet.

Utvalget viser til ovennevnte vurderinger og legger til grunn at det foreligger argumenter mot å innføre en samværsrett etter opphevelse av farskap. Etter at det tidligere farskapet er opphevet, vil det kanskje komme en ny biologisk far «på banen» som har – og vil få – rett til samvær. Barnet kan dermed få to voksne det skal ha samvær med, og den samlede samværsmengden kan oppleves belastende.

Spørsmålet om samvær med andre enn foreldrene er ikke behandlet i NOU 2008: 9 Med barnet i fokus – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldreansvar, bosted og samvær.

14.7.3 Samværsrett når juridisk foreldreskap endres

Utvalget finner grunn til å stille spørsmål om dagens absolutte endring av juridisk farskap uten mulighet for fastsettelse av samvær, er i overensstemmelse med barns behov for omsorg, trygghet og stabilitet.

En opphevelse av etablert farskap vil i mange tilfeller være en opprivende opplevelse for barnet. Domstolen endrer farskap på bakgrunn av DNA-analyse, uten at det skal vurderes om dette er til barnets beste. Særlig når dette skjer i tilknytning til et samlivsbrudd, hvor konfliktnivået kan være høyt, vil det være en fordel at det foreligger en mulighet for samvær som eventuelt kan forfølges ved domstolene. Det kan være dramatisk for et barn plutselig å få beskjed om at en person barnet har regnet som en av sine foreldre, likevel ikke er det. Det kan derfor være ekstra uheldig om all kontakt samtidig brytes.

Barnet vil som regel ha blitt knyttet til mannen som både var – og opptrådte som – far, og mannen vil ha blitt knyttet til barnet. Mange barn vil gå fra et stabilt familieliv til utrygghet og usikkerhet om framtiden. Barnets opplevelse av identitet kan bli forstyrret av at helt grunnleggende elementer forrykkes. All kontakt mellom den tidligere faren og barnet vil være basert på frivillighet og samarbeid med barnets mor. I mange tilfeller vil samarbeidsklimaet ha tatt skade av farskapssaken, slik at en frivillig samværsavtale kan være vanskelig å etablere.

Far og barn har innrettet seg og trodd at det juridiske farskapet var i overensstemmelse med biologien. Når den juridiske tilknytningen endres med umiddelbar virkning, vil en mulighet for å fastsette samvær mellom barnet og den tidligere faren, kunne gjøre overgangen lettere for barnet.

En adgang til å fastsette samvær vil også gi en positiv signaleffekt, som kan legge til rette for å inngå avtaler om frivillig samvær i tilfeller hvor farskap endres og familiekonstellasjoner forandres som følge av dette. I en ellers turbulent tid, vil et samvær med den som har vært regnet som faren, kunne innebære et stabiliserende element for barnet.

Utvalget foreslår at det åpnes for at domstolen kan fastsette samvær for en mann som har vært barnets juridiske far, men hvor farskapet senere er blitt endret. Barns behov for stabilitet og kontinuitet begrunner en slik rett. Det understrekes at det ikke skal være noen automatikk i at samvær fastsettes, men at det må gjøres en konkret vurdering av hva som vil være til beste for det enkelte barnet.

Tilknytningen mellom barnet og den tidligere forelderen bør være av avgjørende betydning i denne vurderingen. Hvor gammelt barnet er når foreldreskapet oppheves, må tillegges vekt. I vurderingen kan det også ha betydning hvor lang tid det går mellom endringen av farskapet og behandlingen av samværsspørsmålet. På den annen side må man vurdere hvor konfliktfylt forholdet mellom de to voksne er, og i hvilken grad dette påvirker forholdet til barnet og ønskeligheten av samvær.

Utvalget understreker at samværets omfang skal fastsettes ut fra en vurdering av barnets beste. Dersom barnet skal ha samvær med flere, må retten ta særlig hensyn til barnets totale samværsmengde. Det kan tenkes at barnets behov for samvær med tidligere forelder vil kunne medføre et mer begrenset samvær med den som viser seg å være biologisk far, fordi det kan være viktigere for barnet å opprettholde omfattende kontakt med en som har vært omsorgsperson for barnet fra det var født, enn å ha et omfattende samvær med en tidligere ukjent biologisk far.

Gjeninnføring av frister for søksmål vil være et viktig hinder for at en far etter pater est eller erklæring ved et samlivsbrudd vil kunne miste både det juridiske farskapet og samværsretten etter søksmål fra mor.

I sjeldne tilfeller kan også medmorskap til et barn bli opphevet, se punkt 14.5. Hensynene bak samværsrett for en som har vært juridisk far, gjelder tilsvarende for en som har vært medmor, og bestemmelsen vil få tilsvarende anvendelse ved opphevelse av medmorskap, jf. barneloven § 4a.

Dette gjelder også en kvinne som har vært oppfattet som barnets mor uten å ha født barnet, og som ikke lenger har del i foreldreskapet fordi stebarnsadopsjon ikke ble gjennomført, se punkt 14.7.4.

14.7.4 Samværsrett når barnet er planlagt inn i familien, men stebarnsadopsjon ikke er gjennomført

I kapittel 11 framhever utvalget viktigheten av at det gjennomføres en formell stebarnsadopsjon for å sikre den rettslige tilknytningen mellom en sosial forelder og barnet i tilfeller hvor det er inngått avtale med surrogatmor i utlandet, eller at barn er født etter assistert befruktning i utlandet med ukjent donor, se særlig punkt 11.9.8. Dersom det oppgis uriktige opplysninger om foreldreskap til folkeregistermyndigheten, vil en registrering ikke gi rettsvern for noen juridisk tilknytning mellom barnet og den sosiale forelderen. Ved et samlivsbrudd vil den sosiale forelderen som ikke har gjennomført en stebarnsadopsjon, stå uten noen rettslig binding til barnet. Vedkommende vil etter gjeldende rett for eksempel ikke kunne reise sak med begjæring om å få fastsatt samvær.

Utvalget mener at det av hensyn til barnet vil være fordelaktig at personer som har hatt en nær tilknytning til barnet, uten å ha hatt en juridisk foreldrerolle burde kunne vurderes som samværsberettigede. Eksempler kan være en kvinne som har blitt regnet som mor etter å ha inngått avtale med en surrogatmor og ikke får etablert et juridisk morskap, eller det kan være en kvinne hvis partner eller kvinnelige ektefelle har fått assistert befruktning i utlandet men ikke har gjennomført en stebarnsadopsjon før en skilsmisse. Det sentrale er at barnet er planlagt inn i familien av to som ønsker å være foreldre sammen, men at formell stebarnsadopsjon ikke er gjennomført. Det vil i disse tilfellene ikke være noen annen forelder som kan kreve samvær, slik at situasjonen et stykke på vei tilsvarer situasjonen hvor en av foreldrene er døde, jf. barneloven § 45 første ledd.

Utvalget oppfordrer til stebarnsadopsjon for å få avklart de juridiske rammene for sosiale foreldre og barn i tilfeller som nevnt over. Personer som ønsker å være i posisjon som rettslig forelder, må følge den framgangsmåten loven fastsetter. Registrering av foreldreskap i folkeregisteret gir i seg selv ingen rettsvirkninger når registreringen ikke samsvarer med den som regnes som forelder etter barneloven. Ved å følge reglene for stebarnsadopsjon unngår sosiale foreldre å utsette seg selv og barnet for risikoen for at foreldreskapsspørsmålet blir tatt opp ved et samlivsbrudd. Selv om utvalget her foreslår en regel som gir adgang til å fastsette samvær – dersom det anses å være til barnets beste – vil den registrerte, men ikke juridiske forelderen, ikke ha mulighet for å få foreldreansvar eller å få barnet fast boende hos seg.

Utvalget vil påpeke at barn kan ha en sterk og personlig tilknytning til andre personer, som for eksempel steforeldre og stesøsken, uten at dette gir mulighet for fastsettelse av samvær etter barneloven, og som heller ikke vil få det med utvalgets forslag. Hensynet til barnets beste vil i mange tilfeller tale for en mulighet for fastsettelse av samvær med andre personer enn de som i dag er omfattet av barneloven § 45.

Det ligger utenfor utvalgets mandat å fremme generelle forslag om samværsrett, men utvalget vil oppfordre departementet til å vurdere denne problemstillingen nærmere. Utvalget finner at det er en mangel ved NOU 2008: 9 Med barnet i fokus, at det ikke drøftes spesifikt om kretsen av personer som vil kunne kreve samvær, burde utvides.

14.7.5 Krav om mekling

Barnelovens § 45 viser til de alminnelige saksbehandlingsreglene i barnelovens kapittel 7, bortsett fra kravet om mekling. Utvalget finner ikke grunn til at samværsrett for andre enn foreldrene skal være underlagt andre saksbehandlingsregler enn alminnelige saker om samværsrett. Den prosess partene skal igjennom, har klare parallelle til den prosessen foreldre ellers må i gjennom i samværssaker.

Utvalgets mener derfor at det samme meklingskravet som gjelder for foreldre, også bør gjelde når tidligere far, mor eller medmor ønsker samvær. Gjennom mekling kan de voksne få bistand til å finne en god løsning for barnet. Ofte vil de også ha felles barn, slik at de uansett skal møte til mekling. Det vil være en fordel for både barn og voksne hvis en får løst så mye som mulig ved mekling, uten å måtte bringe saken inn for retten.

Behovet for å finne løsninger utenfor rettssalen er også til stede i øvrige saker etter barneloven § 45. Utvalget foreslår derfor at meklingskravet gjøres gjeldende for alle saker om samværsrett for andre enn foreldrene.

Kapittel 15
Fastsettelse og endring av farskap når far eller mulig far er død eller forsvunnet. Farskapstesting på fosterstadiet

15.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget etablering og endring av farskap når mulig far er død eller utilgjengelig av annen grunn. I punkt 15.2 vurderer utvalget situasjonen når far dør før barnet blir født, og farskapet ikke er etablert ved erklæring eller pater est-regelen. Videre vurderer utvalget i punkt 15.3 adgangen til endring av farskap når far eller mulig far er død. I punkt 15.4 drøfter utvalget muligheten for innhenting av DNA-analyse når mulig far er død eller utilgjengelig av annen grunn. I punkt 15.5. vurderer utvalget om andre slektninger bør kunne pålegges prøvetaking for DNA-analyse. Til slutt i punkt 15.6 foreslår utvalget en adgang til farskapstest under svangerskapet.

Utvalget går videre inn for å videreføre dagens regel i barneloven § 17 andre ledd om dødsboets og arvingenes partsstilling når en mulig far dør. Regelen gjelder både når han er død før farskapssak blir reist, og når han dør underveis i saken. Arvingene kan sies å representere den eneste praktiske interessen på avdødes side. Det er derfor rimelig at arvingene gis en mulighet for å ivareta sin sak. Regelen gir imidlertid ikke arvingene eller dødsboet noen selvstendig rett til å anlegge farskapssak. Regelen gir bare en anledning til å imøtegå en påstand om at arvelateren er far til barnet i en sak anlagt av barnets mor, barnet selv eller det offentlige.

15.2 Etablering av farskap når mulig far er død

Når mor er gift på fødselstidspunktet, følger farskapet av pater est-regelen. Morens ektefelle blir dermed automatisk far til barnet. I kapittel 9 foreslår utvalget at pater est-regelen blir videreført, herunder denne regelens avgrensning når ektemannen er død. Dette betyr at pater est-regelen skal gjelde når tidspunktet for ektefellens død ligger innenfor svangerskapets antatte lengde. Unntak gjelder når barnets mor har giftet seg igjen før barnet blir født. Da skal pater est-regelen gi farskapet til den nye ektemannen.

For ugifte skal farskapet etableres ved erklæring, se utvalgets vurderinger i kapittel 10. Har faren erklært farskapet sammen med mor før fødselen, vil farskapet være etablert når barnet blir født, uavhengig av om faren lever eller ikke på fødselstidspunktet. Hvis far dør før barnet blir født og han ikke har erklært farskap, må farskapet fastsettes ved dom. Dette kan gjøres ved DNA-analyse av biologisk materiale som stammer fra den avdøde, eller ved annen bevisføring.

Utvalget mener det er viktig å få etablert farskap også etter at far er død. Dette kan ha både følelsesmessig betydning for mor, barn og avdødes øvrige familie og praktisk betydning for barnets arverett. Med unntak for barn født ved hjelp av assistert befruktning, kan farskapet i slike tilfeller bare legges til den biologiske faren. En DNA-analyse av mor, barn og avdøde vil bekrefte om den oppgitte mannen er biologisk far eller ikke. Normalt vil domstolsbehandlingen foregå uten hovedforhandling. Farskapssaken er derfor enkel og lite belastende for de involverte, og gir sikker kunnskap om hvem som er barnets far. En slik bevisføring forutsetter imidlertid at det er mulig med DNA-analyse av den påståtte faren, se punkt 15.4 og punkt 15.5 der utvalget også vurderer DNA-analyse av mannens slektninger. Når biologisk materiale etter avdøde ikke kan fremskaffes eller mannens slektninger ikke ønsker å delta, må bevisvurderingen bygge på andre forhold enn DNA-analyse, se blant annet barneloven § 9 andre og tredje ledd.

Det offentlige bør ha ansvar for å etablere farskap også når mulig far er død. Dette innebærer at det offentlige må foreta undersøkelser for å finne ut om det finnes en mulig far. Dersom det of-

fentlige finner en mulig far og vurderer at bevisene er sterke nok, må det offentlige anlegge farskapssak for domstolene. Ansvaret bør imidlertid ikke gjelde i ubegrenset tid. Når det er gått en viss tid etter dødsfallet, vil betydningen for mor og barn av å få fastslått farskapet bli mindre, særlig hvis arveoppgjøret er avsluttet. Normalt vil farskapssaken også være både vanskeligere og mer ressurskrevende når det har gått lang tid siden den aktuelle mannen døde. Se for øvrig utvalgets vurderinger av det offentliges ansvar i farskapssaker i kapittel 12.

15.3 Endring av farskap

Utvalget viser til sine vurderinger i kapittel 14 om adgangen til å anlegge sak om endring av farskap. Barnet, foreldrene eller tredjemann som mener han kan være far til et barn skal fortsatt ha anledning til å reise sak for domstolen. Utvalget foreslår imidlertid frister for denne typen saksanlegg fra foreldre eller tredjemann. Fristen skal løpe ut ett år etter at foreldre eller tredjemann fikk kunnskap om at en annen mann kan være faren. For tredjemann skal det i tillegg gjelde en absolutt frist på tre år etter barnets fødsel.

Barnet skal etter forslaget fram til fylte 18 år alltid kunne anlegge sak som endrer det juridiske farskapet med fulle rettsvirkninger. Fra myndighetsalder skal det løpe en treårs frist fra barnet fikk kunnskap om at en annen mann kan være faren. Videre foreslår utvalget at barnet fra fylte 18 år skal ha rett til å skaffe seg kunnskap om hvem som er genetisk far, uten at dette får rettslige konsekvenser.

Utvalget mener at adgangen til å anlegge endringssak bør gjelde uavhengig av om den juridiske faren eller den mulige faren er død. Endringssak kan for det første ha en følelsesmessig betydning for mor og barn, og for det andre kan endringssaken ha praktisk betydning for barnets arverett og juridisk fars bidragsplikt.

Det bør ikke gjelde andre tidsfrister for en slik sak enn de fristene som foreslås for andre endringssaker i kapittel 14.

Er juridisk far død, og DNA-analysen viser at påstått far er biologisk far, kan farskapet endres uten analyse av juridisk far. I endringssaker for øvrig, pålegges vanligvis alle parter, altså både juridisk og påstått far å avgi prøve til DNA-analyse.

Er påstått far død, kan farskapet oppheves for juridisk far hvis DNA-analysen utelukker hans farskap. For fastsetting av farskapet for påstått far, vil en DNA-analyse av avdøde eller eventuelt hans slektninger kunne gi grunnlag for slik fastsetting

I situasjoner der mor eller barn ønsker å oppheve et juridisk farskap der far er død, kan farskapet oppheves på grunnlag av en DNA-analyse av avdøde. Her er det viktig at retten vurderer sikring av prøvens identitet nøye. Det bør utvises forsiktighet ved opphevelse av et farskap på grunnlag av analyser av avdødes slektninger. En slik analyse vil bare belyse slektskapet mellom barnet og mannens slektninger, og slutninger om mannens farskap overfor barnet hviler på at hans biologiske relasjoner til disse slektningene er slik de hevdes å være.

15.4 DNA-analyser der far eller mulig far er død eller utilgjengelig av annen grunn

I enkelte farskapssaker er det behov for DNA-analyse av en avdød mann eller vedkommendes slektninger. Mor, barn eller det offentlige kan ha anlagt sak for domstolen etter at far eller mulig far er død eller utilgjengelig av annen grunn. Far eller mulig far kan også falle bort underveis i en farskapssak, før dom er falt. Behov for DNA-analyse av avdøde eller hans slektninger vil imidlertid aldri oppstå i sak anlagt av tredjemann som mener han er far til barnet. I slike saker vil det bare være nødvendig med DNA-analyse av om tredjemann er barnets genetiske far eller ikke. Unntak kan være hvis tredjemann er en nær slektning av avdøde, for eksempel hans bror.

DNA-analyser i farskapssaker utføres i dag av Rettsmedisinsk institutt (RMI). I tilfeller der RMI får henvendelser fra pårørende, leger eller begravelsesbyråer der det forklares at det kan bli aktuelt å reise farskapssak, gis det råd om å sikre og oppbevare materialet betryggende i påvente av en eventuell rettssak. Når sak er reist, må domstolen gjøres oppmerksom på at materialet finnes. Legen eller institusjonen der prøven tas, er ansvarlig for utlevering etter henvendelse fra retten eller eventuell destruksjon dersom sak ikke blir reist.

DNA-analyse av den mulige faren forutsetter at det finnes eller kan tas biologisk materiale fra vedkommende eller at det tidligere er foretatt en DNA-analyse i en annen sammenheng enn farskapssaken. Biologisk materiale kan være tatt fra den mulige faren i helseinstitusjoner i forbindelse med behandling eller kan foreligge i en forskningsbiobank. Videre kan det være sikret prøver

med tanke på en aktuell farskapssak på dødsleiet eller etter at vedkommende er død.

Biologisk materiale og DNA-analyser kan som nevnt finnes i biobanker. Behandlingsbiobanker er i dag regulert i biobankloven.[1] Behandlingsbiobanker oppbevarer humant biologisk materiale som er avgitt for medisinsk undersøkelse, diagnostikk eller behandling. Forskningsbiobanker er regulert i helseforskningsloven.[2] Loven er så langt ikke iverksatt. En forskningsbiobank er definert på følgende måte i lovens § 4 bokstav c:

> «en samling humant biologisk materiale som anvendes i et forskningsprosjekt eller skal anvendes til forskning»

Innen strafferettspleien tas det i mange sammenhenger prøver av mistenkte og straffedømte. Den mest omfattende innhentingen og oppbevaringen av biologisk materiale og DNA-analyser skjer i et særskilt DNA-register opprettet med hjemmel i straffeprosessloven §§ 158 til 160a. Biologisk materiale med sikte på DNA-analyse kan innhentes fra alle «som med skjellig grunn mistenkes for en straffbar handling som etter loven kan medføre frihetsstraff».

Domstolen kan i dag i saker etter barneloven pålegge DNA-analyse av moren, barnet og hver mann som er part i saken, jf. barneloven § 24. Dersom nødvendig prøve ikke avgis frivillig, kan retten fastsette en tvangsbot eller vedta at vedkommende skal pågripes av politiet for framstilling hos lege for prøvetaking. DNA-analyse av levende personer kan således gjennomføres uten personens samtykke, se utvalgets vurderinger i kapittel 17.

Etter utvalgets oppfatning er det ikke grunn til en mindre omfattende hjemmel for prøvetaking når den aktuelle mannen er død. Den eneste forskjellen i forhold til en avdød er at vedkommende da ikke kan gi sitt syn på saken. Eventuelle arvinger kan imidlertid gjøres til part i saken og dermed få komme med innvendinger mot prøvetakingen, se utvalgets vurderinger i punkt 15.1.

Utvalget ser heller ikke noe prinsipielt skille mellom biologiske materiale som befinner seg i avdøde og biologisk materiale som er oppbevart annet sted, for eksempel i en behandlingsbiobank eller forskningsbiobank. Så lenge domstolen finner det godtgjort at det faktisk stammer fra den aktuelle mannen er det ikke noen grunn til ulik behandling av de forskjellige typene biologisk materiale.

Utvalget går derfor inn for å videreføre domstolens adgang til å innhente DNA-analyse i forhold til en avdød, herunder test på biologisk materiale som er tatt fra avdøde i annen sammenheng enn i forbindelse med farskapssaken. Et slikt pålegg må oppfylles selv om utlevering ikke er omfattet av avdødes samtykke til bruk av biologisk materiale i for eksempel en behandlingsbiobank eller forskningsbiobank.

Den tilsvarende hjemmelen i forhold til en mann som er utilgjengelig av andre grunner foreslås også videreført.

Utvalget foreslår imidlertid enkelte presiseringer. For det første bør det framgå av loven at slikt pålegg setter til side alle former for taushetsplikt, både forvaltningsmessig og yrkesmessig taushetsplikt. For det andre bør det presiseres i loven at retten også kan innhente analyseresultater som foreligger fra før, for eksempel fra strafferettspleiens DNA-register.

Vanskeligere er vurderingen når den aktuelle mannen er kistebegravet og det ikke foreligger noen tidligere analyse eller prøve. I slike tilfeller er det teknisk mulig å foreta en DNA-analyse. En slik testing forutsetter imidlertid at graven åpnes, noe som kan virke støtende på de pårørende. Utvalget mener derfor at domstolens påleggshjemmel ikke bør omfatte åpning av grav. Dermed blir det samme gravfred ved kistebegravelse som ved kremasjon.

Det er imidlertid ikke noe i veien for at graven åpnes med hjemmel i gravferdsloven § 7 og at det deretter tas en DNA-analyse av avdøde. Utvalget viser til dom 16. september 2002 fra Oslo tingrett[3] som et eksempel på hvordan en slik prøvetaking kan gjennomføres. Tingretten fikk tillatelse fra det lokale kirkelige fellesråd til å åpne graven og ta vevsprøver av avdøde. Deretter ble det ved hjelp av DNA-analyse slått fast at avdøde ikke var far til saksøkeren.

15.5 Særlig om DNA-analyse av biologisk materiale fra andre slektninger

I perioden 2005 til og med 2007 utførte Rettsmedisinsk institutt 24 utredninger for domstolen der nære slektninger av far eller påstått far deltok med DNA-prøver. Dette omfattet mannens forel-

[1] Lov 21. februar 2003 nr. 12 om biobanker, som ved ikrafttredelse av helseforskningsloven, endrer navn til lov om behandlingsbiobanker.

[2] Lov 20. juni 2008 nr. 44 om medisinsk og helsefaglig forskning.

[3] TOSLO-2001-5463

dre, mannens søsken eller mannens andre barn og eventuelt deres mor.

Denne typen utredninger kalles slektskapsutredninger, idet det er slektsrelasjonen mellom en manns nære slektninger og et barn som utredes. Bevisverdien i slike utredninger kan bli like høy som i en ordinær farskapsutredning, men ikke nødvendigvis. Utfallet av DNA-analyser i slike saker vil avhenge av antallet nære slektninger som deltar.

Der analysen ikke kan bekrefte et påstått slektskap mellom en manns nære slektninger og et barn, hviler slutninger om mannens farskap overfor barnet på at hans biologiske relasjoner til de undersøkte slektningene virkelig foreligger og er korrekt oppgitt.

Etter dagens regler i barneloven § 24 er det ikke hjemmel for å pålegge andre enn mor, barn og mulige fedre å avgi materiale for DNA-analyse. Utvalget finner ikke grunn til å utvide denne personkretsen. Eventuell plikt for slektninger til å avgi prøver til DNA-analyse henvises dermed til de alminnelige reglene om plikt til å stille sin person til rådighet som bevis i tvisteloven § 26-4:

> «§ 26-4. Personer som bevis
> Personer plikter å stille seg til rådighet for undersøkelse i den utstrekning dette kan gjennomføres uten uforholdsmessig belastning og ikke er krenkende.»

15.6 Farskapstest på fosterstadiet

Bioteknologiloven § 4-6 forbyr farskapstesting av barnet på fosterstadiet, med unntak for situasjoner der moren kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep. Forbudet gjør det umulig å fastslå med sikkerhet hvem som er barnets genetiske far før barnet er født.

Farskapstesting under svangerskap kan i dag utføres ved hjelp av en biopsi fra morkaken (såkalt morkakeprøve – CVS). Når dette inngrepet utføres av personell med tilstrekkelig erfaring, er det ingen stor risiko forbundet med selve inngrepet. Det er også mulig å foreta en genetisk test av fosteret på grunnlag av DNA som kan finnes igjen i mors blod. Denne metoden er fremdeles under utvikling, men det er sannsynlig at det om relativt kort tid kan utføre en farskapstest av fosteret tidlig i svangerskapet med utgangspunkt i en blodprøve fra mor.

Utvalget mener det er viktig for kommende foreldre å kunne få kunnskap om hvem som er barnets far, så tidlig som mulig. Det er særlig i situasjoner der kvinnen er gravid og noe usikker på hvem som er barnefaren, at spørsmålet aktualiseres. Dette kan være situasjonen der usikkerheten gjelder om det er den mannen som kvinnen har et etablert forhold til og som hun ønsker skal være barnets far, og en mer tilfeldig forbindelse hun ikke ønsker som barnets far. I slike situasjoner kan kvinnens valg i dag bli svangerskapsavbrudd «for sikkerhets skyld», og kvinnens kunnskap om hvem som er far til barnet, vil da trolig også kunne virke abortforebyggende. I tillegg kan foreldrene så tidlig som mulig være sammen om barnet.

Utvalget går derfor inn for at fosterdiagnostikk med sikte på å fastsette farskapet blir tillatt etter utgangen av 12. svangerskapsuke. Kvinnen vil derved ikke kunne la seg teste med sikte på svangerskapsavbrudd etter regelen om selvbestemt abort i abortloven § 2 andre ledd,[4] men det vil kunne være grunnlag for svangerskapsavbrudd på sosiale indikasjoner, se abortloven § 2 tredje ledd bokstav b som sier at svangerskapsavbrudd kan skje når «svangerskapet, fødselen eller omsorgen for barnet kan sette kvinnen i en vanskelig livssituasjon».

I dag kan gravide kvinner få utført farskapstest på fosterstadiet via prøvetaking og DNA-analyser dersom de har vært utsatt for seksuelle overgrep. Utgiftene til dette dekkes av det offentlige. Utvalget går inn for å videreføre dette.

Forslaget åpner for at kvinnen skal kunne begjære morkakeprøve og DNA-analyse etter 12. svangerskapsuke. Egenandeler for morkakeprøve fastsettes av Helse- og omsorgsdepartementet, som for andre inngrep. Utvalget går inn for at egenandelen for morkakeprøve og DNA-analysen i sin helhet betales av kvinnen selv. Dette vil være i overensstemmelse med utgifter i andre farskapssaker som det offentlige ikke tar ansvar for.

Utvalget legger til grunn at forslaget ikke kommer til å medføre noen vesentlig økning av antallet prøvetakinger, fordi det alltid er en liten risiko for spontanabort ved prøvetaking og fordi problemstillingen vil være uaktuell i de fleste svangerskap. Forslaget kan føre til en viss kostnadsøkning for det offentlige ved selve morkakeprøvene. Samtidig blir det kanskje en viss abortreduksjon ved at det påvises den faren kvinnen ønsker, og at hun derfor ikke velger abort for «sikkerhets skyld».

---

[4] Lov 13. juni 1975 nr. 50 om svangerskapsavbrudd.

Kapittel 16
Forenkling av saksbehandlingsreglene

16.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget om saksbehandlingsreglene i barneloven kapittel 3 kan forenkles. Det er særlig muligheten til å få sikker kunnskap om slektskap ved DNA-analyse som gjør det nødvendig å drøfte om framgangsmåten før saken sendes til retten, framstår som egnet.

I punkt 16.2 vurderer utvalget en opprydding lovens henvisning til forskjellige deler av Arbeids- og velferdsetaten. I punkt 16.3 gjennomgår utvalget de ulike instansene som skal kunne ta imot farskapserklæring i barneloven § 4 andre ledd. I punkt 16.4 vurderer utvalget om det er nødvendig å videreføre ordningen med farskapsforelegg. Til slutt, i punkt 16.5, foreslår utvalget enkelte andre mindre endringer i barneloven kapittel 3.

16.2 Begrepsmessige forenklinger

Barnelovens farskapskapitler bruker begrepene tilskotsfut (bidragsfogd), Arbeids- og velferdsdirektoratet og det organ i Arbeids- og velferdsetaten som Arbeids- og velferdsdirektoratet bestemmer. Det er forvaltningsenheten i Arbeids- og velferdsetaten som nå utfører oppgavene i farskapssaker, både oppgavene som tidligere hørte inn under det lokale trygdekontoret, og oppgavene som fylkestrygdekontoret hadde ansvar for.

Arbeidet som utføres av Arbeids- og velferdsetaten i farskapssaker er for det alt vesentligste lagt til ett organ. Utvalget mener derfor at det er et potensial for forenkling i lovteksten. Utvalget går derfor inn for å erstatte de begrepene «det organ i Arbeids- og velferdsetaten som Arbeids- og velferdsdirektoratet bestemmer» og «Arbeids- og velferdsdirektoratet» med «Arbeids- og velferdsetaten» som etter utvalgets oppfatning gir uttrykk for den samlede etaten. Arbeids- og velferdsetaten kan selv bestemme hvilket organ innen etaten som skal utføre de ulike oppgavene i farskapssaker.

Det foreslås at begrepet «tilskotsfut» beholdes uendret. I § 10 tredje ledd foreslås det en forenkling, slik at det framgår at departementet[1] bestemmer hvilket organ som er bidragsfogd. Dette innebærer ingen realitetsendring.

16.3 Hvilke instanser bør ta imot farskapserklæring

Etter gjeldende rett kan farskap erkjennes (etter utvalgets forslag erklæres) enten skriftlig i fødselsmeldingen eller ved personlig frammøte for offentlige instanser som følger av barneloven § 4 andre ledd: a) folkeregistermyndigheten, b) bidragsfogden, dommeren eller det organ i Arbeids- og velferdsetaten som Arbeids- og velferdsdirektoratet bestemmer, c) norsk diplomatisk eller konsulær tjenestemann, dersom faren er i utlandet, d) skipsføreren, dersom faren er om bord på norsk skip i utenriksfart, e) utenlandsk styresmakt når Kongen har fastsatt det, eller f) jordmor eller lege ved svangerskapskontroll. Oppregningen i barneloven § 4 er uttømmende.

Erkjennelse av farskap avgis hovedsakelig i fødselsmeldingen eller for de offentlige instansene som følger av § 4 andre ledd bokstav a, b og f. Utvalget reiser spørsmål om det er nødvendig å opprettholde myndighet til å ta imot farskapserklæring dersom instansene sjelden eller aldri gjør dette. Av hensyn til rettsvirkningen av et fastsatt farskap, bør den som skal ta imot erklæringen ha tilstrekkelig kunnskap på området, slik at den oppgitte faren kan gis informasjon om rettsfølgene dersom han erklærer farskapet, og om saksgangen videre dersom han ikke ønsker å påta seg farskapet.

Utvalget synes det framstår som lite egnet at alle skipsførere på norske skip i utenriksfart skal ha myndighet til å ta imot farskapserklæring, jf. § 4 bokstav d. Det er ikke grunn til å tro at skipsførere i utstrakt grad kjenner til at de har denne myndig-

[1] Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

heten, eller at de hittil har tatt imot farskapserkjennelser i et omfang av betydning. Dersom den oppgitte faren er om bord på norsk skip i utenriksfart, vil han kunne i framtiden kunne erklære farskap for norsk diplomatisk eller konsulær tjenestemann, som antas å ha større kunnskap om og bedre rutiner for å håndtere disse sakene.

Også utenlandsk myndighet kan etter bokstav e ta imot farskapserkjennelse, dersom Kongen har fastsatt det. Denne adgangen til å gi myndighet til utenlandsk myndighet har aldri blitt benyttet, og utvalget legger til grunn at dette skyldes mangel på behov.

Utvalget foreslår på denne bakgrunn å oppheve bestemmelsene i barneloven § 4 andre ledd bokstav d og e, og legger til grunn at dette ikke vil ha praktiske konsekvenser av betydning.

Flertallet av farskapserkjennelsene avgis i dag hos lege eller jordmor ved svangerskapskontroll, eller i forbindelse med barnets fødsel. I punkt 10.6 framhever utvalget de ordinære svangerskapskontrollene og den rutinemessige ultralydundersøkelsen som eksempler på anledninger hvor det ligger til rette for å erklære seg som foreldre. Utvalget mener derfor at dette alternativet bør komme først i lovteksten, slik at lege og jordmor blir bokstav a, og tidligere bokstav a til c blir bokstav b til d.

16.4 Opphevelse av ordningen med farskapsforelegg

Allerede i NOU 1977: 35 stilte Barnelovutvalget spørsmål om foreleggsordningen var et unødvendig mellomledd på vei mot farskapsdom. Utvalget påpekte at Norge, i internasjonalt perspektiv, var alene om foreleggsordningen. Barnelovutvalget mente at ved å innføre erkjennelse som selvstendig fastsettelsesmåte for farskap, ville det bli mindre behov for forelegg.

Når DNA-analyse rutinemessig benyttes i farskapssaker hvor oppgitt far ikke påtar seg farskapet frivillig, framstår ordningen med farskapsforelegg etter utvalgets syn som et forsinkende element i saksgangen. Farskapsforelegget innebærer en sterk oppfordring til å erkjenne farskapet, men forelegget kan ikke i seg selv medføre farskap. Utvalget legger vekt på at ordningen med farskapsforelegg ikke har noen selvstendig betydning for selve farskapsfastsettelsen.

I sakene hvor det ikke oppnås erkjennelse hos bidragsfogden, er årsaken som oftest at den oppgitte barnefaren ønsker at det skal foretas DNA-analyse for å få sikkerhet for farskapet. Når prøveresultatet bekrefter det biologiske slektskapet, kan Arbeids- og velferdsetaten opplyse at de fleste erkjenner frivillig.

I tilfeller hvor det foreligger DNA-analyse som påviser slektskap, men den oppgitte faren likevel ikke ønsker å påta seg farskapet, anser utvalget ordningen med farskapsforelegg som en unødvendig og forsinkende prosedyre. Hvis den oppgitte faren ikke ønsker å påta seg farskapet, framstår det som overflødig å prøve å etablere farskap ved å utstede farskapsforelegg før saken likevel oversendes retten.

Utvalget legger til grunn at ordningen med farskapsforelegg mangler en egen funksjon, og at barneloven § 4 ivaretar behovet for at fedre skal kunne påta seg farskap etter at det er foretatt DNA-analyse, men før saken oversendes retten. Når det foreligger resultat av en DNA-analyse som viser at den oppgitte mannen er far, skal Arbeids- og velferdsetaten sende informasjon om prøveresultatet til rett person med oppfordring om å erklære farskap. Det bør settes en frist for erklæringen, med varsel om at saken vil bli oversendt retten dersom farskapet ikke erklæres.

Barneloven § 12 som gjelder formalitetene vedrørende innhold og utsendelse av farskapsforelegg, foreslås således opphevet i sin helhet. Dersom det skulle være behov for i ettertid å vite om erklæring er skjedd med eller uten DNA-analyse, kan dette eventuelt markeres i selve erklæringen.

Utvalget foreslår vesentlige endringer i lovteksten i kapittel 3, som følge av at ordningen med farskapsforelegg foreslås opphevet. Saksgangen fra opprettelse av farskapssak hos bidragsfogden til oversendelse til retten, vil som følge av dette bli bedre tilpasset bruken av DNA-analyse i farskapssakene. For øvrig vises det til merknadene til de enkelte paragrafer i kapittel 20.

16.5 Andre endringer i kapittel 3

Utvalget går videre inn for en del endringer av mer redaksjonell karakter i kapittel 3. Etter gjeldende rett inneholder § 10 andre ledd en hjemmel for bidragsfogden til å innhente opplysninger som er nødvendige for å fastsette barnebidrag. Denne foreslås flyttet til § 70 som gjelder fastsetting av barnebidrag. Sjuende ledd i § 70 vil som følge av dette gi både bidragsfogd og domstol hjemmel for å innhente inntektsopplysninger i en bidragssak.

Etter gjeldende rett har lege eller jordmor som har hatt moren til svangerskapskontroll, plikt til å gi Arbeids- og velferdsdirektoratet opplysnin-

ger om svangerskapet og fødselen dersom dette etterspørres i en farskapssak. Så vidt utvalget er kjent med, begjærer ikke Arbeids- og velferdsdirektoratet opplysninger fra lege eller jordmor i farskapssaker. DNA-analyse benyttes som eneste bevismiddel i farskapssaker som behandles av Arbeids- og velferdsetaten. Dersom dette ikke er tilstrekkelig til å få fastsatt farskapet, vil saken oversendes retten. Bestemmelsen i § 11 tredje ledd framstår som overflødig, og utvalget går inn for at den oppheves.

Utvalget foreslår videre en viss redigering av § 11, blant annet ved at forskriftshjemmelen blir flyttet til slutten av paragrafen.

Bestemmelsen om at Arbeids- og velferdsetaten kan henlegge en sak om foreldreskap, foreslås videreført. Utvalget foreslår at det ikke lengre skal være en forutsetning at moren samtykker til henleggelse når barnet dør kort tid etter fødselen, men at hennes samtykke eller manglende samtykke skal tillegges vekt i alle typer saker om henleggelse. Dersom moren ikke samtykker til henleggelse, har hun mulighet til selv å reise sak, se § 11 fjerde ledd. Utvalget forutsetter at sak kan henlegges når det ikke er mulig å finne faren, for eksempel ved at eneste farskapskandidat er utelukket ved DNA-analyse, selv om moren ikke gir sitt samtykke.

Kapittel 17
Endringer i prosessreglene

17.1 Innledning

I dette kapitlet vurderer utvalget reglene om domstolenes behandling av saker om foreldreskap i barneloven kapittel 4 og 4A.

Utvalgets generelle inntrykk er at de særskilte prosessreglene i barneloven, sammen med tvistelovens alminnelige regler, inneholder en hensiktsmessig regulering av domstolens arbeid med saker om foreldreskap. Utvalget foreslår derfor ingen vesentlige endringer i barnelovens prosessregler.

I punkt 17.2 foreslås det enkelte mindre endringer med sikte på å oppdatere barneloven kapittel 4. Videre foreslår utvalget at det offentlige gis adgang til å anlegge sak etter barneloven kapittel 4A om hvem som er barnets mor. I punkt 17.3 foreslår utvalget en modernisering av reglene om prøvetaking og DNA-analyse i barneloven § 24.

17.2 Enkelte endringer i prosessreglene

Utvalget viser til kapittel 14 der det foreslås å videreføre reglene om hvem som kan anlegge sak om farskap og medmorskap. Både barnet, begge foreldrene og tredjemann som mener han er far til barnet, skal fortsatt kunne reise sak om farskapet eller medmorskapet. Det foreslås imidlertid frister for slike saksanlegg.

Videre foreslås det å videreføre § 9 om vilkårene for å avsi dom om farskap eller medmorskap. DNA-analyser vil fortsatt være den avgjørende faktoren i denne typen saker.

Utvalget understreker at prosessreglene i barneloven kapittel 4 også gjelder for saker om medmorskap så langt de passer. Det antas at de fleste av reglene i kapittel 4 vil ha relevans for en sak om medmorskap. Dette gjelder blant annet reglene om prøvetaking for DNA-analyse. En sak om medmorskap kan også omfatte spørsmålet om en annen mann enn sæddonor er far til barnet. Dermed vil det være nødvendig med DNA-analyse av det genetiske slektskapet mellom den oppgitte faren og barnet.

Videre foreslår utvalget å oppheve barneloven § 22. Bestemmelsen forbyr bevisføring om partenes seksuelle forhold utenom den tiden moren kan ha blitt med barnet. Retten kan likevel tillate slik bevisføring når det kan ha direkte betydning for avgjørelsen i saken. Bestemmelsen anses som unødvendig ved siden av det generelle forbudet mot bevisføring om seksuell adferd i tvisteloven § 22-6, der det er gitt en unntaksbestemmelse i første ledd.

I kapittel 12 foreslår utvalget at det offentlige skal ha plikt til å klargjøre hvem som er mor til barnet når dette ikke er kjent. Det kan ikke utelukkes at det offentlige i den forbindelse har behov for domstolsprøving av morskapet. Utvalget foreslår derfor en endring i barneloven § 29b slik at Arbeids- og velferdsetaten skal kunne reise sak om hvem som er mor til et barn.

Etter gjeldende lovregler har det offentlige kun en rett til å tre inn i en pågående sak og adgang til å anke eller kreve gjenåpning av saken.

17.3 Særlig om prøvetaking og DNA-analyse i farskapssaker

Utvalget foreslår enkelte endringer i barneloven § 24 med sikte på å bringe bestemmelsen i samsvar med utviklingen av prøvetaking og bevisføring i farskapssaker. Dette gjelder særlig DNA-analysens avgjørende betydning som bevismiddel i farskapssaker.

Videre er metodene for prøvetaking vesentlig endret, særlig ved at biologisk materiale i dag innhentes på en langt enklere måte enn ved blodprøvetaking. For eksempel kan DNA-analyse foretas ved å ta prøve fra munnslimhinnen med en vattpinne.

Utvalget foreslår at ordlyden i § 24 første ledd endres slik at rettens pålegg presiseres til å gjelde egnet prøve for DNA-analyse. Dette regnes som

den eneste aktuelle metoden for sikker testing av biologisk farskap. Det er ikke nødvendig å undersøke blodtype slik dagens lov legger opp til.

Videre foreslår utvalget at det presiseres i loven at den offentlige legen som har plikt til å gjennomføre prøvetakingen, er kommunelegen eller dennes stedfortreder. Hver kommune oppnevner en eller flere kommuneleger etter kommunehelseloven § 3-5.[1] Kommunelegen er tillagt mange typer offentlige oppgaver i lov eller instruks fra kommunen. Kommuneleger vil derfor ha større kompetanse enn andre leger til å ivareta både den medisinske og den offentligrettslige siden av prøvetakingen.

Tvangsbot anses som et upraktisk og forsinkende element ved siden av adgangen til henting av en person som ikke vil avgi prøve frivillig. Utvalget foreslår derfor at reglene om tvangsbot i § 24 tredje ledd oppheves, slik at tvangshenting til prøvetaking blir det aktuelle tvangsmiddel.

Prøver og DNA-analyser som retten skal legge til grunn i farskapssaker, må være innhentet og utført på forsvarlig måte. Blant annet må det sikres at det biologiske materialet stammer fra rett person. Retten kan derfor ikke legge avgjørende vekt på en privat innhentet prøve, for eksempel en prøve som er innhentet uten at den aktuelle personen vet om det. Det er av stor betydning at det foretas nødvendig kontroll av identiteten til vedkommende som avlegger prøve for DNA-analyse, og at prøven ikke kan manipuleres for eksempel i forbindelse med forsendelsen. Det forutsettes at både retten, Rettsmedisinsk institutt og andre offentlige organer som er involvert i prøvetakingen forsikrer seg om at prøvene som ligger til grunn for DNA-analysene, er innhentet og behandlet på forsvarlig måte for å hindre forbytting, forveksling mv.

Utvalget foreslår også enkelte presiseringen i adgangen til å innhente prøver og DNA-analyser fra menn som er døde eller forsvunnet. Se vurderingene i kapittel 15 som også inneholder en vurdering av rettens adgang til å pålegge prøvetaking overfor andre enn mor, barn og mulige fedre.

---

[1] Lov 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene.

Kapittel 18
Instans for gjennomføring av DNA-analyser i farskapssaker

18.1 Innledning

I dette kapitlet drøfter utvalget om andre nasjonale eller internasjonale aktører enn Rettsmedisinsk institutt skal kunne foreta DNA-analyser i farskapssaker.

Under punkt 18.2 redegjøres det for bakgrunnen for at Rettsmedisinsk institutt ved Universitetet i Oslo utfører DNA-analyser i alle farskapssaker. Det gis en oversikt over sakenes omfang og gis en kortfattet framstilling av regelverket for offentlige anskaffelser.

I punkt 18.3 beskrives organiseringen av DNA-analyser i Sverige, Danmark, Finland og England.

Under punkt 18.4 vurderer utvalget om oppdraget med DNA-analyser i farskapssaker bør konkurranseutsettes.

Det må bemerkes at seksjonsleder Margurethe Stenersen som er medlem av utvalget, er leder av Rettsmedisinsk institutts Familiegenetikkseksjon. De øvrige av utvalgets medlemmer innehar ikke spesiell kompetanse på regelverk om konkurranseutsetting eller til å vurdere hvilke organer som vil være best egnet til å gjennomføre DNA-analyser i farskapssaker.

18.2 Bakgrunn

Ved opprettelsen av Barne- og familiedepartementet i 1990, ble forvaltningsansvaret for barneloven overført fra Justisdepartementet. Ansvaret omfattet blant annet farskapssaker og blodprøver i disse sakene. På dette tidspunktet var Rettsmedisinsk institutt ved Universitetet i Oslo den eneste aktuelle oppdragstaker som hadde forutsetninger for å utføre oppdraget med tilstrekkelig teknologi, kompetanse og erfaring. Da DNA-analyser ble tatt i bruk i perioden 1989 til1992, ble det inngått en avtale mellom Universitetet i Oslo, Rikstrygdeverket og Barne- og familiedepartementet om gjennomføring av og godtgjøring for DNA-analyser i farskapssaker.

Rettsmedisinsk institutt utfører i dag alle DNA-analyser som rekvireres av domstolene eller av Arbeids- og velferdsetaten ved fastsetting av farskap. Det følger av reglene om fastsetting og endring av farskap i barneloven, at det offentlige skal dekke kostnadene til DNA-analyse, når dette rekvireres av domstol eller Arbeids- og velferdsetaten. Utgiftene refunderes over statsbudsjettet ved overslagsbevilgning.[1] Bevilgningen for 2009 er på 6 049 000 kroner. I 2008 utførte Rettsmedisinsk institutt totalt 1 515 DNA-analyser hvorav 815 er oppdrag fra domstol, Arbeids- og velferdsdirektoratet og kvalitetssikringstester.

I henhold til lov om offentlige anskaffelser § 5 andre ledd skal en offentlig anskaffelse så langt det er mulig være basert på konkurranse. Formålet med loven og tilhørende forskrifter er å bidra til økt verdiskapning i samfunnet ved å sikre mest mulig effektiv ressursbruk ved offentlig anskaffelser basert på forretningsmessighet og likebehandling. Loven gjelder for alle anskaffelser av varer, tjenester og bygge- og anleggsarbeider som foretas av offentlige oppdragsgivere som er nevnt i § 2, herunder staten, jf. § 3 første ledd. Reglene gjør imidlertid enkelte utrykkelige unntak, så som for visse forsknings – og utviklingskontrakter. Dette innebærer at alle anskaffelser som hovedregel skal skje på grunnlag av forutgående kunngjøring og konkurranse mellom et tilstrekkelig antall leverandører. Regelverket om offentlige anskaffelser har vært gjeldende norsk rett siden EØS-avtalen trådte i kraft.

Det er innført en rekke prosedyrekrav som offentlige oppdragsgivere må følge dersom loven kommer til anvendelse. De forpliktelsene som følger av lov om offentlige anskaffelser skal imidlertid ikke gå videre enn det som allerede må anses å følge av alminnelige norske rettsprinsipper om forsvarlig saksbehandling, anbudsrettslige prin-

[1] Statsbudsjettet, kapittel 841 post 23.

sipper og prinsipper som følge av EØS-loven, se Ot.prp. nr. 71 (1997-98) punkt 7.4.

Barne- og familiedepartementet kontaktet i 2005 Moderniseringsdepartementet for å få en faglig vurdering av anvendelsesområdet for lov om offentlige anskaffelser i forhold til kjøp av DNA-analyser. Moderniseringsdepartementet skrev i brev datert 7. juli 2005:

> «I utgangspunktet er alle anskaffelser foretatt av statlige, fylkeskommunale og kommunale organer og selskaper kontrollert av det offentlige omfattet av regelverket om offentlige anskaffelser, jf. lov 16. juli 1999 nr. 69 om offentlige anskaffelser § 3 og forskrift fastsatt ved kgl.res. 15. juni 2001 om offentlige § 1-2. Forskriften gjelder imidlertid bare for kontrakter som er «gjensidig bebyrdende avtaler som inngås skriftlig mellom en leverandør og en oppdragsgiver», jf. § 1-4 bokstav a).
>
> Avtaler mellom organer innenfor samme rettssubjekt, dvs. innenfor samme kommune eller innenfor staten, vil ikke regnes for en «gjensidig bebyrdende avtale» og faller derfor utenfor regelverkets anvendelsesområde. Dette betegnes som leveranser i egenregi …
>
> Basert på muntlige opplysninger fra BFD, legger vi til grunn at Universitetet i Oslo er å anse som en del av staten som rettssubjekt, og anskaffelser som BFD foretar fra Universitetet derfor vil falle utenfor regelverkets anvendelsesområde som egenregi.»

På bakgrunn av dette legger utvalget til grunn at det ikke er noe krav om at Barne- og likestillingsdepartemementet skal konkurranseutsette oppdraget om DNA-analyser i farskapssaker dersom oppdraget er plassert innenfor staten.

18.3 Organisering av DNA-analyser i farskapssaker i andre land

I Danmark er et utvalg leger og sykehus godkjent for å ta prøver i farskapssaker. Det anvendes primært «mundskrab» eller blodprøver, men i prinsippet kan alt DNA-materiale anvendes. Retsgenetisk avdeling på Retsmedicinsk Institut på København Universitet undersøker prøvene.

I Sverige er det gitt «förordning om blodundersöking m.m. vid utredning av faderskap».[2] Av forordningen framgår det at blodprøver som avgis i farskapssaker skal undersøkes gjennom Rättsmedicinalverkets «försorg». Andre undersøkelser vedrørende arvelige egenskaper enn blodprøver, skal utføres av sakkyndig som godkjennes av Rättsmedicinalverket.

I Finland utføres rettsgenetiske farskapsundersøkelser av Folkhälsoinstitutet eller institusionen för rättsmedicin ved Helsingfors universitet.

I England er det bare institusjoner som er utpekt av Lord Chancellor som kan utføre tester i farskapssaker. Justisdepartementet har utformet en liste med kriterier som må oppfylles, blant annet at de må være ISO/IEC 17025-sertifisert, og at institusjonen må etterleve lover og annet regelverk som gjelder behandling av slektskapssaker, blodprøveanalyser i farskapssaker, samt bestemmelser om hvordan de markedsfører sin virksomhet. Det foretas årlige vurderinger av om de akkrediterte institusjonene oppfyller vilkårene.

18.4 Konkurranseutsetting av DNA-analyser

Selv om Rettsmedisinsk institutt fram til nå har vært eneste leverandør av DNA-analyser i farskapssaker til det offentlige, har det i Norge de senere årene blitt etablert flere private laboratorier som kan tilby DNA-analyser.

Rettsmedisinsk institutt ble opprettet i 1938 med formål å utføre sakkyndigoppdrag for rettsvesenet. Utvalget legger til grunn at instituttet har opparbeidet seg en særlig kompetanse på området for farskapsanalyser, og innehar erfaring og kompetanse til å løse kompliserte familieutredninger og tilfeller med avvikende arvemønstre. Alle analyser som utføres og alle sakkyndige vurderinger er akkreditert etter ISO 17025-standard.

Dersom det skulle besluttes å konkurranseutsette farskapsanalysene, vil oppdraget bli utlyst i hele EØS-området. I tillegg til enkelte norske laboratorier vil det være et uttall laboratorier i andre land, for eksempel i Tyskland, England og Frankrike, som kan gi tilbud. Utlendingsdirektoratet har mottatt tilbud både fra private aktører i Norge og fra andre nordiske og europeiske land, når de har innhentet anbud for DNA-testing i utlendingssaker. Det legges til grunn at konkurranseutsetting normalt vil ha en gunstig økonomisk effekt.

Utvalget framhever at det har en egenverdi at det i Norge finnes fagmiljøer som har ressurser, kompetanse og forståelse for norske forhold på dette feltet. Ved eventuelt å legge til rette for mer enn ett miljø, vil det kunne gis både faglig og økonomisk konkurranse, som igjen vil kunne bidra til økt kvalitet og effektivitet. Utvalget vil imidlertid

[2] Förordning 1969:624.

påpeke at det hvert år gjennomføres et begrenset antall DNA-tester i farskapssaker her i landet, og det rimelig å anta at volumet må være vesentlig større for at det skal være grunnlag for å benytte mer enn én leverandør.

Utvalget legger til grunn at en annen nasjonal statlig leverandør neppe vil kunne utføre oppdraget vesentlig billigere, med mindre institusjonen selv ønsker å bidra med egne midler og infrastruktur. Sakkyndigvirksomheten ved Rettsmedisinsk institutt er fullt ut eksternt finansiert, mens Universitetet i Oslo bidrar med noen midler til forskning og utvikling. Det er grunn til å tro at en annen privat leverandør i Norge vil kunne utføre analysene til noe lavere kostnad, mens leverandører i andre land vil kunne tilby analyser til ytterligere redusert kostnad.

Rettsmedisinsk institutt har en gjennomsnittlig behandlingstid på sju virkedager i ordinære farskapssaker. Det er ikke grunn til å tro at andre nasjonale leverandører vil kunne gjennomføre analyser på vesentlig kortere tid. Det legges til grunn at utenlandske aktører normalt vil ha behov for lengre tid, blant annet på grunn av postgang. Rettsmedisinsk institutts behandlingstid i denne typen saker er etter utvalgets mening så tilfredsstillende, at man ved å bytte leverandør løper en risiko for at tidsbruken kan øke.

Det er et særlig behov for et strengt kvalitetskrav ved gjennomføring av farskapsanalyser. Utvalget understreker at det ikke skal være mulig å manipulere prøvene, for eksempel når firmaer åpner for hjemmetester, og at dette hensynet må veie tyngre enn mulighetene for lavere utgifter til analyser. Fra tid til annen oppstår det tilfeller hvor parter i farskapssak forsøker å jukse, for eksempel ved å sende en annen kandidat til prøvetaking, eller ved å forsøke å manipulere prøvene. Det er derfor av stor betydning at systemet rundt prøvetaking og analyse er av god kvalitet og at det er utarbeidet systematiske rutiner som etterleves.

Både praktiske og økonomiske hensyn synes å tale for at kun én leverandør bør benyttes. En viktig del av Rettsmedisinsk institutts oppgave i forbindelse med farskapssaker består i å besvare spørsmål og henvendelser fra oppdragsgivere, impliserte parter, leger og advokater, samt fra publikum. Farskapsutredninger skiller seg fra ordinær analysevirksomhet ved at det ikke bare produseres en DNA-profil for hver prøve som sendes inn, men at det også foretas en sammenligning og vurdering av slektskap på grunnlag av profilene. Prøver sendes inn fra ulike legekontorer og hver av partene avgir som regel prøver hos hver sin lege. Mange oppdrag trekker derfor ut i tid, og nye kandidater i en sak kan komme inn med måneders mellomrom.

Det virker derfor hensiktsmessig at Arbeids- og velferdsetaten og domstolene kun har én aktør å forholde seg til, og at dette er en norsk aktør. I en brukerundersøkelse som rettsmedisinsk institutt gjennomførte i 2008, er oppdragsgiverne (domstoler og Arbeids- og velferdsdirektoratet) godt fornøyd både mht. service og kvalitet.

Hensynet til lavere utgifter må veies mot hensynet til kompetanse, erfaring, kontinuitet, norsk språk og kvalitet. Utvalget legger til grunn at dagens ordning med Rettsmedisinsk institutt som eneste leverandør av DNA-analyser i farskapssaker fungerer godt, både mht. kvalitet og praktisk gjennomføring, og at det derfor bør foreligge sterke grunner for å forandre på dette under dagens forhold. Dersom instituttet skulle organiseres slik at det ikke lengre kan anses som et statlig organ, jf. regelverket om offentlige anskaffelser, forutsetter utvalget at oppdraget konkurranseutsettes.

Del V
Oppsummerende vurderinger

Kapittel 19
Økonomiske og administrative konsekvenser

Det påpekes at området for utvalgets arbeid er begrenset til regelverket omkring fastsettelse og endring av foreldreskap. Den store majoriteten av foreldreskap etableres på en enkel måte. Det er særtilfellene som krever mer kompliserte juridiske løsninger, og som utvalget i hovedsak har vurdert. Forslagene i utredningen gjelder i første rekke saker som ikke går etter lovens hovedregler, og problemer som ikke vil oppstå i utstrakt grad. På noen områder kan forslagene føre til en svak økning i saksomfang, mens det på andre områder kan føre til en tilsvarende nedgang. Under enhver omstendighet er antallet enkeltsaker som vil bli berørt av utvalgets forslag, meget beskjedent. Utvalget legger til grunn at forslagene som fremmes i utredningen, ikke har noen økonomiske og administrative konsekvenser av vesentlig betydning for det offentlige.

Mange av forslagene til endringer i lovteksten som utvalget har framlagt innebærer redigering av språk, forenkling av lovtekst bl.a. ved endring av begrepsbruk. Ved å endre begrepsbruken i loven slik at fedre skal *erklære* farskap, vil det være behov for oppdatering av blanketter og informasjonsmateriell for øvrig. Alle lovendringer vil imidlertid føre til behov for informasjon, og forslagene her vil ikke innebære noen vesentlig kostnad i forhold til ordinære utgifter på informasjonssiden.

Utvalget foreslår å begrense adgangen til å reise sak om endring av farskap ved tidsfrister for saksanlegg. Dette vil kunne føre til en viss begrensning av saksanlegg. Et annet forslag er imidlertid å gi barnet rett til kunnskap om biologisk opphav, uten at dette endres juridisk. Utvalget forslår videre å utvide personkretsen som kan reise sak med begjæring om å få fastsatt samværsrett. Ingen av forslagene antas å medføre noen endring i antall saker på saksområdet ut over den naturlige variasjonen i sakstilfang for domstolene fra år til år. Når forslagene sees i sammenheng, antas de ikke å føre til noen vesentlig endring i det totale saksomfanget.

Utvalget foreslår enkelte endringer i Arbeids- og velferdsetatens oppgaver. Dette innebærer at enkelte oppgaver faller bort: ansvar for å følge opp ensidig erkjennelse av farskap for samboere, enklere saksbehandling ved opphevelse av ordningen med farskapsforelegg, og ved at anerkjennelse av farskap fastsatt i utlandet foreslås overført til folkeregistermyndigheten. Det offentliges ansvar for å sørge for at det blir fastsatt farskap til barn som ikke har noen far, utføres i dag av Arbeids- og velferdsetaten. Utvalget foreslår at dette ansvaret utvides til også å omfatte barn som er født i utlandet mens juridisk forelder er bosatt i Norge, og at det offentlige skal ha plikt til å klarlegge hvem som har født barnet i tilfeller hvor mors identitet ikke oppgis ved registrering i folkeregisteret. Disse sakstypene anslås til samlet å være av et svært lite omfang. Oppgavene som foreslås tilført etaten anses for å være av tilsvarende omfang som oppgavene som foreslås å bortfalle.

På adopsjonsområdet foreslår utvalget at det skal kunne innvilges adopsjon med virkning som en stebarnsadopsjon i tilfeller hvor barnet bare har hatt én juridisk forelder og denne er død. Dette er et område hvor det allerede i dag søkes om adopsjon. Det er i første rekke rettsvirkningene av adopsjonen som foreslås endret. Det kan ikke utelukkes at en slik adgang kan føre til en svak økning i søknader om stebarnsadopsjon, uten at dette kan tallfestes. Det foreslås også at det skal kunne innvilges stebarnsadopsjon hvis partene er separert eller skilt. Utvalget legger til grunn at den viktigste grunnen til at søknader om stebarnsadopsjon øker, er det faktum at personer bosatt i Norge får barn ved hjelp av assistert befruktning i utlandet.

Det forslås at en familie som har bodd i utlandet og som har fått barn ved hjelp av surrogatmor, skal kunne få foreldreskapet godkjent på samme måte som en utenlandsk adopsjon, dersom de senere flytter til Norge. Utvalget legger til grunn at det kan tenkes at slike tilfeller kan oppstå, men at de antas å være så vidt sjeldne at de trolig ikke oppstår hvert år.

Utvalget foreslår å flytte myndigheten til å godkjenne utenlandske farskap som ikke følger

direkte av loven fra Arbeids- og velferdsetaten til folkeregistermyndigheten (Skatteetaten). Folkeregistermyndigheten registrerer allerede i dag farskap som er fastsatt i utlandet. Utvalget foreslår at det i forbindelse med denne registreringen skal foretas en formell vurdering av om farskapet kan komme istedenfor farskap fastsatt i Norge. Utvalget legger til grunn at folkeregistreringsmyndigheten etter gjeldende rett prøver hvilke farskap som kan registreres i folkeregisteret, og at en overføring av den formelle myndigheten til å anerkjenne utenlandske farskap i realiteten innebærer at det skapes et høyere bevissthetsnivå rundt saksbehandlingen forut for godkjenningen.

Utvalget foreslår å utvide adgangen til farskapstesting på fosterstadiet slik at kvinnen skal kunne begjære morkakeprøve og DNA-analyse etter 12. svangerskapsuke. I dag kan gravide kvinner få utført farskapstest på fosterstadiet via prøvetaking og DNA-analyser dersom de har vært utsatt for seksuelle overgrep. Utgiftene til dette dekkes av det offentlige, og utvalget går inn for å videreføre dette. I tilfeller hvor den gravide kvinnen selv tar initiativ til å få utført farskapstestingen uten at hun kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep, mener utvalget at kvinnen selv skal dekke utgiftene til DNA-analyse og til egenandel ved morkakeprøve. Utvalget legger til grunn at farskapstesting under svangerskapet kommer til å være aktuelt så vidt sjelden at det ikke vil medføre vesentlige kostnader for det offentlige. Se for øvrig omtale under punkt 15.6.

Oppsummert finner utvalget at utvalgets samlede forslag ikke vil føre til økonomiske merkostnader for det offentlige. De administrative konsekvensene er det redegjort for ovenfor.

Kapittel 20
Merknader til de enkelte paragrafer

Språklig gjennomgang:

Utvalget har bedt Språkrådet om å gjennomgå de delene av lovutkastet som av utvalget er formulert på nynorsk. Språkrådet har kommet med forslag til en rekke språklige endringer som i all hovedsak er tatt til følge i utvalgets forslag til endret lovtekst.

Utvalget noterer videre at en rekke av de språklige endringsforslagene også er kommet i forhold til eldre lovtekst i barneloven, herunder i endringer som ble foretatt i samband med vedtaket av felles ekteskapslov. Endringsforslagene gjelder for paragrafer der utvalget bare har fremmet endringsforslag til enkelte ledd, men der Språkrådet har kommet med endringsforslag til alle ledd.

I og med at Farskapsutvalget ikke er nedsatt for å gjennomføre en større revidering av barneloven, er disse forslagene til endring av eldre lovtekst stort sett ikke tatt til følge, til tross for at utvalget kan se at gjeldende lovtekst ikke språklig alltid er på høyden. En slik generell oppretting av eldre lovtekst ville føre til problemer med å forstå hvilke av utvalgets endringsforslag som er av ren språkopprettingskarakter, og hvilke som har et substansielt innhold.

Utvalget har derfor stort sett ikke videreført de av Språkrådets forslag som bare gjelder de delene av lovteksten som ikke omfattes av utvalgets endringsforslag. Det er således en rekke «språklige feil» i den lovteksten som er gjengitt nedenfor når den vurderes opp mot korrekt nynorsk ordvalg og syntaks. Dette taler for at barneloven bør bli gjenstand for en mer fullstendig språklig gjennomgang, se for øvrig punkt 2.6 der utvalget, uavhengig av dette forholdet, anbefaler at departementet vurderer behovet for en større lovrevidering.

Til endringer i kapitteloverskriften til kapittel 1:

Utvalget foreslår å oppheve § 1a, slik at eneste gjenstående paragraf i kapitlet omhandler fødselsmeldingen. Kapitteloverskriften foreslås endret for bedre å samsvare med kapitlets innhold.

Til endringene i § 1a:

Utvalget foreslår å oppheve § 1a om at moren ved fødselen har rett til å ha med far, medmor eller en annen som står henne nær dersom det ikke er utilrådelig av medisinske grunner. Forslaget er ikke ment å innebære en realitetsendring. Utvalget viser til at mors rett til å ha noen med ved fødselen er regulert av pasientrettighetsloven § 3-1 tredje ledd som gir uttrykk for at dersom pasienten ønsker at andre personer skal være til stede når helsehjelp gis, skal dette imøtekommes så langt som mulig. Ettersom bestemmelsen i barneloven § 1a i første rekke regulerer mors rettigheter som fødende og ikke gjelder barnet, foreslår utvalget at paragrafen oppheves i sin helhet.

Til endringer i kapitteloverskriften til kapittel 2:

Utvalget legger vekt på å benytte fellesbetegnelsen foreldre i tilfeller hvor regelverket omfatter både mor, far og medmor. Dette kommer til uttrykk i forslag til endring av kapitteloverskriften i kapittel 2.

Til endringene i § 3:

Ved vedtakelse av endringer i ekteskapsloven 27. juni 2008 ble det ved en inkurie vedtatt et ekstra «skal» i § 3 første ledd. Utvalgets forslag retter denne feilen. I tredje ledd foreslås samtidig «ledd» endret til «stykket».

Videre foreslår utvalget endringer i vilkårene for medmorskap. Utvalget foreslår å oppheve § 3 andre ledd andre punktum som krever *kjent sæddonor* ved assistert befruktning i utlandet. Se utvalgets vurderinger i punkt 11.7.

Til endringene i § 4:

Lovutkastet innebærer en endring i terminologi ved at far og medmor ikke *vedgår*, men *erklærer* foreldreskap. Se utvalgets vurderinger i punkt 10.5.

I § 4 andre ledd foreslår utvalget at farskap ikke lenger skal kunne erklæres overfor skipsfører og utenlandsk myndighet, se vurderingene i punkt 16.3. Erklæring av farskap overfor jordmor og lege ved svangerskapskontroll vurderes som den mest ønskelige og hensiktsmessige framgangsmåten ved etablering av farskap når mor og far ikke er gift. Utvalget foreslår derfor at dette alternativet står først i opplistingen i andre ledd. Utvalget foreslår også enkelte språklige endringer i andre ledd siste punktum, uten at dette er ment å innbære noen endring i bestemmelsens innhold.

Videre foreslår utvalget å oppheve samboers adgang til ensidig erklæring av farskap uten mors samtykke i dagens barnelov § 4 tredje ledd. Se utvalgets vurderinger i punkt 10.4.

Gjeldende § 4 fjerde ledd vil falle bort som følge av utvalgets forslag om å oppheve ordningen med farskapsforelegg. Se merknaden til § 11.

I § 4 siste ledd foreslås det at siste punktum oppheves. Utvalget foreslår å oppheve § 3 andre ledd andre punktum om kjent sæddonor ved assistert befruktning i utlandet. Se også merknaden til § 3 og utredningens punkt 11.7.

Utvalget mener for øvrig det er tilstrekkelig at lovteksten viser til tilskotsfuten, dommeren og Arbeids- og velferdsetaten i forslaget til § 4 andre ledd bokstav c.

Til endringene i § 4a:

Utvalget foreslår at det framheves i lovteksten at reglene som gjelder endring av farskap også vil gjelde for medmorskap så langt de passer. Etablering av medmorskap er i hovedsak regulert ved særskilte bestemmelser i §§ 3 og 4, men vil i enkelte tilfeller også være regulert av bestemmelser i §§ 5, 6, 8 og 9 og kapittel 3 og 4. Forslaget til nytt punktum i tredje ledd skal bare være eksempler på hvilke regler som gjelder for medmorskap og innebærer ingen begrensning av regelen i tredje ledd første punktum. Alle bestemmelser som gjelder farskap vil også gjelde for medmorskap så langt de passer.

Til endringene i § 5:

Forslaget til endring i overskriften er en følge av at paragrafen foreslås å omfatte det offentlige ansvaret for å fastsette eller klarlegge både farskap, medmorskap og morskap.

Det følger av forslag til nytt andre ledd at det offentlige skal ha ansvar for å fastsette farskap eller medmorskap også i tilfeller hvor dette opprinnelig er fastsatt i utlandet, men hvor det ikke kan anerkjennes etter § 85.

Det offentliges plikter skal i første rekke utføres av bidragsfogden, jf. oppgavene til bidragsfogden som er hjemlet i barneloven kapittel 3. I enkelte saker vil også Arbeids- og velferdsetaten for øvrig og domstolene ha oppgaver etter barneloven kapittel 3 og 4.

Det offentliges ansvar skal også gjelde etter at en mulig far er død. Ansvaret skal imidlertid ikke gjelde i ubegrenset tid, jf. adgangen til å henlegge saken når det foreligger sterke grunner, se lovutkastet § 11 tredje ledd. Når det er gått noe tid etter dødsfallet, vil betydningen for mor og barn av å få fastslått farskapet bli mindre, særlig hvis arveoppgjøret er avsluttet. Normalt vil farskapsspørsmålet også være både vanskeligere og mer ressurskrevende å klarlegge når det har gått lang tid siden den aktuelle mannen døde.

Utvalget foreslår å pålegge det offentlige en plikt til å klarlegge morskap, se vurderingene i kapittel 12. Forslaget til nytt tredje ledd skiller seg fra de foregående leddene ved at morskap fastsettes på annen måte enn farskap. Prinsippet om at mor er den kvinnen som har født barnet, er lovfestet i § 2. I tilfeller hvor barn blir begjært fødselsregistrert i norsk folkeregister uten at morskap oppgis, vil det offentlige ha en plikt til å klargjøre identiteten til kvinnen som har født barnet. Oppgaven etter § 5 tredje ledd forutsettes først og fremst utført av bidragsfogden/Arbeids- og velferdsetaten. I tillegg foreslås det å innføre en søksmålsadgang for det offentlige, jf. utkast til endringer i § 29b. For øvrig foreslås det ikke regler om framgangsmåten når det offentlige skal klargjøre morskap. Barneloven kapittel 3 skal ikke gis anvendelse for denne typen saker.

For barn født i Norge vil plikten etter tredje ledd være mest aktuell når barn er født utenfor fødeinstitusjon eller i de mer sjeldne hittebarntilfeller.

Forslag til nytt tredje ledd vil innebære at folkeregistermyndigheten skal sende melding til bidragsfogden i tilfeller hvor de fødselsregistrerer et barn uten at morskap er kjent. Deretter må bidragsfogden forsøke å klarlegge de faktiske forhold mht. hvem som har født barnet.

Muligheten for eggdonasjon fører til at en DNA-analyse ikke vil kunne gi sikker kunnskap om morskap, ettersom morskap fastsettes på bakgrunn av fødsel og ikke genetisk tilknytning, jf. prinsippet i § 2.

Til endringene § 6:

I første ledd foreslås det en ny bestemmelse om frist for barnets saksanlegg etter fylte 18 år.

Utvalget foreslår videre at tidligere frister for saksanlegg fra foreldre og tredjemann gjeninnføres. Utvalgets forslag til § 6 andre og tredje ledd har samme ordlyd som tidligere § 6 andre og tredje ledd, slik bestemmelsene var inntil lovendring 20. desember 2002. Utvalgets lovutkast er her ment å ha samme innhold som de tidligere bestemmelsene.

Utvalget antar at mor vanligvis vil ha nødvendig kunnskap fra barnet er født. Det samme vil vanligvis også gjelde for en mann som mener han er faren til et barn som får en annen juridisk far. For mor vil derfor ettårsfristen vanligvis begynne å løpe fra fødselstidspunktet. Det samme vil kunne gjelde for en mann som mener han er faren.

Utvalgets forslag innebærer en ettårsfrist for både mor, far og en tredjemann som ønsker å bli far. Denne fristen regnes fra vedkommende fikk tilstrekkelig kunnskap. I tillegg gjelder det en treårsfrist fra barnet er født for tredjemanns saksanlegg. Denne treårsfristen gjelder uansett tredjemanns kunnskap om farskapet og regnes fra barnets fødsel.

Utvalget forutsetter at rettens adgang til å gjøre unntak fra fristene for saksanlegg bare skal benyttes i helt spesielle unntakstilfeller. Et mulig eksempel er når juridisk far er død og endring etter § 7 dermed er utelukket, men barnet, mor og biologisk far er enige om farskapet.

Det foreslås at gjeldende § 6 siste punktum blir nytt fjerde ledd.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 14.3.

Til ny § 6a:

Utvalget foreslår en ny bestemmelse om barns rett til kunnskap om hvem som er barnets genetiske far. Barnet kan benytte seg av denne rettigheten uten at dette får rettslige konsekvenser for farskapet. Rettigheten skal gjelde fra barnet er 18 år.

Det foreslås at barnet skal kunne kreve at Arbeids- og velferdsetaten gir pålegg om DNA-test på samme måte som i ordinære farskapssaker etter barneloven § 11 første ledd, med tilhørende mulighet for tvangsgjennomføring etter § 24. På samme måte som i ordinære farskapssaker, må det være en saklig grunn for at en mann pålegges slik testing. Det må således foreligge visse holdepunkter for at vedkommende kan være barnets far før det gis slikt pålegg.

Kunnskap om genetisk opphav etter § 6a utelukker ikke senere saksanlegg etter utkastet § 6. Når barnet har fått kunnskap om genetisk far, kan barnet velge å gå til sak for å få endret det juridiske farskapet innenfor fristene i utkastet § 6 første ledd.

Utkastet omfatter bare kunnskap om farskap. Barnet får ikke en tilsvarende rettighet knyttet til morskap, som henvises til de alminnelige reglene om saksanlegg i barneloven kapittel 4A.

Det offentlige skal bære kostnadene ved prøvetakingen og DNA-analysen, samt øvrige utgifter knyttet til behandlingen av saken. Domstolenes utgifter dekkes etter barneloven § 29.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 14.2 og 14.3.

Til endringene i § 7:

Utvalget foreslår å presisere det offentliges ansvar for å forsikre seg om at den nye faren faktisk er barnets genetiske far. Forslaget innebærer et krav om at DNA-analyse peker ut den nye faren som barnets genetiske far før farskapet kan endres etter § 7. Når Arbeids- og velferdsetaten har mottatt erklæring av farskapet og eksisterende fars og mors aksept av erklæringen, må etaten innhente nødvendige DNA-analyser for å forsikre seg om at den mannen som ønsker å bli barnets nye far, også er barnets genetiske far. Mor, barn og den mannen som ønsker å bli barnets nye far må være villig til å avgi biologisk materiale for DNA-analyse. Det offentlige bærer kostnadene ved prøvetakingen og DNA-analysen, samt forvaltningens øvrige utgifter i sakens anledning.

Videre foreslår utvalget en ny bestemmelse om at frivillige endringer etter at barnet er fylt 18 år, krever barnets samtykke. Dette innebærer at Arbeids- og velferdsetaten ikke kan godkjenne en endring av farskapet når barnet har fylt 18 år uten at barnets samtykke til det nye farskapet foreligger.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 14.3.

Prøver som offentlig myndighet skal legge til grunn, må være innhentet på forsvarlig måte slik at det sikres at det biologiske materiale stammer fra rett person. Det kan ikke benyttes prøver som er innhentet uten samtykke fra personen det skal tas prøver av. Analysen utføres av Rettsmedisinsk institutt som må forsikre seg om at nødvendig samtykke foreligger.

Uttrykket «vedgå» er byttet ut med «erklæring» i samsvar med utvalgets forslag til endring i terminologi. Se utvalgets vurderinger i punkt 10.5.

Til endringer i kapitteloverskriften til kapittel 3:

Som følge av § 4a tredje ledd om at regler i lov om forskrift som gjelder om eller for en far også gjelder for medmor, vil Arbeids- og velferdsetatens oppgaver etter kapittel 3 så langt de passer også gjelde for fastsettelse av medmorskap. Kapitteloverskriften foreslås å vise til Arbeids- og velferdsetatens oppgaver, uten spesifikt å henvise til farskaps- og medmorskapssaker.

Til endringene i § 10:

Utvalget foreslår en opprydding i begrepene som brukes på organer innen Arbeids- og velferdsetaten som utfører oppgaver etter barneloven. I gjeldende lov benyttes begrepene tilskotsfut (bidragsfogd), Arbeids- og velferdsdirektoratet og det organ i Arbeids- og velferdsetaten som Arbeids- og velferdsdirektoratet bestemmer.

Arbeidet som utføres av Arbeids- og velferdsetaten i farskapssaker er for det alt vesentligste lagt til ett organ. Utvalget mener det er tilstrekkelig at lovteksten viser til tilskotsfut og Arbeids- og velferdsetaten. Arbeids- og velferdsetaten omfatter både Arbeids- og velferdsdirektoratet og de ulike lokale kontorer, samt forvaltningsenheten og begrepsbruken som foreslås av utvalget, er dekkende for alle aktuelle instanser.

Utvalget foreslår å flytte gjeldende andre ledd andre og tredje punktum til § 70 om hvordan barnebidraget blir fastsatt. Endringsforslaget innebærer ingen realitetsendring. Forslaget innebærer en forenkling av § 10 og vil flytte lovtekst om fastsettelse av bidrag til et kapittel hvor det mer naturlig hører hjemme. Bidragsfogdens plikt til å orientere både moren og den oppgitte faren om hvilke økonomiske og andre rettigheter og plikter de har når det gjelder barnet, foreslås beholdt i § 10 andre ledd.

Utvalget foreslår i nytt tredje ledd at departementet (for tiden Arbeids- og inkluderingsdepartementet) skal fastsette hvem som er bidragsfogd.

Til endringene i § 11:

Endringene i paragrafens overskrift er en konsekvens av at utvalget foreslår å oppheve ordningen med farskapsforelegg, se utvalgets vurderinger under punkt 16.4.

Lovteksten har tidligere vist til blodprøve som bevismiddel for å fastsette farskap. I dag er det tilstrekkelig med prøve av munnslimhinnen eller eventuelt annet biologisk materiale for å kunne foreta DNA-analyse som gir svar i farskapssaker, se omtale under kapittel 4. Utvalget foreslår at lovteksten utformes på en måte som er fleksibel i forhold til framtidig utvikling av analysemetoder.

Det må være en saklig grunn for at en mann pålegges farskapstesting. Det må således foreligge visse holdepunkter for at vedkommende kan være barnets far før det gis pålegg etter § 11 første ledd.

Gjeldende andre ledd foreslås flyttet til slutten av paragrafen av lovtekniske hensyn

Utvalget foreslår å oppheve tredje ledd, se vurderingene i punkt 16.5.

Som følge av forslaget om å oppheve ordningen med farskapsforelegg, vil fjerde ledd om når farskapsforelegg skal utstedes, falle bort. Til erstatning foreslås det at Arbeids- og velferdsetaten skal oppfordre den mannen som DNA-analysen utpeker som far til å erklære farskapet i tråd med § 4. En mann som tidligere ikke har villet erklære farskap, får en ny anledning til å påta seg farskapet etter at DNA-analyse utpeker ham til far. Dersom mannen ikke vil erklære farskapet, skal saken oversendes retten etter § 13 første ledd.

I nytt tredje ledd foreslår utvalget en videreføring av forvaltningens adgang til å henlegge en sak om farskap. Sterke grunner kan blant annet foreligge når barnet dør kort tid etter fødselen. Videre kan forvaltningen henlegge saken når det er åpenbart at man ikke vil finne den genetiske faren, for eksempel ved sæddonasjon med ukjent donor. Dette vil også gjelde i tilfeller der eneste farskapskandidat utelukkes ved DNA-analyse. I vurderingen av om det foreligger sterke grunner, vil det være relevant å legge vekt på om mor samtykker til henleggelse eller ikke. Selv om saken henlegges, kan mor reise sak etter fjerde ledd. Når det ikke foreligger sterke grunner, kan ikke forvaltningen henlegge saken og må fortsette arbeidet med å få etablert farskap eller medmorskap.

Det kan også i visse tilfeller være anledning til å henlegge en sak når mulig far er død og det har gått lang tid siden dødsfallet. Se merknadene til § 5.

Prøver som offentlig myndighet skal legge til grunn må være innhentet på forsvarlig måte, slik at det sikres at det biologiske materialet stammer fra rett person. Se også merknaden til § 24 når det gjelder rettens innhenting av DNA-analyse.

Det offentlige bærer kostnadene ved prøvetakingen og DNA-analysen, samt forvaltningens øvrige utgifter i sakens anledning.

For øvrig foreslår utvalget at loven bruker benevnelsen Arbeids- og velferdsetaten, i stedet for

Arbeids- og velferdsdirektoratet. Dette innebærer ingen realitetsendring, men er en konsekvens av forslag om en felles benevning på Arbeids- og velferdsetatens organer i saker etter barneloven.

Til endringene i § 12:

Utvalget foreslår å oppheve ordningen med farskapsforelegg, se utvalgets vurderinger under punkt 16.4. Derfor foreslås § 12 opphevet i sin helhet.

Til endringene i § 13:

Bestemmelsen regulerer når Arbeids- og velferdsetaten skal oversende saken til domstolen. Det foreslås at saken skal oversendes retten for avgjørelse i saker der farskapet er omtvistet, enten fordi mannen ikke vil erklære farskapet eller fordi kvinnen ikke vil godta erklæringen. Dersom Arbeids- og velferdsetaten har henlagt saken etter § 11 tredje ledd, fordi sterke grunner taler for det, skal saken ikke gå videre til domstolsbehandling. Som følge av forslaget om å oppheve ordningen med farskapsforelegg, anses ikke behovet for bokstav a) til c) i gjeldende § 13 første ledd for lengre å være til stede.

Ved erklæring i tråd med § 4 blir det etablert juridisk farskap til barnet. Farskapet blir da registrert i folkeregisteret og skal legges til grunn i alle aktuelle sammenhenger. Dersom saken har vært behandlet av Arbeids- og velferdsetaten, skal den avsluttes når farskapserklæringen er godtatt av mor eller er avgitt av den mannen moren oppga som far. Utvalget foreslår å oppheve andre ledd i gjeldende § 13 om at farskap som er vedgått, ikke skal gå til retten. Dette anses som så selvfølgelig at det er unødvendig med en eksplisitt lovfesting.

I bestemmelsens siste ledd foreslås det å oppheve muligheten for å skrive ut nytt farskapsforelegg. Ordningen med farskapsforelegg foreslås opphevet, se vurderingene i punkt 16.4. Dersom det framkommer nye opplysninger i en sak der farskap ikke tidligere har blitt fastsatt, kan Arbeids- og velferdsetaten sende saken til retten på nytt.

Til endringene i § 22:

Utvalget foreslår å oppheve § 22 og henvise reguleringen av bevisføring om seksuell adferd til de generelle reglene i tvisteloven § 22-6. Se også utvalgets vurderinger i punkt 17.2.

Til endringene i § 24:

Utvalget foreslår enkelte endringer i § 24 med sikte på å bringe bestemmelsen i overensstemmelse med utviklingen i metodene for farskapstesting. Den eneste aktuelle metoden for å fastslå farskap er DNA-analyse av biologisk materiale tatt fra mor, barn og potensielle fedre. Dersom vedkommende motsetter seg prøvetaking, er det mest praktiske virkemiddelet å hente ham eller henne med politiets hjelp. Adgangen til å ilegge tvangsbot foreslås derfor opphevet.

Alle leger kan utføre prøvetakingen, men det er bare kommunelegen eller dennes stedfortreder som kan pålegges å utføre prøvetakingen. Utvalget foreslår at kommunelegens plikt presiseres i § 24 første ledd. Alle kommuner skal oppnevne kommunelege etter lov 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene § 3-5.

Prøver som retten eller offentlig myndighet skal legge til grunn, må være innhentet på forsvarlig måte, slik at det sikres at det biologiske materiale stammer fra rett person, blant annet ved kontroll av identitet og forsvarlig forsending til Rettsmedisinsk institutt. Retten kan ikke i noe tilfelle legge avgjørende vekt på en privat innhentet prøve som eneste bevis i en farskapssak.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 17.3.

Utvalget foreslår enkelte presiseringer i adgangen til å innhente bevis fra døde menn mv. i § 24 andre ledd. Etter utvalgets forslag skal retten kunne innhente prøver og tidligere analyser fra alle typer register eller oppbevaringssteder, uavhengig av om opplysningene er beskyttet av lovfestet taushetsplikt eller ikke. Prøver og DNA-analyser kan for eksempel innhentes fra DNA-registre innen strafferettspleien og fra behandlingsbiobanker og forskningsbiobanker.

Om det er adgang til å grave opp døde og gravlagte personer med sikte på prøvetaking, må avgjøres etter det regelverket som gjelder for den aktuelle gravleggingen.

Se også utvalgets vurderinger i kapittel 15.

Til endringene i § 26

De foreslåtte endringene i første ledd er konsekvenser av at begrepsbruken foreslås endret fra erkjennelse til erklæring av farskap, se utvalgets vurderinger under punkt 10.5.

Videre foreslås det å oppheve paragrafens andre ledd som gjelder adgang til å heve saken i tilfeller hvor det er gitt påtegning på farskapsfore-

legg. I punkt 16.4 foreslår utvalget å oppheve ordningen med farskapsforelegg.

Til endringene i § 29b

Det foreslås at også det offentlige kan reise sak for å utøve plikten til å klarlegge morskap etter forslag til § 5 nytt tredje ledd, i situasjoner hvor morskapet ikke er klarlagt.

Til endringene i § 45

Utvalget foreslår en utvidelse av personkretsen i barneloven § 45 slik at det kan fastsettes samværsrett for en person som har vært regnet som forelder til barnet og som har nær tilknytning til det. Graden og varigheten av tilknytningen mellom barnet og den som har vært regnet som forelder vil ha betydning for om samvær skal gis, i tillegg til den alminnelige bestemmelsen i barneloven § 48 om at avgjørelsen først og fremst skal rette seg etter hva som er best for barnet.

Utvalget har tatt sikte på å åpne for muligheten for å få fastsatt samvær for to grupper som i dag ikke har rett til å kreve samvær etter loven. Forslaget vil omfatte en juridisk far eller medmor som har mistet foreldreskapet enten ved dom eller ved en avgjørelse etter § 7. I tillegg vil personer som sammen med en biologisk/juridisk forelder har planlagt barnet inn i familien, men som ikke har foretatt noen formell stebarnsadopsjon, kunne begjære fastsettelse av samværsrett. I disse tilfellene er det en forutsetning at barnet bare har én juridisk forelder. Ordinære steforeldre faller utenfor bestemmelsen.

Bestemmelsen kan for eksempel komme til anvendelse der det foreligger samlivsbrudd, men barnet har hatt en langvarig og nær tilknytning til den som ikke lenger innehar foreldreskap, og der konfliktnivået med gjenværende forelder kan føre til at samvær ikke kan etableres gjennom avtale.

Utvalget vil peke på at behovet for bestemmelsen vil bli klart mindre for den første gruppen, de som har mistet det juridiske foreldreskapet, dersom det innføres søksmålsfrister for endring av foreldreskap i § 6 i tråd med utvalgets forslag. For den andre gruppen, som ikke har etablert noe juridisk foreldreskap, vil ikke innføring av frister ha noen betydning.

Det understrekes at bestemmelsen uansett ikke innebærer noen rett til samvær, men en rett til å bringe sak om samværsrett inn for domstolen, og å få dette vurdert.

Hvor farskap eller medmorskap er endret som følge av adopsjon, vil regelen ikke komme til anvendelse.

Etter gjeldende rett er det ikke nødvendig at det mekles i saker om samværsrett for andre enn foreldrene. Utvalget kan ikke se at disse sakene skiller seg vesentlig fra de ordinære sakene om samværsrett, og foreslår derfor at det skal mekles i alle typer saker etter barneloven § 45.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 14.7.

Til endringene i § 70

Utvalget foreslår å flytte gjeldende hjemmel for å innhente opplysninger om partenes økonomiske forhold i bidragssaken i § 10 andre ledd andre og tredje punktum til sjuende ledd i § 70. Forslaget er ikke ment å innebære noen realitetsendring, men er redigert for å passe sammen med bestemmelsen for øvrig.

Utvalget foreslår at hjemmelen for å kreve opplysninger av foreldrene skal gjelde all offentlig fastsettelse, og ikke begrenses til fastsettelse etter § 70 femte ledd som i dag.

Til endringene i § 80

Det foreslås endring i paragrafens første ledd slik at beløpet som skal betales tilbake etter at farskap er endret kan settes ned eller falle bort dersom det er klart at den tidligere juridiske faren ikke hadde rimelig grunn til å erkjenne eller *erklære* farskapet. Den foreslåtte endringen innebærer ikke noen realitetsending, men tar høyde for at farskap som endres i framtiden både kan være erkjent og erklært.

Til endringene i § 81

Utvalget mener det må være tilstrekkelig at barnet er bosatt i Norge, for at farskap eller medmorskap skal kunne fastsettes her i landet. Selv om moren eller barnets verge ikke ønsker å få fastsatt et farskap, kan det være rimelig at en mann som påstår at han er barnets far får anledning til å prøve saken når barnet er bosatt i Norge. Det foreslås derfor å oppheve vilkåret i paragrafens første ledd bokstav b, om at moren eller vergen til barnet ønsker å få fastsatt farskapet i Norge.

Når det gjelder hva som kreves for å anses som bosatt etter § 81, vises det til utvalgets drøftelser i punkt 11.6.2.

Til ny § 81a

Utvalget foreslår å lovfeste når sak om morskap kan behandles i Norge. Ettersom farskap fastsettes på bakgrunn av DNA-analyse mens morskap følger av hvem som har født barnet, må bestemmelsen om morskap utformes på en noe annen måte enn tilsvarende bestemmelse for farskap.

Det vises for øvrig til utvalgets vurdering i kapittel 11.

Til endringene i § 85

Utvalget foreslår i kapittel 13 at det er folkeregistermyndigheten som skal ta stilling til om utenlandsk farskap eller medmorskap skal anerkjennes i Norge etter § 85. Det forutsettes at beslutningen treffes i form av enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven § 2.

Den formelle godkjenningen skal foretas før farskapet eller medmorskapet registreres i folkeregisteret. Utgangspunktet for vurderingen etter andre ledd er om den utenlandske fastsettelsen er egnet til å bli satt i stedet for en norsk avgjørelse. Dette gjelder både en utenlandsk erkjennelse, administrativ avgjørelse eller dom.

Dersom folkeregistermyndigheten avslår å godkjenne den utenlandske farskapsfastsettelsen eller fastsettelsen av medmorskap, skal saken etter forslag til nytt tredje ledd oversendes bidragsfogden som skal ta skritt for å fastsette farskap i tråd med prosedyrene i barneloven kapittel 3.

I tilfeller hvor hele familien har vært bosatt i et annet land og flytter til Norge, f.eks. som arbeidsinnvandrere eller flyktninger, er det ikke nødvendig med annen kontroll enn den folkeregisteret foretar i forbindelse med alminnelig registrering.

Enkelte vil kunne velge om de vil bruke § 81 eller § 85 for å få etablert et gyldig farskap eller medmorskap i Norge. Dette vil gjelde personer som oppfyller vilkårene i § 81, men samtidig har fått etablert et farskap eller medmorskap i utlandet som enten fyller vilkårene i § 85 første ledd eller kan anerkjennes etter § 85 andre ledd.

Det vises for øvrig til utvalgets vurderinger i punkt 11.6.5.

Til ny § 86:

Forslag til nytt første ledd lovfester at prinsippet i § 2 om at kvinnen som føder barnet skal regnes som barnets mor, også gjelder for barn som er født i utlandet. Dersom det oppstår tvist om en kvinne er barnets mor, må domstolen ta stilling til hvem som har født barnet. En DNA-analyse vil bare gi kunnskap om hvem som er barnets genetiske mor. Er det foretatt eggdonasjon i utlandet, vil en DNA-test ikke kunne påvise hvem som er juridisk mor til barnet.

I tilfeller hvor et barn fødes av en surrogatmor i utlandet, vil en overføring av morskapet til barnet etter forslaget bare anerkjennes i Norge når det er gjort ved adopsjon som kan godkjennes etter reglene i adopsjonsloven kapittel 4. Forslaget til andre ledd innebærer en eksplisitt lovfesting av at avtaler eller avgjørelser om overføring av morskap som gjøres i andre land, ikke anerkjennes i Norge. Etter norsk rett kan morskap bare overføres ved adopsjon. Dette prinsippet tydeliggjøres, samtidig som det stadfester at det gjelder for personer som er bosatt i Norge, selv om de får barn som blir født i et annet land. Forslaget er ment å lovfeste gjeldende rett.

Forslag til nytt tredje ledd er ment å innebære et snevert unntak for familier som flytter til Norge og som tidligere har fått barn ved hjelp av surrogatmor. Dersom foreldrene i sitt daværende bostedsland har fått morskapet overført til seg etter intern rett i bostedslandet, vil det ikke være i tråd med barnets interesser dersom norske myndigheter legger til grunn at surrogatmoren er den juridiske moren. Overføringen av morskap kan anerkjennes i Norge dersom den kan komme istedenfor en norsk stebarnsadopsjon. I dette ligger bl.a. at de rettsikkerhetsgarantier som ligger i en ordinær adopsjonssak er ivaretatt. Utvalget går inn for at samme instans som godkjenner adopsjoner foretatt i utlandet, også bør behandle disse sakene på grunn av sin kompetanse på området.

Det vises for øvrig til utvalgets vurderinger i kapittel 11.

§§ 86-89 foreslås omnummerert uten endringer til §§ 87-90.

Til endringene i adopsjonsloven § 5a:

Det foreslås å innføre mulighet for å adoptere tidligere partner eller ektefelles barn, når vedkommende har avgått ved døden. Det er en forutsetning at barnet ikke har noen annen juridisk forelder, og at vilkårene for å gjennomføre adopsjon var oppfylt på tidspunktet for dødsfallet. Se utkast til nytt tredje ledd.

I tilfeller hvor barnet bare har én juridisk forelder og bor sammen med denne og en sosial forelder, går utvalget inn for at det skal være mulig å gjennomføre en adopsjon etter samlivsbrudd. Se

utkast til nytt fjerde ledd. Utkastet gjelder ved formell separasjon, skilsmisse eller formell opphevelse av partnerskap uten at dette erstattes av ekteskap. Det forutsettes at barnets forelder og tidligere ektefelle/registrert partner samtykker til adopsjonen. Barnet skal høres etter de alminnelige reglene i adopsjonsloven.

Adopsjonssaker etter nytt tredje eller fjerde ledd må vurderes etter samme kriterier som andre adopsjonssaker.

Se for øvrig utvalgets vurderinger i punkt 11.9.6 og 11.9.7.

Til endringene i adopsjonsloven § 13:

Forslaget til endring i bestemmelsens andre ledd må sees i sammenheng med den foreslåtte endringen i § 5a. Rettsvirkningene som følger av en stebarnsadopsjon skal etter forslaget også gjelde for adopsjon som er foretatt etter at barnets eneste juridiske forelder er død. Dersom adopsjon innvilges etter forslag til nytt tredje ledd i § 5a, skal ikke adopsjonen føre til at den rettslige bindingen til den opprinnelige forelderen og dennes slekt skal brytes. Barnets rettslige tilknytning til avdødes slekt vil bestå, samtidig som barnet får en formell juridisk tilknytning til den nye adoptivforelderen.

Også i tilfeller hvor barnet bare har hatt én juridisk forelder og denne har levd i partnerskap eller ekteskap, foreslår utvalget at en adopsjon skal kunne gjennomføres etter at partene blir skilt, jf. forslaget til § 5a nytt fjerde ledd. Også her er formålet at adopsjonen skal ha samme virkning som en stebarnsadopsjon. I tilfeller hvor barnet bare har hatt én juridisk forelder, vil en adopsjon som gis virkning etter § 13 andre ledd, sikre at barnet får juridisk tilknytning til to foreldre og deres slektsgrener.

Til endringene i bioteknologiloven § 4-6:

Utvalget foreslår en videre adgang til farskapstesting på fosterstadiet enn etter gjeldende § 4-6. Etter gjeldende lov er slik testing kun tillatt når kvinnen kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep etter straffeloven §§ 192 til 199. Utvalget foreslår å åpne for farskapstesting på fosterstadiet for alle kvinner uansett hvilke omstendigheter som har ligget til grunn for befruktningen. Forslaget vil kunne føre til at kvinnen kan velge å fortsette svangerskapet eller begjære abortinngrep som vil bli vurdert av en abortnemnd, jf. lov 13. juni 1975 nr. 50 om svangerskapsavbrudd § 2 tredje ledd flg.

Forslaget åpner ikke for at alle kvinner kan la seg teste med sikte på svangerskapsavbrudd etter regelen om selvbestemt abort i abortloven § 2 andre ledd. Det vises til at adgangen til testing før utgangen av 12. svangerskapsuke fortsatt skal være forbeholdt overgrepstilfellene.

Utvalget foreslår også at listen over seksuelle overgrep i andre punktum utvides med de nye straffebestemmelsene knyttet til prostitusjon i straffeloven §§ 202a og 203.

Testing etter § 4-6 må begjæres av kvinnen og kan ikke pålegges som ledd i farskapssak etter barneloven.

Se også utvalgets vurderinger i punkt 15.6.

Kapittel 21
Lovutkast

Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova)

Forslag til endringer kursivert.

Overskriften til kapittel 1 skal lyde:

Kapittel 1. *Fødselsmelding*

§ 1 a oppheves

Overskriften til kapittel 2 skal lyde:

Kapittel 2. Kven som er *foreldra* til barnet

§ 3 skal lyde:

§ 3. Farskap eller medmorskap etter ekteskap

Som far til barnet *skal* reknast den mannen som mora er gift med ved fødselen.

Som medmor til barnet skal reknast den kvinna som mora er gift med ved fødselen når barnet er avla ved assistert befruktning innafor godkjent helsestell og med kvinna sitt samtykke til *befruktninga*.

Var ektefellene ved fødselen separerte ved løyve eller dom, gjeld ikkje første og andre *stykket*.

Er mora enkje, skal ektefellen reknast som far eller medmor dersom mora kan ha blitt med barnet før ektefellen døydde.

§ 4 skal lyde:

§ 4. *Erklæring* av farskap eller medmorskap

Når farskap ikkje følgjer av reglane i § 3, kan faren *erklære* farskap under svangerskapet eller etter at barnet er født.

Faren skal *erklære* farskapen skriftleg anten i fødselsmeldinga eller ved personleg frammøte for

a) jordmor eller lækjar ved svangerskapskontroll,
b) folkeregistermyndigheita,
c) tilskotsfuten, dommaren *eller Arbeids- og velferdsetaten, eller*
d) norsk diplomatisk eller konsulær tenestemann, dersom faren er i *utlandet*.

Erklæringa gjeld berre når ho er gjeven av den som mora har gjeve opp som far*, eller når mora skriftleg har godteke erklæringa.*

Er den som vil *erklære* farskapen under 18 år, må også dei som har foreldreansvaret for han, skrive under *på erklæringa.*

Er eit barn fødd etter assistert befruktning, kan moras kvinnelege sambuar *erklære* medmorskap etter reglane i paragrafen her. Den assisterte befruktninga må ha skjedd innafor godkjent helsestell, og moras kvinnelege sambuar må ha gjeve samtykke til befruktninga. Berre myndige personar kan gi slikt *samtykke*.

§ 4a skal lyde:

§ 4a. Medmorskap til barnet

Som medmor til barnet skal reknast moras kvinnelege ektefelle eller sambuar, dersom medmorskapen følgjer av ekteskap, *erklæring* eller dom.

Eit barn kan ikkje ha både ein far og ei medmor.

Reglar i lov eller forskrift som gjeld om eller for ein far, gjeld på same vis om eller for ei medmor. *Mellom anna gjeld reglane om etablering og endring av farskap i §§ 6 til 9 og kapitla 3 og 4 så langt dei høver for fastsetjing og endring av medmorskap.*

Departementet kan ved forskrift gje utfyllande reglar om fastsetjing av medmorskap etter §§ 3 og 4 i denne lova.

§ 5 skal lyde:

§ 5. Ansvaret for det offentlege for å få fastsett *foreldreskap*

Dersom barnet korkje har far eller medmor i samsvar med reglane i §§ 3 og 4, skal det offentlege ta seg av å få fastsett kven som er faren eller medmora, jf. kapittel 3 og 4.

Dersom ein utanlandsk farskap eller medmorskap ikkje vert lagt til grunn etter § 85, har det offentlege ansvar etter første stykket.

Det offentlege skal klargjere kven som er mor til barnet når dette ikkje er kjent.

§ 6 skal lyde:

§ 6. *Endring av farskap etter §§ 3 og 4 for domstolane*

Barnet *kan reise* sak for domstolane om farskap etter ekteskap eller *erklæring. Saka må reisast innan tre år etter at barnet vart kjend med opplysningar som tyder på at ein annan kan vere far til barnet, likevel slik at fristen tidlegast vert rekna frå tidspunktet då barnet vart myndig. Retten kan i orskurd gjere unntak frå treårsfristen når særlege grunnar talar for det.* Er barnet umyndig, vert saka reist av oppnemnd verje. Er barnet fylt 15 år, kan verja ikkje reise sak utan samtykke frå barnet.

Kvar av foreldra kan reise sak om farskapen dersom vedkomande legg fram opplysningar som tyder på at ein annan kan vere far til barnet. Saka må reisast innan eitt år etter at vedkomande vart kjend med opplysningane, likevel slik at fristen tidlegast vert rekna frå tidspunktet då barnet vart født. Retten avgjer i orskurd om vilkåra for å reise sak ligg føre, og kan i orskurd gjere unntak frå eittårsfristen når særlege grunnar talar for det.

Den som meiner at han er far til barnet, kan fram til barnet fyller tre år, reise sak om farskapen dersom han legg fram opplysningar som tyder på at han kan vere far. Retten kan i orskurd gjere unntak frå treårsfristen når særlege grunnar talar for det. Reglane i andre stykket andre og tredje punktum gjeld tilsvarande.

Når særlege grunnar talar for det, kan Arbeids- og velferds*etaten* reise saka.

Ny § 6a skal lyde:

§ 6a. *Barnet sin rett til å kjenne sin genetiske far*

Frå fylte 18 år har barnet rett til å skaffe seg kunnskap om kven det har til genetisk far etter andre stykket, utan at dette endrar farskapen.

Barnet kan krevje at Arbeids- og velferdsetaten gjev pålegg om å levere eigna prøve til DNA-analyse etter § 11 første stykket, og har rett til å få vite resultatet av analysene. Dersom nokon ikkje rettar seg etter pålegget, kan retten gjere vedtak etter § 24 tredje stykket.

§ 7 skal lyde:

§ 7. Endring av farskap etter §§ 3 og 4 når ein annan mann *erklærer* farskap

Farskap i samsvar med § 3 eller § 4 kan endrast ved at ein annan mann *erklærer* farskapen i samsvar med § 4, når *erklæringa* er godteken skriftleg av mora og den som har vore rekna for far. Ei slik *erklæring* gjeld likevel berre når Arbeids- og velferds*etaten* finn *at DNA-analyse godtgjer* at den andre mannen er far til barnet. *Dersom barnet er fylt 18 år, kan farskapen ikkje endrast etter denne paragrafen utan samtykke frå barnet.*

Overskriften til kapittel 3 skal lyde:

Kapittel 3. Oppgåvene til Arbeids- og *velferdsetaten*

§ 10 skal lyde:

§ 10. Oppgåvene til tilskotsfuten

Når tilskotsfuten får fødselsmelding etter § 1 fjerde stykket fordi farskapen ikkje er fastsett, skal han melde frå til den oppgjevne faren. *Erklærer* han ikkje farskapen i samsvar med § 4, skal tilskotsfuten om råd få han til å seia kva han meiner om farskapsspørsmålet. Vert farskapen *erklært*, skal tilskotsfuten melde frå om det til folkeregistermyndigheita. Elles skal han utan vesentleg opphald sende saka *til Arbeids- og velferdsetaten.*

Tilskotsfuten skal sjølvbedd gjere både mora og den oppgjevne faren kjend med kva for økonomiske og andre rettar og plikter dei har når det gjeld *barnet.*

Departementet peikar ut tilskotsfut.

§ 11 skal lyde:

§ 11. *Sakshandsaminga i Arbeids- og velferdsetaten*

Arbeids- og velferds*etaten* kan krevje at mora og den eller dei som kan vere far til barnet, gjev forklaring, og kan gje pålegg om *å gje frå seg ei eigna prøve til DNA-analyse* av dei og barnet. I særlege tilfelle kan den som kan vere far, *bli pålagd* å *gje frå seg ei eigna prøve til DNA-analyse* før barnet er *født.*

Arbeids- og velferdsetaten skal oppmode den mannen som analysen utpeikar som far, til å erklære farskapen.

Når sterke grunnar talar for det, kan Arbeids- og velferdsetaten leggje bort saka.

Dersom Arbeids- og velferds*etaten* legg bort saka, kan barnet, mora eller den mannen som meiner at han er far til barnet, sjølv reise sak om farskapen for domstolane.

Departementet kan ved forskrift gje utfyllande reglar om prøvetaking, eigna biologisk materiale og DNA-analyse til bruk i saker om farskap eller slektskap.

§ 12 oppheves

§ 13 skal lyde:

§ 13. Når saka går til retten m.m.

Arbeids- og velferds*etaten* skal sende stemning til tingretten til avgjerd etter kapittel 4 dersom *han som er oppgjeven som far, ikkje har erklært farskapen eller mora ikkje har godteke ei erklæring skriftleg, og saka ikkje er lagd bort etter § 11 tredje stykket.*

Endar ei rettssak utan at farskapen vert fastsett, og han heller ikkje vert fastsett seinare, kan Arbeids- og velferds*etaten sende* saka til retten *på nytt* dersom det kjem fram nye opplysningar som tyder på at faren kan vere ein mann som tidlegare ikkje har vore part i saka.

Overskriften til kapittel 4 skal lyde:

Kapittel 4. Rettargang i farskapssaker

§ 22 oppheves

§ 24 skal lyde:

§ 24. *Prøvetaking og DNA-analyse*

Retten kan *gje mora, barnet og kvar mann som er part i saka, pålegg om å gje frå seg ei eigna prøve til DNA-analyse*. Er det grunn til å tru at ein mann som ikkje er part, har hatt samlege med mora på den tid ho kan ha blitt med barnet, kan retten vedta slik gransking også hos han når han først har fått sagt si meining. *Kommune*lækjar*en eller avløysaren* har plikt til å ta *dei prøvene som trengst*.

Er ein som kan vere far til barnet, død eller utilgjengeleg av annan grunn, kan retten som prov i ei farskapssak innhente og gjere bruk av *DNA-analyse eller* biologisk *materiale som* tidlegare er tatt av han. *Avgjerda til retten set til sides lovfesta teieplikt.* Departementet kan ved forskrift gje utfyllande reglar om innhenting og bruk av slikt materiale.

Let nokon vere å rette seg etter påbod etter første stykket eller § 11 første stykket om å kome sjølv eller med barn vedkomande har omsorg for, til *prøvetaking og DNA-analyse*, kan retten i *orskurd vedta* at vedkomande skal gripast av politiet og førast til lækjar *for prøvetaking*.

§ 26 skal lyde:

§ 26. Heving av saka.

Retten kan heve saka i orskurd når

a) ein mann *erklærer* i samsvar med § 4 at han er far til barnet, eller
b) den oppgjevne faren bur i utlandet og det er uråd å få nok opplysningar til å fastsetje *farskapen*.

Overskriften til kapittel 4A skal lyde:

Kapittel 4A. Rettargang i andre slektskapssaker enn farskapssaker

§ 29 b skal lyde:

§ 29 b. Kven som kan vere part i slektskapssak

Berre dei som det er påstått er i slekt, kan reise slektskapssak seg imellom. Saka må reisast mot den eller dei som er påstått nærast i slekt.

For å vareta offentlege interesser har Arbeids- og velferdsetaten rett til å møte i ei slektskapssak og til å anke eller krevje gjenopning av saka. Retten skal gje melding til Arbeids- og velferdsetaten om saka og om nokon av partane ikkje møter.

Når det er naudsynt for å oppfylle pliktene etter § 5 tredje stykket, kan Arbeids- og velferdsetaten reise sak om kven som er mor til barnet.

Dersom nokon som påstår å vere lengre ute i slekt har reist sak, har livsarvingane etter ein slektning som ikkje lenger er i live, rett til å gå inn i saka og til å anke eller krevje gjenopning av saka.

Døyr ein part før dom er sagt, kan dei næraste slektningane i rett opp- eller nedstigande line til den avlidne halde fram med saka. Døyr ein part etter at dom er sagt, kan dei som er nemnde i første punktum, dødsbuet eller arvingar om dommen rører ved interessene deira, anke eller krevje at saka vert gjenopna.

§ 45 skal lyde:

§ 45. Samværsrett for andre enn foreldra

Når den eine av foreldra eller begge er døde, kan slektningane til barnet eller andre som er nær knytte til barnet, krevje at retten fastset om dei skal ha rett til å vere saman med barnet, og kva for omfang samværsretten skal ha.

Personar som har vore rekna som foreldre til barnet, og som er nær knytte til det, kan krevje at retten avgjer om dei skal ha rett til å vere saman med barnet, og fastset kva omfang samværsretten skal ha.

I sak om samværsrett mellom foreldra, kan ein forelder som vert nekta samvær krevje at avgjerdsorganet fastset om hans eller hennar foreldre skal ha rett til å vere saman med barnet og kva for omfang samværsretten skal ha. Samvær for besteforeldra kan berre fastsetjast på vilkår av at den som er nekta samvær ikkje får møte barnet.

Reglane i kapittel 7 gjeld også for desse *sakene*.

§ 70 skal lyde:

§ 70. Korleis fostringstilskotet vert fastsett

Foreldra kan gjere avtale om fostringstilskot til barnet.

Dersom dei ikkje vert samde, kan kvar av dei krevje at tilskotsfuten tek avgjerd om tilskotet. Dette kan dei gjere jamvel om dei opphavleg har gjort avtale om tilskotet, men slik at løpande tilskot berre skal endrast dersom reglane i lova vil medføre ei endring på meir enn 12 prosent. Departementet kan gje forskrift om gebyr der tilskotsfuten tek avgjerd om fastsetjing og endring av fostringstilskot.

Spørsmålet skal likevel avgjerast av domstolane

a) når nokon av foreldra bed om at det vert gjort i samband med ekteskapssak eller rettssak om foreldreansvar, om kven barnet skal bu saman med eller om samværsrett,
b) når tilskotsfuten viser partane til domstolane, fordi det er meir tenleg etter den karakter saka har.

Når det gjeld tilskot etter § 68 andre og tredje stykket til barn som har fylt 18 år, er det barnet sjølv som gjer avtale eller er part i saka.

Dersom foreldra ikkje lever saman når barnet vert født, og dei ikkje har gjort avtale om tilskotet, skal tilskotsfuten av eige tiltak fastsetje fostringstilskot til barnet.

Får den tilskotspliktige forsytartillegg frå Forsvaret i samband med avtening av førstegangsteneste eller sivilteneste, eller har rett til anna yting frå det offentlege der barnetillegg er ein del av stønaden, kan tilskotsfuten av eige tiltak fastsetje fostringstilskot til barnet for den tida slikt tillegg vert utbetalt.

Eit organ som handsamar ei sak om fastsetjing av tilskot, skal få vite kva arbeid, utdanning, inntekt og formue foreldra har, og få greie på alt anna som kan ha noko å seie for fastsetjinga av fostringstilskotet. For å fastsetje tilskotet kan organet utan omsyn til teieplikta krevje dei opplysningane som trengst frå arbeidsgjevarar, likningsstell, trygdeverk og forsikringsselskap, bankar og andre som forvarer eller forvaltar formueverdiar.

§ 80 skal lyde:

§ 80. Tilbakesøking av fostringstilskotet når farskapen vert endra

Vert nokon som har betalt pålagt eller avtala fostringstilskot til eit barn, seinare friteken for farskapen til barnet, kan han krevje summen betalt attende frå folketrygda. Summen skal indeksregulerast i samsvar med konsumprisindeksen frå Statistisk sentralbyrå frå tilskotet vart betalt, og til det vert betalt attende. Ei indeksregulering skal likevel først gjerast etter at det er teke omsyn til frådraga den frikjende faren tidlegare har fått i likninga si for betalt tilskot. Fordelen av det tidlegare frådraget i likninga skal setjast til 20 prosent. Kravet kan setjast ned eller falle bort dersom det er klart at han ikkje hadde rimeleg grunn til å vedgå *eller erklære* farskapen, eller at han burde ha reist sak til endring tidlegare.

Ein mann som er pålagd fostringsplikt, men ikkje farskap, kan krevje pengane betalte attende frå folketrygda dersom ein DNA-analyse viser at han ikkje kan vere far til barnet. Første stykket gjeld tilsvarande så langt det passar.

Den som vert friteken for farskapen, kan ikkje søkje pengane attende frå barnet sjølv, frå mora eller frå den verkelege faren til barnet.

Departementet kan ved forskrift gje utfyllande reglar om tilbakesøking av fostringstilskot etter lova her.

Overskriften til kapittel 9 skal lyde:

Kapittel 9. Om bruken av barnelova når nokon av partane har tilknyting til utlandet

§ 81 skal lyde:

§ 81. Når farskap eller medmorskap kan fastsetjast i Noreg

Farskap og medmorskap kan fastsetjast i Noreg etter § 4, § 7 og kapitla 3 og 4

a) dersom mora var busett i Noreg då barnet vart født,
b) dersom barnet seinare har busett seg i *Noreg, eller*
c) dersom den oppgjevne faren *eller medmora* er busett i Noreg.

Endringssak etter § 6 kan reisast for norske domstolar, om nokon av dei som kan reise søksmål, er busett i Noreg, eller farskapen er fastsett etter norske reglar.

Ny § 81a skal lyde:

§ 81a. *Når saker om morskap kan handsamast av norsk doms- eller styresmakt*

Ei sak om morskap kan handsamast av norsk domstol etter kapittel 4A eller styresmakt etter § 5 tredje stykket dersom barnet er busett i Noreg, eller dersom mora var busett i Noreg då barnet vart født, eller dersom mora seinare har busett seg i Noreg.

§ 85 skal lyde:

§ 85. Farskap eller medmorskap *som følgjer av utanlandsk rett*

Fylgjer farskapen eller medmorskapen til eit barn beinveges av utanlandsk lov som skal nyttast etter rettsreglane i vedkomande land, skal dette leggjast til grunn i Noreg, så lenge anna ikkje er fastsett etter §§ 6 og 7.

Kongen kan i forskrift eller for det einskilde tilfelle avgjere at farskap eller medmorskap som på annan måte er fastsett etter utanlandsk lov, skal leggjast til grunn i Noreg. Det same kan fastsetjast i avtale med framand stat.

Dersom farskap eller medmorskap som er fastsett etter utanlandsk lov, ikkje kan leggjast til grunn i Noreg, skal det offentlege syte for å få fastsett kven som er faren eller medmora, jf. § 5 andre stykket.

Ny § 86 skal lyde:

§ 86. *Morskap for barn som er født i utlandet*

For barn som er født i utlandet, gjeld § 2.

Var faren eller ektefellen hans busett i Noreg då barnet vart født, skal ei utanlandsk overføring av morskap berre leggjast til grunn dersom overføringa er gjord i form av adopsjon eller stebarnsadopsjon som kan godkjennast etter adopsjonsloven kapittel 4.

Var korkje faren eller ektefellen hans busett i Noreg då barnet vart født, kan Kongen godkjenne ei utanlandsk overføring av morskap dersom overføringa kan kome i staden for en norsk stebarnsadopsjon.

§§ 86-89 blir omnummerert uten endringer til §§ 87-90

Lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon

§ 5a skal lyde:

§ 5a. Den ene ektefelle kan med samtykke fra den andre ektefelle adoptere dennes barn hvis ikke de er ektefeller av samme kjønn og barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra en fremmed stat som ikke tillater slik adopsjon.

Den ene partner i et registrert partnerskap kan med samtykke fra den andre partner adoptere dennes barn med mindre barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra en fremmed stat som ikke tillater slik adopsjon.

Gjenlevende ektefelle eller partner kan adoptere tidligere ektefelles eller partners barn hvis barnet ikke hadde annen forelder og vilkårene for slik adopsjon var oppfylt da ektefellen eller partneren døde.

Separert eller skilt ektefelle eller partner kan med samtykke fra tidligere ektefelle eller partner adoptere dennes barn hvis barnet ikke har annen forelder og vilkårene for slik adopsjon var oppfylt da ektefellene var gift eller partnerskapet besto.

§ 13 skal lyde:

§ 13. Ved adopsjonen får adoptivbarnet og dets livsarvinger samme rettsstilling som om adoptivbarnet hadde vært adoptivforeldrenes egnefødte barn, om ikke annet følger av § 14 eller annen lov. Samtidig faller rettsforholdet til den opprinnelige slekten bort, om ikke annet følger av særskilt lov.

Har en ektefelle adoptert den andre ektefellens barn, får barnet samme rettsstilling i forhold til ektefellene som om det var deres felles barn. Det samme gjelder for barn adoptert etter § 5 a annet, *tredje eller fjerde ledd.*

Lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)

§ 4-6 skal lyde:

§ 4-6. Farskapstesting på fosterstadiet

Fosterdiagnostikk med sikte på å fastsette farskap og farskapstesting på fosterstadiet er forbudt *innen utgangen av 12. svangerskapsuke*. Dette gjelder ikke når svangerskapet kan være et resultat av omstendigheter som omtalt i straffeloven §§ 192 til 199 og §§ *202a og 203.*

Vedlegg 1

Barnekonvensjonen art. 7. Barns rett til å kjenne sitt opphav og knytte rettslige bånd til primære omsorgspersoner

Av Karl Harald Søvig

1 Innledning

FNs konvensjon om barnets rettigheter (senere forkortet BK) art. 7 slår fast at barn har rett til å kjenne sine foreldre.[1] Bestemmelsen lyder i henholdsvis engelsk originaltekst og norsk oversettelse:[2]

> «1. The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know and be cared for by his or her parents.
> 2. States Parties shall ensure the implementation of these rights in accordance with their national law and their obligations under the relevant international instruments in this field, in particular where the child would otherwise be stateless.»

> «1. Barnet skal registreres umiddelbart etter fødselen og skal fra fødselen ha rett til et navn, rett til å erverve et statsborgerskap, og så langt det er mulig, rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.
> 2. Partene skal sikre gjennomføringen av disse rettighetene i samsvar med sin nasjonale lovgivning og sine forpliktelser i henhold til relevante internasjonale instrumenter på dette området, særlig når barnet ellers ville blitt statsløs.»

Bestemmelsen setter opp flere rettigheter for barnet, men for denne utredningens del er det interessante barnets rett til å kjenne sine foreldre, som i konvensjonen er samregulert med barnets rett til å få omsorg fra sine foreldre. For begge situasjoners del har konvensjonsteksten en reservasjon i formuleringen «så langt det er mulig». Selv om denne passasjen er felles for identitets- og omsorgsdimensjonen, er vurderingene vesensforskjellige.[3] Å vokse opp hos sine biologiske foreldre vil for noen barn være direkte skadelig og staten vil ha en plikt til å gripe inn, mens hvilken rett barnet skal ha til å kjenne sitt opphav i større grad vil være et verdispørsmål preget av delte meninger.

Problemstillingen i det følgende er hvilke rettslige føringer BK art. 7 gir på barns rett til å kjenne sine foreldre.

2 Rettskildebildet og kollisjonsnormer

BK art. 7 har et nært slektskap med andre bestemmelser i BK. Bestemmelsen må særlig forstås i sammenheng med art. 8 (retten til identitet), art. 9 (vern mot atskillelse fra foreldre), art. 10 (familiegjenforening) og art. 20 (vern ved oppvekst utenfor familiemiljø). Retten til å kjenne sine foreldre er imidlertid av særegen karakter og har ikke klare forbindelseslinjer til andre deler av konvensjonen, selv om generelle bestemmelser om ikke-diskriminering, uttalerett m.v. vil kunne gi føringer også her.

Heller ikke andre folkerettsinstrumenter har egne reguleringer av dette spørsmålet. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 24 gir barn særskilte rettigheter,[4] men retten til å kjenne sitt eget opphav fremkommer verken av konvensjonsteksten eller praksis.[5] EMK art. 8 knesetter retten til privat- og familieliv.[6] Den bio-

---

[1] BK ble vedtatt av FNs generalforsamling 20. nov. 1989 (med senere tilleggsprotokoller) og trådte i kraft 2. sept. 1990. Hovedkonvensjonen ratifisert av Norge 8. jan. 1991. Om forhistorien og den norske implementeringen, se bl.a. Wille s. 129–135.

[2] De øvrige autentiske konvensjonstekstene er arabisk, kinesisk, fransk, russisk og spansk, jf. art. 54.

[3] Se dog Smith FAB 2008 s. 93 som går langt i å la tolkingen av det ene elementet influere på det andre.

[4] SP ble vedtatt av FNs generalforsamling 16. des. 1966 (med senere tilleggsprotokoller) og trådte i kraft 23. mars 1976. Hovedkonvensjonen ratifisert av Norge 13. sept. 1972.

[5] Se Nowak s. 544–562.

logiske relasjonen mellom foreldre og barn innebærer ikke nødvendigvis et familieliv i konvensjonens forstand,[7] men begrepet «privatliv» («private life») har et videre nedslagsfelt. Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) har behandlet flere klager hvor retten til kjennskap eller rettslig anerkjennelse av sitt opphav har vært en sentral problemstilling. En hovedgruppe saker har vært klager fra fedre som har vært avskåret fra å angripe farskap.[8] EMD har også behandlet flere klager fra «barn», som riktignok regelmessig har oppnådd myndighetsalderen. Fellesnevneren for denne sakstypen har vært at klagerne har søkt å få fastslått at en annen person enn den opprinnelig utpekte er deres biologiske eller rettslige far og i denne forbindelsen møtt på nasjonale hindringer.[9] Hovedinntrykket er at EMD i stor grad har prioritert klagernes ønske om å avklare biologiske familiebånd fremfor hensynet til ro og stabilitet. Derimot er anonym adopsjon forenlig med rettighetene i art. 8.[10]

Fokus i denne utredningen vil være rettet mot forpliktelsene etter BK, men jeg vil på enkelte områder også trekke inn andre instrumenter, særlig der hvor de kan kaste lys over forståelsen av rettighetene etter BK.

Øvrige folkerettsinstrument har i begrenset grad regulert barns rett til å kjenne sitt opphav. Haag-konvensjonen om beskyttelse av barn og samarbeid ved internasjonal adopsjon (datert 29. mai 1993, ratifisert av Norge 25. sept. 1997) art. 30 pålegger avtalelandene å oppbevare relevant informasjon om biologisk opphav ved adopsjon, men lar statene selv avgjøre når informasjon skal videreformidles. Tendensen synes ellers å gå i retning av større åpenhet, men utviklingen er ikke rettlinjet. Illustrerende i så måte er Europarådets tilnærming i forbindelse med adopsjon. Den någjeldende konvensjonen om adopsjon (datert 24. apr. 1967, ratifisert av Norge 13. jan. 1972) inneholder ingen regler om adoptivbarns rett til å kjenne sitt opphav. Parlamentarikerforsamlingen har anbefalt at nasjonale bestemmelser som begrenser adoptivbarn å få kjennskap til sitt biologiske opphav blir avskaffet, jf. rekommandasjon 1443 (26. jan. 2000) pkt. 5vii og resolusjon 1624 (27. juni 2008). Ministerkomiteen har på sin side fremholdt at anonymitet i visse situasjoner er ønskelig og har i denne sammenhengen fremhevet sæddonasjon, jf. dok. 9377 (1. mars 2002). I revidert konvensjon om adopsjon av 27. nov. 2008 art. 22 er myndighetene tillagt en skjønnsmessig kompetanse til å avgjøre om biologiske foreldres identitet skal holdes hemmelig overfor adoptivbarn (konvensjonen er undertegnet, men foreløpig ikke ratifisert av Norge). I de utdypende merknadene er det vist til både BK art. 7 og EMDs praksis i Odièvre mot Frankrike (Explanatory report, avsn. 84).

Som så mange andre menneskerettighetsinstrumenter er BK preget av at bestemmelsene jevnt over har en vag ordlyd og inneholder vurderingstemaer som er skjønnspregete. Til en viss grad er innholdet av enkeltreglene nærmere presisert gjennom barnekomiteens arbeid. Komiteens virke er hjemlet i BK art. 43, og en hovedoppgave er å gå igjennom statenes egen-rapporter som avgis med femårlige intervaller, jf. art. 44(1). Statsrapporteringsprosessen munner ut i konkluderende merknader («Concluding observations») fra komiteen. Disse er ikke folkerettslig bindende for det landet rapporten gjelder, men er et sentralt bidrag ved tolkingen av konvensjonen.[11] På bakgrunn av komiteens generelle erfa-

---

6 Undertegnet 4. nov. 1950 (med senere tilleggsprotokoller) og trådte i kraft 3. sept. 1953. Hovedkonvensjonen ratifisert av Norge 15. jan. 1952.

7 En konkret vurdering er særlig aktuell i situasjoner hvor far ikke hadde et familieliv med barnemoren. For en gjennomgang av praksis, se bl.a. van Dijk m.fl. s. 690–695.

8 Se Rasmussen mot Danmark, klagenr. 8777/79, dom av 28. nov. 1984, Serie A 84 (farskap etablert på grunn av ekteskap kunne ikke angripes etter utløp av absolutt frist, selv når barna var små, ingen krenkelse art. 14, sammenholdt med art. 6 og 8.); Shofman mot Russland, klagenr. 74826/01, dom av 24. nov. 2005 (farskap etablert ved ekteskap kunne ikke angripes etter utløp av ett-årsfrist, selv når barna var små, krenkelse av art. 8); Mizzi mot Malta, klagenr. 26111/02, dom 12. jan. 2006 (farskap etablert på grunnlag av ekteskap kunne ikke bestrides (barnet var voksent), krenkelse art. 8); Rozanski mot Polen, klagenr. 55339/00, dom av 18. mai 2006 (manglende mulighet for potensiell far til å utfordre farskap erkjent av en annen mann, krenkelse art. 8); Paulik mot Slovakia, klagenr. 10699/05, dom av 10. okt. 2006 (farskap etablert ved erkjennelse kunne ikke angripes (barnet var voksent), krenkelse art. 8); Tavli mot Tyrkia, klagenr. 11449/02, dom av 19. nov. 2006 (farskap etablert på grunnlag av ekteskap og senere domstolsavgjørelse kunne ikke angripes (barnet var nå myndig), krenkelse av art. 8).

9 Mikulic mot Kroatia, klagenr. 53176/99, dom av 7. feb. 2002, RJD 2002-I (muligheter i nasjonal rett for potensielle fedre til å trenere og forhindre blodprøvetaking med sikte på å avklare farskap, krenkelse art. 8); Colak mot Tyrkia, klagenr. 60176/00, dom av 30. mai 2006 (lang saksbehandlingstid for å avklare farskap, krenkelse art. 8); Jäggi mot Sveits, klagenr. 58757/00, dom av 13. juli 2006 (voksen mann avskåret fra å ta DNA-test av sin avdøde, angivelig biologiske far, krenkelse art. 8); Phinikaridou mot Kypros, klagenr. 23890/02, dom av 20. des. 2007 (myndig person født som «uekte barn» var på grunn av lovfastsatte frister avskåret fra å avklare hvem som var hennes far, krenkelse art. 8).

10 Odiévre mot Frankrike, klagenr. 42326/98, dom av 13. feb. 2003 (Storkammer), RJD 2003-III (dissens 10-7). Mindretallet brukte BK art. 7 som ledd i sin argumentasjon. Se nærmere om dommen bl.a. Borvik, FAB 2003 s. 261–271.

11 Se bl.a. Verheyde/Goedertier s. 30 med videre henvisninger.

ringer med statsrapportene utgir den også emnevise fortolkninger og kommentarer («General comments»). Også disse er en relevant kilde ved fastleggelsen av rekkevidden av konvensjonsvernet.[12]

Wien-konvensjonen om traktatretten art. 31(1) fastslår at folkerettslige bestemmelser skal tolkes ut fra traktatens gjenstand og formål («object and purpose»).[13] I sin praksis har Barnekomiteen lagt stor vekt på å oppnå tolkinger som gjør at BK fremstår som et helhetlig og koherent regelverk,[14] f. eks. ved å trekke inn betydningen av barnets beste som ledesnor ved tolking av ulike enkeltbestemmelser.

Verken BK eller andre folkerettsinstrumenter er statiske i den forstand at en hevdvunnen tolking er allmenngyldig. I forbindelse med EMK har EMD fremhevet at konvensjonen er et dynamisk instrument som må tolkes ut fra nåtidens forhold («a living instrument which … must be interpreted in the light of present-day conditions»).[15] Tilnærmingen kan overføres også til BK.[16] En slik dynamisk forståelse er særlig viktig på områder hvor teknologisk utvikling eller endrete samfunnsforhold utfordrer tradisjonell rettstenkning., Retten til å kjenne sitt opphav må kunnes sies å være preget av begge disse trekkene.

I forbindelse med inkorporeringen av BK i norsk lovgivning viet departementet spørsmålet om «selvkraft» («self-execute») særlig oppmerksomhet. «Selvkraft» vil si konvensjonsbestemmelser som er umiddelbart anvendelige og kan håndheves for domstolene straks konvensjonen er internrettslig bindende, i motsetning til situasjoner hvor det må gis utfyllende regler før bestemmelsene kan anvendes. Et omdiskutert tema ved inkorporeringen var hvilke bestemmelser i BK som skulle anses som selvkraftige.[17] Departementet innhentet opplysninger fra andre land som bl.a. viste at hvilke bestemmelser som anses selvkraftige, varierer fra stat til stat. I proposisjonen til inkorporeringsloven tok ikke departementet uttrykkelig stilling til hvilke bestemmelser det anså som selvkraftige, slik at rettsanvenderen må ta stilling til hver enkelt konvensjonsregel.

Art. 7(1) har et høyt presisjonsnivå og klart rettighetspreg («the right to»). På den annen side fremhever art. 7(2) at rettighetene som er nedfelt i art. 7(1) skal implementeres i samsvar med nasjonal rett. Reguleringsteknikken i art. 7(2) inviterer til å gi nasjonale lovgivning og håndheving en sentral rolle ved fastleggelsen av rettighetene i art. 7(1). På den annen side må art. 7(2) leses ut fra forhistorien og sammenhengen. Art. 7(2) er utformet med tanke på spørsmål om nasjonalitet og statsborgerskap, hvilket både viser seg i ordlyden (bestemmelsens siste del) og ved at divergerende prinsipper for å unngå statsløshet sto sentralt under debattene i prosessen frem mot den endelige teksten.[18] Regelen om å kjenne sitt opphav i art. 7(1) er på sin side utformet som en rettighetsbestemmelse for barnet, om enn med en skjønnspreget reservasjon («så langt som mulig»). Som jeg kommer tilbake til nedenfor har Barnekomiteen ikke veket tilbake for å komme med uttalelser om omdiskuterte tema under art. 7(1), slik som spørsmålet om såkalt «anonym adopsjon». Jeg mener derfor at retten til å kjenne sine foreldre etter art. 7(1) kan påberopes umiddelbart for norske domstoler uten noen utfyllende regulering fra lovgivers side.[19]

Den foregående gjennomgangen viser at det er et stort rom for rettsanvendelsesskjønn ved tolkingen av de ulike bestemmelsene i BK, og art. 7 er intet unntak. Ved avgjørelsen av konkrete spørsmål må rettsanvenderen løse eventuell usikkerhet ut fra vanlige tolkingsprinsipper, herunder de kollisjonsnormene som er nedfelt i menneskerettsloven.[20] Lovgiver kan imidlertid velge å tre tilbake fra stridsspørsmål og overlate til domstolene å ta stilling til eventuelle konflikter innenfor de rammene som menneskerettsloven setter. Tidvis kan en slik strategi være ønskelig, men innenfor et område preget av verdimessige spørsmål bør lovgiver som utgangspunkt ta stilling og markere sine standpunkt. Ledesnoren bør være å utforme en lovgivning som balanserer de ulike interesse-

[12] Se bl.a. Verheyde/Goedertier s. 40–41 med videre henvisninger.

[13] Datert 23. mai 1969, i kraft 1. januar 1970. Ikke tiltrådt av Norge, men disse tolkingsreglene anses som folkerettslig sedvanerett, jf. Ruud/Ulfstein s. 93.

[14] Se Smith, i Høstmælingen m.fl. s. 22 (Smith er medlem av Barnekomiteen).

[15] Se Tyrer mot UK, klagenr. 5856/72, dom av 25. april 1978, Serie A 26, avsn. 31. Uttalelsen er gjentatt av EMD en rekke ganger senere, se f. eks. E.B. mot Frankrike, klagenr. 43546/02, dom av 22. januar 2008 (Storkammer), avsn. 46.

[16] Se Smith, i Høstmælingen m.fl. s. 23.

[17] Se diskusjonen i Ot.prp. 45 (2002–03) s. 16–20, jf. også Backer, FS-Lødrup s. 81–82 og Smith, i Høstmælingen m.fl. s. 21.

[18] Se Detrick m.fl., Travaux Préparatoires s. 125–131 med videre henvisninger.

[19] Annerledes Detrick s. 28 som ikke anser at denne delen av art. 7 har selvkraft, men hun drøfter problemstillingen ut fra et folkerettslig perspektiv.

[20] Om gjennomslagskraften til BK etter inkorporeringen i menneskerettsloven, se bl.a. Wille s. 134–135, Smith, i Høstmælingen m.fl. s. 23–25 og Søvig (NOU 2008: 9, vedlegg 2, s. 112–113).

ne, og som gir minst mulig risiko for menneskerettskrenkelser.

Avslutningsvis er det grunn til å understreke den usikkerheten som hersker ved konklusjonene når det gjelder tolkingen av enkeltregler i BK. Bestemmelsene er ofte formulert som skjønnspregete vurderingstemaer. Som følge av at barnekomiteen ikke tar stilling til enkeltsaker, er deres uttalelser («Concluding observations» og «General comments») regelmessig holdt i generelle vendinger. Endelig er BK et dynamisk instrument, hvis tolking skal skifte med tiden og samfunnsforholdene. Alle disse faktorene bidrar til et åpent rettskildelandskap, om enn med visse faste holdepunkter.

3 Presentasjon av BK art. 7

Retten for barnet til å kjenne og få omsorg fra sine foreldre var ikke inntatt i det opprinnelige konvensjonsutkastet, men kom med etter forslag av en gruppe afrikanske/asiatiske land med sikte på å underbygge barns psykologiske stabilitet.[21] Dette forslaget var uten reservasjoner, og flere land hadde innvendinger fordi ordlyden kunne anses å utelukke anonyme adopsjoner.[22] Etter diskusjoner ble forbeholdet «så langt som mulig» lagt til.

En generell problemstilling til forståelsen av art. 7 er hva som ligger i reservasjonen «så langt som mulig». Uttrykket inneholder både faktiske og rettslige elementer. Nekter en mor å oppgi barnefarens identitet, står en overfor en faktisk hindring, mens eventuelle regler om anonym adopsjon er en rettslig hindring. Samtidig henger de to elementene sammen, og myndighetene kan gjennom ulike rettsregler (både ved forbud og velferdsytelser) legge forholdene til rette for at faktiske hindringer får redusert betydning. I eksemplet med moren som vegrer seg for å oppgi barnefarens navn, kan en både tenke seg påbudsregler, straffesanksjoner, velferdsytelser og ulike former for holdningskampanjer, men myndighetene vil være maktesløse der hvor moren faktisk ikke kjenner barnefarens identitet.

Da uttrykket «så langt som mulig» ble lansert, lå også andre alternativ på forhandlingsbordet.[23] Hensynet til «barnets beste» («the best interests of the child») ble ikke valgt som kriterium.[24] En slik formulering ville gitt statene et større spillerom og åpnet for mer individuelle vurderinger enn «så langt som mulig».[25] Samtidig må bestemmelsen tolkes i lys av den generelle bestemmelsen i art. 3 om barnets beste som sentral ledesnor i alle avgjørelser («the best interests of the child shall be a primary consideration»). Videre vil også andre interesser enn barnets kunne spille inn, for eksempel foreldrenes rett til å nekte å oppgi opplysninger. Antakelig må bestemmelsen forstås slik at «så langt som mulig» setter opp en høy terskel for å avskjære barn fra kunnskap om sitt opphav. I juridisk teori er det nyanser i formuleringene. I UNICEFs implementeringshåndbok går Hodgkin og Newell langt i retning av at retten skal være temmelig reservasjonsløs:[26]

> «But it is clear that children's right to know their parentage could only be refused on the ground of best interests in the most extreme and unambiguous circumstances, and children should be given the opportunity for this decision to be reviewed at a later date.»

Andre forfattere er mer varsomme i sine formuleringer,[27] og gjennomgangen viser at bestemmelsen gir grunnlag for ulike fortolkinger. Etter mitt syn bør en derfor diskutere bestemmelsen med utgangspunkt i ulike typetilfeller som illustrerer forskjellige interesseavveininger, jf. pkt. 5 nedenfor. Først skal jeg imidlertid ta opp noen andre generelle spørsmål vedrørende art. 7.

Siktemålet med å ta inn regelen om rett til å kjenne sitt opphav var ifølge forslagsstillerne å underbygge barnets psykologiske stabilitet.[28] Spørsmålet er om dette formålet er enerådende, eller om også andre hensyn er relevante. Særlig aktuelt i denne sammenhengen er det biologiske perspektivet. Den medisinske utviklingen har ført til at kunnskap om genetisk opphav i visse situasjoner er informasjon som både kan ha betydning for medisinsk diagnostisering og behandling. Etter mitt syn må denne utviklingen også ha betydning for forståelsen og tolkingen av BK art. 7, slik at kunnskap om biologiske bånd må anses å ha betydning i seg selv, også ut over den emosjonelle betydningen av å kjenne sitt opphav.

---

[21] Detrick s. 153.

[22] I dette spørsmålet hadde daværende Øst-Tyskland, Sovjetunionen og USA sammenfallende synspunkter, jf. Detrick m.fl., Travaux Préparatoires s. 127.

[23] Se Detrick s. 153 som redegjør for ulike andre formuleringsalternativ som var fremme.

[24] Jf. Detrick m.fl., Travaux Préparatoires s. 129 med henvisninger.

[25] Hodgkin/Newell s. 107.

[26] Hodgkin/Newell s. 107.

[27] Se Detrick s. 153 («may be subject to controversy») og Ziemele s. 27 («a need to weigh all the circumstances»).

[28] Se Detrick s. 153 med henvisninger.

Begrepet foreldre («parents») er ikke nærmere definert i art. 7. Historisk var foreldre et entydig begrep, selv om fedre til alle tider har stått i en særstilling når det gjelder muligheten til å forbli anonyme overfor avkommet. I dag kan det være hensiktsmessig å sette opp tre kategorier:

– Biologiske/genetiske foreldre. Det historisk-biologiske foreldrebegrepet er to-kjønnet: et barn må ha en person av hvert kjønn som det nedstammer fra. Allerede da BK ble utarbeidet, var assistert befruktning en etablert behandlingsform ved barnløshet, men da fortrinnsvis innenfor rammen av tradisjonelle familieformer (ekteskap mellom mann og kvinne) og i form av ulike former for sæddonasjoner. Den medisinske utviklingen har satt det biologiske foreldrebegrepet på prøve. I tillegg har den sosiale utviklingen ført til at assistert befruktning skjer innenfor rammen av nye familiemønstre (homofile par og enslige).
– Sosiale eller psykologiske foreldre. Historien har mange eksempler på barn som helt eller delvis er vokst opp med andre enn sine biologiske foreldre. Fortrinnsvis har dette skjedd i en tradisjonell kjernefamilie, men stadig flere barn vokser opp innenfor rammen av nye familiemønstre.
– Juridiske foreldre. Dette er ulike rettslige bånd mellom barn og biologiske eller sosiale foreldre, typisk i form av farskap/morskap og foreldreansvar, herunder adopsjon.

Alle de tre kategoriene gir opphav til ulike former for avgrensningsproblemer, men er likevel egnete som utgangspunkt for den videre diskusjonen av hvilke(t) foreldrebegrep som BK art. 7 bygger på.

Sammenhengen med de andre rettighetene i bestemmelsen som fokuserer på fødselen, tilsier at teksten i art. 7 sikter til biologiske foreldre, og diskusjonene omkring anonym adopsjon under prosessen frem mot konvensjonen viser at i alle fall blodsbånd omfattes av foreldrebegrepet i art. 7. Samtidig regulerer bestemmelsen også oppveksten, som ikke nødvendigvis skjer hos biologiske foreldre. Her kommer imidlertid art. 9 inn i bildet som beskytter barn mot å bli skilt fra sine foreldre, og i denne bestemmelsen vil foreldrebegrepet etter alt å dømme også omfatte sosiale eller psykologiske foreldre. Art. 5 likestiller verger og andre omsorgspersoner med foreldrene for så vidt gjelder statens forpliktelse til å respektere de foresattes primæransvar for barns oppvekst, men denne bestemmelsen gir ikke føringer på hvordan foreldrebegrepet i art. 7 skal forstås. Samlet sett tilsier rettskildematerialet at art. 7 først og fremst regulerer kunnskap om barns biologiske opphav, samtidig som samfunnsutviklingen medfører behov for et utvidet foreldrebegrep. Etter omstendighetene kan barn også ha rett til kjennskap om sentrale omsorgspersoner uten biologiske relasjoner.[29]

> BK art. 7 er utformet med tanke på at foreldre er to personer, og underforstått av hvert sitt kjønn. Som diskutert foran må bestemmelsen også anses å inkludere sosiale eller psykologiske foreldre. Dermed kan foreldre også være personer av samme kjønn. I prinsippet kan barn ha mer enn to sosiale foreldre, og ved eggdonasjon kan både den fødende kvinnen og donor anses som biologisk mor (bare sistnevnte er genetisk mor). I fremtiden kan en ikke helt utelukke at barn har et biologisk opphav fra flere enn to individer. BK art. 7 må derfor tolkes slik at «foreldre» kan være flere enn to.

Den delen av art. 7 som diskuteres her er retten til å kjenne sitt opphav, men bestemmelsen regulerer også rettslig anerkjennelse i form av statsborgerskap. Spørsmålet blir om retten til å kjenne sitt opphav alene er en statlig forpliktelse i form av at barnet skal ha tilgang på en bestemt type informasjon, eller om bestemmelsen også pålegger statene å rettslig anerkjenne nære relasjoner mellom barn og voksne. Typeproblemstillingen vil være om statene er forpliktet til å akseptere sosiale foreldre som juridiske foreldre, for eksempel i form av stebarnadopsjon. Forutsetningen er da at dette ikke kommer i konflikt med kryssende hensyn som interessene til den andre av de biologiske foreldrene. Ordlyden i art. 7 fokuserer på kunnskapselementet – ikke den rettslige klassifikasjonen – og verken komitépraksis eller andre kilder tilsier en utvidende fortolking. Ut i fra dagens rettskildebilde er det etter mitt syn ikke grunnlag for å tolke inn et slikt ansvar for staten i art. 7. Samtidig er BK et dynamisk instrument, og barnets beste kan tilsi rettslig anerkjennelse av den faktiske situasjonen. Jeg vil derfor senere vende tilbake til om andre bestemmelser i BK kan inneholde en forpliktelse til rettslig anerkjennelse av sosiale eller biologiske bånd.

Å kjenne sitt opphav er i BK art. 7 formulert som en rett for barnet, og spørsmålet er om denne gjelder uten videre eller krever noen form for aktivitet fra barnets side (eventuelt andre på dets vegne).[30] Retten til å bli registrert ved fødselen er formulert som en forpliktelse for staten («shall be re-

[29] Se også Hogkin/Newell s. 105–106.

gistered»), og retten til å bli tatt hånd om av foreldrene må ut fra sammenhengen tre i kraft allerede fra starten av livet. Retten til å kjenne sitt opphav er av en annen karakter. Regelen kom inn med sikte på å sikre barnet psykologisk stabilitet, og forutsetter i et slikt perspektiv en form for modenhet hos barnet for å kunne nyttiggjøre seg rettigheten. Samtidig må regelen også kunne sies å ha et biologisk perspektiv, jf. drøftelsen foran. Kjennskap til biologisk opphav kan ha betydning for medisinsk diagnostisering og behandling, og denne typen informasjon kan være viktig for barnet selv om det ikke har tilstrekkelig modenhet til selv å etterspørre opplysningene. Retten til å kjenne sitt opphav oppstår derfor allerede fra fødselen av, selv om den i praksis regelmessig vil utøves av barn som har oppnådd en viss alder og modenhet.

I visse situasjoner vil alder og modenhet influere på når barnets rett til å kjenne sitt opphav inntrer. For eksempel bestemmer den norske adopsjonsloven § 12 at adoptivforeldre så snart som «tilrådelig» skal fortelle barnet at det er adoptert.

Rettighetssubjektet etter de ulike bestemmelsene i BK er det enkelte barn, og dette fremkommer også av ordlyden i art. 7. For andre bestemmelser kan det også være aktuelt med en beskyttelse på gruppenivå, men denne problemstillingen er ikke aktuell etter art. 7.

Pliktsubjektet etter art. 7 er ikke like uttrykkelig regulert, men på samme måte som andre folkerettsinstrumenter påligger ansvaret for å sikre rettighetene staten. Ofte vil det være staten som sitter inne med informasjonen som barnet har rett på etter art. 7, men i en del tilfeller er denne kunnskapen i hendene på personer eller institusjoner som staten ikke svarer for. I slike situasjoner er staten ansvarlig for å ha en lovgivning og håndheving av denne som sikrer barnets rettigheter etter art. 7, jf. den generelle gjennomføringsregelen i art. 4. Samtidig vil private rettssubjekter kunne ha interesser som går på tvers av barnets, og staten må da foreta en forsvarlig avveining innenfor de rammene som BK art. 7 setter. Denne vektingen kan være utfordrende fordi de konkurrerende rettighetene også kan ha menneskerettslig vern, for eksempel gjennom EMK art. 8 og retten til privat- og familieliv.

Et interessant aspekt er at regelverket nødvendigvis må innrømme en tillit til omsorgspersonene og at de gir nødvendig informasjon til barna. Utenlandsadopterte barn vil normalt etterspørre nærmere opplysninger om egen opprinnelse, om ikke foreldrene på eget initiativ gir dette. Det samme vil gjelde for barn som vokser opp hos foreldre av samme kjønn. For barn som er unnfanget ved assistert befruktning (enten innenfor eller utenfor regelverket) og som vokser opp hos foreldre av forskjellig kjønn, kan en imidlertid tenke seg situasjoner hvor disse ikke blir informert av foreldrene om sin opprinnelse og heller ikke har noen oppfordring til å etterspørre denne av eget tiltak. Per i dag inneholder adopsjonsloven § 12 en pliktbestemmelse for foreldrene, men det er ingen sanksjons- eller kontrollmuligheter knyttet til bestemmelsen, bortsett fra at barnet etter fylte 18 år (dvs. når det ikke lenger er et barn) har krav på å få opplyst identiteten til de opprinnelige foreldrene av departementet.

Bioteknologiloven har ingen tilsvarende regel med hensyn til foreldrenes plikter, Denne reguleringsmåten er utslag av et bevisst lovgivervalg, jf. nærmere Ot.prp. 64 (2002-2003) s. 45. På samme måte som etter adopsjonsloven har barn unnfanget ved kunstig befruktning rett til opplysninger om opphavets identitet etter fylte 18 år, jf. bioteknologiloven § 2-7. En annen sak er at barn avlet ved assistert befruktning kan ha mindre oppfordring til å etterspørre sitt opphav enn adoptivbarn. Etter min mening er de ulike tilnærmingsmåtene i adopsjonsloven og bioteknologiloven innenfor rammene av BK, selv om en kan stille spørsmålstegn ved om de to gruppene barn er utsatt for en forskjellsbehandling. Dersom erfaringer viser at foreldre i stor utstrekning hindrer at barn får tilgang til aktuell informasjon, bør det vurderes å revidere regelverket.

4 Betydningen av barnets beste i andre bestemmelser enn i BK art. 7

Fokus til nå har vært på BK art. 7. Temaet i det følgende er hvilke forpliktelser vedrørende farskap og morskap som eventuelt følger av andre bestemmelser i BK og i EMK.

Som diskutert foran er det foreløpig ikke rettslig grunnlag for å innfortolke i art. 7 en forpliktelse for staten til juridisk å anerkjenne foreldreskap. Spørsmålet er om andre rettslige grunnlag kan

[30] Se til sammenligning art. 9(4) som pålegger staten å gi visse opplysninger ved atskillelse av barn og foreldre, og som fastsetter at retten inntrer ved forespørsel («upon request»). I juridisk litteratur har Hodgkin/Newell (s. 131) stilt spørsmålstegn ved om det siste tillegget er hensiktsmessig fra et barneperspektiv.

danne grunnlag for en slik plikt på myndighetenes hånd. Ingen bestemmelser i BK regulerer problematikken uttrykkelig, og den rettslige forankringen må da være hensynet til barnets beste, jf. art. 3. Synsvinkelen må i så fall være at hensynet til barnet tilsier at myndighetene rettslig anerkjenner en etablert faktisk situasjon. Problemstillingen er særlig aktuell der hvor nasjonale regler setter opp ulike typer påbud eller forbud i forbindelse med foreldreskap, for eksempel i form av å forby anonym sæddonasjon eller eggdonasjon og vordende foreldre unngår regelverket ved å oppsøke land med en mer liberal lovgivning eller ved innenlandsk opptreden i strid med – eller på siden av – regelverket. Jeg kommer tilbake til denne problemstillingen i pkt. 5.3.

EMK har avsagt flere dommer i saker som gjelder manglende nasjonal aksept av relasjoner mellom barn og voksne. Flere av sakene gjelder avslag på søknader om adopsjon, i første rekke grunngitt ut i fra homofil legning, jf. bl.a. E.B. mot Frankrike, klagenr. 43546/02, dom av 16. jan. 2008 (Storkammer). Denne sakstypen er lite interessante fra perspektivet i denne utredningen. De gjelder alene de voksnes rettigheter og relaterer seg ikke til allerede etablerte forbindelser mellom barn og voksne. En mer interessant problemtype er stebarnsadopsjon mot ønsket til den ene av de biologiske foreldrene, jf. bl.a. *Söderback mot Sverige*, klagenr. 24484/94, dom av 28. okt. 2008, RJD 1998-VIII og Eski mot Østerrike, klagenr. 21949/03, dom av 25. jan. 2007 (her ønsket barnet å bli adoptert). I begge sakene aksepterte EMD inngrepet i familielivet som adopsjonen medførte.

En noe atypisk problemstilling var oppe i Pini m.fl. mot Romania, klagenr. 78028/01, dom av 22. juni 2004, RJD 2004-V. Et vedtak om å adoptere to barn som bodde på institusjon til to italienske par ble ikke iverksatt bl.a. fordi barna motsatte seg adopsjon. EMD kom til at myndighetenes handlemåte var forenlig med forpliktelse i art. 8, og et sentralt poeng var at jentene ikke hadde noen sosial relasjon til de vordende adoptivforeldrene. Wagner m.fl. mot Luxembourg, klagenr. 76240/01, dom av 28. juni 2007 gjelder manglende godkjenning av myndighetene i Luxembourg av en adopsjon foretatt i Peru. Avslaget var begrunnet i at adoptanten var enslig og førte bl.a. til at adoptivbarnet ikke fikk statsborgerskap. EMD konstaterte krenkelse av EMK art. 8 både for morens og datterens del (i tillegg til krenkelse av art. 14 (diskrimineringsforbudet), sammenholdt med art. 8 og art. 6 (retten til rettferdig rettergang)). Særlig hensynet til barnet – den juridiske trygghet som lå i en full adopsjon – tilsa godkjenning av en adopsjon foretatt i Peru. Et sentralt moment i vurderingen var at de fleste land i Europa godtok enslige som adoptanter. Dommen er interessant fordi EMD her fokuserer på statens plikt til å anerkjenne en adopsjon som var i strid med nasjonale regler.

5 Ulike delområder

5.1 Har barn rett til kjennskap om biologiske foreldres identitet etter adopsjon eller assistert befruktning?

Et spørsmål som har vært særlig aktuell i forbindelse med retten til å kjenne sitt opphav etter BK art. 7, er mulighetene for å holde de biologiske foreldrenes identitet skjult overfor barn i forbindelse med adopsjon eller assistert befruktning. Problemstillingen ligger utenfor utvalgets mandat, men den sto sentralt under utformingen av art. 7 og har også vært et sentralt tema for komiteens tolkingspraksis og i juridisk teori. Spørsmålet har slik sett generell interesse.

Som nevnt foran var mulighetene for statene til å opprettholde nasjonal regulering som åpnet for anonym adopsjon tema under prosessen frem mot vedtakelsen av art. 7 og også den direkte foranledningen til at reservasjonen «så langt som mulig» ble lagt til.[31] Selv om forhistorien kunne indikere at anonym adopsjon fremdeles var mulig innenfor rammene av art. 7, har flere stater i forbindelsen med ratifikasjonen tatt forbehold med hensyn til hjemlig praksis med anonym adopsjon.[32] Reservasjonene indikerer at de aktuelle statene i alle fall er usikre på hvilke forpliktelser som følger av art. 7.[33]

Barnekomiteen har i tilknytning til flere statsrapporter uttrykt bekymring over nasjonal lovgivning som åpner for anonym adopsjon eller på annen måte hemmeligholder biologiske foreldres identitet, og komiteen har sterkt anbefalt at barn i slike situasjoner blir fortalt om deres opphav.[34] I juridisk litteratur er den rådende oppfatningen at

[31] Se henvisningene i note 22 foran.

[32] Luxembourg, Polen, Tsjekkia og Slovakia (avgitt mens de to sistnevnte var ett land). For en oversikt over forbeholdene, se «http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/11.htm#reservations» (2009).

[33] I tråd med etablert tradisjon ber Barnekomiteen i forbindelse med statsrapportene at reservasjoner trekkes tilbake, se f. eks. CRC/C/15/Add.250, avsn. 6 (Luxembourg).

[34] Se Ziemele s. 27 og Hodgkin/Newell s. 106–107 med henvisninger til komitépraksis.

nasjonal lovgivning om anonym adopsjon er i strid med art. 7.[35]

Barn som er født etter assistert befruktning i form av sæddonasjon, kan ha samme behov for opplysninger om sitt opphav som adoptivbarn, men problemstillingen er forskjellig ved at disse normalt vil vokse opp med en kvinnelig omsorgsperson som både er sosial og biologisk mor. I begge tilfellene kommer samfunnshensyn inn, om enn av ulik karakter. I adopsjonssituasjonen kan et løfte om anonymitet brukes som et argument for å sikre at kvinner i uholdbare livssituasjoner oppsøker det offentlige, mens et løfte om sædgiveranonymitet kan være hensiktsmessig for å sikre et tilstrekkelig antall donorer. Adopsjonssituasjonen gjelder barn som allerede er unnfanget eller født, mens et eventuelt fravær av donorer på grunn av manglende løfte om anonymitet alene vedrører barnløse par. De relevante hensynene ved adopsjon og assistert befruktning ved sæddonor trekker dels i hver sin retning. Samlet sett kan en likevel argumentere for at spørsmålene bør løses på samme måte.

Når det gjelder assistert befruktning og bruk av donorer som er anonyme overfor barnet, kom Barnekomiteen med følgende uttalelse i tilknytning til Norges første rapport:[36]

> Concerning the right of a child to know his or her origins, the Committee notes the possible contradiction between this provision of the Convention with the policy of the State party in relation to artificial insemination, namely in keeping the identity of sperm donors secret.

Komiteen kom med en nær likelydende innvending i tilknytning til Danmarks første rapport.[37] Innvendingene til de danske og (daværende) norske reglene om anonymitet for sæddonor ved assistert befruktning er imidlertid formulert med forbehold («possible contradiction»). Det er også verdt å merke seg at komiteen ikke har kommet med tilsvarende merknader i senere rapporter vedrørende Danmark eller Norge.

> Danmark har fremdeles et forbud mot å opplyse barn om donors identitet (Bekendtgjørelse 21. des. 2006 nr. 1724 § 10 (eggdonasjon) og § 14 (sæddonasjon)). Norge opphevet sæddonors anonymitet i forbindelse med bioteknologiloven av 2003, men fikk ikke kritikk av komiteen i forbindelse med Norges 2. rapport da forbudet mot å røpe sæddonors identitet fremdeles eksisterte.

Derimot har komiteen kritisert sveitsisk lovgivning:[38]

> "The Committee notes that … a child can be informed of the identity of his/her father only if he/she has a «legitimate interest» and is concerned at the meaning of «legitimate interest» in that regard. In light of article 7 of the Convention, the Committee recommends that the State party ensure, as far as possible, respect for the child's right to know his or her parents' identities."

Denne uttalelsen er mindre forbeholden enn de som kom i tilknytning til Norge og Danmark, og komiteen kommer med en klar oppfordring om å endre lovgivningen.

Etter mitt syn er rettstilstanden i dag usikker når det gjelder statens plikt til å sikre at barn kan få opplysninger om sæddonors identitet.[39] Komiteen har latt være å følge opp problematikken når det gjelder Norge og Danmark selv om lovgivningen ga foranledning til det, samtidig som uttalelsen vedrørende sveitsisk lovgivning er entydig.

> I forbindelse med evalueringen (St. meld. 14 (2001-02)) av den dagjeldende loven om bioteknologi som forbød røping av sæddonors identitet, påpekte flertallet i stortingskomiteen at bl.a. forholdet til BK art. 7 tilsa at reglene ble endret, jf. Innst. S. 238 (2001-2002). Uttalelsen ble fulgt opp av departementet som foreslo å innføre en opplysningsrett for barnet, jf. Ot.prp. nr. 64 (2002–2003) s. 44, og departementet la stor vekt på forholdet til menneskerettighetene og BK art. 7. Synspunktet fikk tilslutning av komiteen, jf. Innst. O. 16 (2003–2004) s. 17, og bioteknologiloven § 2-7 fastsetter nå at barnet har rett til opplysninger om sæddonors identitet. Lovprosessen er et eksempel på at BK har ført til endringer i norsk rett, selv om det på dette punkt som påpekt er

[35] Se van Bueren s. 121; Hodgkin/Newell s. 107; Ziemele s. 26–27 (som påpeker at ordlyden er åpen, men komitépraksis entydig); Høstmælingen, i Høstmælingen m.fl. (som legger til reservasjonen «dersom det er formålstjenlig»). Se på den annen side Detrick s. 153–154 som lar være å trekke konklusjoner, men fremstillingen er fra 1999 og før den omfattende komitépraksisen vokste frem.

[36] CRC/C/15/Add.23, avsn. 10.

[37] CRC/C/15/Add.33, avsn. 11.

[38] CRC/C/15/Add.182, avsn. 28–29.

[39] Se også Smith, FAB 2008 s. 93-94, som stiller seg nølende til at Barnekomiteen har uttalt seg om anonym sæddonasjon og Høstmælingen, i Høstmælingen m.fl. s. 101 som påpeker at ordlyden er åpen. Se derimot Hodgkin/Newell s. 108 som tar til orde for barn har rett til opplysninger om donors identitet.

usikkert hvor langt forpliktelsene etter BK art. 7 rekker.

5.2 Avklaring av biologisk slektskap i forbindelse med fødsel og innvandring

De fleste barn som blir født i Norge, kommer inn i familier bestående av to voksne av forskjellig kjønn som begge er både biologiske og sosiale foreldre. Morskapet vil regelmessig være opplagt, med unntak for eventuell eggdonasjon foretatt i utlandet, men tallmessig utgjør dette en svært liten gruppe. Derimot vil det være en viss gruppe barn som vokser opp hos menn som er sosiale fedre uten å være biologiske fedre.[40] I noen tilfeller vil enten en eller begge av foreldrene være kjent med, eller ha mistanke om, at det biologiske opphavet ikke samsvarer med det sosiale.

Spørsmålet er om BK art. 7, eventuelt art. 3, pålegger myndighetene å ha et regelverk som åpner for systematiske undersøkelser med sikte på at barn i størst mulig utstrekning får kjennskap til sitt biologiske opphav. Dagens teknologi åpner for at samfunnet ved enkle undersøkelser av barn og deres potensielle fedre kan utelukke og også med stor sikkerhet kan fastslå biologisk opphav.

Etter mitt syn kan en ikke utlede en slik forpliktelse av verken BK art. 7 eller 3. Selv om obligatorisk testing vil sikre barn pålitelig informasjon om sitt opphav, må en også trekke inn omkostningssidene, både økonomisk og menneskelig. Foreldrenes vern om privatliv kommer inn med tyngde, og det er heller ikke gitt at det i alle tilfeller vil være i barnas interesse å få sikker kunnskap om sitt biologiske opphav.

Et annet spørsmål er statens plikt til å avklare farskap der hvor moren ikke oppgir noe navn, og hvor heller ingen aktuelle «kandidater» melder seg. Etter norsk rett har kvinnen i slike tilfeller en forklaringsplikt, men nektelse av å oppgi potensielle fedres identitet vil i praksis ikke møtes med straffansvar.[41] En enslig mor som forblir taus om barnets opphav, vil ikke komme i en dårligere situasjon med hensyn til ulike velferdsytelser enn en som oppgir en barnefar. Spørsmålet er om forpliktelsene etter BK art. 7 fordrer at myndighetene benytter sanksjoner for å øke mulighetene for at kvinner oppgir barnefaren. Også her må ulike hensyn avveies, dvs. barnets rett til kjennskap om sitt opphav veid opp mot kvinnens rett til privatliv, nærmere bestemt opplysninger om hennes seksualpartnere. Etter mitt syn er den nåværende rettslige tilnærmingen innenfor rammene av BK art. 7.[42] Eventuelle sanksjoner rettet mot kvinnen – enten sivil- eller strafferettslige – vil kunne lede til at hun forklarer seg, men det finnes få rettslige botemidler mot dårlig hukommelse, som lett vil kunne bli strategien i slike saker.

Tilsvarende spørsmål kan melde seg i forbindelse med innvandring og avklaring av slektskap. Også her kan en tenke seg en ordning med obligatorisk testing med sikte på å avklare biologiske relasjoner, men på samme måte som for avklaring i forbindelse med fødsel mener jeg privatlivsinteressene her må veie tyngst. Utlendingsloven § 37f (likelydende regler i ny utlendingslov § 87) har regler om DNA-testing, og gir hjemmel for å oppmode til slik testing. Opplysninger og materiale knyttet til testen skal etter bestemmelsens annet ledd slettes eller tilintetgjøres så snart som mulig etter at familierelasjoner er bekreftet eller avkreftet. Normalt sett vil avkreftende tester lede til avslag på søknader, slik at familieforholdet faller utenfor norsk jurisdiksjon, men i fall familien kommer til Norge, må regelen forstås slik at utfallet av DNA-testen ikke kan formidles til de instansene som er ansvarlig for fastsettelse av farskap. En kan stille spørsmålstegn ved om denne tilnærmingen er i samsvar med BK art. 7, siden myndighetene her har mulighet til å bringe de biologiske bånd på det rene, men denne problemstillingen ligger utenfor utvalgets mandat.

Særlige problemer oppstår i tilknytning til mulighetene for å ta opp igjen saker om farskap. Eventuelle skranker i så måte kan anses som hindringer i barns rett til å få kjennskap om sitt opphav, selv om den sentrale problemstillingen her er den rettslige anerkjennelsen av den biologiske relasjonen. Uansett er dagens regler i barneloven § 28a så liberale at de ikke vil komme i konflikt med BK art. 7.[43]

---

[40] Se undersøkelser med anslag om forekomst av «feil fedre» referert hos Holgersen s. 90.

[41] Se særlig den nyanserte drøftelsen hos Backer s. 57–61, jf. også Holgersen s. 89 og Smith/Lødrup s. 44 og s. 49–50.

[42] Se også Hodgkin/Newell s. 106.

[43] Ved innføringen av reglene ble ikke forholdet til BK art. 7 diskutert, jf. Ot.prp. 93 (2001–2002). Om praksis etter EMK art. 8, se note og foran.

5.3 Plikt til rettslig anerkjennelse av barns omsorgspersoner

En aktuell problemstilling de siste årene har vært knyttet til at norske statsborgere drar til utlandet for å få gjennomført ulike former for assistert befruktning som ikke er tillatt etter den norske bioteknologiloven, men som tilbys i andre land. Et illustrerende eksempel er bruk av såkalt «surrogatmor». De aktuelle personene vil regelmessig være norske statsborgere bosatt i Norge, og i praksis vil ofte en av dem være biologisk forelder i tillegg til å ha en juridisk tilknytning til barnet (sistnevnte eventuelt oppnådd i utlandet). Spørsmålet er om BK legger føringer på hvordan myndighetene skal håndtere denne typen problemstillinger. Myndighetene kan både stå overfor spørsmål om anerkjenning i Norge av rettslige bånd som er etablert i utlandet og etablering av rettslige bånd i Norge av den faktiske familietilknytningen (uten at formelle bånd er dannet i utlandet i forbindelse med nedkomsten). I begge tilfellene er kjernen i problemstillingen at en voksen person faktisk er en primær omsorgsskikkelse i barnets liv, men ikke umiddelbart blir godkjent som barnets rettslige foreldre. Som diskutert foran i pkt. 4, er en da utenfor virkeområdet til BK art. 7, og drøftelsen må forankres i den generelle regelen om at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i alle saker som vedrører barnet, jf. art. 3.

Hvor langt forpliktelsene etter BK rekker i denne typen situasjoner, er usikkert. Sentrale momenter ved vurderingen vil være hvilke begrunnelser som er gitt for ikke å godkjenne faktiske omsorgspersoner som rettslige foreldre for barnet, og på hvilken måte barnet rent faktisk får en dårligere rettsposisjon. Ved den nærmere vurderingen kan det være naturlig først å se på hva som er barnets beste, for dernest eventuelt å avveie barnets interesser opp mot andre hensyn.

Et naturlig utgangspunkt vil være at det er til barnets beste at dets omsorgspersoner også er rettslig anerkjent som foreldre,[44] enten i form av farskap/morskap (inkludert medmorskap) eller i form av adopsjon. For barnets del er valg av reguleringsmåte underordnet, så lenge klassifiseringen ikke gir barnet en dårligere rettsposisjon. Når en adopsjon er gjennomført, kommer et adoptivbarn i samme rettslige stilling som barn som har fått etablert foreldretilknytning gjennom reglene om farskap, morskap og medmorskap etter reglene i barneloven, jf. adopsjonsloven § 14.[45] Barnets rettstap ligger i ventetiden. Mens farskap/morskap/medmorskap kan etableres ved eller kort tid etter fødsel, eventuelt ved innreise til Norge, er en adopsjonsprosess mer langdryg. I denne perioden vil barnet bare ha én omsorgsperson med juridisk tilknytning til barnet, og vil for eksempel ikke ha legalarverett om den andre omsorgspersonen skulle falle bort i påvente av adopsjon. På den annen side har adopsjonsprosessen med sin tilhørende godkjenningsordning også en side mot barnets velferd. Det er derfor ikke opplagt hva som er best for barnet i form av umiddelbar godkjenning av omsorgspersoner som rettslige foreldre eller etablering av formelle bånd gjennom adopsjon.

Adopsjon krever normalt samtykke fra den som har foreldreansvaret, hvilket normalt vil være den ene eller begge av de biologiske foreldrene, jf. adopsjonsloven § 7. Gjennom bruken av adopsjonsinstituttet kan myndighetene dermed fremtvinge at de faktiske omsorgspersonene gir opplysninger om biologiske foreldre, som de ellers ville ha holdt skjult for barnet og myndighetene. På den annen side kan utfallet bli at omsorgspersonene holder fast på å la være å gi opplysninger om biologisk opphav. Også her oppstår spørsmålet hva som er til barnets beste, på kort og på lang sikt.

Etter å ha klarlagt hva som skal anses som barnets beste, så langt dette kan gjøres, må barnets interesser veies opp mot andre hensyn. Statens begrunnelser for å nekte anerkjennelse vil regelmessig være relevante og legitime, slik som å hindre at barn eller (u)befruktete egg blir en form for handelsvare eller at surrogatmødre blir utnyttet i andre deler av verden. Den rettslige utfordringen vil være avveiningen mellom disse verdiene, som regelmessig er preget av en form for tenkning på gruppenivå, opp mot barnets beste, som i utgangspunktet er en konkret vurdering for det enkelte barn, selv om også barns interesser kan være av kollektiv art.[46]

Dersom de samfunnsmessige interessene har en tilstrekkelig styrke og «rettstapet» på barnets hånd er beskjedent eller kompenseres gjennom andre tiltak (jf. diskusjonen foran om at en adopsjonsprosess også har fordeler fra et barneperspektiv),

[44] Om «barnets beste» og eventuell avveining mot andre interesser, se bl.a. Detrick s. 88–93 og Hodgkin/Newell s. 38–41. For en mer generell analyse av «barnets beste», se Haugli, FS-Lødrup.

[45] Hjemmelen (§ 14) for å treffe særlige bestemmelser om religiøs oppdragelse vil neppe bli brukt i ved denne typen adopsjoner.

[46] Se diskusjonen og nyanseringen hos Alston s. 21.

kan de etter mitt skjønn slå igjennom overfor barnets beste. Et kompliserende element er at regelverket til en viss grad må utformes generelt. Staten kan ikke overlate til regionale myndigheter å foreta konkrete vurderinger av barnets beste i den enkelte situasjon, men må gjennom lovbestemmelser foreta en del prinsipielle avveininger.

Barnekomiteen har gjennom sin praksis om anonym adopsjon og sæddonasjon vist vilje til å prioritere barnets konkrete behov fremfor mer generelle samfunnsmessige interesser, henholdsvis sikre at gravide/barselkvinner oppsøker det offentlige og tilgang på donorer. Samtidig har komiteen her hatt en konkret rettslig forankring gjennom BK art. 7. Det rettskildemessige grunnlaget er spinklere når en skal ta stilling til spørsmål knyttet til rettslig anerkjennelse av faktiske omsorgspersoner.

Konklusjonen blir at myndighetene etter mitt syn må ha en romslig skjønnsmargin, men i fall kollektive interesser gis forrang stilles særlige krav til begrunnelsen. I tillegg vil det være begrensinger på hvor langt statene kan forfølge nasjonale verdiprioriteringer, dersom disse går på tvers av rettsutviklingen ellers.[47]

Også alternative rettslige grunnlag til art. 3 kan være aktuelle for problemstillingene som er diskutert foran. Art. 9 verner barns rett til å bli skilt fra sine foreldre. En kan trekke paralleller til manglende rettslig anerkjennelse som foreldre. Samtidig må en da gjøre vold på foreldrebegrepet i art. 9, og jeg er derfor skeptisk til en slik analogi. En annen innfallsvinkel kan være diskrimineringsbestemmelsen i BK art. 2, men det kan være vanskelig stille opp en analog situasjon som de aktuelle barna er forskjellsbehandlet i forhold til. En kan derfor ikke trekke parallellen til diskusjoner om diskriminering av barn i/utenfor ekteskap, hvor forskjellsbehandlingen av barna er knyttet til den rettslige klassifikasjonen av relasjonen mellom foreldrene (se nærmere Hodgkin/Newell s. 104–106 om denne problemstillingen og praksis fra Barnekomiteen).

6 Avslutning

Gjennomgangen foran har vist at rettstilstanden etter BK på flere punkt er uklar. Stridsspørsmålene har særlig vært knyttet til anonymitet i forbindelse med adopsjon og donorbruk ved assistert befruktning. Når det gjelder anonym adopsjon synes rettstilstanden avklart idet dette synes å være i strid med BK art. 7. For øvrig er rettstilstanden flytende. Bakgrunnen for dette ligger dels i at BK ikke har konkrete bestemmelser om disse problemstillingene, og konvensjonen revideres ikke i takt med den bioteknologiske utviklingen. Rettsanvenderen er henvist til å ta utgangspunkt i bestemmelser som er generelt utformet og det er sparsomt med praksis i form av komitéuttalelser. Spørsmålene må da løses ut fra konkrete avveininger, hvor ulike former for rettsanvendelsesskjønn nødvendigvis må spille en stor rolle.

Når en skal ta stilling til tvilsspørsmål, vil det være hensiktsmessig å analysere konflikten ut fra henholdsvis de voksnes og barnas perspektiv. Dersom disse ikke er sammenfallende, er utgangspunktet at barnets beste skal være utslagsgivende. Selv om denne tilnærmingen ikke nødvendigvis fører til et sikkert svar, gir den i alle fall anvisning på problemformuleringen, hvilket i seg selv kan påvirke interesseavveiningen.

Litteraturliste

Alston = Philip Alston, The Best Interests Principle, i Philip Alston (red.), The Best Interests of the Child (Clarendon Press. Oxford 1994).

Backer, Barneloven = Inge Lorange Backer, Barneloven. Kommentarutgave (2. utg. Universitetsforlaget 2008).

Backer FS-Lødrup = Inge Lorange Backer, Om gjennomføring av barnekonvensjonen i norsk rett, i Kirsti Strøm Bull m.fl., Bonus Pater Familias, festskrift til Peter Lødrup (Gyldendal. Oslo 2002).

Detrick = Sharon Detrick, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child (Martinus Nijhoff Publishers. The Hague/Boston/London 1995).

Detrick m.fl., Travaux Préparatoires = Sharon Detrick m.fl., The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the «Travaux Préparatoires» (Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht 1992).

Borvik, FAB 2003 = Bjørnar Borvik, Statens plikt til å avklare farskap, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål 2002 s. 128–133.

[47] Se fra EMDs praksis Wagner m.fl. mot Luxembourg, klagenr. 78028/01, dom av 28. juni 2007 (referert foran under pkt. 4).

Haugli, FS-Lødrup = Trude Haugli, Det mangfoldige barnets beste, i Kirsti Strøm Bull m.fl., Bonus Pater Familias, festskrift til Peter Lødrup (Gyldendal. Oslo 2002) s. 313–326.

Hodgkin/Newell = Rachel Hodgkin og Peter Newell, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child (United Nations Children's Fund. Geneve/New York 3. utg. 2007).

Holgersen = Gudrun Holgersen, Barnerett. (Høyskoleforlaget. Kristiansand 2008).

Høstmælingen m.fl. = Njål Høstmælingen m.fl., Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge (Universitetsforlaget. Oslo 2008).

Nowak = Manfred Nowak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights (Kehl/Strasbourg/Arlington. 2. edn. 2005).

Ruud/Ulfstein = Morten Ruud og Geir Ulfstein, Innføring i folkerett (Universitetsforlaget. 3. utg. Oslo 2006).

Smith FAB 2008 = Lucy Smith, Nyere utvikling i barneretten, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål 2008 s. 84–94.

Smith/Lødrup = Lucy Smith og Peter Lødrup, Barn og foreldre (Gyldendal. Oslo 7. utg. 2006).

van Bueren = Geraldine van Bueren, The International Law on the Rights of the Child (Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht/Boston/London 1995).

van Dijk m.fl. = Pieter van Dijk m.fl., Theory and Practice of the European Convention on Human Rights (Intersentia. Antwerpen/Oxford. 4th edn. 2006).

Verheyde/Goedertier = Mieke Verheyde og Geert Goedertier, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, (red. André Alen m.fl.), Article 43-45 (Martinus Nijhoff Publishers. Leiden/Boston 2006).

Wille = Petter F. Wille, FNs konvensjon om barnets rettigheter med protokoller, i Mary-Ann Hedlund (red.), Barnerett (Bergen. Fagbokforlaget 2008).

Ziemele = Ineta Ziemele, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, (red. André Alen m.fl.), Article 7 (Martinus Nijhoff Publishers. Leiden/Boston 2007).

Norges offentlige utredninger 2008 og 2009

Statsministeren:

Arbeids- og inkluderingsdepartementet:
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2008. NOU 2008: 10.
Yrkessykdommer. NOU 2008: 11.
Skift og turnus – gradvis kompensasjon for ubekvem arbeidstid. NOU 2008: 17.

Barne- og likestillingsdepartementet:
Kvinner og homofile i trossamfunn. NOU 2008: 1.
Kjønn og lønn. NOU 2008: 6.
Med barnet i fokus. NOU 2008: 9.
Farskap og annen morskap. NOU 2009: 5.

Finansdepartementet:
Kulturmomsutvalget. NOU 2008: 7.
Revisjonsplikten for små foretak. NOU 2008: 12.
Eierkontroll i finansinstitusjoner. NOU 2008: 13.
Om foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon. NOU 2008: 16.
Skadeforsikringsselskapenes virksomhet. NOU 2008: 20.
Kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren mv. NOU 2009: 2.
Tiltak mot skatteunndragelser. NOU 2009: 4.

Fiskeri- og kystdepartementet:
Retten til fiske i havet utenfor Finnmark. NOU 2008: 5.

Fornyings- og administrasjonsdepartementet:
Individ og integritet. NOU 2009: 1.

Forsvarsdepartementet:

Helse- og omsorgsdepartementet:
Fordeling av inntekter mellom regionale helseforetak. NOU 2008: 2.

Justis- og politidepartementet:
Fra ord til handling. NOU 2008: 4.
Bourbon Dolphins forlis den 12. april 2007. NOU 2008: 8.
Barn og straff. NOU 2008: 15.
Fiskefartøyet "Western"s forlis 6. februar 1981. NOU 2008: 19.
Nettbankbasert betalingsoverføring. NOU 2008: 21.

Kommunal- og regionaldepartementet:

Kultur- og kirkedepartementet:

Kunnskapsdepartementet:
Sett under ett. NOU 2008: 3.
Fagopplæring for framtida. NOU 2008: 18.

Landbruks- og matdepartementet:

Miljøverndepartementet:

Nærings- og handelsdepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:
På sikker veg. NOU 2009: 3.

Utenriksdepartementet:
Samstemt for utvikling? NOU 2008: 14.

Offentlige publikasjoner

Opplysninger om abonnement, løssalg og pris får man hos:
Akademika AS
Avdeling for offentlige publikasjoner
Postboks 84 Blindern, 0314 OSLO
E-post: offpubl@akademika.no
Telefon: 22 18 81 00
Faks: 22 18 81 01
Grønt nummer: 800 80 960

Publikasjonen er også tilgjengelig på
www.regjeringen.no

MILJØMERKET
TRYKKSAK FRA 07 OSLO 241 344